

JUSTITIEOMBUDSMANNENS
ÄMBETSBERÄTTELSE

AVGIVEN TILL RIKSDAGEN

ÅR 1957

STOCKHOLM 1957
IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERIAKTIEBOLAG

561901

INNEHÅLL

Justitieombudsmannens ämbetsberättelse

	Sid.
Inledning	7
I. Redogörelse för åtal, anställda mot nedannämnda tjänstemän:	
1) generaldirektören O. Söderström m. fl. i fråga om felaktigt förfarande av statens jordbruksnämnd genom överskridande av nämndens befogenhet, m. m. (ämb.-ber. 1956 s. 11)	8
2) häradshövdingen B. Jacobsson för felaktiga beslut om förvandling av böter (ämb.-ber. 1956 s. 64)	12
3) t. f. biträdande stadsfiskalen T. Aldén för olaga anhållande	13
4) rådmannen H. Jacobson m. fl. för felaktig handläggning i rådhusrätt av brottmål m. m.	58
5) tingsnotarien L. Berglund för felaktigt beslut i lagfartsärende	76
6) landsfiskalen O. Rudmar och landssekreteraren G. Lundborg för underlåtenhet att utan dröjsmål vidtaga erforderliga åtgärder för undersökning och beivrande av brott, varom misstanke uppkommit och bragts till deras kännedom	87
7) landssekreteraren S. J. Nilsson för försummelse vid handläggning av beredskapsärende	120
II. Redogörelse för ärenden, som föranlett åtgärd för disciplinär bestraffning mot nedannämnda tjänstemän:	
1) polismannen O. Carlsson för olämpligt uppträdande under tjänsteutövning	122
2) landsfiskalsassistenten N. Thomsen för obehörigt förfarande genom att, efter det han för kronans räkning försålt beslagtagna älgkalvar, för egen räkning förvärva delar därav eller framställa förslag härom	130
III. Redogörelse för vissa ärenden, som ej föranlett åtgärd enligt I eller II	
1) Vågran av utmättningsman att verkställa utmätning, enär till beloppet klar fordran icke skulle föreligga	136
2) Fråga om åtal mot en å alkoholistanstalt intagen person för fylleri skall underställas statsåklagarens prövning även om personen samtidigt åtalas för brott, varå kan följa högre straff än fängelse sex månader	145
3) Med förordnande såsom rättens ombudsman i konkurs låter sig icke förena uppdrag att föra konkursboets talan i rättegångar	146
4) Spörsmål om parts rätt till skäligen rådruum före första inställelse, om förutsättning för att halla huvudförhandling i omedelbart samband med förberedelse och om detta kunnat angivas redan i kallelsen till förberedelsen, om sammanläggning av mål samt om förutsättning för förordnande om omedelbar verkställighet av dom	153
5) Fråga om ingivande av stämningar och andra handlingar till Stockholms rådhusrätt samt diarieföringen av dessa	160

	Sid.
6) Fråga huruvida sakkunniga vid tillsättning av professur vid lantbrukshögskolan prövat sökandenas kompetens och meriter med utgångspunkt från oriktiga antaganden om professurens ämnesomfång	164
7) Fråga om domarjäv vid ådömande av straff för rättegångsförseelse	172
8) Sedan fastighet, som före hustruns död tillhört mannen, genom dödsfallet kommit att ingå i hustruns dödsbo, har fastigheten, medan den alltjämt var lagfaren för mannen, utmätts för gäld som mannen ådragit sig efter hustruns död. Då förändring i äganderätt genom dödsfall icke beröres av stadgandet i 82 § utsökningslagen, var utmätningen felaktig	175
9) Fråga huruvida vittne i kopplerimål finge höras inom lyckta dörrar ävensom fråga om vittnets skyldighet att yppa för vittnet vanärande handlingar	182
10) Felaktig hänvisning angående återvinningstalan mot tredskodom. Befattningshavare vid domsaga må icke på begäran av den, som till domsagan för in-teckning ingivit skuldebrev, utan medgivande av skuldebrevets utfärdare rätta felaktig fastighetsbe-teckning i in-teckningsmedgivandet	190
11) Bristande tillsyn å fängvårdsanstalt över där upprättad handling angående intagen	193
12) Fråga huruvida rätten till spridning av tryckt skrift obehörigen inskränkts genom lokala ordningsföreskrifter. Tillika fråga om kommunalborgmästares befogenhet att pröva ansökning om tillstånd till utdelning av sådan skrift å allmän plats m. m.	194
13) Fråga om priskontrollnämndens befogenhet att verkställa lönsamhetsundersökningar	204
14) Fråga om målsägandens rätt att vid huvudförhandling närvara under åklagarens sakframställning	214
15) Avhysning från bostadslägenhet verkställd, ehuru i handräckningsutslaget vederbö-rande fastighet erhållit felaktig beteckning	217
16) Fråga om anställande av åtal för ringare tjänstefel, då skada tillskyndats målsäganden	218
17) Drojsmål med översändande av skattekvitto å automobilskatt, som erlagts efter det skatten uppförts å restlängd, m. m.	219
18) Oklar formulering av dom, varigenom förlikning, som berörde även annan än part i målet, faststälts av domstol	224
19) Vid utskrivande av debetsedlar bör icke såsom den skattskyldiges adress angivas fängvårdsanstalt, m. m.	227
20) Sedan fullmäktige i en kommun genom lagakraftvunnet beslut lämnat kommunal-nämnden generellt bemyndigande försälja bostadsbyggnadstomter ävensom fullmakt fastställa tomtpri-set, uppkommer fråga huruvida inskrivningsdomare i ärende om lag-fart å en av nämnden med stöd av bemyndigandet såld tomt äger pröva lagligheten av fullmäktiges beslut	233
21) Fråga huruvida efter det dom å hemskillnad vunnit laga kraft domstol äger meddela förbud för makarna vid vite att besöka varandra	241
22) Förfarandet vid anteckning i kyrkobok när tvekan uppkommer om identiteten av den person anteckningen avser	243
23) Censurering av artiklar i tidning, som anskaffats för häktad medan denne förvarades å sinnessjukavdelning vid fängvården	246
24) Missledande avfattning av skrivelser angående inrättande av allmänt skyddsrum ...	247
25) Fråga om giltigheten av verkställd medling enligt 14 kap. giftermålsbalken	253
26) Drojsmål med utredning och anställande av åtal i anledning av brott	254
27) Jämlikt lagen om avbetalningsköp förutsättes för återtagande av försålt gods att köpehandlingen upptager det pris, till vilket säljaren skulle varit villig att sälja godset mot kontant betalning. Fråga om innebörden härav	258
28) Felaktig handläggning av mål angående bötesförvandling	267

29) Fråga om polismyndighet ägt vägra att till person, som intagits å sinnessjukhus men tre dagar därefter utskrivits såsom varande icke sinnessjuk, utlämna handlingar rörande intagningen. Vidare fråga om förfarandet vid handläggning av ansökan om utbekommande av allmän handling	269
30) Dröjsmål med handläggningen hos länsstyrelser av ärenden enligt ölförsäljningsförordningen. Tillika fråga om tillämpningen av 18 § samma förordning	279
31) Fråga om tillämpningen av förverkandebestämmelserna i allmänna ransoneringslagen	296
32) Den som genom lagsökningsutslag ålagts utgiva visst belopp har — sedan utmätning sökts — inbetalat beloppet till utmätningssmannen. Fråga huruvida denne, oaktat gäldenären sökt återvinning, ägt utbetala beloppet till borgenären utan att denne ställt pant eller borgen. Sedan lagsökningsutslaget i återvinningsmålet undanröjts, uppkommer fråga om och hur återgång skall ske	299

IV. Framställningar till Konungen m. m.

1) Ang. betänkande rörande justitieombudsmannainstitutionen m. m.	304
2) „ ersättning till fotografen T. Johnson för skada till följd av polisövergrepp	304
3) „ nåd för lastkarlen Torsten Arne Fredrik Carlsson	308

V. Anmärkningar angående lagskipningen m. m.

1) Anmärkningar mot i lokala ordningsstadgor meddelade föreskrifter, varigenom bland annat lagts onödigt tvång på allmänheten eller eljest gjorts obefogad inskränkning i den enskildes frihet, m. m.	317
--	-----

VI. Inspektionsresor under år 1956

344

VII. Under år 1956 handlagda ärenden och anställda åtal m. m.

344

Bilagor till justitieombudsmannens ämbetsberättelse

I. Tabell över samtliga av 1956 års riksdag avlätna skrivelser m. m. i nummerföljd enligt riksdagens protokoll	348
II. Förteckning över de av 1956 års riksdag till Konungen avlätna skrivelser jämte uppgifter om de åtgärder, som under nämnda år vidtagits i anledning av samma skrivelser:	350
1) Justitiedepartementet	350
2) Utrikesdepartementet	355
3) Försvarsdepartementet	357
4) Socialdepartementet	360
5) Kommunikationsdepartementet	364
6) Finansdepartementet	366
7) Ecklesiastikdepartementet	376
8) Jordbruksdepartementet	381

	Sid.
9) Handelsdepartementet	384
10) Inrikesdepartementet	388
11) Civildepartementet	391
III. Särskild förteckning över sådana i förteckningen under bilaga II upptagna ärenden, som vid utgången av år 1956 ännu voro i sin helhet eller till någon del på Kungl. Maj:ts prövning beroende	394
IV. Förteckning över ärenden, som hos Kungl. Maj:t anhängiggjorts genom skrivelser från riksdagen före år 1956 men vid samma års början voro i sin helhet eller till någon del oavgjorda, jämte uppgifter om den behandling dessa ärenden undergått under år 1956:	401
1) Justitiedepartementet	401
2) Utrikesdepartementet	411
3) Försvarsdepartementet	411
4) Socialdepartementet	412
5) Kommunikationsdepartementet	417
6) Finansdepartementet	420
7) Ecklesiastikdepartementet	422
8) Jordbruksdepartementet	428
9) Handelsdepartementet	432
10) Inrikesdepartementet	435
11) Civildepartementet	440
V. Förteckning över ärenden, som hos Kungl. Maj:t anhängiggjorts genom skrivelser från justitieombudsmannen före den 1 januari 1956 och vari under år 1956 åtgärd vidtagits eller vilka vid samma års slut ännu voro på Kungl. Maj:ts prövning beroende, jämte kortfattad uppgift om ärendenas behandling	442
—————	
Sakregister till ämbetsberättelserna 1943—1957	445
—————	

Till RIKSDAGEN

Sedan jag vid den 15 mars 1956 förrättat val blivit av riksdagen utsedd att vara justitieombudsman, övertog jag från och med den 16 mars 1956 utövningen av justitieombudsmansämbetet, som intill sistnämnda dag förvaltats av min företrädare i ämbetet, numera regeringsrådet Folke Rudewall.

Jämlikt 14 § i den för riksdagens justitieombudsman gällande instruktionen får jag härmed avlämna berättelse angående justitieombudsmansämbetets förvaltning under år 1956. Jag får därvid meddela, att jag dels begagnat mig av semester under tiderna den 11—den 31 maj och den 25 juni—den 21 juli och dels för utförande av mig anförtrott offentligt uppdrag åtnjutit ledighet från ämbetets utövande under tiden den 9—den 18 november. Under nämnda tider har min av riksdagen utsedde ställföreträdare hovrättsassessorn Ulf Lundvik förestått ämbetet. För verkställande av inspektioner inom vissa län ävensom för handläggning av vissa ärenden har jag vidare med stöd av 21 § andra stycket i instruktionen uppdragit åt Lundvik att under tiderna den 5—den 8 november samt den 19 november—den 14 december förrätta övriga å justitieombudsmansämbetet ankommande ärenden.

Berättelsen kommer enligt vedertagen ordning att först innehålla redogörelse för sådana mot tjänstemän för fel eller försummelse i tjänsten anställda åtal, vilka under året blivit slutligen avgjorda eller i någon instans prövade.

I. Redogörelse för anställda åtal

1. Fråga om felaktigt förfarande av statens jordbruksnämnds chef och ledamöter genom överskridande av nämndens befogenhet, m. m.

I 1956 års ämbetsberättelse (s. 11 o. f.) redogöres för ett av justitieombudsmannen Rudewall, efter klagomål av Sydsvenska Äggexporten Aktiebolag, här nedan kallat Sydsvenska Ägg, anbefallt åtal mot generaldirektören och chefen för statens jordbruksnämnd Olof Söderström, ledamöterna av nämnden köpmannen Olof Wilhelm Olsson, advokaten Ture Bengtsson och kammarherren Knut von Horn samt föredraganden byråchefen Bengt Olsson för felaktigt förfarande genom överskridande av nämndens befogenhet, m. m. Åtalet avsåg i första hand det förhållandet att jordbruksnämnden — som den 12 juni 1953 bestämt att rättsliga åtgärder skulle vidtagas mot Aktiebolaget Uliop, här nedan kallat Uliop, för indrivande av fordran mot detta bolag för oguldna exportavgifter — beslutat, att Sveriges export- och importförening för ägg, förening u. p. a., vilken hade ensamrätt till export och import av ägg och äggprodukter, skulle givas direktiv att i fortsättningen icke lämna Sydsvenska Ägg eller Uliop tillstånd till export av ägg, med mindre någotdera företaget före den 28 juni 1953 hos nämnden eller på annat av nämnden godkänt sätt deponerade det fordrade beloppet i avvaktan på den rättsliga prövningen av fordringsanspråket. Härutöver skulle talan om ansvar föras mot Söderström och Bengt Olsson för det nämnden i skrivelse samma den 12 juni, varigenom nämnden givit export- och importföreningen del av sagda beslut, framhållit vikten av att föreningen i möjligaste mån tillsåge, att export av ägg, som uppsamlats av Sydsvenska Ägg, icke skedde genom andra företag som kunde komma i fråga för erhållande av exporttillstånd.

Av redogörelsen framgår, att Svea hovrätt i dom den 10 juni 1955 funnit att, ehuru nämnden i föreliggande fall måste anses ha överskridit sin befogenhet, vad sålunda förekommit skäligen icke borde tillräknas någon av de tilltalade såsom sådant felaktigt förfarande, som medförde ansvar för tjänstefel. Beträffande ansvarsyrkandet mot Söderström och Bengt Olsson för det i skrivelsen den 12 juni 1953 till export- och importföreningen givna direktivet hade hovrätten funnit vad i detta hänseende lagts Söderström och Olsson till last icke i och för sig kunna anses såsom felaktigt förfarande utöver vad eljest varit under bedömande i målet och därför ej böra föranleda ansvar för tjänstefel. Hovrätten hade sålunda lämnat åtalet utan bifall.

Mot hovrättens dom hade justitieombudsmannen Rudewall fullföljt talan under yrkande om bifall till åtalet.

Kungl. Maj:t har i dom den 15 juni 1956 yttrat följande.

För erhållande av exporttillstånd må uppenbarligen icke uppställas det villkoret, att en exportör skall svara för betalning av exportavgift, som åvilar annan och som icke med vanliga rättsliga medel kan utkrävas av den förstnämnde.

Uliop har för äggexport, som bolaget företagit under tiden den 27 november 1950 — den 7 januari 1951, av jordbruksnämnden påförts exportavgifter, av vilka enligt nämndens uppgift ett belopp å 40 791 kronor 65 öre återstår oguldet.

I nämndens protokoll för sammanträdet den 12 juni 1953 har — efter erinran att Kungl. Maj:t lämnat utan bifall av Uliop anförda besvär över den gjorda debiteringen av exportavgifter — antecknats att föredraganden anmälde, att Uliop efter förnyat krav förklarat sig icke hava för avsikt att erlægga de resterande avgifterna, samt att i samband därmed upplystes att Uliop icke företagit export av ägg sedan februari 1951, medan export för det dåvarande ägde rum genom Sydsvenska Ägg, som "torde få betraktas" såsom Uliops moderbolag. Enligt protokollet beslöt nämnden, att rättsliga åtgärder skulle vidtagas mot Uliop för att indriva ifrågavarande fordran samt att export- och importföreningen skulle givas direktiv att i fortsättningen icke lämna Sydsvenska Ägg eller Uliop tillstånd till export av ägg med mindre något av företagen före den 28 juni 1953 deponerade det fordrade beloppet i avvaktan på resultatet av den rättsliga prövningen av fordringskravet.

Den samtidigt dagtecknade skrivelse, varigenom nämndens beslut meddelades export- och importföreningen, innehåller likaledes en redogörelse för Uliops fortsatta betalningsvägran och ett konstaterande av att Uliop icke företagit export av ägg sedan februari 1951. I skrivelsen anföres vidare, att det emellertid kommit till nämndens kännedom att exporten i stället dåmera handhades av Sydsvenska Ägg, som torde vara att betrakta såsom moderbolag till Uliop, samt att Sydsvenska Ägg, enligt vad nämnden inhämtat, under den dittills gångna delen av år 1953 från föreningen i exportbidrag uppburit omkring 65 000 kronor.

Av dessa båda handlingar framgår, att nämndens beslut att fortsatt lämnande av exporttillstånd till Sydsvenska Ägg skulle förutsätta deposition av fordringsbeloppet tillkommit i nära anslutning till beslutet att vidtaga rättsliga åtgärder mot Uliop för indrivande av kronans fordran. Det antagandet ligger därför nära till hands att angelägenheten att erhålla säkerhet för gäldandet av denna fordran varit en åtminstone bidragande orsak till det uppställda villkoret för meddelande av exporttillstånd för Sydsvenska Ägg. Vissa uttalanden av de tilltalade i en till JO avgiven för-

klaring tyda ock på att ett sådant motiv icke varit främmande för nämnden. I förklaringen anfördes sålunda bland annat, att de båda bolagens karaktär av familjebolag med huvudsakligen samma intresser påkallade särskild vaksamhet från borgenärernas sida, att det med hänsyn till ovissheten om Uliops ekonomiska ställning vid den tidpunkt, då en process mellan kronan och Uliop bleve avgjord, vore motiverat att kronan sökte erhålla säkerhet för sitt krav samt att angelägenheten därav framstode än tydligare, om man beaktade det sätt, på vilket ledningen för bolagen begagnade de särskilda möjligheter som förefintligheten av två formellt skilda företag med gemensam ledning öppnade.

Protokollet samt skrivelsen till export- och importföreningen giva emellertid vid handen, att önskvärdheten att erhålla säkerhet för kronans fordran på oguldna exportavgifter icke varit det enda motivet för det uppställda villkoret för fortsatt lämnande av exporttillstånd till Sydsvenska Ägg. Nämnden har tydligen ansett, att ett kringgående av exportregleringen förelegat och att Sydsvenska Ägg genom medverkan därtill förfarit illojalt. Mot att säkerhetskravet tillmätts avgörande betydelse talar att, enligt de tilltalades uppgift, vid sammanträdet påyrkats ovillkorlig avstängning av de båda bolagen och att villkoret om deposition tillkommit för att mildra verkningarna av ett avstängningsbeslut.

De tilltalade hava anført, att nämnden haft giltigt skäl att ovillkorligt avstänga de båda bolagen från export, att nämnden emellertid velat lämna Uliop möjlighet att inom viss kortare tid giva bevis för sin lojalitet genom att deponera det oguldna beloppet, att då avstängningen av Uliop gjordes beroende härav anledning saknats att behandla Sydsvenska Ägg strängare samt att nämndens åtgärd vore att betrakta såsom en reaktion från samhällets sida för att upprätthålla respekten för exportregleringen.

Även om en bidragande orsak till den påtalade åtgärden varit önskvärdheten att erhålla säkerhet för kronans fordran hos Uliop å oguldna exportavgifter, får dock antagas att det avgörande motivet för åtgärden varit angelägenheten att hindra ett kringgående av exportregleringen. Såsom hovrätten funnit synes nämligen den vidtagna åtgärden mindre hava gått ut på att bereda det allmänna ekonomisk förmån genom indrivning av fordran än på att hålla regleringen vid makt och därmed skaffa lika villkor för samtliga enskilda företagare på exportmarknaden.

I målet är upplyst, att Sydsvenska Ägg och Uliop liksom Dahlén & Söner i förhållande till nämnden huvudsakligen företrätts av samma personer, nämligen bröderna Dahlén. Nämnden har haft anledning räkna med att dessa såsom ägare av samtliga aktier i Uliop och såsom majoritetsdelägare i Dahlén & Söner intagit en ledande ställning i detta företags dotterbolag Sydsvenska Ägg och i Uliop samt att sistnämnda båda bolag utgjort en av gemensamma intressen sammanhållen företagsgrupp.

Av JO har icke gjorts gällande annat än att det varit berättigat att av

Uliop kräva säkerhet för de av bolaget oguldna exportavgifterna. I fråga om Sydsvenska Ägg har JO icke velat bestrida, att det med hänsyn till den av Uliop hävdade åsikten att skyldighet över huvud icke förelåge att utgiva exportavgifter varit försvarligt att avstänga Sydsvenska Ägg från export, därest nämnden befarat att Sydsvenska Ägg skulle vägra att erlägga exportavgifter, som framdeles kunde komma att påföras bolaget; härav följde att, om dessa farhågor undanröjdes — exempelvis genom godtagbar ändring i bolagsledningen eller ställande av säkerhet för blivande avgifter — förutsättningar skapats för avstängningsbeslutets hävande. Det kan dock ifrågasättas, om icke — såsom hovrätten anfört — krav på en dylik åtgärd kunde till sina verkningar hava blivit för Sydsvenska Ägg mera ingripande än den i målet påtalade åtgärden. Vid ansvarsfrågans bedömande kan i allt fall icke lämnas ur räkningen att nämnden, som ansett att Sydsvenska Ägg kunnat ovillkorligt avstängas från export, med det uppställda villkoret avsett att nå ett mindre strängt resultat.

Med hänsyn till nu anförda och övriga i målet upplysta förhållanden finner Kungl. Maj:t den mot Sydsvenska Ägg vidtagna åtgärden att göra lämnandet av fortsatt exporttillstånd beroende av fordringsbeloppets deposition — ehuru ett sådant villkor icke bort uppställas — ej böra medföra ansvar för tjänstefel.

Vidkommande den i skrivelsen den 12 juni 1953 till export- och importföreningen givna anvisningen i fråga om ägg, som uppsamlats av Sydsvenska Ägg, kan — ehuru tillbörlig omsorg icke iakttagits vid skrivelsens utformning i denna del — på de av hovrätten anförda skälen vad som lagts Söderström och Bengt Olsson till last icke anses vara av beskaffenhet att föranleda ansvar för tjänstefel.

På grund av vad sålunda anförts prövar Kungl. Maj:t lagligt fastställa hovrättens domslut.

Ett justitieråd var beträffande motiveringen av skiljaktig mening och anförde:

”För erhållande av exporttillstånd må i princip icke uppställas det villkoret att exportör skall svara för exportavgift som åvilar annan. Då syftet — såsom i förevarande fall får anses vara förhållandet — främst är att ingripa mot ett med avseende på regleringen illojalt förfarande och därmed skaffa lika villkor för samtliga enskilda företagare på exportmarknaden, kunna omständigheterna emellertid vara sådana, att en åtgärd av det slag, varom i målet är fråga, kan vara försvarlig.

Hade identitet förelegat mellan ägarintressena i Uliop och Sydsvenska Ägg, synes det motiverat att bolagen behandlats lika. Sådan identitet förelåg emellertid icke till fullo. Medan i Uliop samtliga aktier ägdes av bröderna Dahlén, var fördelningen av aktierna i Dahlén & Söner, som ägde samtliga aktier i Sydsvenska Ägg, den att bröderna Dahlén hade

aktiemajoriteten och att övriga aktier, på 1,6 procent när, ägdes av bröderna Dahlén närstående personer. Beträffande förhållandet mellan bolagen är emellertid vidare upplyst, att bolagen, i vart fall i förhållande till nämnden, i huvudsak företräts av samma personer, nämligen bröderna Dahlén, samt att Uliop, som bildats för speciella uppgifter, i förhållande till de båda övriga bolagen arbetat på provisionsbas. Nämnden har på grund av dessa och övriga upplysta omständigheter haft anledning räkna med att bröderna Dahlén haft möjlighet att genom anordnande av exporten genom det ena eller det andra bolaget skaffa sig ekonomisk fördel. En underlåtenhet att i fråga om ett av bolagen — vilket därtill uppträdde såsom kommissionär för de övriga — betala avgifter med bibehållen rätt att vid ändrade konjunkturer uppbära premier för ett av de senare måste under anförda förhållanden anses innebära en obehörig förmån för de intressen som varit gemensamma för företagen och nämnden har haft visst fog för att — med bortseende från de personer som representerade allenast 1,6 procent av aktiekapitalet — anse minoritetens intressen vara i stort sett gemensamma med bröderna Dahléns, eftersom minoriteten som nämnts utgjordes av bröderna Dahlén närstående personer.

Vid nu anförda förhållanden finner jag att den av nämnden vidtagna åtgärden mot Sydsvenska Ägg icke är av beskaffenhet att föranleda ansvar för tjänstefel.

Vidkommande den i skrivelse den 12 juni 1953 till export- och importföreningen givna anvisningen i fråga om ägg, som uppsamlats av Sydsvenska Ägg, finner jag — ehuru tillbörlig omsorg icke iakttagits vid skrivelsernas utformning i denna del — på de av hovrätten anförda skälen vad som lagts Söderström och Bengt Olsson till last icke böra betraktas såsom tjänstefel.”

2. Felaktiga beslut av domstol om förvandling av böter

Såsom av 1956 års berättelse (s. 64 o. f.) framgår hade justitieombudsmannen Rudewall, efter klagomål av direktören vid alkoholistanstalten å Venngarn John Lönnberg, förordnat om åtal mot häradshövdingen i Jämtlands norra domsaga Birger Jacobsson för felaktiga beslut av domsagens häradsrätt om förvandling av skogsarbetaren Helmer Salomonsson i Raftälven ådömda böter. Hovrätten för Nedre Norrland hade i dom den 12 december 1955 dömt Jacobsson jämlikt 25 kap. 4 § samt 4 kap. 1 och 2 §§ strafflagen för tjänstefel att till kronan utgiva 8 dagsböter om 30 kronor ävensom förpliktat Jacobsson att till Salomonsson utgiva skadestånd med 150 kronor.

Hovrättens dom har vunnit laga kraft.

3. Olaga anhållande

I en till kriminalpolisen i Stockholm inkommen den 26 augusti 1951 dagtecknad skrift anhöll å Beckomberga sjukhus i Stockholm intagne drosk-innehavaren Ernst Welander om åtal mot dåvarande förste underläkaren vid sjukhuset docenten Erik Karlmark för utpressning och tagande av mutor samt för det Karlmark kvarhållit Welander å sjukhuset och hållit honom å orolig avdelning. Vidare inkommo från Welander ytterligare två skrifter, den ena innehållande en förteckning på frågor som Welander ansåg böra ställas till "Fr. Söderholm" och den andra innefattande påstående att Welanders sak blivit fullständigt felbehandlad, när det legat i Karlmarks intresse att få Welander förklarad sinnessjuk.

Dessa tre skrifter remitterades den 13 oktober 1951 till Karlmark för kännedom och förklaring.

Den 29 december 1951 hördes Welander av kriminalkonstapeln Sven Balkert och uppgav därvid följande.

Under år 1948 hade Welander intagits å Beckomberga sjukhus. Intagningen hade skett efter ett uppträde mellan Welander och hans dåvarande fästmö restauranginnehavarinna Vega Söderholm. Efter att ha vårdats på sjukhuset i tio dagar hade Welander utskrivits såsom fullt frisk, varom han även fått intyg av Karlmark. Efter någon tid hade Welanders körkort indragits av länsstyrelsen i Stockholms län och Welander hade då begärt nytt intyg av Karlmark. Denne hade emellertid vägrat utskryva något sådant. Welander hade därför konsulterat legitimerade läkaren Hugo Werner och av denne fått intyg att Welander var fysiskt frisk. Med detta intyg hade Welander på nytt begivit sig till Karlmark för att få intyget kompletterat. Karlmark hade nu uppgivit, att intyget var förfalskat och att Welander gjort sig skyldig till bedrägeri, när han icke för Werner uppgivit, att han vårdats på sinnessjukhus. Welander hade icke använt det intyg, som utfärdats av Werner, utan hade begärt att få ett intyg av Karlmark. Denne hade sagt sig icke kunna skriva något intyg, med mindre han hade regeringsrättens årsbok. När detta bokverk kostat 1 000 kronor, hade Welander icke ansett sig kunna anskaffa detsamma, vilket han meddelat Karlmark. Karlmark hade då sagt: "Då blir det inget intyg." Welander hade därför lånat 500 kronor av Vega Söderholm. För dessa och egna pengar hade han inköpt bokverket och i droskbil transporterat det till Karlmark på sjukhuset. Karlmark hade därefter skrivit en avhandling, som han uppvisat för Vega Söderholm men som han vägrat Welander att taga del av. Länsstyrelsen hade emellertid icke godkänt inlagan utan begärt ett helt vanligt läkarintyg som var begripligt och icke någon lång avhandling, som ingen kunde förstå sig på. Så småningom hade Welander emellertid fått tillbaka sina körkort. För Vega Söderholm hade Karlmark beklagat sig över att avhandlingen tagit mycket lång tid och fordrat mycket arbete. På grund av

dessa klagomål hade Vega Söderholm förklarat, att Karlmark finge behålla bokverket för sitt besvär. Detta hade Vega Söderholm gjort utan att dessförrinnan tillfråga Welander, som ju varit rätte ägaren till verket. Detta förhållande hade Karlmark väl känt till. Welander ansåge, att Karlmark gjort sig skyldig till utpressning, när han begärt att få regeringsrättens årsbok för att skriva det för Welander så viktiga intyget. Karlmark hade även gjort sig skyldig till häleri, då han tagit emot bokverket som gåva av Vega Söderholm, vilken icke varit ägare av detsamma. Regeringsrättens årsbok funnes dessutom tillgänglig på sjukhuset. Vega Söderholm hade vetat om att hon orättmätigt låtit spärra in Welander på sinnessjukhus, och för att skydda sig själv hade hon lämnat bokverket till Karlmark. Detta ansåge Welander innebära tagande av mutor från Karlmarks sida. Den 16 april 1951 hade Welander åter blivit intagen på sjukhuset, där han alltjämt vårdades. De pengar som Welander själv lagt ut för det omtalade bokverket hade han sedermera fått tillbaka av Karlmark, varför han icke hade några yrkanden mot Karlmark i detta avseende.

Till åttlydnad av remissen den 13 oktober 1951 inkom Karlmark sedermera med en den 14 januari 1952 dagtecknad svarsskrivelse, i vilken han lämnade en ingående redogörelse för sina mellanhavanden med Welander. Karlmark anförde i huvudsak följande.

Welander hade i april 1951 intagits på Beckomberga sjukhus i samband med att han så svårt misshandlat Vega Söderholm, att hon måst söka läkarvård. Tidigare hade han vid fyra skilda tillfällen under år 1948 varit intagen på sjukhuset, varifrån han sista gången försöksutskrivits den 17 november 1948. Någon gång i slutet av november eller början av december 1948 hade Welander meddelat Karlmark, att länsstyrelsen dragit in hans körkort. Det hade befunnits, att indragningen var interimistisk och att Welander anmodats inkomma med läkarintyg, ådagaläggande huruvida de psykiska betingelserna för hans innehav av trafikrättigheter så väsentligt måste anses brista, att rättigheten att yrkesmässigt bedriva drosktrafik borde frångas honom. Welander hade önskat, att Karlmark i anledning därav skulle utfärda utlåtande åt honom. Skyldig att ägna sig åt dylik verksamhet för en på sjukhuset icke ineliggande patient hade Karlmark naturligtvis ej varit. Karlmark hade insett, att förarbetena till utfärdandet av intyget lämpligast borde kombineras med studier av regeringsrättens avgöranden i trafikrättighetsfrågor, något varåt Karlmark ej haft tid att ägna sig, eftersom därför krävts biblioteksbesök med studier av årsboken. Till årsboken hade Karlmark ej haft tillgång på sjukhuset, och Karlmark hade saknat tid att åka fram och tillbaka till ett bibliotek, där årsboken var tillgänglig. Karlmark hade förklarat för Welander, att den läkare, som skulle avgiva ett sådant yttrande, högst ingående måste sätta sig in i bland annat spörsmålet, huruvida sådana psykiska rubbningar som de, vilka manifesterats genom Welanders beteende mot Vega Söderholm, kunde förvän-

tas utmynna i sådan brist på allmän ordentlighet och i hänsynsfullt uppträdande, att i framtiden diskvalifikation för innehav av trafik- respektive kör rättighet borde följa. Karlmark hade ej önskat utfärda ett på bristfällig kunskap rörande inställningen i praxis utfärdat intyg. Han hade givit Welander rådet att kontakta annan läkare. Då Welander likväl bett Karlmark bistå honom, hade Karlmark lovat att till den läkare, som Welander anlidade, lämna alla de upplysningar och råd som Karlmark förmådde. Under den närmast följande tiden hade ingen läkare meddelat sig med Karlmark rörande Welander, men helt plötsligt hade Welander själv kommit med den upplysningen att han fått ett läkarintyg. Welander hade visat Karlmark detsamma, vilket Welander förmått Werner att skriva ut genom att egenhändigt skriftligen till Werner lämna den oriktiga upplysningen att han ej varit intagen på sjukhus. Karlmark hade för Welander förklarat vådan av att till länsstyrelsen inkomma med ett under så uppenbart oriktig betingelse tillkommet intyg. Någon tid därefter hade Vega Söderholm, till vilken Welander då stått i allra bästa förhållande, meddelat, att hon insett vådan av att till länsstyrelsen lämna in det av Werner utfärdade intyget och att hon önskade, att Karlmark skulle taga sig an saken, samt att hon, om Karlmark tillmötesginge henne, komme att ställa årsboken till Karlmarks disposition. Om årsboken ej kunde lånas, skulle hon köpa den. Karlmark hade genmält, att han ingalunda önskade förorsaka henne kostnader, men förklarat att, om inköpet kunde verkställas antikvariskt till verkligt billigt pris, Karlmark vore beredd att efteråt övertaga årsboken till samma pris. Det hade överenskommit, att Karlmark skulle ordna med anskaffning av årsboken, och efter tidsödande underhandlingar av Karlmark med bokhandlare och privatpersoner hade årsboken blivit inköpt i ett av Stockholms antikvariat till mycket förmånligt, av Karlmark väsentligt nedprutat pris. Welander hade ordnat med transport av boken till Beckomberga. Karlmark hade hemställt hos länsstyrelsen om uppskov med handläggningen av trafikrättighetsfrågan för att få tid att grundligt arbeta sig in i problemet och hade i sammanhang därmed meddelat, att han dittills under Welanders vistelser på sjukhuset icke hos Welander iakttagit några tecken på sinnessjukdom. I avsevärd utsträckning hade Karlmark ägnat tiden december 1948—januari 1949 åt genomgång av trafikrättighetsfallen, och efter det att allt arbete slutförts, hade Karlmark, medförande beloppet, uppsökt Vega Söderholm för att likvidera årsboken. Hon hade förklarat sig icke önska några pengar i likvid; hon hade ej heller önskat få årsboken tillbaka utan hade skänkt den till Karlmarks tjänstebruk att användas vid ifrågakommande framtida fall. Karlmark hade tackat men förklarat sig vilja bli verklig ägare och betala henne för boken. Han hade nämligen velat förfoga över årsboken i sin bostad. Kontanter hade hon emellertid ej velat taga emot, men hon hade intet haft att invända mot att Karlmark disponerade samma belopp, som antikvariskt erlagts för verket, till inköp för och

understöd åt patienter, ineliggande på eller utskrivna från de avdelningar på Beckomberga sjukhus, där Karlmark hade sin verksamhet. Om arvode m. m. till Karlmark för utfört arbete hade icke blivit tal. Under årens lopp hade ur den på sjukhuset kända s. k. "Söderholmska fonden" av Karlmark utdelats medel till patienter för gäldande av advokatkostnader, till betalning av skatt i en för en patient bekymmersam situation, till inköp av konstverk till sjukhuset, till bidrag till pingpongbord, till bidrag för uppehälle åt utskrivna patienter, till resekostnader för medellösa, till julglädje för patienterna o. s. v., detta i mycket stor utsträckning i samråd med och ibland efter hemställan från sköterskepersonal. Ibland då Karlmark ur "Söderholmska fonden" önskat verkställa utbetalning hade det förekommit, att Karlmark underställt Vega Söderholm sin önskan för medgivande, och samtal därom hade åhörts av personal på Beckomberga sjukhus, som på förhand med Karlmark dryftat gåvor m. m. till patienter och sålunda väl ägt kännedom om vad samtalen gällt. Det skulle ej vålla Karlmark ringaste svårighet att, om han däråt ägnade tid, redovisa varenda krona av hela beloppet såsom använd till sådant ändamål. — Karlmark hade avgivit ett detaljerat utlåtande beträffande Welanders trafikrättighet, i det väsentliga utmynnande i att den lämpligaste lösningen syntes skola ernås, därest länsstyrelsen lagligen funne sig kunna — om Welander återgavs körkortet och trafikrättet — förbinda detta med villkoret att Welanders kontakt med Vega Söderholm skulle upphöra. Welander hade återfått körkortet i början av år 1949.

Karlmark tillade: Efter det Welander 1951 intagits på sjukhuset hade Vega Söderholm omtalat för Karlmark, att Welander år 1948 tillskjutit pengar för inköpet av årsboken, men att hon tillställt honom medel långt över bidragsbeloppet, varför hennes gåva ekonomiskt alls icke berörde Welander. Trots detta hade Welander ansett sig ha andel i gåvan, men då Karlmark naturligtvis ej velat vara med om någon gåvotransaktion med Welander som påstådd givare, hade Karlmark genast till kuratorn på sjukhuset för Welanders räkning överlämnat det belopp, som Welander skulle ha bidragit med, varvid Welander även velat ha betalt för transporten av årsboken med ett belopp som kuratorn samtidigt för hans räkning mottagit. Welander hade därefter ej talat något om att han bidragit.

Karlmarks skrivelse var försedd med följande påskrift:

"Undertecknad intygar härmed, att såvitt mig känt är, ovanstående är med fulla verkligheten överensstämmande.

Den 15/1 1952
Vega Söderholm."

Den 30 januari 1952 hördes Vega Söderholm i telefon av kriminalkonstapeln K. Larsson, därvid hon uppgav följande: Varken hon eller Welander hade varit utsatta för utpressning eller ocker från Karlmarks sida. Beträffande regeringsrättens årsbok hade hon och Welander gemensamt inköpt

den samt överlämnat den som gåva till Karlmark. Detta hade skett i samband med att Welander bett Karlmark om hjälp för att om möjligt återfå sitt körkort. Karlmark hade framhållit, att han icke vore i stånd att utfärda något intyg, som skulle ligga till grund för länsstyrelsens bedömning beträffande Welanders återfående av körkortet, med mindre Karlmark komme i tillfälle att ur regeringsrättens årsbok inhämta vad han kunde behöva beträffande rättsfall m. m. Såväl Vega Söderholm som Welander hade vägrat taga emot ersättning för årsboken. Sedermera hade emellertid Welander ändrat sig på den punkten, varför Karlmark till honom utgivit det belopp Welander tillskjutit. Den vid remisshandlingarna fogade redogörelsen av Karlmark hade Vega Söderholm läst igenom i närvaro av Karlmark. Alla där lämnade uppgifter som hon hade vetskap om vore fullt korrekta. Welander vore av den typen att, om han icke finge som han ville, sökte han på allt sätt skada den han ville åt.

På kriminalpolisens station hördes Vega Söderholm ytterligare den 12 februari 1952 av kriminalkonstapeln Olov Rislöw, varvid hon berättade, bland annat, följande: Då Vega Söderholm ansett sig vara den indirekta anledningen till att Welander fått sina kör- och trafik kort indragna, hade hon velat medverka till att han skulle återfå dem. Hon hade icke sett någon vara närmare till intygsgivande än Karlmark, vilken haft hand om Welander då han varit intagen å Beckomberga sjukhus. I sina ansträngningar att hjälpa Welander hade hon samarbetat med denne, till vilken hon då stått i det bästa förhållande. Även Welander hade varit med på att Karlmark vore bäst skickad att ge honom ett intyg. Av denna anledning hade de sökt kontakt med Karlmark. Denne hade icke ställt sig direkt avvisande men förklarat, att han nog icke vore mannen att avfatta ett sådant intyg, då han icke besatte kännedom om vad som vore relevant i ett sådant ärende. Karlmark hade emellertid framhållit att, om han hade regeringsrättens årsbok, skulle han där kunna få stöd för ett utlåtande till nytta för Welander. Welander hade framhållit, att "det går väl att skriva några rader ändå" eller liknande, varpå Karlmark genmält, att ett sådant intyg skulle länsstyrelsen nog icke sätta så mycket tillit till. Vid detta sammanträffande hade det därutöver icke blivit vidare tal om, hur de skulle förfara eller vem de slutligen skulle anlita för att få ett intyg. Senare hade Vega Söderholm och Welander ingående resonerat om hur de skulle göra. Welander hade ansett det vara allt för dyrt att för ett sådant intygs skull köpa ett så dyrt bokverk som regeringsrättens årsbok, men de hade så småningom kommit till insikt om att det tydligen vore enda vägen att få ett intyg av verkligt värde. Vega Söderholm hade förhört sig om hur mycket ett sådant bokverk skulle kosta antikvariskt och fått besked, att priset vore 1 000 kronor. Hon och Welander hade beslutat sig för att dela på utgiften och köpa bokverket för att tillställas Karlmark. Sedan de fattat detta beslut och Karlmark fått besked därom, hade han lovat utarbeta ett intyg. Det hade icke

sagts med vilken rätt Karlmark skulle få disponera årsboken, utan endast att verket komme att anskaffas för att ställas till Karlmarks förfogande. Bokverket hade därefter anskaffats.

Omedelbart därefter yttrade Vega Söderholm: Hon kunde nu erinra sig, att Karlmark troligen redan vid detta tillfälle sagt att, om det vore så att bokverket icke kunde lånas utan måste köpas, det skulle kunna tänkas, att han själv skulle kunna behålla verket för egen räkning, i varje fall om verket kunde erhållas till ett verkligt antikvariskt pris.

På direkt fråga förklarade Vega Söderholm, att hon icke hade sig beaktat, huruvida Karlmark själv skulle på något sätt ha bidragit till att ackordera om priset å bokverket — det hade varit Welander som avhämtat och betalat verket, sedan Vega Söderholm till Welander överlämnat 500 kronor. Hon hade emellertid ursprungligen erhållit anvisning av Karlmark om till vem hon kunde ringa för att höra sig för angående årsboken, nämligen till antikvariat, och ville även minnas, att Karlmark givit anvisning å visst sådant. Efter någon tid hade Karlmark till Welander överlämnat det begärda intyget. Detta hade insänts till länsstyrelsen av Welander, varefter han efter någon tid erhållit besked att han återfått sina kör- och trafik kort. Welander hade sedan diskuterat med Vega Söderholm, hur de skulle förfara med det till Karlmark överlämnade bokverket. De hade kommit överens om att, som de själva icke hade någon nytta av verket, låta Karlmark behålla det för egen räkning utan vederlag. När därför Karlmark någon månad senare vid sammanträffande med Vega Söderholm frågat, hur han skulle förfara med verket, hade hon förklarat, att de räknat med att Karlmark skulle få behålla årsboken för egen räkning utan vederlag. På fråga av Karlmark om detta också vore ett Welanders beslut, hade Vega Söderholm förklarat att så vore fallet men tillagt, att ”även om det inte vore så, så är han skyldig mej så mycket pengar att de överstiger bokverket”, och vidhållit att Karlmark skulle mottaga verket som gåva. Karlmark hade tackat för detta, och något tal om ersättning i övrigt för tjänsten att skriva intyget hade det icke varit. Först i juli 1951 hade Welander efter förnyad intagning på Beckomberga börjat ångra vad han gått med på rörande bokverket och fordrat att få betalt för detta. Karlmark hade enligt Welanders sätt att då se saken ingen rätt att betinga sig en sådan ersättning för ett intygsgivande.

Påvisad Karlmarks i hans förklaring lämnade uppgift att han redan vid det tillfälle, då Vega Söderholm förklarat sig icke önska betalning för årsboken utan önska överlämna denna som gåva till Karlmark, förklarat sig icke önska mottaga bokverket som gåva utan under alla förhållanden vilja göra rätt för sig — exempelvis genom understöd åt å sjukhuset liggande patienter — förklarade Vega Söderholm, att något sådant hade det icke varit tal om förrän efter det Welander sommaren 1951 ångrat sig och velat ha betalt för bokverket. Vid det tillfälle på våren 1949, då Karlmark fått

besked om att han skulle få verket som gåva för sin tjänst med intyget, hade Karlmark förklarat att, om det verkligen vore så att han skulle få årsboken som gåva, ville han komma upp och få ett kvitto på det. Vega Söderholm hade genmält, att det kunde ordnas senare. Detta hade dock skett först på sommaren 1951, då Karlmark på begäran fått ett intyg av Vega Söderholm av innehåll att hon skänkt sin andel i verket som gåva till Karlmark. Det vore möjligt, att hon i intyget, utskrivet av henne på anvisning av Karlmark, sagt något om att han efter gottfinnande finge disponera över hennes andel. Karlmark hade då också nämnt något om pingpongbord och annat, som patienterna icke hade råd att köpa, och angett detta vara en sak, varmed han kunde biträda.

På direkt fråga om Vega Söderholm ansett det motiverat med en så stor ersättning för det av Karlmark lämnade intyget som ett bokverk för 1 000 kronor förklarade Vega Söderholm, att hon då och allt fortfarande var av den uppfattningen, att det icke utan ett intyg från just Karlmark varit möjligt för Welander att återfå sina kör- och trafik kort.

Under den fortsatta förundersökningen hördes Karlmark och Welander ånyo, varjämte förhör anställdes med flera andra personer.

Bland annat förekom följande.

Karlmark uppgav: Den minnesbild, som Karlmark hade, sade honom, att det varit Vega Söderholm som satt sig i förbindelse med honom och förklarat sig villig att skaffa den för intygsgivandet erforderliga årsboken att ställas till hans förfogande. Karlmark, som ansett det av värde att ha tillgång till nämnda verk å sjukhuset och som också tänkt på att skaffa sig verket, åtminstone något band, hade i så måtto understött Vega Söderholm, att han förklarat sig villig att, om verket kunde anskaffas till ett verkligt antikvariskt pris, själv överta detsamma för egen räkning. Då han sålunda hade intresse av priset, hade han själv tagit kontakt med olika antikvariat och förhört sig om pris. Han hade också förhört sig om möjligheten att låna verket. Efter många kontakter med antikvariat och andra hade Karlmark därefter så småningom kunnat meddela Vega Söderholm, var hon bäst och billigast skulle kunna få tag i verket. Efter utfört arbete, troligen endast någon dag efter det han avlämnat sitt intyg, hade han tagit kontakt med Vega Söderholm i avsikt att klara upp affären med årsboken. Vega Söderholm hade då förklarat, att hon tänkt överlämna verket som gåva till Karlmark, när hon icke själv hade någon användning för detsamma. Karlmark hade icke något minne av att Welanders namn nämnts vid detta tillfälle och trodde icke, att han riktat någon direkt fråga till Vega Söderholm om också Welander vore med på att skänka bort verket. Under alla förhållanden vore Karlmark säker på, att han vid detta tillfälle förklarat för Vega Söderholm, att han ville göra rätt för sig, och ville minnas, att orden fallit ungefär så: "Då har fröken Söderholm ingenting emot att medlen disponeras för patienternas räkning." Det måste bero på missminne,

då Vega Söderholm i tiden placerat samtalet därom till sommaren 1951, eller efter det Welander börjat bråka om saken. — Karlmark hade gjort utbetalningar ur vad han kallat för "Söderholmska fonden" till belopp, som med säkerhet överstege vad årsboken kostat. Hur mycket han utbetalat ur fonden till sommaren 1951 kunde han dock icke ens uppskattningsvis ange men visste, att första utbetalningen gjorts mycket snart efter det formella mottagandet av årsboken eller troligtvis i början av februari 1949. Någon avgränsad summa hade Karlmark ej avsatt för fonden, endast gjort utbetalningar i förekommande fall för fester, inköp av konst, pingpongbord m. m., då begäran eller önskan därom framställdts inom avdelningarna under Karlmark. Några anteckningar om utbetalningarna hade han icke heller gjort, men han hade självfallet hållit sig à jour med vad han utbetalat för denna fond med den ungefärliga summan. Karlmark förklarade sig vid förhörstillfället icke beredd att lämna någon uppgift på i vilket fall eller för vilket bestämt ändamål, som medel utbetalats före sommaren 1951. Han förklarade sig dock tro, att systrar och andra på avdelningen kunde lämna åtminstone tips därom.

Översköterskan Emelie Schwalbe berättade: Hon hade anställts som sjuksköterska på Beckomberga sjukhus år 1932, där hon tjänstgjort såsom översköterska sedan i mars 1947 under Karlmark. Första gången hon hört talas om den "Söderholmska fonden" hade varit någon gång i medio av år 1949, då Karlmark på tal om gottgörelse till en patient för ett par av denne målade tavlor till sjukhuset omtalat, att han hade en del pengar tillgängliga i en fond, kallad "Söderholmska fonden". För att åtminstone betala målarfärgen till patienten hade hon vid detta tillfälle av Karlmark erhållit troligen 60 kronor, vilken summa utbetalats till patienten. Sedermera hade hon flera gånger varit i tillfälle att bli delaktig av medel, som på liknande sätt för olika ändamål till patienternas bästa ställdts till förfogande av Karlmark. Sålunda hade Karlmark, i de flesta fall genom hennes förmedling, till olika patienter utbetalat olika belopp, 25—35 kronor. Karlmark hade därutöver köpt en loggiamöbel för 50 kronor och ett pingpongbord för 100 kronor. Hon hade sig vidare bekant, att Karlmark för en patients räkning ordnat och betalat ut i advokatarvode en gång 200—300 kronor och en annan gång 400 kronor. Möjligen kunde det i detta fall vara fråga om endast en utbetalning. Karlmark hade därutöver vid ett "otal" tillfällen bjudit bridgespelande patienter på kaffe under bridgeaftnar.

På direkt fråga om utbetalningarna skett ur den s. k. "Söderholmska fonden" förklarade Emelie Schwalbe, att "det hade det nog varit". Hon förklarade, att hon även hört talas om ytterligare en fond någon gång, men att det i här aktuella fall, även om det icke utsagts vid varje tillfälle, varit fråga om medel ur den omtalade fonden, vilket hon särskilt noterat på grund av det "väsen" som det alltid varit kring Welander och dennes

ständigt återkommande prat om alla de brott, som han blivit offer för. Emelie Schwalbe hade för övrigt av Karlmark något informerats om Welanders problem och om hur "Söderholmska fonden" tillkommit, nämligen på så sätt att Karlmark icke fått betala ett bokverk, som ställts till hans förfogande av Welander och dennes förutvarande fästmö, och därigenom fått medlen ifråga disponibla för patienternas bästa. Denna information hade hon troligen fått någon gång efter Welanders förnyade intagning å sjukhuset 1951.

På fråga när de av henne relaterade utbetalningarna från "Söderholmska fonden" ägt rum förklarade Emelie Schwalbe, att härför vore hon icke i tillfälle att redogöra närmare. Pingpongbordet, loggiamöbeln, kaffebröd och kanske någon utbetalning ytterligare hade nog skett efter Welanders intagning sommaren 1951, medan tavlorna, advokatarvode, kaffebröd vid flera tillfällen och ytterligare någon utbetalning med säkerhet skett före Welanders sista intagning, tavlorna redan någon gång 1949.

Överläkaren vid Beckomberga sjukhus Harald Rabe uppgav, att Karlmark vid något tillfälle — Rabe ville tro att det varit någon gång under år 1949 — på tal om svårigheterna att hjälpa patienter i ekonomiskt trångmål omtalat, att Karlmark disponerade över ett visst belopp, som ställts till hans förfogande av en utskreven patient. Rabe sade sig ha ett diffust minne av att Karlmark vid detta tillfälle nämnt Welander och Vega Söderholm såsom givare av beloppet, men beloppets storlek hade ej nämnts.

I ansökan den 12 maj 1952 till Stockholms rådhusrätt anhöll dåvarande t. f. biträdande stadsfiskalen Ture Aldén om stämning å Karlmark med yrkande om ansvar å honom jämlikt 21 kap. 5 § strafflagen för grovt ocker samt lämnade därvid följande beskrivning av gärningen: "Karlmark, vilken tjänstgör som 1:e underläkare å Beckomberga sinnessjukhus, har under år 1948 vid fyra olika tillfällen vårdat droskägaren 'Erik' Welander, vilken vid dessa tillfällen varit intagen på sjukhuset. Strax efter det Welander den 17 november 1948 definitivt utskrivits från sjukhuset, erfor han att hans körkort indragits av länsstyrelsen i Stockholms län. Han bad då Karlmark, att denne skulle utfärda ett läkarintyg åt honom, så att han, som för sin utkomst var beroende av körkortet, kunde återfå detsamma. Karlmark förklarade därvid, att han inte kunde utskriva ett dylikt intyg utan att ha tillgång till Regeringsrättens årsbok. Ur densamma skulle Karlmark skaffa upplysningar om gällande praxis rörande administrativa beslut om körkort. Därest Welander inte kunde tillhandahålla bokverket, rådde Karlmark honom att uppsöka en annan läkare. — Welander gjorde detta och erhöll därpå ett intyg på fastställt formulär, vilket Welander visade upp för Karlmark. Denne förklarade, att det vore bedrägligt att inge ett sådant intyg, och då det efter komplettering försetts med en anteckning, att Karlmark vårdat Welander, var denne ånyo hänvisad till Karlmark. Vid förnyad framställning om intyg uppgav Karlmark, att under förutsättning

att Welander skaffade Karlmark Regeringsrättens årsbok, skulle Karlmark skriva ut intyget. Welander, som på grund av sitt trångmål och sin beroende ställning till Karlmark, icke såg någon annan möjlighet för att få intyget, inköpte därefter enligt Karlmarks anvisningar bokverket antikvariskt för ettusen kronor och transporterade i januari 1949 ut det till Beckomberga sjukhus. Karlmark utfärdade därefter ett intyg åt Welander. Brottet är att anse som kvalificerat med hänsyn till Karlmarks ställning såsom dels Welanders sinnessjukläkare, dels utbildad jurist.”

Den 14 maj 1952 anmälde maskinisten Axel Ludvig Bruno Brun för Aldén följande: Brun hade år 1947 intagits å Beckomberga sjukhus, därvid han erhållit Karlmark som läkare. Efter cirka 12—13 dagar hade han utskrivits. Han hade sedermera varit intagen vid ytterligare några tillfällen under liknande förhållanden. I februari 1948 hade Bruns körkort indragits. Anledningen därtill skulle vara alkoholmissbruk. För att få ett intyg till stöd för en ansökan om återbekommande av körkortet hade Brun vänt sig till Karlmark. Efter Bruns utskrivning från sjukhuset hade Karlmark eller en sjuksyster ringt till Brun vid några tillfällen för att diskutera en definitiv utskrivning eller Bruns inordnande i normala samhällsförhållanden. Brun hade vid denna tid ägt en bil och hans hustru Klara Brun hade haft körkort. Makarna Brun hade upprepade gånger åkt ut till sjukhuset och där träffat Karlmark, vilken de sedan skjutsat till hans hem. Brun hade fått det intrycket att Karlmark endast utnyttjat Brun för att bli hemskjutsad gratis. Brun hade av ren rädsla icke vågat rikta någon anmärkning mot Karlmark, då Brun icke känt till Karlmarks befogenheter att på nytt ta in honom på sjukhuset. Under en av dessa färder hade frågan om körkortet förts på tal av Karlmark. Han hade sagt att, om han skulle skriva ett intyg, fordrades det att han först gjorde en undersökning av regeringsrättens avgöranden i körkortsfrågor. Brun hade frågat, vad detta skulle kosta. Därtill hade Karlmark svarat, att det skulle kosta 1 000 kronor. Karlmark hade tillagt, att denna summa vore den minsta som kunde komma ifråga. Att summan skulle bli så stor hade berott på att Karlmark varit tvungen att ta tjänstledighet för forskningsarbetet. Karlmark hade varit mycket vältalig och utvecklat sina synpunkter på att en dylik ansökan skulle vara välmotiverad. Brun hade förklarat, att han icke hade råd att betala detta belopp, då summan vore för stor. Efter viss tvekan hade Karlmark förklarat, att han skulle kunna göra det för 800 kronor. Brun hade emellertid sagt, att han icke kunde lägga ut åtta hundralappar på ett sådant riskavtal. Vid detta tillfälle hade det ej blivit mera tal om saken. Kort tid därefter under en bilresa, som tillgått på samma sätt som den nyssnämnda, hade frågan om körkortsansökan ånyo kommit på tal. Karlmark hade förklarat, att han tänkt över saken och att det möjligen kunde ordnas så, att han skickade en person till regeringsrättens arkiv för att gå

igenom regeringsrättens årsbok ett par dagar. Denne skulle då upprätta en förteckning över likartade fall, som hade varit av svårare beskaffenhet och där vederbörande fått igen körkortet. Ett dylikt förfaringssätt skulle bli billigare och stanna vid 100 eller 150 kronor. Makarna Brun hade beslutat att acceptera detta alternativ. Fru Brun hade förklarat, att hon endast hade 100 kronor på sig, och erbjudit sig att betala detta belopp. Karlmark hade accepterat anbudet och stoppat pengarna på sig. — En tid därefter hade med posten anlänt en förteckning på 7 eller 8 rättsfall ur regeringsrättens årsbok. Vid något tillfälle under år 1947, då Brun hade kallats till Beckomberga sjukhus, hade Karlmark framställt en fråga till Brun om han ej skulle kunna lämna ett litet bidrag till patienternas hjälp. ”Som herr Brun vet”, hade Karlmark sagt, ”finns det en del trashankar här, som vid utskrivningen behöver hjälp till kläder och dylikt.” Karlmark hade vidare framhållit, att han skulle vara tacksam, om Brun ville komma ihåg dessa vid något tillfälle. Ett par dagar senare hade Brun skickat 100 kronor i postanvisning till Karlmark och skrivit på talongen, att det avsåg det ändamål Karlmark hade talat om. Karlmark hade icke hört av sig och hade icke heller tackat för gåvan. Brun hade tyckt detta vara egendomligt och hade blivit besviken på Karlmark.

Med början klockan 12 den 15 maj 1952 hördes fru Klara Brun av Rislöw. Hon berättade därvid följande: Vid flera tillfällen under tiderna mellan det hennes make varit intagen å Beckomberga sjukhus år 1947 liksom efter sista intagningen samma år hade maken på Karlmarks önskan flera gånger besökt Karlmark på sjukhuset för att diskutera den slutliga utskrivningen. Karlmark hade också vid något tillfälle varit hemma i makarna Bruns bostad. Vid troligen tre av dessa resor till Beckomberga hade fru Brun varit med, därvid en gång såsom chaufför efter det makens körkort blivit indraget. Under sistnämnda resa hade det blivit tal om det indragna körkortet, varvid maken bett att Karlmark skulle åtaga sig att skriva ett intyg till stöd för en ansökan om återfående av körkortet. Karlmark hade då framhållit, att det skulle han nog kunna göra men att ett sådant intyg skulle kosta närmare 1 000 kronor. Karlmark hade, liksom alltid, varit mycket ordrik och vältalig och yttrat något om att han ju måste räkna med att ta en tre veckors tjänstledighet och att intygsgivandet av den anledningen måste bli rätt kostsamt. Då maken ansett priset väl högt, hade Karlmark förklarat, att man kanske skulle kunna tänka sig att få intyget för 800 kronor. Frågan hade därefter förfallit. Vid en senare resa, då fru Brun också varit med, hade frågan på nytt blivit aktuell. Karlmark hade förklarat, att han givetvis skulle kunna skicka någon annan att taga reda på en del belysande rättsfall ur den vid det tidigare tillfället åberopade källskriften, regeringsrättens årsbok, och att han i så fall skulle kunna biträda mot ett arvode på 100 à 150 kronor. Fru Brun, som haft 100 kronor på sig, hade överlämnat denna summa till Karlmark, vilken i gengäld

lovat att tillställa Brun uppgifter för ingivande i samband med ansökan om körkortets återfående. Sedermera hade Karlmark översänt uppgift å 7 å 8 rättsfall från regeringsrätten, vilka skulle vara belysande för Bruns fall. Den av maken lämnade uppgiften om gåvan till patienter å Beckomberga sjukhus hade fru Brun icke förrän långt senare, i samband med skrivi-
verierna om Karlmark, fått kännedom om. Maken hade icke nämnt detta förut.

Den 15 maj 1952 klockan omkring 13 anmälde vidare föreståndaren John Nilsson till Aldén följande: Den 24 oktober 1948 hade Nilssons hustru gjort anmälan till polisen i Danderyd att Nilsson vore farlig alkoholist. Nilsson hade därför överförts till polisstationen och senare på egen begäran till Beckomberga sjukhus, där han som läkare fått Karlmark. Nilsson hade vistats på sjukhuset från den 25 oktober 1948 till den 18 januari 1949. Nilsson hade aldrig varit alkoholist och alltid skött sina arbeten. Han hade egna fastigheter och ordnad ekonomi. Under vistelsen på Beckomberga sjukhus hade Nilsson icke fått någon behandling för den påstådda alkoholismen. Karlmark hade velat överföra Nilsson till Venngarns alkoholistanstalt, men efter handläggning inför länsstyrelsen i Stockholms län hade verkställighe-
ten uppskjutits, och Nilsson hade ännu icke blivit föremål för någon nykterhetsnämndens åtgärd. Nilsson hemställde om utredning, huruvida hans intagning på Beckomberga sjukhus varit lagligen grundad samt huruvida Karlmark, på sätt som skett, ägt rätt att kvarhålla Nilsson under en så avsevärd tid utan att några direkta symtom på alkoholism kunnat på-
visas.

Slutligen mottog Aldén samma den 15 maj strax efter klockan 13 ett telefonsamtal från fru Maj Spjut i Norrköping, vilken därvid — enligt ett samma dag av Aldén upprättat protokoll — anförde följande: I samband med ett besök å S:t Eriksmässan i Stockholm hade hennes make Karl Johan Daniel Spjut kommit i kontakt med Karlmark. Denne hade givit maken vissa behandlingar, bland annat narkeoanalys samt vitamininsprutningar. Av behandlingen hade hennes man blivit mycket konstig och hade sedan icke besökt hemmet. I september 1951 hade fru Spjut besökt Stockholm och då hade det visat sig, att Karlmark och mannen bott på Centralhotel-
let i Stockholm under tre nätter. Mannen hade betalt räkningen. Fru Spjut hade sammanträffat med Karlmark, vilken underkastat henne ett ingående förhör om makarnas sexuella förhållanden. Mannen vistades för närvarande i Sundsvall. Ett mål om hemskillnad mellan makarna skulle förekomma den 5 juni 1952, och till detta hade Karlmark kallats som vittne. Fru Spjut hemställde om utredning, huruvida Karlmark genom sina be-
handlingar försatt hennes man i beroendeställning till honom och därvid utnyttjat maken i homosexuellt syfte.

Sedan Karlmark den 15 maj 1952 vid 16-tiden på order av Aldén hämtats till kriminalpolisens station i Stockholm, förklarade Aldén samma dag klockan 17 Karlmark anhållen. Under tiden klockan 16.45—18.40 höll Rislöw förhör med Karlmark angående Bruns anmälan. Karlmark uppgav vid förhöret följande.

Karlmark hade ett svagt minne av Brun, vilken säkerligen varit intagen på Beckomberga på sätt och under tider som denne angivit. Han hade också ett minne av att Bruns situation varit trasslig och krånglig och att det måste ha varit mycket tveksamt, om Brun skulle kunna påräkna att återfå det körkort, som frantagits honom. Efter vad Karlmark kunde minnas hade nämligen Brun varit intagen för alkoholmissbruk, och han hade även misshandlat sin hustru. Vidare mindes Karlmark, att det varit några svåra skilsmässosituationer för Brun. Karlmark hade ett minne av att han haft en del kontakter med makarna mellan intagningsperioderna, och han ville även minnas att han vid flera tillfällen varit med dem till deras hem i Vasastaden. Under någon av de färder, som Karlmark gjort tillsammans med makarna Brun i Bruns bil, hade någon av dem fört på tal, att Brun behövde ett intyg för återfående av sitt körkort. Karlmark trodde också att det varit meningen, att Brun för den skull ämnade ta kontakt med doktor Rabe i dennes egenskap av överläkare. Det vore möjligt, att Karlmark på tal därom förklarat att han, om han skulle utfärda ett sådant intyg, skulle ta del av regeringsrättens årsbok, då det måste anses vara så ytterst tveksamt, om Brun skulle återfå sitt körkort, och att man då måste granska problemet ingående. Genom sin uppfattning om Bruns läge hade Karlmark ansett utfärdandet av intyget vara ett verkligt specialsakkunniguppdrag. Karlmark ville hålla för troligt, att Brun då frågat något om hur mycket ett sådant verk skulle kunna kosta, och det vore säkerligen också möjligt att Karlmark då svarat, att det var dyrt. Han ville ej hålla för troligt, att han angivit något belopp, men ville icke bestrida att så varit fallet.

Påvisad att Brun icke påstått, att det var boken som skulle kosta 800 à 1 000 kronor, utan att Karlmark begärt den summan för att skriva ut intyget, förklarade Karlmark, att han icke hade något minne av att han skulle skriva ut intyget och följaktligen icke heller kunde ha nämnt något pris på intyget. Makarna Bruns uppgift att Karlmark ansett sig behöva ta tjänstledighet, t. o. m. upp till tre veckor, måste enligt Karlmarks uppfattning tydas så, att de icke alls förstått sig på hans enligt deras framställning "stora vältalighet". Han hade icke nämnt något om någon tjänstledighet och förstode, att makarna Brun missuppfattat hela diskussionen. Karlmark kunde icke ens tänka sig, att han skulle gå bakom sin chefs rygg och skriva ut ett intyg till Brun, därav hans tveksamhet om sanningshalten i Bruns uppgifter i detta avseende. Karlmark kunde erinra sig, att han så småningom, efter att även ha diskuterat saken ingående med fru Brun, lovat Brun att bistå med uppgifter om olika rättsfall, liknande Bruns. Han

ville också minnas, att han tillställt Brun några uppgifter därom från regeringsrättens årsbok. Han ville nämligen minnas, att han bland annat under en hel söndag varit i arbete med att plocka ut de rättsfall som han ansett belysande för Bruns fall. Karlmark ville icke bestrida, att han av fru Brun mottagit troligen 100 kronor såsom ersättning bland annat för det arbete han åtagit sig genom studium av rättsfall. Karlmark kunde icke säga, om det varit något tal om att han skulle skicka någon man att göra dessa utdrag; han ville dock icke bestrida, att detta varit på tal. I övrigt hade han ett starkt minne av att han själv gjort arbetet i dess helhet. Karlmark ville tro, att Brun — efter någon tjänst som Karlmark gjort Brun vid besök i bostaden eller på annat sätt — frågat, hur mycket han vore skyldig, och att Karlmark i så fall hänvisat till det ständigt återkommande hjälpbehovet hos patienterna å Beckomberga sjukhus.

På direkt fråga förklarade Karlmark, att det vore tänkbart att Brun också inbetalat angivet belopp — 100 kronor — för patienters å Beckomberga sjukhus bästa. I det starka medvetandet om att man bäst nådde en god kontakt med en människa, om man toge kontakten vid tillfällen då vederbörande kände sig verkligt hemmastadd, hade Karlmark gärna sett, att han fått kontakt med Brun och hans hustru i annan miljö än sjukhusets. Han ville därför icke bestrida, att han vid något tillfälle förhalat tiden för att få göra dem sällskap hem — dock icke för egen vinnings skull. Han ville betrakta den uppgiften såsom enbart löjlig. Karlmark bestrede, att han i något avseende gjort sig skyldig till brottsligt förfarande gentemot Brun, vilkens bästa han hela tiden haft för ögonen. Den ersättning han erhållit av Brun för sin hjälp med uppgifter från regeringsrättens årsbok vore en ringa ersättning för det arbete Karlmark lagt ned därpå. De pengar Brun antagligen översänt till Karlmark för patienternas bästa hade med belopp, långt överstigande den påstått översända summan, kommit patienterna på Beckomberga sjukhus till del på olika sätt.

Påföljande dag, den 16 maj, lösgavs Karlmark klockan 18.50.

I en den 19 maj 1952 till JO inkommen klagoskrift anförde Karlmark, bland annat, följande.

Vid 12-tiden den 15 maj hade Karlmark av Rislöw anmodats att infinna sig till förhör hos kriminalpolisen klockan 15.30 samma dag. Då emellertid advokaten Einar van de Velde, vilken Karlmark anmodat att bli hans offentlige försvarare, på grund av andra uppdrag haft svårt att närvara vid ett polisförhör nämnda dag, hade van de Velde satt sig i förbindelse med Rislöw och hemställt, att förhöret skulle äga rum först den 19 maj. Rislöw hade då frågat, var Karlmark befann sig, så att Karlmark skulle kunna underrättas, därest det till den 15 maj utsatta förhöret inställdes. Därtill hade van de Velde svarat, att Karlmark vore att vänta till van de Veldes advokatbyrå klockan omkring 15. Vid 15-tiden hade emellertid

Rislöw infunnit sig där och anmodat Karlmark att omedelbart medfölja till kriminalpolisstationen för förhör. Karlmark hade hemställt, att van de Velde trots sina andra göromål skulle medfölja, eftersom situationen de facto inneburit ett gripande. Då van de Velde, Rislöw och Karlmark anlant till polishuset hade Aldén infunnit sig på Rislöws tjänsterum och meddelat Karlmark, att tre anmälningar inkommit mot Karlmark, nämligen en anmälan, vilken Aldén uppfattade såsom beskyllning för försök till ocker, en för förment tjänsteförsummelse samt en för brottslig homosexualitet. Anmälningen för försök till ocker hade avsett en episod, rörande vilken utredningen praktiskt taget varit klar för polisens vidkommande i och med att anmälarna — makarna Brun — avgivit en utförlig redogörelse. Anmälningen för tjänsteförsummelse hade varit uppenbart ogrundad. Den hade nämligen avsett, att Karlmark skulle uraktlåtit att utskriva Nilsson från Beckomberga sjukhus. Karlmark hade framhållit för Aldén att, eftersom Karlmark saknade rätt att utskriva patienter, Karlmark följaktligen icke kunde hålla någon olagligt inspärrad. Den tredje anmälningen hade kommit från hustrun till Spjut, å vilken Karlmark i september 1951 verkställt narkoanalys. Karlmark hade omedelbart framhållit, att denna anmälan saknade varje grund och att anledningen till att den överhuvudtaget ingivits sannolikt vore den, att makarna lågo under skilsmässa och att Karlmark av mannen åberopats såsom vittne i hemskillnadsprocessen mot hustrun vid rådhusrätten i Norrköping till styrkande av att lång och varaktig söndring förelåg mellan makarna. Vidare hade van de Velde frågat Aldén, om Aldén icke ansett det vara sin skyldighet att, innan Karlmark kallats till förhör, sätta sig i förbindelse med Spjut för att efterhöra, huruvida denne gjorde gällande att Karlmark förfarit brottsligt mot honom i ifrågasatt hänseende. Då Aldén besvarat denna fråga nekande och tillagt, att han måste förklara Karlmark anhållen tills saken hunnit utredas, hade van de Velde i sin egenskap av offentlig försvarare för Karlmark påfordrat, att man omedelbart samma dag skulle taga kontakt med Spjut och hålla förhör med denne. Han hade också framhållit, att ett anhållande av en person, som hade en så stor kontakt med allmänheten som Karlmark och därigenom blivit känd i vida kretsar, skulle väcka ett stort uppseende och vålla Karlmark nära nog obotlig skada i utövandet av hans kall. Aldén hade emellertid svarat, att han konfererat med t. f. statsåklagaren Eugen Glas, vilken varit fullt ense med Aldén om att ett anhållande borde ske. Ånyo hade van de Velde framhållit, att anhållandet skedde på alltför lösa grunder, och påfordrat, att Karlmark skulle få lämna kriminalpolisstationen, sedan förhöret för dagen avslutats. Aldén hade emellertid skyndsamt avlägsnat sig under föregivande, att han stämt möte med sin hustru. Påföljande dag klockan 6.45 hade Aldén med biträde av en kriminalkonstapel företagit husrannsakan i Karlmarks bostad. Karlmark hade därefter underkastats förhör angående det påstådda

homosexuella brott, som skulle begåtts i samband med narkoanalytisk behandling. Först efter förhöret hade Karlmark underrättats om att Spjut tidigare på dagen förhörts av norrköpingspolisen och därvid helt fritagit Karlmark från misstanken om brottsligt förfarande gentemot honom. Om ockeranmälningen hade inga förhör ägt rum. Efter förhörens slut den 16 maj hade Aldén meddelat, att han dåmera säkrat bevisningen och att skäl för Karlmarks kvarhållande icke längre förelåg. Anhållandet hade emellertid då väckt stort uppseende och hade givetvis förutom en själslig depression förorsakat Karlmark betydande skador. Under återopande av det anförda hemställde Karlmark, att JO ville undersöka, huruvida Aldén begått tjänstefel, och att de åtgärder måtte vidtagas, vartill utredningen kunde föranleda. Karlmark ansåge det vara en fråga av fundamental betydelse ur rättssäkerhetssynpunkt att en person icke i oträngt mål berövades friheten.

Karlmark framhöll slutligen, att de kriminalpolismän, som varit inkopplade på hans fall, handlagt ärendet med utomordentlig humanitet och objektivitet.

Vid klagoskriften var fogat ett intyg av van de Velde av följande innehåll.

Vid det förhör, som den 15 maj 1952 hållits å kriminalpolisstationen med Karlmark och vid vilket förhör van de Velde närvarit i egenskap av blivande offentlig försvarare för Karlmark, hade van de Velde tillfrågat Aldén angående orsaken till att Karlmark anhållits. Därvid hade Aldén förklarat, att anhållandet skett på grund av en anmälan från en fru i Norrköping om att hon misstänkte Karlmark för att vid narkoanalytisk behandling av hennes make ha förgått sig homosexuellt mot denne samt en anmälan angående tjänsteförsummelse. Därtill hade van de Velde gemänt, att anmälningen för tjänsteförsummelse vore uppenbart ogrundad, enär försummelsen skulle bestått däri, att Karlmark icke utskrivit anmämlaren från Beckomberga sjukhus — en åtgärd som Karlmark icke kunnat vidtaga vid det förhållandet att han aldrig varit beklädd med rätten att utskriva patienter från sjukhuset. Beträffande anmälningen för kriminell homosexualitet hade van de Velde framhållit, att anmälningen vore alltför diffus för att man skulle kunna fästa avseende vid densamma samt att den icke kunde utgöra skäl till ett anhållande, så länge icke den mot vilken brottet skulle ha begåtts blivit hörd och vitsordat, att den ifrågasatta gärningen verkligen ägt rum. Karlmark hade kraftigt understrukt detta påpekande. Vidare hade van de Velde påfordrat, att man omedelbart skulle låta höra patienten, och framhållit, att ett anhållande skulle bli till synnerligen stort men just för Karlmark med hänsyn dels till dennes befattning som ordinarie läkare vid landets största sinnessjukhus, dels till den omständigheten att han vore en mycket känd person. Aldén hade emellertid förklarat, att beslutet stode fast, att han innan han fattat detsamma

konfererat med Glas samt att han omedelbart måste avlägsna sig, när han stämt möte med sin hustru och redan vore tio minuter försenad. Innan Aldén avlägsnat sig hade Rislöw frågat honom, huruvida Karlmark borde överföras till den rotel, som handhade utredningar om homosexuella förbrytelser, vilken fråga Aldén besvarat jakande. Dessförinnan hade Rislöw och Aldén blivit ense om att Rislöw skulle fortsätta förhöret med Karlmark angående anmälningen för försök till ocker, tills densamma slutförts. Sistnämnda anmälan hade av Aldén aldrig återopats som skäl för anhållandet. Omedelbart efter det Aldén avlägsnat sig hade van de Velde besökt kriminalpolisintendenten Alvar Zetterquist och framhållit den skada, som skulle förorsakas Karlmark av anhållandet, vilket nödvändigtvis — enligt vad Aldén hade upplyst van de Velde om — skulle komma till allmänhetens kännedom, samt bett Zetterquist ingripa, så att fru Spjut och hennes make omgående bleve hörda. Zetterquist hade svarat, att han med glädje skulle ha ombesörjt en sådan åtgärd men att han med nuvarande arbetsordning icke kunde gå i författning därom, när det tillkomme vederbörande undersökningsledare ensam, alltså Aldén, att låta verkställa dessa förhör. Hemkommen till sitt kontor hade van de Velde gjort ett sista försök att stoppa det enligt hans uppfattning upprörande övergreppet mot Karlmark genom att telefonera till Glas i hans egenskap av t. f. statsåklagare och underrätta honom om vad som passerat. Visserligen hade Aldén sagt, att åtgärden skett i samförstånd med Glas, men van de Velde hade dock hoppats, att Glas med sin mångåriga erfarenhet vid närmare eftertanke skulle inse det betänkliga i Aldéns åtgärd. Glas hade då meddelat, att han trott, att Aldén vidtagit anhållandet på grund av anmälan om försök till ocker, och att han icke närmare kände till anmälan för ifrågasatt kriminell homosexualitet. Glas hade sagt sig skola taga kontakt med Aldén och därefter återkomma. Han hade emellertid icke låtit sig avhöra.

Med anledning av klagomålen anhöll JO i skrivelse den 24 maj 1952, att riksåklagarämbetet måtte efter verkställd utredning till JO inkomma med yttrande. Sedan ämbetet anmodat statsåklagaren i Stockholm att efter utredning till ämbetet inkomma med yttrande samt skriftliga yttranden avgivits, den 13 augusti 1952 av Glas till ämbetet och den 26 samma månad av Aldén till statsåklagaren, verkställde statsåklagaren Martin Lundquist förhör med, bland andra, Aldén, Rislöw och Karlmark, varjämte han ombesörjde viss annan utredning i saken. Denna utredning kompletterades sedermera av byråchefen Erik Vinberg i egenskap av tillförordnad statsåklagare i Stockholm från och med den 15 februari 1953, därvid ytterligare förhör hölls med Rislöw och skriftligt yttrande avgavs av Aldén den 20 januari 1954. Sedan JO den 23 mars 1954 anmodat Vinberg att i riksåklagarämbetets ställe till honom inkomma med utredningen jämte ytt-

rande, överlämnade Vinberg den 29 i samma månad utredningshandlingarna samt det begärda yttrandet.

I sitt yttrande till statsåklagaren den 26 augusti 1952 anförde Aldén följande.

I början av december 1951 hade Welanders anmälan mot Karlmark lotats på Aldén. Anmälningen hade överlämnats till kriminalpolisen för utredning. Därvid hade Karlmark icke hörts, utan han hade erhållit anmälningsskriften på remiss. I saken hade funnits endast ett vittne av betydelse, nämligen Vega Söderholm. Såsom framginge av förundersökningsprotokollet hade Karlmark låtit henne på hans förklaring till polisen teckna ett intyg att Karlmarks uppgifter voro "med fulla verkligheten överensstämmande". Då hon sedermera hörts på kriminalpolisstationen hade hon lämnat avvikande uppgifter mot vad Karlmark anfört i sin förklaring. Den 14 maj 1952 hade Aldéns hembiträde meddelat, att en person ringt till hans bostad och velat träffa Aldén. Personen hade lämnat sitt telefonnummer och genom detta hade Aldén fått kontakt med Brun. Aldén hade på kvällen upptagit Bruns anmälan. Som framginge av denna hade här förelegat en i det närmaste identisk händelse med den, vilken blivit föremål för stämning, oaktat gärningen endast stannat vid försök. Vidare hade Brun i sin anmälan lämnat en detaljerad redogörelse för hur Karlmark utverkat ett bidrag på 100 kronor av Brun för att bereda patienterna på Beckomberga viss ekonomisk lättnad. Som framginge av förundersökningsprotokollet hade Karlmark själv medgivit, att de medel, som han benämnde "Söderholmska fonden", aldrig hållits avskilda och att han heller icke visste, vilka utbetalningar han gjort från fonden. Aldén hade därför ansett, att det förelåg skäligen misstanke att Karlmark ej heller hållit Bruns 100 kronor avskilda och att Karlmark i denna del gjort sig skyldig till åtminstone ett olovligt förfogande. Det vore uppenbart att, därest den av Brun gjorda anmälan var riktig, ett åtal för försök till ocker på ett avsevärt sätt skolat stödja det tidigare åtalet. Aldén hade med hänsyn till vad som passerat i anledning av Welanders anmälan bedömt kollusionsfaran såsom överhängande. Därtill hade kommit, att Brun direkt i sin anmälan utsagt, att han var rädd för Karlmark. På morgonen den 15 maj hade Aldén i en av polishusets korridorer träffat Glas. Aldén hade tidigare informerat Glas såväl om utredningen av Welanders anmälan som om åtalsbeslutet av den 12 maj. Aldén hade vid berörda sammanträffande redogjort för den nya situationen och särskilt risken för att Karlmark skulle påverka vittnen. Aldén hade förklarat, att han för att säkerställa bevisningen måste anhålla Karlmark, särskilt med hänsyn till de grova brott för vilka han misstänktes. Glas hade ifrågasatt, huruvida icke Karlmark borde begäras häktad, och förklarat, att han ansåge att ett anhållningsbeslut vore riktigt. Efter denna konferens hade Aldén kontaktat utredningsmannen, Rislöw, och meddelat honom, att Aldén beslutat att

Karlmark skulle anhållas. Rislöw hade också fått Bruns anmälan. Efter en stund hade Rislöw ringt och meddelat, att han haft telefonkontakt med Karlmark och att denne skulle komma till förhör klockan 15.30. Rislöw hade kort därefter ringt på nytt och meddelat, att Karlmark icke kunde komma förrän den 19 maj. Aldén hade omedelbart misstänkt, att det förelåg fara för dröjsmål, och beordrat Rislöw att gripa Karlmark. Så hade även skett och senare, klockan 15.30, hade Rislöw ringt och meddelat, att han åter befann sig på kriminalstationen tillsammans med Karlmark, biträdd av van de Velde. Dessförinnan hade emellertid följande inträffat. Vid 13-tiden på dagen hade Aldén uppsökts av Nilsson, som önskat göra anmälan mot Karlmark för tjänstefel. Nilsson hade medfört handlingar, som i viss mån bestyrkt hans påståenden i huvudsak. En kort stund därefter hade det ringt på telefon, varvid det anmälts att det var rikssamtal från Norrköping. Det hade visat sig vara fru Spjut, som begärt utredning, huruvida Karlmark gjort sig skyldig till straffbar homosexualitet gentemot hennes man. Aldén hade nedtecknat det väsentligaste av hennes berättelse samt därefter läst upp den för henne. Han hade framhållit, att han hade för avsikt att på grundval av hennes uppgifter verkställa utredning, och frågat om hon stode fast vid dem. Detta hade hon sagt att hon gjorde. Att utredning begärts, huruvida Karlmark gjort sig skyldig till straffbar homosexualitet, hade icke kommit såsom någon överraskning för Aldén. Av en tillfällighet hade Aldén erfarit, att det skett en utredning inom kriminalpolisens första rotel, huruvida Karlmark gjort sig skyldig till straffbar homosexualitet mot en person vid namn Boman, vilken utredning avskrivits av Zetterquist. Aldén hade erhållit kännedom om utredningen antagligen i mars 1952 och bett att få läsa den och eventuellt överta utredningen, då Aldén ansett, att ett ockerbrott och ett otuktsbrott med utnyttjande av annans beroendeställning låge varandra mycket nära. Aldén hade emellertid funnit, att bevisningen varit för svag för att genomföra ett åtal för straffbar homosexuell otukt med detta som enda fall. En av de sista dagarna i april 1952 hade Aldén uppringts av en redaktör i en av Stockholms kvällstidningar, vilken meddelat, att en person, vilken han namngav, hade kännedom om homosexuella handlingar från Karlmarks sida mot patienter på Beckomberga. Vid samtal med denna person hade en man vid namn Jonsson utpekats såsom den, med vilken otukten skulle ha bedrivits. Efterspaningar efter Jonsson hade emellertid lett till negativt resultat, och Jonsson hade intagits på Beckomberga sjukhus innan polisen hunnit höra honom. Med hänsyn till vad som passerat hade Aldén ansett, att den av fru Spjut gjorda anmälningen innefattade sannolika skäl för brott mot 18 kap. 10 a § strafflagen. Vid anhållningstillfället hade Karlmark sålunda varit misstänkt för — förutom det brott varå stämning utfärdats — försök till grovt ocker, grovt olovligt förfogande eller förskingring, straffbar homosexuell otukt och tjänstefel. Beträffande de tre första

brotten funnes straffarbete i straffskalan. Att det förelegat sannolika skäl för brott i samtliga fall framginge av vad Aldén anført. Vad de speciella häktningsskäl beträffade hade Aldén tidigare berört kollusionsfaran. Då Karlmark på sannolika skäl varit skyldig till straffbar homosexuell otukt, hade även förelegat fara för att han på grund av sina tillvitade onaturliga böjelser kunde fortsätta sin brottsliga verksamhet. Aldén hade sålunda ansett anhållningsbeslutet synnerligen välgrundat och hade den 15 maj varit beredd att fullfölja handläggningen med en häktningsframställning.

Såsom förut sagts — fortsatte Aldén — hade Karlmark införts på kriminalstationen klockan omkring 15.30. Aldén hade omedelbart begivit sig till Rislöws tjänsterum, där Aldén sammanträffat med Rislöw, Karlmark och van de Velde. Rislöw hade då redan börjat höra Karlmark om Bruns anmälan. Aldén hade redogjort för de övriga anmälningarna samt förklarar Karlmark anhållen. Mot detta beslut hade van de Velde protesterat och velat underställa det statsåklagaren. Aldén hade då omtalat, att han redan konfererat med Glas och att denne godkänt åtgärden. Förhandlingarna hade fortsatt till klockan 17, då Aldén varit tvungen att avlägsna sig, enär han och hans hustru stämt möte med en annan person vid sagda tidpunkt och Aldén redan varit försenad. När Aldén återkommit till sin bostad vid 20-tiden, hade hans hembitråde meddelat, att han skulle ringa Glas. Aldén hade omedelbart ringt upp Glas, varvid Aldén informerat honom om de nya anmälningar, som inkommit under dagens lopp. Glas hade undrat, om Aldén verkställt husrannsakan hos Karlmark. Aldén hade uppgivit, att detta icke medhunnits under dagens lopp samt att Aldén befarade, att en dylik åtgärd skulle draga ut över klockan 21, då enligt rättegångsbalkens bestämmelser husrannsakan ej utan särskilt skäl borde äga rum. Aldén hade överenskommit med Glas, att en husrannsakan skulle ske tidigt påföljande morgon. Efter samtalet med Glas hade Aldén ringt upp jourhavande överkonstapeln på kriminalstationen för att om möjligt söka få till stånd förhör med i första hand mannen Spjut samma kväll. Detta hade emellertid icke låtit sig göra, men kontakt med vederbörande polismyndighet för mannen Spjuts efterspanande hade skolat ske omedelbart nästa dag. Påföljande morgon hade Aldén själv verkställt husrannsakan hos Karlmark. Vid Aldéns återkomst därifrån hade utredningen fortsatt av honom personligen. Vid slutet av dagen hade utredningen rörande de brott, på grund av vilka Karlmark anhållits, varit i stort sett avslutad. Detta hade varit fallet med Bruns och fru Spjuts anmälningar. Genom husrannsakan hade därjämte misstanke om ytterligare brott framkommit, nämligen dels falskdeklaration, vilken måste bedömas såsom begången under synnerligen försvårande omständigheter, då Karlmark dolt den genom utnyttjande av sin tystnadsplikt, dels förberedelse till bedrägeri, avseende bokverk för vilka Karlmark stått som bulvan åt en på Sätters sinnessjukhus internerad person. Vid avvisiteringen hade beslagttagits vissa postgiro- och postanvis-

ningstalonger, avseende till Karlmark inbetalade belopp, av vilka två rört hans "insamlingsverksamhet" till förmån för patienterna på Beckomberga sjukhus och vilka därigenom tillsammans med Bruns anmälan kommit att bilda en — såvitt man kunde misstänka — serie av olovliga föfoganden eller förskingringar. Vid förhöret samma dag hade Karlmark ej kunnat lämna någon tillfredsställande förklaring till disponerandet av beloppen. Beträffande Spjut hade under dagen ingått telefonmeddelande till jourhavande överkonstapeln på kriminalstationen att den gjorda utredningen icke givit vid handen, att någon straffbar homosexualitet kunde påvisas. Vid övervägande av huruvida häktningsframställning skulle ske hade man å ena sidan haft att taga hänsyn till följande. Karlmark hade stått under åtal för grovt ocker; han hade på sannolika skäl varit misstänkt för åtminstone försök till grovt ocker (Brunns anmälan), grova olovliga föfoganden och falskdeklaration under synnerligen försvärande omständigheter ävensom tjänstefel; kollusionsfaran hade alltjämt måst bedömas såsom lika betydande. Å andra sidan hade faran för fortsatt brottslig verksamhet så tillvida avtagit genom att vid detta tillfälle straffbar homosexualitet icke kunnat påvisas. Risker för fortsatta förmögenhetsbrott måste i detta läge bedömas såsom mindre, då Karlmark innehade fast bostad och anställning. Som särskilt häktningsskäl hade därför realiter endast kvarstått, att Karlmark på fri fot skulle kunna försvåra utredningen. Det hade därför uppstått ett avvägningsspörsmål, huruvida ett fortsatt frihetsberövande till förmån för utredningen kunde beräknas uppväga Karlmarks intresse att bli försatt på fri fot. Efter konferens med Glas hade Aldén beslutat, att Karlmark skulle frigivas.

Beträffande själva anhållningsbeslutet — anförde Aldén slutligen — hade detta grundats på anmälningarna såväl om förmögenhetsbrott som om ifrågasatt straffbar homosexualitet. Karlmark och van de Velde syntes ha missuppfattat hela situationen. De hade dock själva medgivit, att samtliga de föreliggande anmälningarna föredragits i samband med anhållningsbeslutet.

Glas uppgav i sitt den 13 augusti 1952 till riksåklagarämbetet avgivna yttrande följande.

Då Glas — såsom Aldén anført — den 15 maj sammanträffat med Aldén och frågat honom om det inträffat något nytt i ärendet, hade Aldén nämnt, att saken kommit i ett för Karlmark betydligt sämre läge, enär ytterligare anmälningar mot honom gjorts, varav en rörande försök till grovt ocker samt en annan för tjänstefel bestående däri, att Karlmark skulle ha ombesörjt intagande å anstalt av en person som ej varit hemfallen åt alkoholmissbruk, varjämte omständigheter framkommit som tytt på att Karlmark icke kunde nöjaktigt redovisa för omhänderhavda medel. Av det korta samtal Glas vid detta tillfälle haft med Aldén hade Glas dessutom fått den uppfattningen att Aldén väntat sig flera anmälningar

mot Karlmark samt att Aldén icke stått främmande för tanken att Karlmark kunde komma att försvåra utredningen. I anledning därav hade Glas frågat Aldén, om han övervägt huruvida han icke kunde bli nödsakad att begära Karlmark häktad. Aldén hade svarat, att han redan förordnat om Karlmarks anhållande och att Karlmark skulle inställas till förhör samma dag. Senare på dagen — klockan kunde ha varit omkring 18.30 — hade Glas blivit uppringd av van de Velde, som i mycket upprörd ton frågat, hur en obestyrkt angivelse om homosexuell otukt kunde utgöra laga skäl för anhållande och om icke mannen Spjut borde ha hörts före anhållandet. Tydligt hade van de Velde utgått från att Glas känt till fallet Spjut, vilket dock icke varit förhållandet, enär fru Spjuts begäran om utredning skett efter Glas' förenämnda sammanträffande med Aldén och Glas ej talat med Aldén därefter. Glas hade meddelat van de Velde, att i den mån Glas' uppfattning varit bestämmande för Aldéns anhållningsbeslut detta grundat sig på de förmögenhetsbrott och tjänstefel, för vilka Karlmark misstänktes. Då van de Velde vidhållit, att enligt det besked han fått av Aldén fru Spjuts beskyllning mot Karlmark varit anledningen till anhållandet, hade Glas meddelat, att han genast skulle telefonera till Aldén och sedan han konfererat med denne återkomma per telefon. Glas hade emellertid icke lyckats träffa Aldén i telefon — enligt uppgift var Aldén på landet och väntades hem klockan omkring 21. Glas hade därför genast ringt till jourhavande kriminalkommisarien Klas Hjalmar Larsson och anmodat denne att ofördröjligen telefonera till polisen i Gävle, där mannen Spjut, såsom van de Velde meddelat, för tillfället uppehöll sig, och begära Spjut hörd i saken, om möjligt redan samma afton. Larsson hade lovat detta och skulle genast ringa Glas, därest Spjut kunde bli omedelbart hörd. En stund senare hade Glas ånyo ringt till Larsson, som dock icke fått något besked från gävlepolisen. Vid detta telefonsamtal hade Glas bett Larsson försöka få kontakt med van de Velde och underätta honom om sakens läge. Själv hade Glas nämligen under tiden förgäves sökt komma i förbindelse med van de Velde. Strax efter klockan 21 hade Aldén ringt upp Glas och blivit informerad om van de Veldes hänvändelse till Glas. Aldén hade förklarat, att det måste föreligga något missförstånd från van de Veldes sida, om denne uppfattat Aldéns anhållningsbeslut såsom grundat på fru Spjuts påståenden, vilka dock självfallet icke förbättrat Karlmarks position. Under detta telefonsamtal hade Aldén ånyo understrukt kollusionsfaran. På Glas' fråga om Aldén låtit göra husrannsakan hos Karlmark för säkrande av bevisning hade Aldén uppgivit, att han ännu ej varit i tillfälle att fatta beslut därom. Efter en stunds diskussion hade Glas och Aldén kommit till den slutsatsen, att en husrannsakan i Karlmarks bostad borde företagas. Påföljande dag klockan omkring 17 hade Aldén meddelat Glas, att han på morgonen företagit husrannsakan hos Karlmark samt att, såsom Aldén bedömde situationen, den aktuella

kollusionsfaran icke längre var så överhängande, att Karlmark ej kunde få vistas på fri fot.

Karlmark hördes av Lundquist den 11 oktober 1952 och uppgav därvid följande: Då Karlmark den 15 maj per telefon anmodats av Rislöw att infinna sig till förhör, hade Rislöw förklarat, att förhöret skulle avse några förhållanden som Aldén ville fråga Karlmark om, men Rislöw hade icke angivit, vilka brott det gällde. Sedan Karlmark inställt sig hos Aldén, hade denne läst upp de tre ovannämnda anmälningarna, och i anslutning därtill "uppställde Aldén en diskussionsbasis" till den sista anmälan, som gällt kriminell homosexualitet. Därefter hade Aldén förklarat Karlmark anhållen. Karlmark hade icke något omedelbart minne av att Aldén angivit något direkt skäl till anhållandet, men Karlmark hade fått den uppfattningen att anhållandet grundat sig på fru Spjuts uppgifter.

Vid av Lundquist hållet förhör med Aldén påpekade denne följande avvikelser mellan innehållet i Karlmarks i hans skrivelse den 14 januari 1952 lämnade uppgifter och Vega Söderholms berättelse vid polisförhöret den 12 februari samma år: Karlmark hade uppgivit, att han redan vid det tillfälle på våren 1949, då Vega Söderholm förklarat sig önska överlämna regeringsrättens årsbok som gåva till Karlmark, talat om att han ville göra rätt för sig, exempelvis genom understöd åt sjukhusets patienter, medan Vega Söderholm berättat, att detta Karlmarks yttrande fällts först på sommaren 1951. Vidare hade Vega Söderholm sagt, att hon icke hade sig något bekant om att Karlmark, såsom han uppgivit, hjälpt till att ackordera om priset på bokverket.

Aldén anförde vidare vid förhöret: I protokollet över det förhör, som Rislöw den 15 maj 1952 med början klockan 16.45 hållit med Karlmark, hade antecknats följande: "Karlmark fick först genom undertecknad i närvaro av tillstädeskommande undersökningsledaren, bitr. stadsfiskalen Aldén, del av den föreliggande anmälan enligt ovan (Bruns anmälan) samt upplyst om att han vore misstänkt för ocker eller försök därtill. Dr Karlmark erhöi därefter genom bitr. stadsfiskal Aldén besked om innehållet i sak i de ytterligare anmälningar som inkommit från fru Spjut och från föreståndaren Nilsson och meddelad beslut om anhållande i avvaktan på utredning av dessa anmälningar." Därav framginge, att för Karlmark angivits att han blivit anhållen för försök till grovt ocker. Aldén visste, att för Karlmark upplästs samtliga tre ifrågavarande anmälningar, antingen av Aldén själv eller av Rislöw. Detta hade skett i närvaro av van de Velde. Sedan anmälningarna föredragits, hade Aldén fällt ett yttrande av ungefär följande innehåll: "Doktor Karlmark står ju under åtal för grovt ocker, och här föreligger nu tre olika anmälningar, som gäller försök till grovt ocker, straffbar homosexualitet och tjänstefel, det sista kanske saknar betydelse i det här fallet. Med hänsyn till att doktor Karlmark tidigare påverkat vittnen, så måste jag förklara doktor Karl-

mark anhållen.” Karlmark hade, såvitt Aldén mindes, icke gjort någon anmärkning därtill. Över huvud taget hade Karlmark, enligt Aldéns uppfattning, varit mycket fåordig, och ordet hade på Karlmarks vägnar förts av van de Velde. I anslutning till att Aldén förklarar Karlmark anhållen hade van de Velde sagt, att Aldén hade anledning att vara försiktig, enär det här vore fråga om en känd vetenskapsman och anhållandet skedde på lösa grunder. Därefter hade en diskussion uppstått mellan Aldén och van de Velde rörande brottens natur och grunden för själva anhållandet, varunder van de Velde framhållit, att skäl saknades för anhållandet, och Aldén motsatsen. Denna diskussion, som börjat troligen klockan omkring 16, hade hållit på till klockan 16.45, då Aldén avlägsnat sig. Aldén ansåge sig helt ha iakttagit bestämmelserna i 24 kap. 9 § rättegångsbalken rörande skyldigheten att vid anhållande av en person meddela skälen för anhållandet. — Rörande fallet Brun hade Karlmark kunnat oförmånligt påverka utredningen genom att, innan polisen hunnit taga kontakt med makarna Brun, sätta sig i förbindelse med dem. Samma olägenhet hade även kunnat uppstå i fråga om vittnen, som skolat höras i saken, bland andra doktor Rabe. Såvitt anginge mannen Brun hade visserligen Aldén upptagit en utförlig anmälan i makarna Bruns bostad på kvällen den 14 maj, men förhör hade återstått med fru Brun, som enligt Aldéns uppfattning varit att betrakta som vittne i målet. Av Nilssons anmälan ävensom av en del handlingar, som Nilsson i samband med anmälningen företett, hade framgått, att vad som lagts Karlmark till last varit icke Nilssons intagande på sjukhuset utan hans obehöriga kvarhållande därstädes. Visserligen hade Karlmark icke vid ifrågavarande tillfälle tjänstgjort som överläkare och han hade sålunda icke haft det formella ansvaret för Nilssons kvarhållande, men det hade kunnat tänkas, att Karlmark genom att underlåta att i vederbörlig ordning hålla överläkaren informerad om det nilssonska fallet felat i sin tjänsteutövning. Ifrågavarande brott hade icke ingått bland dem, som legat till grund för anhållandet. Detta hade även Aldén framhållit för Karlmark och van de Velde. Vid den tidpunkt, då fru Spjuts anmälan upptagits, hade Aldén redan rådgjort med Glas om ett anhållningsbeslut på grundval av Bruns anmälan, och tiden hade ej tillåtit, att mannen Spjut hördes före anhållningsbeslutets verkställande. När Aldén klockan omkring 16.45 den 15 maj avlägsnade sig från polishuset hade förhör med Karlmark påbörjats men ännu ej avslutats. Detta hade avslutats av Rislöw senare på kvällen. Avsikten hade varit, att utredningen angående ocker sedan skulle fortsättas, bland annat genom förhör med Rabe. Utredningen ifråga hade sålunda icke varit avslutad den 15 maj. Avsikten hade varit att, sedan förhöret med Karlmark avslutats, i första hand höra mannen Spjut angående dennes uppfattning rörande det påstådda otuktsförhållandet mellan honom och Karlmark samt sedan fortsätta utredningen angående ocker. Enligt kriminalpolisens interna arbetsregler hade Karlmark, då utredning-

en om ockerbrottet varit klar, skolat överföras från 4:e roteln, dit ockerbrottet hörde, till 1:a roteln, som handlade otuktsbrott. Aldén ansåge sig icke kunna göra något uttalande om, huruvida Glas i sin egenskap av t. f. statsåklagare tagit sådan befattning med Karlmarks anhållande, att Aldén på grund därav icke längre hade något ansvar för detta, utan Aldén hänvisade till de faktiska uppgifter han tidigare lämnat i saken. Det vore riktigt, att van de Velde frågat Aldén om anledningen till Karlmarks anhållande. Aldén hade sagt, att Karlmark vore anhållen dels för ocker och dels för kriminell homosexualitet. Han hade därvid även nämnt, att Karlmark vore misstänkt för tjänstefel, men samtidigt sagt, att detta kanske icke hade något intresse i samband med anhållandet. Aldén bestrede alltså van de Veldes påstående att Aldén icke anført ocker som grund för anhållandet. I övrigt ville Aldén icke ifrågasätta riktigheten av den relation över samtalet mellan honom och van de Velde, som van de Velde lämnat.

Rislöw berättade vid Lundquists förhör med honom följande.

Rislöw vore indelad å 4:e roteln, som handlade s. k. skojarmål, d. v. s. brott mot 21, 22 och 23 kap. strafflagen. Den 15 maj 1952 hade Rislöw i ett förhørsrum i polishuset sammanträffat med Aldén. Denne hade därvid givit Rislöw order att Rislöw skulle låta hämta Karlmark. Aldén hade låtit påskina, att han skulle anhålla Karlmark och eventuellt ingiva häktningensframställning mot honom. På Rislöws fråga vad som tillkommit i saken, som kunde föranleda denna åtgärd, hade Aldén upplyst, att ytterligare tre anmälningar mot Karlmark nyss inkommit, nämligen dels en för kriminell homosexualitet, dels en för tjänstefel och dels en rörande ockerbrott. I samband därmed hade Aldén uttalat som sin uppfattning, att misstanken rörande det nya ockerbrottet styrktes genom den tidigare anmälan om ockerbrott mot Welander. Det hade bestämts, att Rislöw skulle hämta Karlmark klockan 15. Rislöw hade fått taga del av de tre anmälningarna. Då Karlmark tidigare alltid på anmodan inställt sig till förhör på bestämda tider, hade Rislöw ifrågasatt, om Karlmark verkligen måste hämtas. Rislöw hade framställt en förfrågan, om det just den dagen var nödvändigt att hämta Karlmark. Rislöw hade också frågat, om de icke först skulle höra fru Brun och Rabe och sedan höra Karlmark. Aldén hade yttrat, att han fått den uppfattningen om Karlmark, att denne försökt försvåra utredningen genom att taga kontakt med vittnen. Av de tre anmälningarna hade det ankommit på Rislöw att handlägga anmälningarna angående ocker och tjänstefel, medan anmälingen rörande otukt skolat handläggas på 1:a roteln. Efter att ha tagit del av anmälingen rörande tjänstefel hade Rislöw satt ifråga, om det rimligen kunde förhålla sig så, att Karlmark hade utskrivningsrätt på sjukhuset. Vad Aldén svarat på detta kunde Rislöw icke minnas. Även frågan om anmälan för kriminell otukt hade kommit på tal. Sedan Rislöw kommit underfund med att fru Spjuts anmälan upptagits i telefon, hade han för Aldén framhållit, att "vi på kri-

minalavdelningen skulle nog inte ta upp en så'n där på telefon" eller liknande och att fru Spjut skulle väl ha hörts närmare liksom mannen Spjut. I samband därmed hade Rislöw yttrat: "Tänk om hon avträder!" Rislöw ville framhålla, att dessa senare yttranden fällts mera en passant, eftersom ju Rislöw icke skolat få taga någon befattning med detta ärende i fortsättningen. Aldén hade emellertid vidhållit, att Karlmark skulle hämtas på överenskommen tid. Då Rislöw därefter kommit till sitt tjänsterum, hade Karlmark ringt. Rislöw hade ett starkt minne av att Karlmark beklagat sig över vissa tidningsskriverier angående honom. Karlmark hade också framhållit, att det vore naturligt att det med en sådan bakgrund skulle komma in nya anmälningar mot honom, som ju hade att göra med psykiskt sjuka. Karlmark hade frågat, om några ytterligare anmälningar icke redan inkommit. Rislöw hade svarat, att det kommit in några ytterligare anmälningar, men icke uppgivit innehållet i dessa. Vidare hade Rislöw kallat Karlmark till förhör klockan 15 samma dag. Karlmark hade svarat att han skulle infinna sig men sagt, att han dessförinnan skulle taga kontakt med van de Velde. Rislöw hade meddelat Aldén om den av Karlmark tagna telefonkontakten och sagt, att han kallat Karlmark till förhör klockan 15. Därefter hade Rislöw hållit förhör med fru Brun i enlighet med tidigare på morgonen träffad överenskommelse med Aldén. Vid 13.30-tiden hade van de Velde ringt upp Rislöw. Därvid hade van de Velde förklarat, att han hade hört, att Karlmark kallats till förhör klockan 15, samt att han blivit ombedd av Karlmark att närvara vid förhöret. Vidare hade van de Velde sagt, att han vore förhindrad av andra göromål att närvara vid förhöret. Han hade därför hemställt, att förhöret måtte uppskjutas till den 19 maj, samt tillika upplyst, att Karlmark väntades till van de Veldes kontor klockan mellan 15 och 16. Därpå hade Rislöw tagit kontakt med Aldén och relaterat van de Veldes uppgifter. Aldén hade då bestämt, att Rislöw skulle åka till van de Veldes kontor och hämta Karlmark samt ta honom med till polishuset. Rislöw hade någon tid före klockan 15 infunnit sig på van de Veldes kontor och där inväntat Karlmark, som kommit dit klockan mellan 15.30 och 16. Rislöw hade uppmanat Karlmark att följa med till kriminalstationen, och detta hade Karlmark gjort i sällskap med van de Velde. Till kriminalstationen hade Karlmark anlät klockan omkring 16.30. Sedan Karlmark, van de Velde och Rislöw samlats på Rislöws tjänsterum, hade Rislöw underrättat Aldén att de anlät. Innan Aldén inkommit i tjänsterummet hade Rislöw börjat delgiva Karlmark innehållet i Bruns anmälan för försök till ocker. Sedan Aldén tillkommit, hade denne övertagit ledningen av förhöret och delgivit Karlmark misstanken om ockerbrott, tjänstefel och kriminell otukt. Karlmark hade också delgivits innehållet i anmälningarna. I anslutning till att Aldén redogjort för innehållet i anmälningarna hade Aldén förklarat Karlmark anhållen. Visserligen hade Aldén icke sagt, att Karlmark vore anhållen för dessa tre anmälningar,

men det hade klart framgått av sammanhanget. Karlmark hade kraftigt förnekat att han gjort sig skyldig till brott, bestritt att ocker förelegat samt vidare förklarat att, eftersom han icke hade någon utskrivningsrätt på Beckomberga sjukhus, han icke kunde ha gjort sig skyldig till tjänstefel. Beträffande anmälningen för homosexuell otukt hade Karlmark betecknat den som "horribel". Han hade även i anslutning därtill frågat, om mannen Spjut hade hörts. Aldén hade upplyst, att mannen Spjut icke hade hörts men att så skulle ske. Det hade då uppstått en livlig diskussion mellan å ena sidan Karlmark och van de Velde samt å andra sidan Aldén. Därunder hade van de Velde framhållit vilka skadliga konsekvenser ett anhållande kunde få för Karlmark, och han hade hemställt, att Aldén skulle ta beslutet om anhållande under omprövning. I samband därmed hade antingen Karlmark eller van de Velde uttryckt som sin uppfattning, att tjänstefelet väl ej kunde läggas till grund för ett anhållande och ej heller anmälningen för homosexuell otukt, eftersom denna anmälan upptagits per telefon och mannen Spjut icke hörts. Det hade från Karlmarks sida också ifrågasatts, om mannen Spjut icke först kunde höras och Karlmark få återkomma nästa dag, då detta förhör hållits. Huruvida Aldén direkt givit svar på denna fråga mindes ej Rislöw, men av samtalet hade framgått, att Aldén vidhållit anhållningsbeslutet och att förhör under tiden skulle ske med mannen Spjut. Aldén hade emellertid förefallit mottaglig för de skäl, som från Karlmarks sida anförts beträffande ovissheten angående tjänstefel, och Rislöw hade också fått den uppfattningen att detta eventuella brott icke lagts till grund för anhållandet. Sedan Aldén förklarat, att Karlmark skulle stanna kvar och utredningen göras färdig, hade Aldén vänt sig till Rislöw och sagt "Du blir väl inte färdig med den här i dag?" och därvid avsett anmälningen om ocker. Därtill hade Rislöw genmält: "Som jag sa' i morse, så lär jag kunna klara av det här i dag" och därmed avsett förhöret med Karlmark. Karlmark hade på Rislöws fråga om Karlmark hade något emot ett omedelbart förhör i ett sammanhang rörande ockeranmälningen förklarat, att det var bara vad han önskade. Därpå hade Rislöw tillagt: "Då skulle jag ju faktiskt bli färdig med mina anmälningar i dag." Han hade avsett Bruns anmälan och anmälningen om tjänstefel. Därvid hade Rislöw utgått från att han icke skulle hålla något förhör med Karlmark angående tjänstefel — eventuellt endast nedteckna vad denne uppgivit inför Aldén om bestridande och skälen därför — då väl Karlmark icke kunde läggas detta till last. Därefter hade Rislöw frågat Aldén, om Rislöw efter det han slutfört förhöret med Karlmark skulle överföra Karlmark till 1:a roteln — varmed han avsett att utredningen i fortsättningen skulle omhändertagas av denna rotel, som handlade sedlighetsbrott. Denna fråga hade Aldén besvarat jakande. Efter en stund, klockan hade då varit några minuter över 17, hade Aldén avlägsnat sig, enär han stämt möte med sin hustru och redan var tio minuter försenad. Karlmark och van de Velde

hade uttryckt sin förvåning däröver, enär de menat att privata saker kunnat stå tillbaka för så viktiga tjänstegöromål som dessa. Karlmark och van de Velde hade hela tiden försökt övertala Aldén att ändra sig beträffande anhållandet. Efter det Aldén avlägsnat sig, hade Rislöw börjat höra Karlmark angående ocker, medan van de Velde stannat kvar ungefär ytterligare tio minuter. Det av Rislöw hållna förhöret med Karlmark hade avslutats klockan omkring 19, varefter Rislöw enligt överenskommelse med Aldén fört ned Karlmark till vakten för anhållna, där Rislöw i liggaren för anhållna gjort vederbörliga anteckningar angående Karlmark, innebärande att Karlmark klockan 19.10 överförts till 1:a roteln. Därefter hade Rislöw i telefon sökt och även fått kontakt med Rabe. På förfrågan hade Rabe förklarat sig villig att inställa sig till förhör redan samma kväll men uttalat ett önskemål att få förhöret uppskjutet till nästa dag. Detta hade Rislöw medgivit, eftersom han ju vetat, att Karlmark var anhållen och sannolikt skulle vara kvar påföljande dag. Rabe hade kallats till förhör klockan 9.30 dagen därpå. Därefter hade Rislöw avlägsnat sig från kriminalstationen och begivit sig hem till sin bostad. Vid 21.30-tiden på kvällen hade Aldén ringt till Rislöw och meddelat, att han haft telefonkontakt med Glas. Glas hade nämnt, att van de Velde ringt och talat om anhållandet av Karlmark. Därvid skulle van de Velde, enligt Aldéns uppgifter, gjort gällande att anhållningsbeslutet enbart skulle vara grundat på fru Spjuts anmälan om kriminell homosexualitet. I detta sammanhang hade Aldén sagt till Rislöw: "Det var det ju inte." Därtill hade Rislöw svarat: "Det sa' du ju faktiskt — i varje fall fick jag den uppfattningen." Rislöw hade ju på kvällen utgått från att Aldén själv godtagit Karlmarks skäl för bestridande av tjänstefel samt att, sedan Karlmark hörts rörande Bruns anmälan om ocker och därefter överförts till 1:a roteln, anhållandet enbart skulle grunda sig på kriminell homosexualitet. I samband därmed ville Rislöw framhålla, att Aldén och Rislöw redan på morgonen den 15 maj enats om att Rabe skulle höras i målet, samt att Rislöw därvid sagt till Aldén, att Rislöw skulle verkställa förhöret så fort han fick tid. Något tal med Aldén om att Rabe skulle höras på kvällen hade det icke varit. Under det sista telefonsamtalet med Aldén hade Rislöw, såvitt han kunde minnas, nämnt, att han kallat Rabe till förhör påföljande morgon, vartill Aldén genmält: "Men anhållandet var ju grundat på alla anmälningarna." Aldén hade emellertid vidare förklarat, att Glas satt ifråga, om icke åtgärder borde vidtagas för att höra mannen Spjut samma kväll. Aldén hade efterhört Rislöws uppfattning därom, varvid Rislöw svarat, att han ju egentligen icke hade med saken att skaffa, men framhållit, att han ju redan "i morse" tyckt att detta skulle ha gjorts innan Karlmark hämtades. Vidare hade Rislöw tillagt, att då det ju var så sent kunde förhöret med Spjut väl anstå till nästa morgon. Den 16 maj klockan 10 hade Rislöw hållit förhör med Rabe angående Bruns och möjligen även Nilssons anmälan. Därefter

hade Karlmark hörts angående sitt innehav av vissa postgirotalonger, som omhändertagits vid hans avvisitering, samt beträffande en del handlingar, som anträffats vid husrannsakan. Vidare hade Karlmark hörts angående deklara-tionsbrott. Därpå hade Rislöw sagt till Aldén: "Nu skall han väl ändå överföras till 1:a roteln", vartill Aldén svarat ja. Den 16 maj hade inga förhör med Karlmark ägt rum angående Bruns anmälan.

Aldén uppgav vid förnyat förhör inför Lundquist: Aldén hade icke ansett, att utredningen i anledning av Bruns anmälan slutförts redan den 15 maj, utan så hade skett först senare. Sålunda hade återstått förhör med Rabe, vilket icke hållits förrän den 16 maj, och ej heller hade Aldén förrän efter den 15 maj tagit del av Karlmarks berättelse angående denna anmälan. Dessutom hade Aldén, intill dess förhöret med mannen Spjut inkommit, fortfarande utgått från att häktningsframställning skulle ingivas beträffande Karlmark.

Vid det förhör, som Vinberg höll med Rislöw, tillfrågades denne, huruvida han givit Aldén besked om att han redan före hämtningen av Karlmark hört fru Brun. Rislöw förklarade, att så med säkerhet varit fallet, samt tillade: Troligen hade han lämnat Aldén detta besked i samband med att han meddelat Aldén van de Veldes önskemål att förhöret med Karlmark skulle uppskjutas till den 19 maj. Det vore enligt Rislöws mening fullständigt uteslutet, att Aldén icke skulle ha känt till att fru Brun redan hörts, detta med hänsyn till vad som förevarit vid diskussionen mellan van de Velde och Karlmark, å ena sidan, samt Aldén, å andra sidan, i frågan huruvida skäl till anhållande förelåg eller icke. Rislöw kunde icke minnas, att han för Aldén visat eller ombetts visa några förhörsanteckningar från förhöret med fru Brun. Såvitt Rislöw kunde erinra sig, hade Aldén frågat, vartill förhöret lett, och fått en allmän orientering av Rislöw.

I en av kommissarien John Svensson den 11 juni 1953 upprättad promemoria uppgav Svensson följande: Den 16 maj 1952 hade Svensson efter sin återkomst från lunchen klockan 13 på sitt skrivbord anträffat en av Aldén underskriven promemoria, enligt vilken en fru Spjut med angivet telefonnummer i Norrköping skulle i telefon ha meddelat Aldén, att hennes make under narkoanalys hade utsatts för homosexuella närmanden av Karlmark. Vidare hade i promemorian antecknats, att Svensson skulle ringa upp Aldén. Eftersom Svensson hade erfarenhet av att folk sällan stode för sina per telefon spontant lämnade uppgifter, hade han genast ringt upp fru Spjut. Hon hade då varit mycket vacklande beträffande sina tidigare lämnade uppgifter att hennes make skulle ha blivit utsatt för homosexuella närmanden av Karlmark. Hon hade verkat vara mest orolig för att hennes man hade fått betala för mycket pengar till Karlmark, emedan hon i pressen hade sett, att Karlmark var misstänkt för ocker. Hos polisen i Norrköping hade sedan begärts, att fru Spjut skulle höras. Strax därefter hade Aldén kommit in på Svenssons tjänsterum tillsammans med Karlmark och

advokaten Arne Ballé samt anmodat Svensson att omedelbart höra Karlmark beträffande uppgifterna i promemorian. Ballé hade varit närvarande vid förhöret, som hållits av t. f. överkonstapeln Sven Bergnäs och pågått under cirka en timmas tid. Efter förhörets slut hade Svensson på fråga av Aldén förklarat, att det icke funnes någon anledning att hålla Karlmark kvar på grund av fru Spjuts telefonanmälan, emedan fru Spjut vid Svenssons telefonsamtal med henne varit mycket vacklande i sina uppgifter och ej kunnat lämna något bestämt påstående. Resultatet av förhöret med mannen Spjut hade då ännu icke kommit utredningsmännen tillhanda. Aldén hade meddelat, att han antingen väntade ett telefonsamtal från eller skulle ringa ett samtal till pastorn Karl Erik Kejne, vilken skulle lämna uppgifter beträffande någon person som varit utsatt för homosexuella närmanden av Karlmark. Aldén hade vidare uppgivit, att han ville invänta meddelandet från Kejne, innan han frigav Karlmark.

I sitt till Vinberg avgivna yttrande anförde Aldén: Vad anginge kollusionsfaran i fallet Brun, hade — såvitt handlingarna utvisade — förhör ägt rum med fru Brun samma dag anhållandet skett. Aldéns kontakt med Rislöw hade bestått i att de på morgonen diskuterat Bruns anmälan, att Rislöw ringt upp och meddelat, att Karlmark befann sig hos van de Velde, samt att Rislöw ringt upp Aldén och förklarat, att Karlmark och van de Velde befunno sig på hans tjänsterum för förhör. Vid Aldéns besök där hade det visat sig, att Rislöw redan börjat förhöret med Karlmark. Vid den diskussion, som följt mellan van de Velde och Aldén, hade — såvitt Aldén mindes — Rislöw icke yttrat sig. Över huvud hade det icke varit tal om annat än anhållningsbeslutet. Aldén hade varit av den uppfattningen att fru Brun, Rabe och eventuellt andra vittnen icke voro hörda, varför Aldén beordrat Rislöw att fullfölja utredningen. Sedermera hade Aldén emellertid erfarit, att förhöret med fru Brun ägt rum tidigare på dagen. — Aldén ansåge dock, att även om han ägt kännedom om att fru Brun hörts, hade säkerligen någon förändring icke skett i fråga om anhållningsbeslutet, då ytterligare vittnesförhör återstått i detta ärende. Därtill komme, att anhållandet även skett med hänsyn till straffbar homosexualitet. Tidigare hade Aldén omtalat den utredning angående Boman, som ägt rum i avseende å ifrågasatt sådant brott från Karlmarks sida. Därest i fallet Spjut blivit utrett att straffbar homosexualitet förelegat, skulle troligen Karlmark ha ställts under åtal även i fallet Boman. Den fortsatta utredningen hade visat, att Karlmark kunde misstänkas för straffbar homosexualitet i ytterligare fall. Sedan dessa fall och ett fall, där Karlmark låtit en på Beckomberga intagen person övernatta i hans bostad när han var ensam hemma, varvid internen skadats av en glasruta, blivit utredda, hade fattats ett avskrivningsbeslut, som granskats av statsåklagaren. Av detta beslut framginge, att skäl förelegat för väckande av åtal för straffbar homosexualitet i, bland annat, ärendet Boman. Därmed ville Aldén göra gäl-

lande, att sannolika skäl till misstanke om straffbar homosexualitet i ärendet Spjut måste anses ha förelegat, då prövningen av åtalsfrågan i ärendet Boman erhållit en sådan utgång. Aldén ville framhålla, att utredningen i sistnämnda ärende varit i det närmaste färdig, då anhållningsbeslutet meddelades.

Vinberg anförde i sitt yttrande till JO följande.

Aldén hade — under hänvisning till att Karlmark var på sannolika skäl misstänkt för försök till grovt ocker och straffbar homosexuell otukt och därjämte för grovt olovligt förfogande eller förskingring ävensom för tjänstefel — främst anført kollusionsfaran. Han hade därvid hänvisat till den erfarenhet han ansett sig ha vunnit under förundersökningen i welanderärendet. Ytterligare hade Aldén — under hänvisning till att tidigare utredning, som dock icke föranlett åtgärd, förelegat beträffande misstankar mot Karlmark för brottsliga homosexuella handlingar — anført, att fara förelegat för att Karlmark på grund av honom tillvitade onaturliga böjelser kunde fortsätta sin brottsliga verksamhet. Vad anhållningsbeslutet anginge, hade Karlmark vid sin anmälan till JO fogat och åberopat ett intyg av van de Velde. I detta intyg uppgåves, att Aldén förklarar Karlmark anhållen i anledning av anmälan från fru Spjut samt på grund av Nilssons anmälan samt att Aldén aldrig åberopat Bruns anmälan som anhållningsgrundande. I anslutning därtill hade van de Velde uppgivit, att Aldén jakande besvarat en fråga från Rislöw, huruvida Karlmark borde överföras till den rotel inom kriminalpolisen som sysslade med homosexuell brottslighet. Utredningen syntes emellertid, mot van de Veldes uppgift, ådagalägga att Karlmark förklarats anhållen på grund av den misstanke om brott, som härleddes ur såväl Bruns som fru Spjuts anmälningar. Vid bedömning av frågan huruvida anhållningsskäl förelegat eller icke uppkomme i första hand att avgöra, huruvida kollusionsfara varit för handen eller ej. Aldén hade hävdad, att så varit fallet. Utan fog för uppfattningen att Karlmark kunde antagas vara benägen att söka försvåra utredningen hade enligt Vinbergs mening, med hänsyn till vad som förekommit under utredningen i welanderärendet, Aldén icke varit. Såvitt anginge anmälan av Brun skulle kollusionsfaran beröra fru Brun och Rabe. Vid den tidpunkt då Aldén informerat Glas eller på morgonen den 15 maj finge Aldéns uppfattning av att kollusionsrisk förelegat vara godtagbar, eftersom då ännu icke någon av dem hörts. Emellertid hade fru Brun sedermera samma dag, redan innan Karlmark hämtats till förhör, blivit hörd av Rislöw och hennes berättelse i ärendet fixerad. Detta kunde Aldén icke ha undgått att förvissa sig om. I det brunska ärendet hade alltså återstått — i ändamål att avvärja kollusionsfaran — förhöret med Rabe. Intet hinder syntes ha förelegat att — även om det ej kunnat ske före Karlmarks hämtande till förhör — höra Rabe, innan anhållningsbeslutet fattats. Hade så

skett, hade — såvitt gällde brunärendet — kollusionsrisken varit undanröjd. I fråga om den anmälan, som i telefon på förmiddagen den 15 maj gjorts av fru Spjut, kunde anmärkas, att dess innehåll i och för sig icke innefattade sannolika skäl för misstanke om brottslig homosexualitet. Det framstode också som åtminstone synnerligen tivelaktigt, huruvida ens skälig misstanke om brottslig gärning var för handen. Redan av sådan grund hade anhållande för detta ärende icke bort ske. Vad Aldén anfört om risken av att Karlmark, därest han finge vistas på fri fot, skulle fortsätta sin brottsliga verksamhet torde — även mot bakgrunden av tidigare, till åtgärd ej föranledande anmälningar mot Karlmark, innefattande misstanke om brottslig homosexualitet — vara en konstruktion utan tillräckligt påvisbar grund. Av vad sålunda anförts syntes framgå, att enligt Vinbergs mening vid den tidpunkt, då Aldén meddelat sitt anhållningsbeslut, åtgärd kunnat vidtagas för att undanröja den kollusionsrisk som då alltjämt kunnat föreligga samt att i allt fall, därest så skett, tillräcklig grund för anhållandet av Karlmark icke förelegat.

Karlmark inkom därefter till JO med påminnelser och anförde däri följande.

I fallet Welander hade Karlmark varit fullt på det klara med att intet brott förelåg. Med denna inställning hade Karlmark anmodat Vega Söderholm, som bäst känt till saken, att bestyrka det riktiga innehållet i den av Karlmark uppsatta skrivelsen. I ett judiciellt totalt irrelevant avseende hade hon sedan kommit till en annan minnesbild än Karlmark. Denna alldeles betydelselösa minnesdifferens utgjorde Aldéns enda grund för hans ordande om kollusionsfara. Under tiden mellan fru Spjuts telefonsamtal på förmiddagen och Karlmarks anhållande hade uppenbarligen icke vidtagits några åtgärder av Aldén för att han skulle få kännedom om några resultat från närmare förhör med fru Spjut och hennes make. Det vore icke ens klarlagt, på vilket sätt Aldén förvissat sig om fru Spjuts identitet. Av förhöret med henne dagen därpå hade icke framkommit något, som tytt på att hon skulle riktat en sådan beskyllning mot Karlmark som Aldén uppgivit. Beträffande fallet Brun hade Aldén beslutat anhålla Karlmark utan att ha förvissat sig om att de personer blivit hörda, som företrädesvis hade bort höras. Aldén hade icke funnit det värt att lägga märke till att fru Brun uttalat sig, än mindre vad hon sagt, eller att Rabe kunde haft något att andraga eller vad Karlmark kunde ha att säga. Rörande Nilsson hade Karlmark saknat möjlighet att begå det ifrågasatta brottet. Att en utredning sköttes på sådant sätt att anhållande skedde på grund av primäruppgifter och åklagaren först därefter sörjde för erforderlig utredning funne Karlmark ägnat att ingiva allvarliga betänkligheter. För att icke hamna i rena åklagargodtycket måste fordras, att de föreliggande omständigheterna innefattade skälig misstanke. Aldén hade, då han fattat

anhållningsbeslutet, icke ens brytt sig om skälen; han hade icke ens samlat så mycket material, att han kunnat avgöra, om någon misstanke var skäligen eller ej. Han syntes ha nöjt sig med att lita på innehållet i anmälningar från fru Spjut, Brun och Nilsson. Något dylikt syntes under inga omständigheter vara godtagbart. I hög grad borde Aldén ha beaktat, att såväl Welander som Brun enligt deras egna meddelanden till honom varit intagna på sinnessjukhus. Att extra ordinära faktorer ofta låge bakom sinnessjukpatienters anmälningar mot läkare hade Aldéns erfarenhet ännu icke lärt honom.

Sedan Aldén beretts tillfälle att taga del av vad i ärendet förekommit samt att i yttrande till JO angiva den ytterligare utredning, han ansåge sig böra påfordra, ävensom andraga vad han eljest aktade nödigt, anförde Aldén — jämte det han förklarade sig icke påfordra någon ytterligare utredning — följande.

Därest Aldén vid prövning av häktningsfrågan den 16 maj funnit, att häktningsframställning skulle ingivas till rådhusrätten, hade Aldén begärt, att Karlmark skulle häktas även för det mot Welander begångna brottet, då ju ett häktningsbeslut hade betydelse för bland annat preskriptionsfrågan. Därjämte hade welanderärendet haft en avgörande betydelse, när det för domstolen gällt att bedöma frågan om fortsatt brottslig verksamhet. Det torde ej vara något fel att fatta ett anhållningsbeslut redan på grundval av inkomna anmälningar eller under förundersökningens gång, därest de i lagen angivna speciella häktningsskälen föreläge. Enligt anhållningsläggaren hade Karlmark införts på kriminalstationen klockan 16.30. Vid detta klockslag slutade tjänstgöringstiden för åklagarmyndighetens personal. Då utredningen ännu icke varit avslutad, hade frågan om Karlmarks kvarhållande måst avgöras omedelbart. Någon personal — utöver Rislöw — som skulle kunnat kopplas in på utredningen hade ej funnits att tillgå, och själv hade Aldén varit nödsakad att lämna tjänstelokalerna på grund av tidigare dispositioner. De åtgärder, som skolat vidtagas för att utreda häktningsfrågan eller säkra erforderlig bevisning, hade varit så omfattande, att detta arbete icke skolat kunna slutföras under kvällens lopp. Aldén hade då följt den praxis, som tillämpades vid åklagarmyndigheten i Stockholm, nämligen att förklara den misstänkte anhållen. Vinberg hade icke velat bestrida, att Karlmark varit skäligen misstänkt för brottslig homosexualitet i fallet Spjut. Själv hade Aldén bedömt Karlmark såsom på sannolika skäl misstänkt för sådant brott. Även om man skulle godtaga att endast skäligen misstanke förelegat, hade anhållningsbeslutet varit riktigt. I ärendet Brun hade rådhusrätten funnit, att sannolika skäl för åtal varit för handen. Därigenom vore det uppenbart, att även sannolika skäl för misstanke förelegat, enär misstanken grundats på samma skäl som åtalet. Beträffande fallet Spjut hade av vissa spanings-

uppgifter framkommit omständigheter, som tytt på att Karlmark utnyttjat patienter på Beckomberga sjukhus i homosexuellt syfte, däribland i ärendet angående Boman. Aldén hade tagit del av detta ärende vid tiden för anhållningsbeslutet men ännu icke fattat ståndpunkt till detsamma. Beträffande kollusionsfaran hade statsåklagaren anført, att han ansåge sådan föreligga vid den tidpunkt, då Aldén informerade Glas om saken. Någon ny omständighet hade icke inträffat före meddelandet av anhållningsbeslutet, som skulle kunnat påverka Aldéns uppfattning om kollusionsfaran. Aldén bestrede alltjämt, att han erhållit någon information att fru Brun hörts. Aldéns utgångsläge vid meddelandet av anhållningsbeslutet hade varit exakt detsamma som vid konferensen med Glas, blott med den skillnaden att ytterligare anmälningar inkommit. Måhända hade Aldén bort framställa en särskild fråga till Rislöw, om denne hållit några förhör mellan telefonsamtalen, men Aldén hade varit så strängt upptagen av och koncentrerad på alla de händelser som inträffat under dagens lopp, närmast då de anmälningar som influtit, att han icke reflekterat över möjligheten att förhör hållits. Aldén hade ej heller haft någon anledning tro att så skett, när Rislöw vid denna tidpunkt varit betungad med en omfattande utredning för riksåklagarämbetets räkning, så att hans tid för utredningen angående Karlmark varit starkt begränsad. Dessutom hade ju Aldén lämnat Rislöw direktiv att kalla Karlmark till förhör. Det vore därför ägnat att förvåna, att Rislöw utan Aldéns vetskap eller information hållit förhör med fru Brun. Det syntes egenartat, att Vinberg ej ansåge anhållningsbeslutet motiverat längre fram på dagen, då han ändock vore av den uppfattningen att kollusionsfara beträffande Rabe förelegat. I fråga om fortsatt brottslig verksamhet hade Aldén lagt avgörande vikt vid den upprepade brottsligheten, som han ägt kännedom om redan den 15 maj. I fråga om förmögenhetsbrotten hade Karlmark redan stått under åtal för grovt ocker mot Welander, och i ärendet Brun hade han begagnat ett i det närmaste identiskt beteende. Därigenom hade man haft all anledning antaga, att en serie ockerbrott ägt rum och att betydande risk för likartade brott förelegat. Därvid hade Aldén särskilt beaktat den misstanke, som funnits beträffande oredlighet med anförtrodda medel och som säkerligen skolat medföra, att Karlmark, därest han befunnit sig på fri fot, till varje pris skulle sökt skaffa pengar för att täcka eventuella brister. Därigenom hade faran för fortsatt brottslighet varit överhängande. Därest utredningen i fallet Spjut därjämte utvisat brottslig homosexualitet, vore det uppenbart, att fara för fortsatt brottslig verksamhet även på detta område varit för handen. Erfarenheten visade, att personer som ådagalagt sexuell perversitet gärna återföle i samma brott. Vid bedömandet av frågan om fortsatt brottslighet vore det för tillgodoseende av samhällsskyddet av största vikt, att sådana gärningsmän omhändertoges för att undvika fortsatt brottslighet. Aldén ville hänvisa till att riksåklagarämbetet i cirkulärskri-

velse till rikets åklagare framhållit angelägenheten av att omedelbart omhändertaga lagöverträdare, vilka gjort sig skyldiga till brott som kunde anses ådagalägga farlighet. Dessa brott angåves främst vara, bland andra, allvarliga sexualövergrepp. I belysning därav vore det för Aldén förvånande, att Vinberg utan motivering kunde avfärda Aldéns skäl angående fara för fortsatt brottslig verksamhet som ”en konstruktion utan tillräckligt påvisbar grund”. Hur verklighetsfrämmande detta resonemang vore, framginge av Karlmarks egna åtgöranden. Karlmark hade nämligen under juli—november 1952 gjort sig skyldig till överträdelse av valutaförordningen. När det gällde att bedöma det berättigade i Aldéns åtgärder, vore Aldén av den uppfattningen att hänsyn icke enbart borde tagas till det material, som förelagat vid tidpunkten för anhållningsbeslutet. Även vad som framkommit under den fortsatta utredningen borde läggas till grund för bedömandet av om Aldéns åtgärder varit riktiga. Aldén ville därför göra gällande, att även om hans åtgöranden vid tidpunkten för anhållningsbeslutet icke skulle anses berättigade, vad som därefter framkommit vore av sådan art, att hans bedömanden varit riktiga.

Aldén och Karlmark inkommo därefter med ytterligare skrifter i ärendet.

Aldén upptog förundersökning rörande ett 30-tal förfaranden från Karlmarks sida, som Aldén ansåg kunna misstänkas vara av brottslig beskaffenhet. Karlmark ställdes av Aldén under åtal vid Stockholms rådhusrätt — förutom i fallet Welander — i fallet Brun och i ytterligare åtta fall, avseende två grova ockerbrott, försök till grovt ocker, anstiftan av osant intygande, rättsstridigt tvång, tjänstefel, falskdeklaration och brott mot valutaförordningen. Därjämte överlämnade Aldén fallet Nilsson och ytterligare ett fall rörande ifrågasatt tjänstefel till medicinalstyrelsen för disciplinär åtgärd. Vid rådhusrätten gjordes från Karlmarks sida gällande, att Aldén saknat sannolika skäl för sin talan bland annat i fallet Brun, varför Karlmark yrkade ersättning av statsverket för sin inställelse. Sedan åtalet för falskdeklaration avskilts för handläggning i särskild ordning, meddelade rådhusrätten den 4 mars 1953 dom i övriga delar av målet. Rådhusrätten dömde Karlmark för rättsstridigt tvång, för tjänstefel samt för olovlig betalning till förmån för i utlandet bosatt person och för olovligt iklädande av gäld till sådan person att böta 75 dagsböter, medan åtalen i övrigt ogillades. Karlmarks yrkande om ersättning för sin inställelse ogillades av rådhusrätten, som fann att Aldén måste anses ha haft sannolika skäl för åtalen. Svea hovrätt, dit talan i målet å omse sidor fullföljdes i viss omfattning, ogillade i dom den 18 juni 1953 jämväl åtalen för rättsstridigt tvång och tjänstefel samt dömde Karlmark allenast för de omförmälda valutabrotten att böta 40 dagsböter. Målet angående falskdeklaration var vid prövningen av förevarande klagomål i juni 1955 alltjämt beroende på rättsens prövning. Medicinalstyrelsens disciplinnämnd fann i beslut den 23 ok-

tober och den 20 november 1953 de till nämnden överlämnade ärendena icke föranleda någon dess åtgärd.

I en till statsåklagaren i Stockholm den 16 juni 1955 avlåten skrivelse anförde justitieombudsmannen Rudewall därefter följande.

I 24 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken stadgas, att där någon är på sannolika skäl misstänkt för brott, varå straffarbete kan följa, må han häktas, om med hänsyn till brottets beskaffenhet, den misstänktes förhållande eller annan omständighet skäligen kan befaras, att han avviker eller annorledes undandrager sig lagföring eller straff eller genom undanröjande av bevis eller på annat sätt försvårar sakens utredning, eller ock anledning förekommer, att han fortsätter sin brottsliga verksamhet.

Enligt fjärde stycket i samma paragraf må häktning icke ske, om det kan antagas, att den misstänkte kommer att dömas allenast till böter eller mistning av befattning på viss tid.

Särskilda bestämmelser äro i 1 § andra och tredje styckena samt i 2 och 3 §§ meddelade rörande förutsättningarna för häktning i vissa speciella fall, varom nu ej är fråga.

I 5 § första och andra styckena nämnda kapitel föreskrives att, om mot någon förekomma skäl till häktning, må han i avbidan på rättens beslut därom anhållas. Äro ej fulla skäl till häktning, må den misstänkte dock anhållas, om det finnes vara av synnerlig vikt, att han i avbidan på ytterligare utredning tages i förvar.

Av sistberörda lagrum framgår, att anhållande utgör ett provisoriskt frihetsberövande i avbidan på häktning. Härav följer, att en första förutsättning för anhållande är, att det brott, om vilket misstanke yppats, är av sådan svårhetsgrad att häktning för detsamma kan äga rum.

För rätten att anhålla fordras vidare, att den yppade misstanken nått en viss styrka. I rättegångsbalken skiljes på olika grader av misstanke, då fråga är om befogenheten att anlita tvångsmedel eller vidtaga andra åtgärder under en förundersökning. Dessa befogenheter äro således beroende av huruvida den, som förundersökningen gäller, kan på sannolika skäl misstänkas för brottet, om han kan anses skäligen misstänkt eller om han blott kan misstänkas. Innebära omständigheterna sannolika skäl för misstanken, äro i nu ifrågavarande avseende fulla skäl för häktning för handen, och den misstänkte kan då också anhållas. Grundad på sannolika skäl anses en misstanke vara först när de föreliggande omständigheterna äro sådana, att misstanken vid en objektiv bedömning framstår såsom berättigad, utan att skälen dock behöva vara av den styrka, att tillräcklig grund för åtal föreligger. Anhållande må också ske redan då omständigheterna innefatta skäligen misstanke. Men enbart det förhållandet, att någon kan misstänkas

för att ha förövat brott, berättigar icke till hans anhållande. Spörsmålet när en person kan anses skäligen misstänkt för brott måste bedömas efter omständigheterna i det särskilda fallet, och någon allmän regel härutinnan torde icke kunna uppställas. Rent subjektiva antaganden äro självfallet icke tillfyllest för att skälig misstanke skall kunna anses föreligga, utan det måste finnas påtagbara objektiva grunder till stöd för att den misstänkte förövat det brott varom fråga är.

För att en misstänkt utan att fulla skäl för häktning förefinnas skall kunna anhållas kräves ytterligare, att det finnes vara av synnerlig vikt att han i avbidan på vidare utredning tages i förvar. Detta anhållningsskäl motsvarar de i 24 kap. 1 § rättegångsbalken angivna speciella häktningsgrunderna, således flykt- eller kollusionsfara eller anledning till antagande att den misstänkte fortsätter sin brottsliga verksamhet. Kollusionsfara föreligger, om det skäligen kan befaras att den misstänkte genom undanröjande av bevis eller på annat sätt försvårar sakens utredning. Undanröjande av bevis kan ske exempelvis genom att den misstänkte till men för utredningen påverkar delaktig, vittne eller annan, som kan lämna upplysning i saken.

I förevarande fall är utrett, att Aldén den 15 maj 1952 klockan omkring 14 givit Rislöw order att gripa Karlmark, en order som måste anses innebära ett beslut jämlikt 24 kap. 6 § rättegångsbalken om Karlmarks anhållande. Efter det Aldéns berörda anhållningsbeslut verkställdes av Rislöw genom Karlmarks införande å kriminalpolisens station klockan 16.30 samma dag, har Aldén klockan 17 meddelat Karlmark anhållningsbeslutet samt underrättat honom om att han var misstänkt för försök till grovt ocker mot Brun, straffbar otukt med Spjut och tjänstefel vid behandlingen av Nilsson. Sedan förhör med Karlmark hållits omedelbart därefter rörande misstankarna om ockerbrottet och tjänstefelet samt påföljande dag rörande misstanken om otuktsbrottet, har Karlmark sistnämnda dag klockan 18.50 lösgivits.

Försök till grovt ocker och straffbar homosexualitet äro brott av sådan svårhetsgrad, att straffarbete kan följa å dem. Häktning kan alltså ske för dessa brott. Detta är däremot ej fallet med det ifrågavarande tjänstefelet, när skäl förelåg för antagande att endast böter eller mistning av befattning på viss tid kunde ifrågakomma. Misstanken om tjänstefel kunde således ej utgöra skäl för anhållande, och Aldén har ej heller velat göra gällande att så varit fallet.

I fråga om misstanken om brottslig homosexualitet i fallet Spjut grundade sig denna misstanke i första hand på ett telefonsamtal från fru Spjut, som anhöll om utredning, huruvida Karlmark vid sina narkoanalisbehandlingar av Spjut försatt denne i beroendeställning och därvid utnyttjat honom i homosexuellt syfte. Fru Spjuts anmälan innehöll icke någon annan

uppgift av betydelse än att hennes man och Karlmark skulle ha bott på ett hotell i Stockholm under tre nätter och att mannen skulle ha betalat hotellräkningen. Hennes tal om homosexualitet av Karlmark innefattade tydligen allenast en ren gissning från hennes sida. Någon skälig misstanke om otuktsbrott av Karlmark kan uppenbarligen icke ha grundats på denna anmälan.

Aldén har emellertid framhållit, att fru Spjuts anmälan finge ses mot bakgrunden av de tidigare anmälningar om brottslig homosexualitet, som förelegat i fallen Boman och Jonsson. Den utredning, som skett i fallet Boman, hade lett till att ärendet av Zetterquist — med fullt fog — avskrivits, och någon ytterligare undersökning i denna sak hade icke före Karlmarks anhållande företagits. Den anmälan, som gjorts i fallet Jonsson, hade ej innehållit annat än ytterst vaga rykten. Vad i dessa fall förekommit kan icke anses ha givit sådant stöd för fru Spjuts förmodan, att Karlmark kunnat betraktas såsom skäligen misstänkt för brottslig otukt med Spjut, och än mindre kunna — såsom Aldén gjort gällande — sannolika skäl för sådan misstanke anses ha förebragts. Framhållas må dessutom, att med hänsyn till det obestämda innehållet i fru Spjuts anmälan Aldén icke ägt anhålla Karlmark såsom misstänkt för otukt med Spjut, även om berättigad misstanke om straffbar homosexualitet skulle ha förelegat i fallen Boman och Jonsson.

Vad därefter angår misstanken mot Karlmark för försök till grovt ocker mot Brun förelågo åtskilliga förhållanden, som bort mana till iakttagande av största försiktighet vid bedömandet av Bruns anmälan. På grund av den publicitet, som ägnats åtalet i fallet Welander, kunde det befaras, att personer som för psykisk sjukdom vårdats av Karlmark skulle komma att göra obefogade anmälningar mot honom. Bruns vederhäftighet kunde starkt ifrågasättas. Hans beskrivning av gärningen måste väcka tvivel om vad som verkligen passerat. Att Karlmark kunde ha haft brottslig avsikt vid sina samtal med makarna Brun framgick ej av Bruns uppgifter utan kunde endast hållas för möjligt med anledning av vad som förekommit i fallet Welander. Under sådana omständigheter synes mig Bruns anmälan icke ha kunnat grunda skälig misstanke mot Karlmark för försök till ocker mot Brun. Sedan fru Brun hörts och i det stora hela bekräftat mannens berättelse, stärktes dock misstanken att Karlmark förfarit så, som Brun uppgivit. Enligt min mening hade i allt fall misstanken icke därigenom vunnit sådan styrka, att Karlmark kunnat anhållas. Då emellertid bedömandet härutinnan otvivelaktigt kan vara föremål för delade meningar, vill jag icke beteckna såsom felaktigt, att Aldén efter fru Bruns hörande förmenat Karlmark vara skäligen misstänkt för brottet.

Aldén hade det oaktat icke haft befogenhet att anhålla Karlmark för ockerbrottet, med mindre det var av synnerlig vikt att han togs i förvar. I sådant hänseende har Aldén anfört dels att anledning förekommit till

antagande om fortsatt brottslighet från Karlmarks sida, dels ock att fara förelåg för att Karlmark skulle oförmånligt påverka utredningen genom att, innan polisen hunnit taga kontakt med fru Brun, sätta sig i förbindelse med henne och att samma olägenhet även kunnat uppstå i fråga om vittnen, som skulle höras, bland andra doktor Rabe. Aldén har i sistberörda avseende hänvisat till vad som förekommit i fallet Welander, där Karlmark låtit Vega Söderholm — det enda vittnet av betydelse — teckna intyg att Karlmarks uppgifter voro med fulla verkligheten överensstämmande, ehuru Vega Söderholm vid polisens senare förhör med henne lämnat mot Karlmark avvikande uppgifter i vissa stycken.

Vad Aldén anfört rörande sitt antagande om fara för fortsatt brottslighet av Karlmark synes mig icke förtjäna något som helst avseende.

Gentemot den av Aldén åberopade kollusionsfaran må framhållas, att fru Brun hörts av Rislöw den 15 maj före anhållandet och att Rabe uppenbarligen kunnat, åtminstone i telefon, höras på eftermiddagen samma dag. Visserligen har Aldén påstått, att han saknade kännedom om att fru Brun hörts. Häremot stå emellertid Rislöws uppgifter, att Rislöw hållit förhöret med fru Brun i enlighet med på morgonen den 15 maj träffad överenskommelse med Aldén, att Rislöw, troligen i samband med att han underrättat Aldén om Karlmarks önskan om uppskov med förhör, givit Aldén besked om att Rislöw hållit förhör med fru Brun, att — såvitt Rislöw kunde erinra sig — Aldén frågat, vartill förhöret lett, och fått en allmän orientering samt att det vore fullständigt uteslutet, att Aldén — med hänsyn till vad som förekommit vid samtal i polishuset mellan van de Velde och Karlmark, å ena, samt Aldén, å andra sidan — icke skulle ha känt till att fru Brun hörts. Det synes mig också vara ägnat att förvåna, om Aldén skulle ha underlåtit att hålla erforderlig kontakt med Rislöw och om denne, som är en erfaren polisman, skulle ha uraktlåtit att underrätta Aldén om vad Rislöw åtgjort såsom förhørsledare. Men även om Aldén ej skulle känt till förhöret med fru Brun, kan denna omständighet dock icke lända honom till ursäkt. Det är nämligen uppenbart, att en förundersökning ej får ledas på sådant sätt, att åklagaren ej ens känner till vilken utredning av för häftningsfrågan relevant beskaffenhet som föreligger, innan han skrider till anhållande av den misstänkte.

Vidkommande i övrigt den av Aldén uppgivna kollusionsfaran kan Karlmark enligt min mening icke anses ha i welanderfallet förfarit på sådant sätt, att anledning funnits att misstänka, att han skulle försvåra utredningen i anledning av Bruns anmälan. Welanders anmälan hade utan att Vega Söderholm dessförinnan hörts — något som tydligen utan svårighet kunnat ske — remitterats till Karlmark och varit åtföljd av en av Welander upprättad förteckning över de frågor, som borde ställas till Vega Söderholm. Det måste därför framstå såsom fullt riktigt av Karlmark att denne beredde Vega Söderholm tillfälle att yttra sig. Det sätt, varpå detta skedde,

kan icke heller giva rum för någon anmärkning mot Karlmark. De skiljaktigheter mellan Karlmarks och Vega Söderholms uppgifter, som senare framkommo, avsågo mindre väsentliga omständigheter och måste betraktas såsom helt naturliga minnesfel. Den fortsatta utredningen i welanderfallet gav också stöd åt Karlmarks berättelse och tydde på att Vega Söderholm kunde ha missmint sig. Då härtill kommer, att Karlmark icke kunde tänkas äga någon kännedom om Bruns anmälan med därav följande möjlighet för honom att, under den korta tid som behövdes för erforderliga förhör, vidtaga några åtgärder till utredningens försvärande, måste enligt min mening antagandet om kollusionsfara sakna varje grund.

Jag finner på grund härav och då under alla omständigheter en eventuell kollusionsfara kunnat — på sätt Vinberg anført — med lätthet undanröjas, det icke ha varit av synnerlig vikt att Karlmark togs i förvar för misstanken om försök till grovt ocker mot Brun. Sådana omständigheter hade således icke varit för handen, att Aldén ägt anhålla Karlmark för detta brott.

Aldén har följaktligen förfarit felaktigt genom att utan laga skäl anhålla Karlmark. För detta förfarande, varigenom Karlmark åsamkats skada, finner jag Aldén icke kunna undgå åtal.

JO uppdrog därför åt statsåklagaren att vid Stockholms rådhusrätt väcka och utföra talan mot Aldén för vad han enligt vad ovan anförts låtit komma sig till last. Ansvar borde yrkas enligt 15 kap. 10 § strafflagen. Tillfälle borde beredas Karlmark att i målet föra talan.

Stockholms rådhusrätt yttrade i dom den 21 december 1955, efter redogörelse för vad i målet förevarit, följande.

Av utredningen i målet finner rådhusrätten framgå, att — sedan Aldén den 15 maj 1952 låtit kalla Karlmark till förhör å kriminalavdelningen klockan 15 eller 15.30 samma dag för att höras i anledning av innehållet i de i målet omförmälda anmälningarna av mannen Brun, fru Spjut och Nilsson men därefter blivit underrättad om att det framställts begäran om anstånd med förhöret till den 19 maj på den grund att Karlmarks ombud van de Velde, som Karlmark önskade ha närvarande vid förhöret, var förhindrad att dessförinnan komma tillstädes — Aldén meddelade beslut om Karlmarks anhållande och beordrade Rislöv att verkställa beslutet. Såvitt utredningen ger vid handen delgav Aldén Karlmark, efter det denne därpå införts å kriminalavdelningen vid 16.30-tiden, innehållet i anmälningarna och förklarade honom anhållen utan att direkt utsäga för vilka brott detta skedde. Av vad som förekom vid tillfället får emellertid anses ha framgått, att anhållandet grundades på att Karlmark var misstänkt för att ha förövat gärningar som innefattade dels försök till grovt ocker gentemot mannen Brun och dels straffbar homosexuell otukt gentemot mannen Spjut

men däremot icke på misstanke om något ytterligare brott. I fallet Brun förelåg vid meddelandet av beslutet om Karlmarks anhållande en anmälan av mannen Brun innefattande, såvitt nu är i fråga, påstående om att Karlmark, som varit Bruns läkare då Brun varit intagen å Beckomberga sjukhus, sökt betinga sig ersättning av Brun med 1 000 kronor för utskrivande åt Brun av ett intyg, som skulle möjliggöra för Brun att återfå sitt körkort. Vidare hade polisförhör hållits med Bruns hustru, som i förevarande hänseende lämnat uppgifter i huvudsak överensstämmande med mannens. Från Beckomberga sjukhus hade inhämtats att mannen varit intagen å sjukhuset på sätt han uppgivit. Med hänsyn härtill ävensom till vad som tidigare förekommit mot Karlmark i de tre av Aldén härutinnan återopade ärendena, särskilt fallet Welander, finner rådhusrätten, att det mot Karlmark förelegat på sannolika skäl grundad misstanke om försök till grovt ocker gentemot mannen Brun. I fallet Spjut förelåg allenast en anmälan av fru Spjut, innefattande dels uppgifter bland annat om att Karlmark givit hennes man vissa behandlingar, bland annat narkoanalys och vitamininsprutningar, att mannen av behandlingarna blivit mycket konstig och sedan icke besökt hemmet samt att mannen och Karlmark bott på Centralhotellet i Stockholm under tre nätter och att mannen betalat hotellräkningen, dels ock begäran om utredning huruvida Karlmark genom sina behandlingar försatt mannen i beroendeställning till Karlmark och därvid utnyttjat mannen i homosexuellt syfte. Enligt vad Aldén uppgivit omnämnde fru Spjut i samband med sin anmälan jämväl för Aldén att hon sett den omförmälda hotellräkningen, varjämte hon förklarade sig beredd att undergå polisförhör. Även sammanställd med vad som tidigare förekommit i fallen Boman och Jonsson finner rådhusrätten fru Spjuts anmälan icke vara av beskaffenhet att grunda skälig misstanke om att Karlmark gjort sig skyldig till straffbar homosexuell otukt gentemot mannen Spjut. Aldéns beslut om Karlmarks anhållande kan förty icke anses befogat i vad det grundar sig på misstanke om straffbar homosexuell otukt gentemot mannen Spjut. Vid bedömande av huruvida det i fallet Brun förelåg fara för att Karlmark genom undanröjande av bevis eller på annat sätt skulle försvåra utredningen anser rådhusrätten böra beaktas, att anmälningen gällde misstanke om brott förövat av Karlmark mot en förutvarande patient på Beckomberga sjukhus, att det vid tiden för beslutet om Karlmarks anhållande återstod att verkställa förhör med överläkaren Rabe och eventuellt annan personal på Beckomberga sjukhus ävensom att föranstalta om husrannsakan hos Karlmark för efterforskande av handlingar av betydelse för utredningen, att Karlmark ägde kännedom om att nya anmälningar mot honom inkommit till polismyndigheten samt att Karlmark tidigare i det fallet Brun liknande welanderska fallet föranlett en Welander närstående person att skriftligen intyga riktigheten av Karlmarks egna i en skrift lämnade uppgifter, ehuru vederbörande vid seder-

mera hållet polisförhör lämnat avvikande uppgifter från Karlmarks i hänseenden, som få anses ha varit av betydelse för bedömningen av Karlmarks förfarande. Aldén har tillika åberopat att han före beslutet om Karlmarks anhållande ej fått kännedom om att fru Brun blivit hörd och att därför vid bedömningen av om fara för kollusion förelegat hänsyn skulle tagas till att enligt Aldéns uppfattning ej heller fru Brun blivit hörd. Rådhusrätten finner Aldéns uppgift om att han vid meddelandet av beslutet om Karlmarks anhållande saknat vetskap om att fru Brun var hörd ej ha blivit vederlagd och anser hänsyn böra tagas till Aldéns ovetskap därom vid bedömningen av risken för kollusion. Vidare anser rådhusrätten Aldén ha haft fog för att höra Karlmark före såväl hörande av andra personer än mannen Brun som verkställande av husrannsakan hos Karlmark. Med hänsyn till det ifrågasatta brottets beskaffenhet, den återstående utredningen och Karlmarks vetskap om att nya anmälningar mot honom inkommit måste det enligt rådhusrättens förmenande, särskilt mot bakgrunden av Karlmarks tidigare förfarande gentemot Vega Söderholm i fallet Welander, anses ha förelegat skälig anledning befara att Karlmark genom att undanröja bevis eller sätta sig i förbindelse med personer, som kunde förväntas bli hörda, skulle försvåra utredningen. Det kan visserligen ifrågasättas huruvida icke Aldén genom att, i stället för att meddela beslut om Karlmarks anhållande, hämta honom till förhör och i anslutning därtill söka få till stånd de förhör med ytterligare personer, som visade sig påkallade, kunde ha avvärjt risken för kollusion beträffande dessa personer utan att behöva anhålla Karlmark. Möjligheten härtill synes emellertid rådhusrätten ha varit synnerligen vanskelig att bedöma; och med hänsyn till den tidpunkt på dagen, då Karlmark kunde förväntas bli inställd för förhör, fanns det anledning räkna med att förhöret med Karlmark skulle bli avslutat så sent att därefter företagen husrannsakan hos honom icke kunde bli slutförd före det klockslag klockan 21, efter vilket husrannsakan jämlikt stadgande i 28 kap. 6 § rättegångsbalken icke må ske utan särskilt skäl. Med hänsyn till nu angivna omständigheter måste Aldén anses ha varit befogad att på grund av den föreliggande faran för kollusion anhålla Karlmark. Någon annan omständighet av beskaffenhet att föranleda Karlmarks anhållande har icke blivit ådagalagd.

Då enligt förut angiven prövning Karlmark vid tiden för beslutet om hans anhållande varit på sannolika skäl misstänkt för försök till grovt ocker gentemot mannen Brun samt det skäligen kunnat befaras att han försvårade sakens utredning, finner rådhusrätten Aldén ha varit lagligen befogad att anhålla Karlmark. Något förhållande på grund varav Aldén skulle kunna anses ha gjort sig skyldig till tjänstefel har icke ådagalagts.

Rådhusrätten lämnar åklagarens talan utan bifall.

För försvaret av Aldén tillerkännes advokaten Bengt Landahl 2 006 kro-

nor, därav 1 800 kronor i arvode. Statsverket skall självt vidkännas denna ersättning.

Svea hovrätt, varest dels statsåklagaren på anmodan av JO och dels Karlmark fullföljde talan mot rådhusrättens dom, yttrade i dom *den 10 december 1956* följande.

Av utredningen framgår, att Aldén på morgonen den 15 maj 1952 uppdrog åt Rislöw att kalla Karlmark till förhör å kriminalavdelningen klockan 15.00 eller 15.30 samma dag i anledning av anmälningen av mannen Brun, att, sedan Aldén underrättats om att anstånd med förhöret begärts, han beordrade Rislöw att hämta Karlmark till förhöret *samt att*, efter det Karlmark vid 16.30-tiden införts å kriminalavdelningen, Aldén delgav honom innehållet i nämnda anmälning ävensom de senare under dagen gjorda anmälningarna av fru Spjut och Nilsson samt förklarade Karlmark anhållen. Med hänsyn till vad sålunda förekommit finner hovrätten, att beslut om Karlmarks anhållande meddelats först i samband med att Karlmark vid sistnämnda tillfälle delgavs anmälningarna.

Hovrätten är ense med rådhusrätten därom, att vad som förekom vid detta tillfälle utvisar, att anhållandet grundats på att Karlmark var misstänkt för försök till grovt ocker mot mannen Brun och straffbar homosexuell otukt mot mannen Spjut men däremot icke på misstanke om ytterligare brott.

I likhet med rådhusrätten finner hovrätten, att det mot Karlmark förelegat på sannolika skäl grundad misstanke om försök till grovt ocker mot mannen Brun men att Aldéns beslut om Karlmarks anhållande icke kan anses befogat i vad det grundat sig på att denne var misstänkt för straffbar homosexuell otukt med mannen Spjut.

Aldén har beträffande fallet Brun gjort gällande, att det funnits skälig anledning befara att Karlmark skulle försvåra utredningen genom att sätta sig i förbindelse med personer, som kunde förväntas bliva hörda, samt att det jämväl förelegat risk för fortsatt brottslig verksamhet från Karlmarks sida.

Aldéns antagande om fara för fortsatt brottslig verksamhet av Karlmark anser hovrätten sakna fog.

Vid tidpunkten för Karlmarks anhållande återstod av utredningen i anledning av misstanke om ockerbrottet förhör med Karlmark och Rabe samt, eventuellt, med annan personal vid Beckomberga sjukhus. Därjämte har Aldén uppgivit, att han vid Karlmarks anhållande ej känt till att fru Brun redan blivit hörd och därför räknat med att förhör med henne återstått, ävensom att det för utredningen jämväl varit erforderligt att företaga husrannsakan hos Karlmark.

Aldéns uppgift att han vid anhållandet saknat vetskap om att fru Brun hörts har, såsom rådhusrätten funnit, ej blivit vederlagd i målet, och hov-

rätten anser, i likhet med rådhusrätten, att vid bedömningen av faran för kollusion hänsyn bör tagas till att Aldén ej ägt kännedom om förhöret med henne.

Det har icke med bestämdhet kunnat utrönas vid vilken tidpunkt Aldén beslutat företaga husrannsakan hos Karlmark. Flera omständigheter tyda på att beslutet tillkommit först efter Aldéns samtal med Glas på kvällen den 15 maj. Tillräckliga skäl saknas emellertid att ej godtaga Aldéns uppgift, att han redan vid anhållandet av Karlmark bestämt sig för att föranstalta om husundersökning och att sistnämnda förhållande medverkat till anhållandet.

Vid bedömning av frågan huruvida kollusionsfara förelåg i fallet Brun, beaktar hovrätten att flera omständigheter — redovisade i rådhusrättsens dom — tala för att sådan fara var för handen. Dock bör jämväl beaktas, att risken för kollusion i vissa hänseenden måste ha framstått såsom föga påtaglig. Sålunda var det ovisst om det skulle bli behöfligt att hålla förhör med andra till Beckomberga sjukhus anknutna personer än Rabe, och vidare var det föga antagligt att en hos Karlmark företagen husundersökning skulle för utredningen i Brunfallet lämna något material av betydelse. Vid en avvägning av samtliga omständigheter anser hovrätten emellertid, såsom ock rådhusrätten funnit, att Aldén får anses ha haft skäligen anledning befara att Karlmark genom att undanröja bevis eller sätta sig i förbindelse med personer, som kunde förväntas bli hörda, skulle försvåra utredningen.

Även om Aldén sålunda haft fog för sin uppfattning att risk för kollusion förelåg, ålåg det honom dock att undersöka huruvida denna risk ej kunde förebyggas genom andra åtgärder än Karlmarks tagande i förvar. Med hänsyn till att kollusionsfaran var föga betydande ävensom till att Karlmark och dennes ombud framfört skarpa gensagor mot att Karlmark berövades friheten, borde Aldén ha ägnat frågan särskild uppmärksamhet.

Aldén har andragit, att arbetet för att utreda häktningsfrågan eller säkra erforderlig bevisning varit så omfattande att det med tillgänglig personal ej kunnat slutföras under kvällen den 15 maj, att förhör med Karlmark bort företagas före såväl övriga förhör som husrannsakan samt att med hänsyn till stadgandet i 28 kap. 6 § tredje stycket rättegångsbalken det ej varit lämpligt eller försvarligt att påbörja husrannsakan på kvällen den 15 maj efter Karlmarks hörande.

I målet är upplyst, att förhören med Karlmark, fru Brun och Rabe tagit en tid av ej fullt tre timmar och att för husundersökningen åtgått fyra—fem timmar. Det fanns ej skäl förmoda att åtgärderna skulle kräva väsentligt längre tid, och ej heller förelåg grundad anledning antaga att vittnena icke skulle kunna anträffas för förhör under kvällen den 15 maj. Aldéns uppfattning, att förhöret med Karlmark borde äga rum innan förhör med övriga personer anställdes och husundersökning hos Karlmark

företogs, kan icke anses befogad. Något egentligt hinder att — medan förhöret med Karlmark pågick — hålla de avsedda vittnesförhören eller påbörja husundersökningen har, såvitt utredningen ger vid handen, icke förelegat. Om Aldén ansett att han med hänsyn till kollusionsfara från Karlmarks sida ej kunde tillåta att Karlmark lämnade kriminalstationen innan husundersökningen avslutats, har han med stöd av 23 kap. 9 § rättegångsbalken haft möjlighet att kvarhålla Karlmark under tid som varit erforderlig för förrättningens avslutande. Visserligen kunde det tänkas, att husundersökningen komme att fortsätta efter den i 28 kap. 6 § tredje stycket rättegångsbalken angivna tidpunkten, men med hänsyn till föreliggande förhållanden — bl. a. att Karlmark hos Aldén begärt omprövning av frågan om frihetsberövandet — borde någon tvekan ej ha rått att skäl förelågo för förrättningens verkställande jämväl efter sagda tidpunkt.

Det framgår således att kollusionsfaran i fallet Brun kunnat förhindras genom åtgärder, vilka ej skulle ha medfört det allvarliga ingrepp i Karlmarks frihet som anhållandet inneburit. Därest Aldén vid sitt ställningstagande till frågan om Karlmarks anhållande ägnat samtliga därpå inverkan omständigheter tillbörlig uppmärksamhet, borde nyssnämnda förhållande ej ha undgått honom. Aldéns beslut att likväl anhålla Karlmark är förty icke lagligen grundat.

Vad Aldén anfört därom, att Glas genom sin befattning med saken skulle ha övertagit ansvaret för Aldéns ifrågavarande åtgärder, förtjänar icke avseende.

På grund av vad sålunda anförts är Aldén förvunnen till ansvar jämlikt 15 kap. 10 § strafflagen. Omständigheterna äro dock mildrande för Aldén.

Med ändring av rådhusrättens dom i huvudsaken dömer hovrätten Aldén jämlikt 15 kap. 10 § och 25 kap. 5 § strafflagen för olaga anhållande att till kronan utgiva 25 dagsböter å 25 kronor.

Beträffande rättegångskostnaderna varder rådhusrättens dom i så måtto ändrad, att Aldén förpliktas att av den Landahl tillerkända ersättningen, 2 006 kronor, till statsverket återgälda 1 000 kronor.

För försvaret av Aldén i hovrätten tillerkännes Landahl av allmänna medel arvode med fordrade 1 000 kronor; och skall Aldén av detta belopp till statsverket återgälda 500 kronor.

Aldén skall ersätta Karlmark vad denne visar sig ha erlagt för hovrättens dom.

En ledamot av hovrätten var av skiljaktig mening och yttrade:

”Lika med pluraliteten finner jag beslut om Karlmarks anhållande ha meddelats först i samband med att Karlmark delgavs anmälningarna.

På grund härav och på de av rådhusrätten i övrigt anförda skälen fastställer jag det slut i huvudsaken, vartill rådhusrätten kommit.”

4. Felaktig handläggning i rådhusrätt av brottmål m. m. Osant intygande i tjänsten av åklagare

Enligt en av polismannen i Grums köping H. de Lang den 18 november 1953 upprättad polisrapport hade de Lang den 17 november 1953 på förekommen anledning på Sveagatan i Grums stoppat en personbil med interimsskylt R 1140, förd av bilreparatören Allan Olsson i Mariestad. Såsom passagerare hade medföljt köpmannen Sven Nyström, likaledes i Mariestad. I bilen hade påträffats ett antal flaskor utländsk sprit och 400 cigaretter av märket Chesterfield. Sedan Olsson och Nyström tagits i förhör å polisstationen i Grums, hade de erkänt, att de ombord på fartyget Silen inköpt, Olsson ovannämnda cigaretter och Nyström ett antal flaskor sprit av närmare angivna slag, av vilka Olsson skulle ha åtminstone en flaska. Enligt rapporten ägdes bilen, som var av märket Fiat 1100 1953 års modell, av Nyströms hustru Ebba Nyström i Mariestad. Vid förhöret hade företetts en av polisen i Mariestad den 28 oktober 1953 för bilen utfärdad interimslicens, gällande fru Ebba Nyström, Österlånggatan 11, Mariestad. Såväl bilen som spriten, cigaretterna och en väska, vari en del av smuggelgodset förvarats, hade sedan tagits i beslag av en från tullen i Karlstad tillkallad tullmästare.

Vid förhör samma dag med Ebba Nyström hade hon enligt en av polisöverkonstapeln Folke Johanson avgiven rapport berättat: Sven Nyström hade lämnat hemmet på morgonen den 17 november, varvid han sagt sig skola gå till sin arbetsplats. Han hade även sagt, att han skulle resa ut tillsammans med Olsson. Vart de skulle resa eller vilket ändamål resan haft, hade han dock icke omtalat. Han hade sagt, att han skulle återkomma till staden omkring klockan 17. — Ebba Nyström hade förklarat sig vara ägare till bilen med interimsskylt R 1140.

Enligt av tullpersonal utfärdad besiktningsinstrument hade bilen, som var i skick som ny, med utrustning ett värde av 9 700 kronor.

Med anledning av vad sålunda förekommit utfärdade t. f. tullförvaltaren R. Fernström, vilken hävt beslaget av väskan men fastställt beslaget i övrigt, därefter stämningar å Sven Nyström och Olsson till rådhusrätten i Karlstad med yrkande om ansvar för det de utan behörig tullangivning till riket infört 14 flaskor sprit och 400 cigaretter från mf Silen i Gruvön. I den å Sven Nyström utfärdade stämningen, som var dagtecknad den 21 november 1953 och vari vid beskrivningen av gärningen angavs, att såsom forslingsredskap nyttjats ovanberörda bil "tillhörig fru Ebba Elisabeth Nyström, Österlånggatan 11, Mariestad", yrkade Fernström ansvar å Sven Nyström enligt 1 § 1 mom. lagen den 20 juni 1924 med särskilda bestämmelser angående olovlig befattning med spritdrycker och vin samt 1 § 1 mom. lagen den 8 juni 1923 om straff för olovlig varuinförsel. Därjämte

yrkade Fernström, att spriten, cigaretterna och bilen skulle förklaras förverkade.

Vid huvudförhandling i målet inför rådhusrätten den 27 november 1953 inställde sig i åklagarens närvaro Sven Nyström personligen åtföljd av försvarare, advokaten Hans G. Lundberg i Karlstad, samt Olsson genom ombud.

Såsom "part mot vilken talan om förverkande föres" antecknades i rådhusrättens protokoll Ebba Nyström tillstades genom ombud, ovanbemälda Lundberg.

De tilltalade erkände vad av åklagaren lades dem till last. Lundberg bestred yrkandet om förverkande av Ebba Nyströms bil.

I dom den 11 december 1953 yttrade rådhusrätten följande: De tilltalade hade var för sig erkänt vad som lagts dem till last. Ebba Nyström hade bestritt yrkandet om förverkande av bilen under andragande, att hon såsom ägare till bilen — vilken Sven Nyström dock ägt begagna — icke haft kännedom om eller anledning misstänka bilens användande på angivet sätt. Rådhusrätten funne icke sådana särskilda omständigheter ha förebragts att bilens förverkande vore uppenbart oskäligt. Rådhusrätten dömde vardera av Sven Nyström och Olsson jämlikt anförda lagrum att till kronan böta för olovlig spritinförsel 250 kronor och för olovlig varuinförsel 100 kronor. I beslag tagna spritdrycker, cigaretter och bil förklarades förverkade till kronan.

Mot denna dom fullföljde Ebba Nyström — under förmälan att hon icke före huvudförhandlingen i rådhusrätten delgivits stämning i målet — talan i Svea hovrätt under yrkande att hovrätten måtte undanröja rådhusrättens dom och förklara henne berättigad att omedelbart återfå den i beslag tagna bilen.

Genom dom den 12 mars 1954 yttrade Svea hovrätt följande: I målet vore ostridigt, att vid huvudförhandlingen i målet, vilken ägt rum den 27 november 1953, Ebba Nyström företrätts av Lundberg såsom ombud, att vid huvudförhandlingen yrkande om bilens förverkande framstälts av Fernström, att detta yrkande bestritts av Lundberg, att emellertid stämning å Ebba Nyström, innefattande nämnda yrkande, utfärdats först den 11 december 1953 eller samma dag dom i målet meddelades, att stämningen icke delgivits Ebba Nyström personligen utan endast Lundberg samt att jämväl delgivningen skett sistnämnda dag. Ebba Nyström hade bestritt, att hon befullmäktigat Lundberg att mottaga stämning. Oavsett hur därmed förhölle sig, funne hovrätten att rådhusrätten förfarit felaktigt genom att döma över det i stämningen å Ebba Nyström upptagna yrkandet utan att, efter stämningens delgivning, företaga målet till huvudförhandling. Enär berörda fel måste anses vara av den grova beskaffenhet, som avses i 51 kap. 26 § andra stycket rättegångsbalken, prövade hovrätten lagligt att, med undanröjande av motvädjade domen, i vad den avsåge

förverkande av den Ebba Nyström tillhöriga bilen, visa målet i denna del åter till rådhusrätten. Vad anginge av Ebba Nyström framställt yrkande att hon måtte förklaras berättigad att omedelbart återfå den beslagtagna bilen, föranledde detta icke till annat hovrättens yttrande än att det ankomme på rådhusrätten att pröva huruvida beslaget skulle bestå. Jämlikt 31 kap. 10 § sista stycket rättegångsbalken ålåde det jämväl rådhusrätten att i samband med målet efter dess återupptagande pröva frågan om Ebba Nyströms rättegångskostnader i hovrätten.

Sedan målet mot Ebba Nyström därefter återupptagits vid rådhusrätten, hölls huvudförhandling därstädes den 25 mars 1954, varvid i närvaro av tullförvaltaren K. Christoffersson såsom åklagare Ebba Nyström inställde sig genom f. d. rådmannen Erik Lidén i Mariestad såsom ombud.

Christoffersson yrkade, att bilen måtte förklaras förverkad. Lidén bestred bifall till detta yrkande och hemställde, att Ebba Nyström måtte tillerkännas ersättning av allmänna medel för sina kostnader å målet i hovrätten.

I dom den 8 april 1954 förklarade rådhusrätten jämlikt 8 § 1 mom. lagen den 20 juni 1924 med särskilda bestämmelser angående olovlig befattning med spritdrycker och vin den i beslag tagna bilen förverkad till kronan. Rådhusrätten lämnade Ebba Nyströms yrkande om ersättning för rättegångskostnader i hovrätten utan bifall.

Sedan Ebba Nyström fullföljt talan mot sistnämnda dom, förklarade Svea hovrätt, som på anförda skäl fann att bilens förverkande skulle vara uppenbart oskäligt, i dom den 8 oktober 1954 beslaget hävt i fråga om bilen och förordnade, att densamma ej skulle vara förverkad. Därjämte förklarade hovrätten, med ändring av rådhusrättens dom, Ebba Nyström vara berättigad till ersättning av allmänna medel med fordrade 322 kronor för kostnaderna i hovrätten för fullföljande av talan mot rådhusrättens dom den 11 december 1953.

Hovrättens dom vann laga kraft.

I en den 15 april 1954 hit inkommen skrift anförde Ebba Nyström klagomål rörande handläggningen i rådhusrätten i november och december 1953 av åklagarens talan om förverkande av den henne tillhöriga bilen och den av rådhusrätten på grundval därav meddelade domen den 11 december 1953. Ebba Nyström anförde därutinnan följande.

Då Sven Nyström mottagit stämningen i målet, hade han vänt sig till advokaten Lundberg med anhållan att denne måtte biträda honom som försvarare. Lundberg hade tillfrågats, huruvida det vore lämpligt att även Ebba Nyström i egenskap av ägare till den beslagtagna bilen lämnade Lundberg fullmakt. Lundberg hade svarat, att detta icke vore nödvändigt, då Ebba Nyström icke vore stämd, men att hon ju kunde lämna en fullmakt i målet angående den olovliga befattningen med spritdryckerna. Vid

huvudförhandlingen i målet hade rättens ordförande emellertid framhållit, att Ebba Nyström icke vore stämd i målet, varefter fullmakten återlämnats före huvudförhandlingens avslutande. Dom hade skolat hållas tillgänglig å rättens kansli den 11 december 1953 klockan 15. Sistnämnda dag hade emellertid enligt vad Ebba Nyström erfarit antingen tullåklagaren eller rådhusrätten kommit underfund med att bilen enligt 17 § promulgationslagen till rättegångsbalken icke kunde förklaras förverkad, enär hon icke var instämd. Åklagaren hade då den 11 december utfärdat en till den 27 november antedaterad stämning å Ebba Nyström. Samma dag hade stämningen delgivits Lundberg, som försett densamma med bevis att han såsom Ebba Nyströms ombud mottagit ett lika lydande exemplar av densamma den 27 november. Den av Ebba Nyström utfärdade fullmakten hade därjämte försetts med det tillägget att Lundberg ägde befogenhet att mottaga stämning. Efter dessa åtgärder hade bilen förklarats förverkad. Ebba Nyström hade överklagat domen i hovrätten på grund av uppenbar domvilla. I sin vadeinlaga till hovrätten hade hon bestritt dels att hon någonsin lämnat Lundberg någon befogenhet att för hennes räkning mottaga stämning, dels ock att hon före domens meddelande haft någon aning om att stämning utfärdats å henne eller att tillfälle lämnats henne att yttra sig över densamma. Rådhusrätten hade nu för andra gången förklarat bilen förverkad och låtit Ebba Nyström själv stå för sina kostnader i hovrätten. Det förefölle henne som om rådhusrätten vid utdömande av rättegångskostnaderna dömt i egen sak.

Vid klagoskriften var fogad avskrift av en med vad därå fanns tecknat så lydande stämning:

”Stämning

å fru Ebba Elisabeth Nyström, född den 11 mars 1912, skriven och boende Österlånggatan 11, Mariestad.

Ni stämmas till rådhusrätten i Karlstad för att svara å nedan angivna åtal och i samband därmed framställt påstående.

I egenskap av tilltalad kallas Ni till huvudförhandling å rådhuset fredagen den 27 november 1953 kl. 9.30.

Ni skall då vid vite av 100 kronor inställa Eder vid rätten personligen eller genom ombud.

Är Ni hindrad att inställa Eder, skall anmälan därom omedelbart göras till rättens kansli.

Gärningen: En fru Nyström tillhörig personbil av märket Fiat med interimsskyltar R 1140 har av S. A. Nyström och K. E. A. Olsson nyttjats som forslingsredskap vid olovlig införsel av 14 flaskor sprit och 400 st. cigaretter i Gruvön den 17/11 1953.

Lagrum: Jämlikt 8 § 1 mom. i lagen den 20 juni 1924 med särskilda bestämmelser ang. olovlig befattning med spritdrycker och vin yrkas, att bilen förklaras förverkad.

Bevisning till styrkande av åtalet: Rapport från polisen i Grums köping av den 18 november 1953.

Angående rättens behörighet: Tullmålsdomstol i Karlstad.

Karlstad den 27 november 1953.

R. Fernström

Tjänstetitel: t. f. tullförvaltare.

Ett med omstående stämning lika lydande exemplar har jag denna dag emottagit, erkännes.

Karlstad den 27 nov. 1953.

Hans Lundberg

enl. fullmakt för Ebba Nyström,
Mariestad.

Bestyrkes: Thorsten Andersson

Stämningssman förordnad av rr i Karlstad.”

Sedan med anledning av innehållet i klagoskriften rådhusrätten — rådmännen Harry Jacobson och Olof Karell samt assessorn Gustaf Nordenström — anmodats att inkomma med yttrande, anförde rådhusrätten i avgivet yttrande följande.

Vid huvudförhandlingen den 27 november 1953 hade, förutom Sven Nyström och Olsson, Ebba Nyström inställt sig genom ombud, Lundberg, vilken även ingivit ett den 26 november 1953 utfärdat läkarintyg av innehåll att Ebba Nyström rekommenderades vila i hemmet. Under förhandlingen hade Lundberg å Ebba Nyströms vägnar ingått i svaromål rörande yrkandet om förverkande av hennes bil, i det han bestritt yrkandet och utvecklat skälen därför. Det vore icke riktigt, att rättens ordförande till Lundberg återlämnat fullmakten. Denna hade genast införlivats med akten jämte förenämnda läkarintyg samt viss skriftlig utredning angående Ebba Nyströms rätt till bilen. Det vore däremot riktigt, att rätten vid sagda huvudförhandling förbisett stadgandet i 17 § promulgationslagen till rättegångsbalken. Insikt om paragrafens innehåll hade vunnits först vid domens avfattande dagen före dess meddelande den 11 december 1953. Med anledning därav hade rättens ledamöter några timmar innan domen skolat meddelas beslutat, att parterna — åklagaren och Ebba Nyström, representerad av sitt ombud vid huvudförhandlingen — skulle underrättas därom, att formellt hinder föreläge för ett avgörande av förverkandefrågan, därigenom att yrkandet om förverkande icke upptagits i en särskild stämning å Ebba Nyström och att en sådan stämning ej delgivits Ebba Nyström. Lundberg hade vid denna underrättelse förklarat, att han för sin del ansåge frågan likväl böra prövas och att han vore villig medverka till undanröjande av det formella hindret genom att erkänna mottagande av en stämningshandling. Lundberg hade därjämte förklarat sig vilja ombesörja, att Ebba Nyströms för honom utfärdade fullmakt, som ingivits till

rätten, utvidgades att avse jämväl behörighet för honom att mottaga delgivning av stämning. Åklagaren hade för sitt vidkommande förklarat, att han under sådana omständigheter funne sig oförhindrad utfärda en stämning å Ebba Nyström, samt tillika uppgivit, att Ebba Nyström kort tid efter det beslag meddelats å bilen personligen i sällskap med sin make och Lundberg besökt honom i Karlstad och sökt förmå honom häva beslaget, att han då förklarat att den frågan finge avgöras av domstol men utfäst sig att söka påskynda ärendets avgörande, samt att han därefter, så snart tid för huvudförhandling utsatts, i brev med mottagningsbevis underrättat Ebba Nyström om tid och plats för förhandlingen ävensom därom, att yrkande om bilens förverkande komme att därvid framställas. — Senare på dagen hade åklagaren till rätten ingivit den stämning, som i avskrift närslutits remisshandlingarna, med åtecknat delgivningsbevis. Dessförinnan hade till Lundberg utlämnats den av Ebba Nyström utgivna fullmakten, och hade Lundberg under uppgift att han varit i telefonförbindelse ”med Mariestad” återställt fullmakten, däri efter orden ”att å mina vägnar mottaga . . .” med bläck tillagts ordet ”stämning”. Vid dessa förhållanden och som rätten saknat varje anledning att ifrågasätta Lundbergs behörighet att då och vid den föregående huvudförhandlingen företräda Ebba Nyström, hade rätten beslutat att för tids vinnande åt de av saken berörda eftergiva kravet på fullgörandet av en allenast såsom formell framstående förutsättning och sålunda låta avgörandet i domen omfatta jämväl frågan om bilens förverkande. På grund av det anförda hemställde rådhusrättens ansvariga ledamöter, att det oriktiga förfarande, som kommit att användas, icke måtte föranleda någon JO:s vidare åtgärd.

På anmodan verkställde därefter landsfogden i Värmlands län ytterligare utredning i ärendet. Vid denna utredning förekom följande.

Fernström, vilken uppehållit tullförvaltartjänsten i Karlstad från mitten av augusti 1953 till den 10 januari 1954, uppgav vid förhör följande: Under tiden mellan den 19 och den 21 november 1953 hade Fernström vid ett tillfälle ringt till rådmannen Jacobson och frågat, om Jacobson ansåge det nödvändigt att Fernström utfärdade särskild stämning å Ebba Nyström eller om det räckte med en särskild skrivelse till henne med meddelande om förekomsten av ovan omförmälda mål. Jacobson hade svarat, att det naturligtvis ginge bra med en särskild stämning å Ebba Nyström, men att det måste vara tillräckligt att på föreslaget sätt sända meddelande till henne. Fernström hade därpå avlatit en skrivelse till Ebba Nyström med uppgift att det tullmål, vari han komme att yrka förverkande av den henne tillhöriga personbilen av märket Fiat 1100 1953 komme före vid rådhusrätten i Karlstad fredagen den 27 november 1953 klockan 9.30. Huvudförhandlingen i målet hade ägt rum på utsatt dag och tid. Sven Nyström hade omedelbart erkänt den olovliga införseln, och diskussionen hade därför under hu-

vudförhandlingen rört sig om bilen. Lundberg hade bestritt bilens förverkande. Sedan huvudförhandlingen avslutats, hade rådhusrätten meddelat, att dom i målet skulle hållas tillgänglig den 11 december 1953 klockan 15. Såvitt Fernström kunde erinra sig, hade han icke talat i saken med någon av rådhusrättens ledamöter förrän någon dag före domen, då han i något tjänsteärende samtalat med Nordenström. Nordenström hade nämnt något om bestämmelsen i 17 § promulgationslagen till rättegångsbalken. Möjligen hade Nordenström sagt något om att de icke vetat, huru de skulle göra i nyströmsmålet med hänsyn till nämnda bestämmelse. Den 11 december strax efter klockan 9 hade Jacobson ringt till Fernström och sagt, att rådhusrätten måste ha en särskild stämning å Ebba Nyström. Jacobson hade antagligen i detta sammanhang erinrat om bestämmelsen i nyssnämnda lagrum. Jacobson hade föreslagit Fernström att utfärda en stämning å Ebba Nyström och datera denna den 27 november 1953. Jacobson hade vidare framhållit, att han tidigare talat med Lundberg och att denne åtagit sig att å stämningen teckna delgivningsbevis för Ebba Nyström. Fernström hade därefter utfärdat stämning i 2 exemplar å Ebba Nyström och på morgonen den 11 december medfört den till rådhusrätten i samband med att Fernström där skulle föra talan i en del andra tullmål. Fernström hade visat stämningen för Jacobson, vilken omnämnt att Lundberg skulle besöka rådhuset samma dag och då skulle teckna mottagningsbevis å ena exemplaret. Vid 11-tiden hade Lundberg inställt sig å rådhuset, och Fernström hade då till honom överlämnat ena exemplaret av stämningen å Ebba Nyström. Lundberg hade å det andra exemplaret tecknat mottagningsbevis, som han dagtecknat för den 27 november 1953. Innan Lundberg tecknat mottagningsbeviset, hade han meddelat Fernström, att han sökt makarna Nyström i telefon men icke anträffat dem, men att han däremot ringt till borgmästaren i Mariestad, vilken varit närvarande vid huvudförhandlingen i målet och åberopats som vittne. Lundberg hade särskilt frågat borgmästaren i Mariestad, om det kunde vara något felaktigt i att han skreve ett mottagningsbevis å stämningen. Såvitt Fernström uppfattat Lundberg, hade Lundberg genom samtalet med borgmästaren i Mariestad bibringats den uppfattningen, att det ej kunde vara något felaktigt att han nu för Ebba Nyströms räkning tecknade ett mottagningsbevis å stämningen. Rådhusvaktmästaren Thorsten Andersson, som vore förordnad som stämningsman, hade därefter bestyrkt Lundbergs namnteckning och sedan mottagit stämningen och vidarebefordrat den till rådhusrätten.

Fernström förklarade slutligen, att han själv aldrig skulle kommit på tanken att i efterhand utfärda ifrågavarande stämning, om ej Jacobson föreslagit detta. Fernström hade därigenom velat hjälpa makarna Nyström, så att de skulle undgå ytterligare kostnader för en förnyad rättegång, därest rådhusrätten på grund av ett formfel ogillat yrkandet om bilens förverkande. Skulle rådhusrätten nämligen ha ogillat yrkandet, hade Fernström med

all säkerhet i vanlig ordning utfärdat stämning å Ebba Nyström. — Rådhusrättens relation av händelseförloppet måste vara riktig. Lundbergs fullmakt hade sålunda icke återlämnats vid huvudförhandlingen.

Lundberg uppgav vid förhör: Såvitt Lundberg kunde erinra sig, hade makarna Nyström ungefär en vecka före huvudförhandlingen i målet mot Sven Nyström besökt advokatfirman Blomberg & Granqvist, och hade Lundberg därvid tagit emot dem. Makarna Nyström hade velat, att Lundberg skulle föra deras talan huvudsakligen i frågan angående bilens förverkande. Då Lundberg skilts från makarna Nyström, hade de varit överens om att båda makarna skulle inställa sig personligen inför rådhusrätten tillsammans med Lundberg för att de bättre skulle kunna redogöra för rådhusrätten om äganderättsförhållandet till bilen och på vad sätt Sven Nyström kommit att begagna bilen vid införseln. Någon dag efteråt hade Sven Nyström ringt Lundberg, och därvid hade Nyström omnämnt, att hustrun blivit sjuk till följd av den publicitet saken fått och att hon nu icke ville inställa sig inför rådhusrätten. Lundberg hade framhållit, att de behövde ett läkarintyg som styrkte sjukdomen. Sven Nyström hade genmält, att en läkare, som kände till hustrun, samt borgmästaren i Mariestad, vilken senare vore bekant med makarna, skulle medfölja till Karlstad och närvara vid rättegången. Lundberg hade nu förklarat, att han måste ha en fullmakt för Ebba Nyström. Lundberg hade i detta sammanhang föreslagit, att Ebba Nyström skulle skriva sitt namn på ett blankt folioark, som Lundberg finge fylla i på sätt han funne lämpligt. De hade blivit överens därom, och samtalet hade avslutats med bestämmande av tid för sammanträffande på morgonen före rättegången. Antingen klockan 8 eller 9 på morgonen på rättegångsdagen hade Sven Nyström inställt sig å advokatkontoret och därvid åtföljts av borgmästaren Oscar Danielsson i Mariestad. Lundberg hade nu redogjort för de invändningar han skulle framställa vid rådhusrätten. Vid detta tillfälle hade Sven Nyström överlämnat dels ett läkarintyg och dels ett ark papper, på vilket å nedersta delen funnits Ebba Nyströms namnteckning. Vidare hade överlämnats ett äktenskapsförord eller en boskillnadsdom avseende makarna Nyström. Tiden hade nu blivit knapp och Lundberg hade måst skynda iväg till rådhusrätten. Dessförinnan hade han emellertid bett ett av biträdena på advokatkontoret om utskrift av fullmakt å det ark, varå Ebba Nyström tecknat sitt namn. Lundberg hade därvid som förebild lämnat en å advokatkontoret förekommande fullmaktsblankett. I enlighet med denna blankett hade därefter fullmakten blivit utskriven, och den hade av Lundberg medförts bland övriga handlingar till rådhusrätten. Vid huvudförhandlingen hade Lundberg överlämnat denna fullmakt från Ebba Nyström till rådhusrätten och fört hennes talan på grund av densamma. Lundberg erinrade sig emellertid, att Sven Nyström överlämnat en fullmakt till tulluppsyningsmannen K. G. Widén, vilken fört Olssons

talán i målet. När Widén hade överlämnat Sven Nyströms fullmakt till rådhusrätten, hade rättens ordförande återlämnat denna fullmakt med påpekande att den vore onödig, enär Sven Nyström vore personligen närvarande vid huvudförhandlingen. Vid denna hade även Danielsson kommit tillstådes, och Lundberg hade begärt, att Danielsson, vilken uppgivit sig väl känna makarna Nyström, skulle höras som vittne eller upplysningsvis för att visa, att hustrun stode utanför smuglingen. Rättens ordförande hade emellertid avvisat framställningen om förhör med Danielsson, enär de uppgifter som åberopats av Lundberg redan vitsordats av åklagaren. Huvudförhandlingen hade varat omkring 45 minuter. Saken hade sedan blivit utsatt till dom om ungefär 14 dagar. Efter huvudförhandlingen men föredomen hade Sven Nyström vid ett par, tre tillfällen varit i telefonförbindelse med Lundberg. Nyström hade velat höra sig för med Lundberg hur saken skulle kunna avlöpa. På morgonen den 11 december hade Sven Nyström ånyo ringt Lundberg. Nyström hade då velat, att Lundberg skulle försöka hindra att domen komme in i tidningarna. Lundberg hade lovat Nyström att härutinnan göra vad han kunde. Nyström hade också framhållit, att hustrun tagit så illa vid sig av tidigare tidningsreferat, att hon därför ville undvika vidare skrivelser. Inom en timme efter detta samtal hade Jacobson ringt Lundberg. Jacobson hade yttrat något om att de funderat på domen och att man kunde ifrågasätta, om icke en stämning borde ha utfärdats på Ebba Nyström, och därvid hänvisat till 17 § promulgationslagen till rättegångsbalken. Jacobson hade fortsatt: "Men hon har ju ingått i svaromål, och för övrigt så har vi handlagt sådana här mål förut i rådhusrätten utan stämning, och överklaganden har förekommit utan att hovrätten har ändrat; det betyder väl inte så mycket — vi kan nog behandla saken ändå — men du kan väl för hennes räkning emottaga stämningen." De precisa ordalagen från Jacobsons tal kunde Lundberg icke erinra sig. Lundberg hade förklarat, att han skulle skriva på erkännande av en mottagen stämning å Ebba Nyström. Med hänsyn till de instruktioner Lundberg erhållit från båda makarna Nyström hade han ansett sig vara behörig att även teckna bevis om mottagen stämning. Ett sådant förfaringssätt vid detta tillfälle hade även varit helt förenligt med Ebba Nyströms intressen. Lundberg hade också varit av den uppfattningen att, om yrkandet om bilens förverkande skulle avvisas av formella skäl, detta endast hade medfört, att åklagaren omedelbart förordnat om nytt beslag å bilen och utfärdat stämning å Ebba Nyström med ny rättegång och publicitet som påföljd. Den 11 december hade Lundberg haft att företräda i ett mål vid rådhusrätten och hade därför vid 11-tiden infunnit sig i rådhusrättens lokaler. Lundberg hade gått in i åklagarrummet. Där hade uppehållit sig advokaten Fritz Helmer och Fernström. Rådhusvaktmästaren Andersson hade jämväl varit tillstådes, och, såvitt Lundberg kunde erinra sig, hade denne för Lundbergs undertecknande överlämnat en den 27 no-

vember 1953 av Fernström utfärdad stämning å Ebba Nyström. Helmer hade ifrågasatt, om Lundberg hade rätt att underteckna stämningen. Lundberg hade svarat, att han vore av den bestämda uppfattningen att han hade sådan rätt. Helmer hade sagt något om att Lundberg i alla fall borde taga ett telefonsamtal till Ebba Nyström, och därest han icke skulle anträffa henne, borde han taga ett samtal med Danielsson. Lundberg hade nu beställt ett samtal till makarna Nyströms bostad. Efter några minuter hade det emellertid kommit besked från telefonstationen, att ingen svarade på det beställda numret. Lundberg hade därefter beställt ett samtal till Danielsson. Efter några minuter hade detta samtal utväxlats, och Lundberg hade uttryckligen redogjort för Danielsson för det samtal han tidigare haft med Jacobson angående utfärdandet av stämning å Ebba Nyström och tecknandet av mottagningsbevis å stämningen. Danielsson hade sagt att, då det gällde en sådan formsak, Lundberg utan tvekan vore behörig att för Ebba Nyströms räkning teckna mottagningsbevis å stämningen. Samtalet hade varat 5—7 minuter och åhörts av Helmer och Fernström. Efter telefonsamtalet hade Lundberg tecknat mottagningsbevis å stämningen i enlighet med den avskrift, som vore bifogad handlingarna i ärendet. Stämningen hade därefter omhändertagits av Andersson. Lundberg hade ej sett, när Andersson bestyrkte beviset. Andersson hade endast tagit stämningen och gått, såvitt Lundberg kunde erinra sig. Senare på dagen den 11 december hade Lundberg ånyo varit i telefonförbindelse med Sven Nyström, och hade Lundberg därvid kunnat meddela domen i målet. Han hade vidare redogjort för sina åtgärder beträffande stämningen å Ebba Nyström. Vid telefonsamtal den 23 december med Danielsson hade Lundberg erinrat honom om deras telefonsamtal den 11 december och direkt frågat Danielsson, om han icke varit överens med Lundberg angående Lundbergs behörighet att för Ebba Nyströms räkning underteckna mottagningsbevis å stämningen. Danielsson hade bekräftat detta, och samtalet hade åhörts av annan person.

Sedan landsfogden uppläst Ebba Nyströms anmälan till JO, vidhöll Lundberg sina uppgifter och framhöll, att Ebba Nyströms framställning av saken, i vad den strede mot Lundbergs utsaga, vore felaktig. Lundberg tilllade, att han å åklagarrummet den 11 december i samband med mottagandet av stämningen även mottagit fullmakten, och att Lundberg efter påringningarna till Mariestad samtidigt undertecknat mottagningsbeviset å stämningen och gjort ett förtydligande i fullmakten, därvid ordet stämning tillfogats. Lundberg hade icke något att erinra mot riktigheten av den i rådhusrättens yttrande till JO lämnade redogörelsen.

Andersson berättade, att han komme ihåg att något formfel förevarit i det ifrågavarande målet, så att stämningen ej blivit delgiven i rätt tid med Ebba Nyström. Någon av rådhusrättens ledamöter — vilken kunde Andersson ej erinra sig — hade därför begärt, att Andersson skulle delgiva en

stämning å Ebba Nyström med Lundberg, som innehade fullmakt från Ebba Nyström, och att beviset om stämningens delgivande skulle antedateras. Andersson hade själv icke varit så "pigg på" att sätta ett fixerat datum, då han som stämmingsman visste, att datum skulle överensstämma med delgivningsåtgärden. Andersson hade emellertid blivit övertygad av såväl tullåklagaren som Lundberg och även av rådhusrätten, vilken gått med på åtgärden med dateringen av delgivningsbeviset. Andersson erinrade sig också, att Lundberg med bläck gjort något tillägg i sin fullmakt. Vad tillägget avsett komme emellertid Andersson icke ihåg, men han mindes, att Lundberg sagt att han varit i både personlig förbindelse och telefonförbindelse med Ebba Nyström och varit fullt införstådd med henne angående ändringen i fullmakten. — Andersson förklarade bestämt, att han som stämmingsman aldrig skulle förfarit på sätt som skett, om han icke blivit helt förvissad om Lundbergs behörighet att teckna mottagningsbevis å stämningen. Andersson erinrade sig också, att delgivningen ägt rum på åklagarrummet i rådhusrättens lokaler och att Lundberg och Fernström då varit närvarande. Stämningen med delgivningsbeviset hade Andersson där- efter lämnat till troligen Nordenström i rådhusrätten. Delgivandet med Lundberg av Ebba Nyströms stämning hade sannolikt ägt rum vid 10-tiden den dag domen skolat meddelas.

Nordenström uppgav följande: I egenskap av assessor hade Nordenström haft att uppsätta koncept till domen i målet mot Sven Nyström m. fl. På grund av anhopning av andra göromål hade han icke haft tillfälle att iordningställa konceptet till domen förrän dagen innan den skolat meddelas. Han hade därvid blivit tveksam om Ebba Nyströms partställning. Det kunde vara möjligt, såsom Fernström uppgivit, att Nordenström varit i telefonförbindelse med Fernström någon dag före domens meddelande. Nordenström hade emellertid ett bestämt minne av att bestämmelsen i 17 § promulgationslagen till rättegångsbalken blivit aktuell i fallet. Förmodligen hade Nordenström på morgonen den 11 december 1953 påvisat stadgandet för Jacobson. De hade sålunda funnit, att bestämmelsen utgjort ett formellt hinder för dom om förverkande av bilen. För den skull hade Jacobson och Nordenström satt sig i förbindelse med parterna, d. v. s. tullåklagaren, som haft att uppvakta vid rådhusrätten den 11 december, samt Lundberg såsom ombud för Ebba Nyström. Lundberg hade varit mycket ivrig att få saken ur världen och hade därför undrat, om det icke ginge att komma förbi föreliggande formella hinder. De hade därför kommit på tanken att ordna med en särskild stämning i efterhand å Ebba Nyström. Efter samtalet med Lundberg hade någondera av Nordenström och Jacobson haft telefonsamtal med tillförordnade tullförvaltaren. Då denne erfarit att Lundberg icke haft något emot anordningen med stämning å Ebba Nyström, hade han förklarat sig villig medverka till en sådan. Sedan parterna sålunda uttalat önskemål om ett snabbt avgörande, hade Jacobson, Karell och Nordenström diskute-

rat ärendets vidare handläggning. Med hänsyn till parternas egen inställning om önskvärdheten av ett snabbt avgörande och då Ebba Nyström onekligen närvarit vid huvudförhandlingen genom Lundberg och redan då ingått i svaromål rörande förverkandeyrkandet, hade rådhusrättens ledamöter ansett, att de kunde eftergiva det formella kravet att särskild stämning skulle delgivas Ebba Nyström före huvudförhandlingen och i stället godtaga en i efterhand utfärdad stämning. Nordenström kunde icke närmare erinra sig detaljerna kring stämningens delgivande, men Fernström och Lundberg hade i varje fall på förmiddagen den 11 december, då rätten haft session, besökt rådhusrätten och ingivit stämningen under pågående session. Rådhusrättens ledamöter hade icke haft något särskilt intresse av stämningens datering, vilket även torde framgå av anteckningarna i rådhusrättens dagboksblad för målet. I detta vore antecknat den 11 december 1953 för handlingens ingivande.

Karell uppgav följande: Först dagen före den för domens avkunnande bestämda dagen hade Karell av Jacobson underrättats om, att Ebba Nyström vid huvudförhandlingen icke blivit stämd i målet. Jacobson hade frågat Karell, om han hade något att erinra mot att målet i vad det rörde Ebba Nyström angående förverkande av bilen företogs till avgörande å den för domens avkunnande utsatta dagen, om delgiven stämning å henne då vore tillgänglig. Karell hade förklarat, att han icke hade något att erinra däremot i synnerhet som Lundberg redan vid huvudförhandlingen fört Ebba Nyströms talan. I övrigt hade Karell icke tagit del av handläggningen av ärendet angående åvägabringandet av stämningen. Han hade emellertid sett den delgivna stämningen å Ebba Nyström, vilken förelegat vid domens meddelande.

Jacobson återopade vid förhör de uppgifter, som lämnats i rådhusrättens yttrande till JO, och uppgav vidare: Det vore riktigt, att Jacobson varit i förbindelse med Fernström någon dag före domens meddelande och att han föreslagit utfärdandet av stämningen å Ebba Nyström och därvid angivit som skäl, att det syntes tveksamt om rådhusrätten eljest skulle kunna avgöra förverkandefrågan. Det hade framhållits, att åtgärden med stämningen å Ebba Nyström vore en formalitet och onekligen till förmån för henne. Jacobson hade ingen anledning att betvivla riktigheten av Fernströms uppgifter att frågan om antedatering av stämningen varit på tal. Däremot kunde Jacobson ej erinra sig, att han med Andersson diskuterat frågan om antedatering av stämning och delgivningsbevis. Frågan om antedatering hade för Jacobson varit av sekundär betydelse. För Jacobson hade huvudsaken varit, att det funnits en stämning å Ebba Nyström vid domens meddelande. Därest Fernström tidigare talat med Jacobson angående nödvändigheten av en särskild stämning å ägaren till bilen, hade Jacobson med säkerhet framhållit sin dåvarande uppfattning att det vore tillräckligt med ett meddelande om dels tiden för huvudförhandlingen i målet och dels yr-

kandet om förverkande, enär detta förfaringssätt i tullmål tidigare praktiserats. Förmodligen hade Jacobson direkt rekommenderat Fernström att sända Ebba Nyström ett meddelande i rekbrev med mottagningsbevis.

Vid telefonsamtal med landsfogden meddelade sedermera Lundberg, att han efter förhöret med honom talat med Helmer och att denne därvid förklarar, att han nog ej åhört Lundbergs telefonsamtal å åklagarrummet.

I avgivna påminnelser anförde Ebba Nyström följande.

Den i ärendet verkställda utredningen bekräftade till alla delar Ebba Nyströms uppgift i klagoskriften att Lundberg den 11 december 1953 delgivits och för hennes räkning på grund av en i annat mål för honom utfärdad med tillägg samma dag försedd fullmakt mottagit en till den 27 november antedaterad stämning, varigenom Ebba Nyström vid vite kallats att personligen eller genom ombud inställa sig vid rådhusrätten den 27 november. Utredningen visade, att allt detta skett på tillskyndan av Jacobson. Av utredningen framginge också, att varken Fernström eller Andersson varit så "pigga på" att medverka till arrangemangen. I utredningen talades så mycket om den välvilja, som visats Ebba Nyström genom ett snabbt avgörande av målet. Men Ebba Nyström hade väl ändå icke tänkt sig, att ett snabbt avgörande av målet skulle innebära en olaglighet. Hon ville för övrigt påpeka, att denna rådhusrättens välvilja kostat henne icke endast intill dess hovrättens dom fallit en bil, värd minst 10 000 kronor, utan även rättegångskostnaderna för att bli lagligen dömd.

Sedan Jacobson, Karell och Nordenström därefter beretts tillfälle att taga del av vad i ärendet förekommit samt att i yttrande till JO angiva den ytterligare utredning de ansåge sig böra påfordra, uttalade de — under förklaring att de ej påfordrade någon ytterligare utredning — sitt beklagande av att de, oriktigt nog, kommit att, på grund av de särskilda föreliggande omständigheterna, godtaga förfarandet med antedatering av stämning och delgivningsbevis.

Fernström förklarade sig i avgivet yttrande beklaga, att han medverkat till antedatering av stämning och delgivningsbevis, och framhöll, att han vid utfärdandet av stämningen i denna endast sett ett bestyrkande av det meddelande han tidigare i rekommenderat brev tillställt Ebba Nyström.

Landsfogden Anders Holmström anförde i avgivet utlåtande följande.

Av utredningen måste anses framgå, att Jacobson och Nordenström omkring dagen för domens avkunnande uti ifrågavarande mål kommit till insikt om att den Ebba Nyström tillhöriga bilen icke kunnat förklaras förverkad, enär Ebba Nyström icke blivit stämd med yrkande därom, att de därför kontaktat Fernström och Lundberg, vilken på grund av fullmakt fört Ebba Nyströms talan, och frågat, om de ville medverka till undanröjande

av detta hinder genom att en stämning i efterhand utfärdades å Ebba Nyström, att Fernström och Lundberg förklarar sig villiga medverka därtill, att Fernström därefter den 11 december 1953 utfärdar en den 27 november 1953 dagtecknad stämning, som försetts med delgivningsbevis av Lundberg på grund av fullmakt av Ebba Nyström, att Lundberg dessförinnan gjort ett tillägg å sin rättegångsfullmakt, avseende rätt för honom att för Ebba Nyström mottaga stämning, samt att delgivningen, som antecknats ha skett den 27 november 1953, bestyrkts av Andersson i egenskap av stämningssman. Av utredningen syntes vidare framgå, att Lundberg måste ha varit av den uppfattningen att han verkligen var behörig att mottaga stämning för Ebba Nyströms räkning. Såvitt Holmström kunde bedöma situationen hade Fernström onekligen förfarit felaktigt genom att i efterhand utfärda stämningen, varjämte stämningssmannens bestyrkande av delgivningen varit oriktigt så tillvida som han däri måste ha gjort gällande att bestyrkandet skett den 27 november 1953, ehuru det i verkligheten skett den 11 december 1953. Lundbergs och Fernströms medverkan till stämningen å Ebba Nyström finge anses ha sin förklaring i deras strävan att åstadkomma ett snabbt och smidigt avgörande av rättegången, vilket onekligen skulle innebära fördel för Ebba Nyström. Det kunde ifrågasättas om utfärdandet av stämningen och delgivningsbeviset innebure osant intygande enligt 13 kap. 11 § strafflagen. Med hänsyn emellertid till samtliga föreliggande omständigheter i ärendet ville Holmström föreslå, att ärendet ej måtte föranleda någon JO:s vidare åtgärd.

I en till riksåklagarämbetet avlåten skrivelse anförde justitieombudsmannen Rudewall därefter följande.

Enligt 8 § 1 mom. lagen den 20 juni 1924 med särskilda bestämmelser angående olovlig befattning med spritdrycker och vin skall, om vid olovlig införsel av spritdrycker eller vin i annat fall än i 3 § 1 mom. andra och tredje styckena sägs, eller om vid olovlig forsling, som i 5 § avses, nyttjats fordon eller annat forslingsredskap, forslingsredskapet, evad ansvar för brottet ådömes eller ej, vara förverkat, därest det forslade godset till väsentlig del utgjorts av olovligen införda spritdrycker eller vin, eller därest den färd, vid vilken redskapet nyttjats, eljest måste antagas ha ägt rum i väsentligt syfte att företaga olovlig införsel eller forsling av spritdrycker eller vin.

Påföljd av förverkande skall dock icke inträda i vissa särskilt angivna fall, bland annat, där forslingsredskapets förverkande finnes uppenbart oskäligt med hänsyn till särskilda omständigheter.

I 17 § lagen den 20 december 1946 om införande av nya rättegångsbalken stadgas att, därest fråga om egendoms förverkande till det allmänna eller annan sådan påföljd angår någon, som ej är tilltalad, skall talan därom

föras mot honom. Om sådan talan skall i tillämpliga delar gälla vad i nya rättegångsbalken är föreskrivet angående åtal för brott, varå icke kan följa svårare straff än böter.

Av innehållet i anförda lagrum framgår att, om en bil, tillhörig någon som icke på något sätt deltagit i en av annan företagen insmuggling av spritdrycker eller vin, använts av denne för forsling av nämnda gods och därvid tagits i beslag, vederbörande åklagare måste för att få forslingsredskapet förklarad förverkat instämma ägaren till domstolen. Utan att så skett, äger domstolen icke döma redskapet förverkat.

I förevarande fall har, sedan Sven Nyström och Olsson av Fernström i egenskap av tullåklagare åtalats vid rådhusrätten i Karlstad för olovlig införsel av 14 flaskor vin och 400 cigaretter, vilka transporterats i en Ebba Nyström tillhörig bil, de tilltalade vid huvudförhandling den 27 november 1953 erkänt de åtalade brotten. Sven Nyströms försvarare, Lundberg, vilken vid rätten företett en av Ebba Nyström utfärdad rättegångsfullmakt, har vid huvudförhandlingen bestritt ett av åklagaren i stämningen mot Sven Nyström och även vid förhandlingen framställt yrkande att den för transport av de införda varorna använda bilen måtte förklaras förverkad. Sedan huvudförhandlingen avslutats med tillkännagivande att dom skulle meddelas den 11 december 1953, ha rättens ledamöter kommit till insikt om att hinder mot bifall till ovanberörda yrkande beträffande bilen mötte i det förhållandet att Ebba Nyström ej varit instämd såsom part i målet. I syfte att möjliggöra meddelande av dom jämväl i vad angick yrkandet om förverkande av bilen har Fernström därefter på föranstaltande av Jacobson den 11 december utfärdat en stämning å Ebba Nyström, som dagtecknats samma dag som huvudförhandlingen ägt rum, den 27 november, och den 11 december överlämnats till Lundberg såsom innehavare av den av Ebba Nyström utfärdade rättegångsfullmakten. Sedan Lundberg å stämningen tecknat erkännande att han mottagit densamma den 27 november — i sammanhang varmed ovanberörda fullmakt genom tillägg ändrats att gälla även för mottagande av stämning — har slutligen Andersson bestyrkt delgivningen.

Vad sålunda förekommit måste anses synnerligen anmärkningsvärt och kan, även om det skett i avsikt att bespara Ebba Nyström kostnader för ett särskilt rättegångsförfarande mot henne, under inga omständigheter försvaras.

I den för skens skull upprättade stämningen å Ebba Nyström ha osanna uppgifter lämnats om tiderna för stämningens utfärdande och delgivningen av densamma. Härigenom har fara uppkommit i bevishänseende. Genom att på sätt som skett utfärda denna stämning har Fernström därför gjort sig skyldig till osant intygande i tjänsten. Genom den befattning han tagit med stämningens delgivning har Fernström därjämte medverkat till det osanna intygande, som utfärdandet av det oriktiga delgivningsbeviset i och för sig

måste anses innebära. Det osanna intygande som i förutnämnda hänseende föreligger har skett i samråd med Jacobson, vilken följaktligen måste anses skyldig till medverkan i det osanna intygande som ligger Fernström till last med avseende å stämningens utfärdande. För Fernströms del kan möjligen en förmildrande omständighet ligga i det förhållandet att de påtalade åtgärderna vidtagits på föranledande av ledamot i rätten, medan jag däremot anser det svårförståeligt att Jacobson ansett sig kunna taga initiativ till upprättande för skens skull av en rättegångshandling i syfte att tillrättalägga en uppkommen situation så, att föreliggande hinder för doms meddelande skulle kunna undanröjas. Då vad Fernström och Jacobson anfört till försvar för sitt handlande icke kan lända dem till ursäkt, finner jag vad i ovannämnda hänseenden ligger dem till last i tjänsten icke kunna undgå beivran.

Av vad i ärendet förekommit kan däremot icke anses ådagalagt, att Karell eller Nordenström medverkat till det nyssnämnda förfarandet.

I fråga om behandlingen av målet i rådhusrätten må anmärkas följande. Ehuruval rådhusrättens samtliga ledamöter — Jacobson, Karell och Nordenström — den 11 december 1953 varit underkunniga om att Ebba Nyström icke i laga ordning varit instämd i målet och sålunda ej heller haft tillfälle att vid huvudförhandling utföra partstalan däri, har rådhusrätten samma dag meddelat dom i vad angår henne. Med full kännedom om att såväl stämning som delgivning varit efterhandskonstruktioner har rådhusrätten därvid dömt den Ebba Nyström tillhöriga bilen förverkad till kronan. Härigenom har rådhusrätten begått ett fel i ämbetet av sådan beskaffenhet, att Jacobson, Karell och Nordenström icke kunna undgå åtal för tjänstefel. Genom rådhusrättens felaktiga förfarande har Ebba Nyström tillskyndats skada, då hon för erhållande av rättelse nödgats överklaga rådhusrättens dom och i varje fall, med hänsyn till sakens slutliga utgång, varit i avsaknad av sin bil betydligt längre tid än som varit nödigt, om rådhusrätten icke gjort sig skyldig till ovan anmärkta fel.

På grund av vad han sålunda anfört uppdrog JO åt riksåklagarämbetet att vid Svea hovrätt väcka och utföra talan mot Fernström, Jacobson, Karell och Nordenström för vad de i ovannämnda hänseenden låtit komma sig till last i tjänsten. Ansvar borde yrkas å Fernström dels enligt 13 kap. 11 § och 25 kap. 5 § strafflagen för osant intygande och dels enligt samma lagrum och 3 kap. 4 § strafflagen för medhjälp till osant intygande, å Jacobson dels enligt 3 kap. 4 §, 13 kap. 11 § och 25 kap. 5 § strafflagen för medhjälp till osant intygande och dels jämlikt 25 kap. 4 § strafflagen för tjänstefel samt å Karell och Nordenström enligt sistnämnda lagrum för tjänstefel. Tillfälle borde beredas Ebba Nyström att i målet föra talan.

Svea hovrätt, varest Ebba Nyström, under uppgift att hon på grund av rådhusrättens felaktiga förfarande onödigtvis varit i avsaknad av sin bil under åtminstone 75 dagar, yrkade skadestånd av Jacobson, Karell och Nordenström med 10 kronor om dagen eller sammanlagt 750 kronor, yttrade i dom *den 9 februari 1956* följande.

Vad först angår utfärdandet av stämningen å Ebba Nyström, finner hovrätten genom Fernströms erkännande samt genom omständigheterna i övrigt utrett, att Fernström för skens skull upprättat nämnda handling samt att denna åtgärd inneburit fara i bevishänseende. Härom måste Fernström hava varit medveten. Fernströms invändning om att sådan fara icke kunnat uppkomma, förrän rådhusrätten begagnat sig av handlingen och införlivat den med processmaterialet, finner hovrätten icke förtjäna avseende; Fernström har varit medveten om rådhusrättens avsikt att begagna handlingen på sätt som skett. Vad Fernström härigenom låtit komma sig till last är att bedöma såsom osant intygande i tjänsten.

Tillika är utrett, att Fernström medfört den ifrågavarande stämningen till rådhuset, där densamma delgivits med Lundberg, ävensom att Lundberg i sin tur å ena exemplaret tecknat bevis om delgivningen, innehållande osann uppgift om tidpunkten härför. Lundbergs handlande är att bedöma såsom osant intygande, och Fernström har genom sin medverkan därtill gjort sig skyldig till medhjälp till sådant intygande.

Genom vad Jacobson erkänt samt genom omständigheterna i övrigt finner hovrätten vidare utrett, att Fernströms utfärdande av stämningen å Ebba Nyström skett på föranledande av Jacobson och efter samråd med denne. Jacobsons invändning, att fara i bevishänseende under föreliggande omständigheter icke kunnat uppstå, finner hovrätten icke förtjäna avseende. Jacobson är härigenom förvunnen till ansvar för medhjälp till osant intygande i tjänsten.

Vad härefter beträffar handläggningen av målet vid rådhusrätten, hava rådhusrättens samtliga ledamöter, Jacobson, Karell och Nordenström, vid tiden för meddelandet av domen den 11 december 1953 varit medvetna såväl om att bestämmelsen i 17 § promulgationslagen till rättegångsbalken icke iakttagits, eftersom Ebba Nyström icke varit i laga ordning stämd i målet, som ock om att stämningen å henne och delgivningen av densamma tillkommit i efterhand. Då rådhusrätten det oaktat förklarar Ebba Nyströms bil förverkad, hava domstolens ledamöter förfarit felaktigt. Vid bedömandet av deras förfaringsätt är emellertid att beakta, att Fernström i god tid före huvudförhandlingen lämnat Ebba Nyström meddelande om att yrkande om bilens förverkande komme att framställas vid nämnda förhandling, att sådant yrkande sedermera framställts vid förhandlingen samt att Ebba Nyström därvid varit företrädd av befullmäktigat ombud, som å hennes vägnar ingått i svaromål rörande yrkandet. Med hänsyn härtill har syftet med bestämmelsen i 17 § promulgationslagen i själva verket

blivit tillgodosett i förevarande fall. Vidare är att märka, att — såsom framgår av de utav Jacobson, Karell och Nordenström åberopade akterna i tidigare brottmål — rådhusrätten vid några tillfällen meddelat domar, genom vilka forslingsredskap förklarats förverkade utan att ägarna varit stämnda, samt att dessa domar fastställts av hovrätten. Även om vad sålunda förekommit utgör förklaring till Jacobsons, Karells och Nordenströms uppfattning om kravet på stämning såsom under föreliggande omständigheter uteslutande formellt, kan å andra sidan icke bortses från att särskilda åtgärder vidtagits för att ge sken av att en i laga ordning tillkommen stämning förelegat i målet och att denna stämning fått ingå bland processmaterialet. Jacobson, Karell och Nordenström kunna med hänsyn härtill icke undgå ansvar för oförstånd i tjänsten.

Vid straffmätningen i målet komma i betraktande, icke blott de förhållanden, som av hovrätten berörts i anslutning till åtalet för tjänstefel, utan även, såvitt angår Fernström, de särskilda omständigheter, under vilka han vidtagit sina lagstridiga åtgärder.

På grund av vad sålunda upptagits prövar hovrätten lagligt döma *Jacobson*, med tillämpning av 4 kap. 1 och 2 §§ strafflagen, jämlikt 3 kap. 4 §, 13 kap. 11 § och 25 kap. 5 § strafflagen för medhjälp till osant intygande i tjänsten samt jämlikt 25 kap. 4 § strafflagen för tjänstefel till 15 dagsböter å 25 kronor, *Fernström*, med tillämpning av 4 kap. 1 och 2 §§ strafflagen, jämlikt 13 kap. 11 § och 25 kap. 5 § strafflagen för osant intygande i tjänsten samt jämlikt 3 kap. 4 § och 13 kap. 11 § strafflagen för medhjälp till osant intygande till 8 dagsböter å 12 kronor samt vardera av *Karell* och *Nordenström* jämlikt 25 kap. 4 § strafflagen för tjänstefel till 10 dagsböter å 20 kronor.

Vidkommande slutligen Ebba Nyströms anspråk på skadestånd finner hovrätten icke visat, att Ebba Nyström genom Jacobsons, Karells eller Nordenströms förfarande tillskyndats skada.

Av Ebba Nyström i målet förd skadeståndstalan lämnas utan bifall.

Mot hovrättens dom fullföljde såväl Jacobson, Karell och Nordenström som Fernström talan under yrkande, att högsta domstolen måtte ogilla den mot dem förda ansvarstalan.

Kungl. Maj:t har i dom den 6 november 1956 prövat lagligt fastställa hovrättens dom, såvitt då var i fråga.

5. Lagfart å fastighet felaktigt beviljad efterlevande maka på grund av bouppteckning och testamente utan att i ärendet styrkts, att bröstarvinge icke på annat sätt än genom stämning hos den efterlevande framställt anspråk på sin laglott i boet

Av handlingarna i ett genom klagomål av fru Walborg Norlander, Palmfeltsvägen 7 i Stockholm, härstädes anhängiggjort ärende inhämtas följande.

Enligt en den 6 februari 1950 upprättad och den 27 mars samma år under nr 98 inregistrerad bouppteckning efter avlidne lantbrukaren Karl Magnus Åhlund från Sandbäcken i Torshälla socken efterlämnade denne såsom dödsbodelägare efterlevande hustrun Hildur Maria Åhlund, född Gustavsson, och makarnas dotter, klaganden. Såsom tillgång av fast egendom var i bouppteckningen upptagen fastigheten Söfsta 1⁷, kallad Sandbäcken, i Torshälla socken med ett taxeringsvärde av 6 900 kronor. Behållningen i boet uppgick till 8 585 kronor 75 öre.

Den 27 mars 1950 lät Hildur Åhlund till Livgedingets domsagas häradsrätt för bevakning ingiva ett så lydande testamente:

”Testamente.

Vi undertecknade äkta makar, förordna härmed såsom vår yttersta vilja och testamente vara, att den av oss, som överlever den andra skall med full och oinskränkt äganderätt äga och besitta allt i vårt gemensamma bo finnes, såväl lös, som fast egendom, enskild eller gemensam av vad namn och beskaffenhet det vara må. Hällbybrunn den 10 september 1947.

Karl M. Ålund

Hildur Ålund

f. Gustavsson

Att makarna Karl Magnus Ålund, f. 2 maj 1885, och hans hustru Hildur Maria Ålund, f. Gustavsson, f. 27 okt. 1896, som vi personligen känna, denna dag förklarar ovanstående förordnande innefatta deras yttersta vilja och testamente, samt detsamma egenhändigt underskrivit, ävensom att de därvid handlat med sunt och fullt förstånd och av fri vilja, intygas av oss på en gång närvarande, och för testamentets bevittnande särskilt tillkallade vittnen. Hällbybrunn den 10 september 1947.

Agaton Johansson

Edv. Lundin

Nämndeman

f. Fjärdingsman.”

I meddelat beslut förordnade häradsrätten, att testamentet, därest testamentstagaren ville begagna sig av detsamma, skulle genom överlämnande av testamentshandlingen i bestyrkt avskrift delgivas den avlidnes närmaste arvingar, vilka ägde att inom sex månader från delfäendet klandra testamentet, samt att, om denna tid försuttes, rätt till talan skulle vara förlorad.

Testamentet delgavs klaganden den 22 maj 1950.

Med anhållan om lagfart för Hildur Åhlund å Söfsta 1⁷ ingav nämndemannen Gustav Alvar Gabrielsson i Stora Sundby den 9 maj 1951 ovannämnda bouppteckning och testamente till inskrivningsdomaren i domsagan. Ärendet handlades av tingsnotarien Lars Berglund såsom inskrivningsdomare. Då den avlidnes åtkomst till fastigheten var styrkt, beviljade inskrivningsdomaren samma dag Hildur Åhlund lagfart å fastigheten.

I en den 26 november 1952 hit inkommen skrift påtalade klaganden, att inskrivningsdomaren beviljat Hildur Åhlund lagfart utan hänsyn till att klaganden såsom laglottsberrättigad arvinge ägde del i fastigheten. Klaganden anförde, bland annat, följande.

Hildur Åhlund hade vid makens fränfalle den 12 januari 1950 övertagit kvarlåtenskapen efter honom med stöd av ovanberörda testamente, däri klaganden som ensam laglottsberrättigad bröstarvinge skjutits åt sidan. Sedan omkring tjugo år tillbaka hade klagandens föräldrar ägt Söfsta 1⁷ och haft sin försörjning på fastigheten. Den hade omfattat cirka 14 tunnland, varav hälften öppen jord, hälften 50-årig utvecklingsbar tallskog. Mangårdsbyggnaden hade varit i gott skick och försedd med vattenledning och elektriskt ljus. Egendomen vore naturskönt belägen, 200 meter från stora landsvägen mot Rekarna. Såsom framginge av namnet Sandbäcken hade räknats med att egendomen innehölle grus- och sandfyndigheter, ehuru taxeringsvärdet, som det brukades, satts lågt. Klaganden vore gift i Stockholm, och det hade sedan länge varit hennes önskan att Sandbäcken skulle bevaras inom familjen, då stället blivit henne kärt. Av sin fader hade hon fått rådet att icke låta egendomen gå ifrån familjen. Något motstånd mot planen att behålla den hade icke försports från hennes moder. Nämndemannen Gabrielsson hade erhållit Hildur Åhlunds uppdrag att sköta bouppteckningen efter hennes make, varpå han ingivit testamentet för bevakning och låtit delgiva klaganden detsamma i laga ordning den 22 maj 1950, från vilken dag klandertiden alltså löpt. Kort därefter hade Gabrielsson föreslagit klaganden att medverka till arvskifte, men som hennes moder och hon varit ense om att leva i bo oskifto, hade klaganden avböjt detta förslag. Av vissa yttranden av Hildur Åhlund sommaren 1950 hade klaganden trott sig märka, att krafter voro i rörelse för att förmå Hildur Åhlund att sälja egendomen. Hildur Åhlund hade väntat, att den skulle inbringa över 30 000 kronor. I sin oro för varthän detta skulle leda hade klaganden rådfrågat en person i Eskilstuna, som antagit, att hon kunde skydda sin laglott genom att begära ändring av testamentet inom sex månader efter delgivningen med henne. Klaganden hade därför vidtalat en polisman, och den 27 oktober 1950 hade Hildur Åhlund tillställts en av klaganden författad skrift, vari klaganden protesterat mot gårdens försäljning och begärt, att testamentet skulle rättas och hennes rätt till laglott beaktas. Emellertid hade icke talet om den tilltänkta egendomsförsäljningen tyst-

nat. Klaganden hade sänt domsagan brev på brev och bett vederbörande att om möjligt hindra försäljning av fastigheten. Ett av breven hade återkommit från domsagan med kommissionärens påskrift, att som det sagnades "yrkande" intet kunde göras åt saken. Klaganden hade då sänt ett liknande brev till länsstyrelsen i länet med enträgen begäran om dess stöd. Enda effekten hade blivit, att brevet översänts till domsagan för kännedom. Detta hade hänt i slutet av år 1950. I maj 1951 hade Gabrielson till inskrivningsdomaren ingivit en ansökan om lagfart för Hildur Åhlund å Söfsta 1⁷ under åberopande av att testamentet dåmera vore lagakraftvunnet. På eftersommaren samma år hade klaganden fått höra av en granne, att Hildur Åhlund fått lagfart på fastigheten. Den 10 september 1951 hade Hildur Åhlund på föranstaltande av egendomsmäklaren Viktor Eriksson i Torshälla underskrivit ett av honom utskrivet köpekontrakt å Söfsta 1⁷, som såldes till köpmannen Georg Gustafsson för 16 000 kronor. Egendomen hade varit belastad med två in-teckningar å tillhoppa 3 500 kronor. Dagen därpå, den 11 september, hade Hildur Åhlund telefonerat och underrättat klaganden om att gården var såld och att ingenting var att göra, eftersom lagfarten stod på henne. Den 1 november 1951 hade slutlikviden av köpeskillingen för fastigheten genomförts i en lokal inom Svenska Handelsbanken i Eskilstuna. Att klaganden varit missnöjd hade ingen kunnat misstaga sig på. Detta hade föränlett Hildur Åhlund att erbjuda henne hälften av köpeskillingen. Då klaganden förstätt, att hon ej kunde avvärja transaktionen, hade hon varit inställd på att åtminstone se till att man ej toge pengarna av hennes moder. När detta erbjudande kommit, hade klaganden insett, att hon därigenom skulle bli i tillfälle att skydda den delen av pengarna, varför hon samtyckt att mottaga dem, men när nästa framstöt kommit från Gustafsson, att hon skulle kvittera dem som sin "laglott", hade hon opponerat sig energiskt. Kvittot hade måst inskränkas till ett enkelt mottagningskvitto. Redan följande dag hade Gustafsson satt i gång med skogsavverkning å fastigheten. Grubblat över vad som hänt hade drivit klaganden att ännu en gång sända länsstyrelsen och domsagan brev med klagomål över att hennes laglott icke beaktats. Denna gång hade svaret kommit snabbt. Häradshövdingen Gustaf Beling hade i brev den 23 november 1951 skrivit att, om klaganden velat skydda sin laglott, hade hon haft att inom laga tid instämma klandertalan mot testamentet; det hade hon försummat och finge alltså finna sig i den ledsamma utgången. I ett postskriptum i brevet hade klaganden genom en notarie i domsagan underrättats om att Gustafsson sökt lagfart å Söfsta 1⁷. I ett brev från domsagan till klaganden den 18 december 1951 hade uttalats viss tveksamhet om testamentet vore lagakraftvunnet, varför Gustafssons lagfartsansökan för säkerhets skull förklarats vilande. Genom advokaten G. Wetterström hade Gustafsson därpå stämt Hildur Åhlund med yrkande, att hon vid vite av 1 000 kronor måtte fullgöra sin skyldighet att enligt köpekon-

traktet överlämna sådana åtkomsthandlingar, att lagfarten beviljades. Hildur Åhlunds ombud, advokaten H. von Melsted, hade svarat med en genställningsansökan från Hildur Åhlund och klaganden i egenskap av enda dödsbodelägare med yrkande om köpets återgång jämte skadestånd. Dessa båda stämningsansökningar hade förelegat på häradsrättens bord vid förberedelsen i målet i april 1952. Rättens ordförande, Beling, hade frågat, om icke till förenkling av målet genställningsansökningen kunde inskränkas till att gälla allenast Hildur Åhlund som kärke. För att målet skulle så långt som möjligt hållas inom snäva gränser och då för övrigt Wetterström tyckts instämma med von Melsted i att tiden till huvudförhandlingen borde användas till ett kompromissförslag, hade von Melsted medgivit, att klaganden finge utgå ur stämningsansökningen, som därigenom kom att gälla Hildur Åhlund ensam. Något försök till förlikning hade emellertid icke gjorts. Däremot hade Hildur Åhlund mottagit en ny stämning från Gustafsson, däri han genställningsvis yrkat återgång av köpet och skadestånd i det mervärde, som egendomen hade. Samtliga dessa tre stämningssyrkanden hade förelegat till handläggning den 27 maj 1952. En av von Melsted begärd stämning för dödsboets räkning, sedan förlikningsmöjligheterna avvisats, hade inkommit till rätten så sent, att motparten avböjt hans hemställan att boets återgångssyrkanden skulle upptagas till prövning redan vid huvudförhandlingen den 27 maj 1952, varigenom målet skulle ha kommit under prövning i hela sin omfattning. Angående utgången av målen hänvisade klaganden till de meddelade domarna.

Vid klagoskriften voro fogade avskrifter av följande handlingar, så lydande:

”Delgivningsbevis. Att jag denna dag till fru Hildur Maria Åhlund, Sandbäcken, Torshälla landsförsamling, överlämnat ett likalydande exemplar av bilagda skrivelse av den 14/10 1950 angående att fru Walborg Norlander, Palmfältsvägen 7, Johanneshov, den 22 maj 1950 tagit del av inbördes testamente, intygas. Sandbäcken, Folkesta den 27 oktober 1950.

Sven Abramsson
t. f. polisöverkonstapel.”

”Johanneshov den 14/10 1950

Till Fjärdingsmannen Herr Abrahamsson i Torshälla landsförs.

Ber härmed vördsamt om Herr Abrahamssons hjälp med att delgiva min moder Hildur Maria Åhlund Sandbäcken Torshälla landsf. att jag tagit del av delgivningen av inbördes testamente, som jag fick delgivning av den 22 maj 1950.

Jag vill ha min laglott sitta kvar i jordbruksfastigheten samt av kontanter 2,200 kr. och några ören. Mor har satt in dem på Skandinaviska banken på en bok. Samt min del i stället. Jag vill inte bli utlöst. Inte alls efter de låga taxeringsvärdet, som nu är på stället. Det har tillkommit ett uthus vatten och avlopp + brunn. grävd etc. elektriskt ljus. Mor har låvat mig

(vilket det finns 2 ojäviga vittnen på Einar och Linnea Andersson Gröndahl Folkesta) att jag får ha min del stå kvar i stället men hon vägrar att skriva på detta. Därför måste jag gå denna väg. Jag måste ju ha bevis härför. Hon vill inte skriva på sitt erkännande att hon tagit del av delgivningen efter delgivningen. Jag önskar att vid e.v. lagfartssökning Det skall stå i Sterbhus. Jag är enda bröstarvingen, som finns. Min avlidne faders namn Karl Magnus Åhlund.

Med full högaktning
Fru Walborg Norlander
Tel. 490067 Palmfeltsvägen 7 Johanneshov.

Bevittnas
Ivar Sköldqvist

Bevittnas
Aina Sköldqvist

Palmfeltsväg 7 Johanneshov. Palmfeltsvägen 7 Johanneshov.

P. S. Jag vill ha min del i stället vid eventuell förs. av stället måste ha mitt namn på pappret om de skall gillas, köpet alltså. D.S.”

”Genom t. f. överkonstapeln Sven Abramsson delgavs jag en skrivelse från min dotter fru Walborg Norlander, vari fru Norlander gör anspråk på sin laglott i boet efter min man lantbrukaren Karl Magnus Åhlund. Delgivningen ägde rum den 27 oktober 1950. Eskilstuna den 9 april 1952.

Hildur Åhlund.”

Vidare voro vid klagoskriften fogade avskrifter av brev, som klaganden i oktober 1950 sänt till Rekarne tingslags häradsrätt och Livgedingets domsagas häradsrätt. Enligt innehållet i breven gjorde klaganden anspråk på del i kvarlåtenskapen efter sin fader. I ett brev framhöll klaganden särskilt, att lagfart å boets fastighet icke finge utfärdas för allenast hennes moder. En i avskrift bifogad svarsskrivelse från häradshövdingen Beling hade följande lydelse:

”Fru Walborg Norlander, Palmfeltsvägen 7, Johanneshov.

Från länsstyrelsen i Nyköping har hit översänts en skrivelse från Eder rörande fastigheten Söfsta 1⁷ i Torshälla socken. Från fastighetsboken har inhämtats, att Eder moder Hildur Åhlund den 9 maj 1951 erhållit lagfart å fång till fastigheten enligt inbördes testamente, som vunnit laga kraft. Om Ni önskat bevaka Eder laglott i fastigheten, hade Ni haft att inom sex månader från det Ni erhöi del av testamentet instämma talan om jämkning. Eskilstuna den 23 november 1951.

Gustaf Beling.

Till komplettering av ovanstående meddelas att Georg Gustafsson, Eskilsgatan 45, Eskilstuna, den 21 november 1951 sökt lagfart å fastigheten, vilken han genom köpebrev den 1 november 1951 förvärvat av Hildur Åhlund. Eskilstuna dag som ovan

Herbert Söderlund.”

I det av klaganden omförmälda målet mellan Gustafsson och Hildur Åhlund hade Livgedingets domsagas häradsrätt i dom den 27 maj 1952 yttrat följande:

”Enär Walborg Norlander ostridigt gjort anspråk på laglott i boet efter Karl Magnus Åhlund, finner häradsrätten frågan om Hildur Åhlands rätt till Söfsta 1⁷ icke kunna avgöras annorledes än genom bodelning efter honom. Det måste anses åligga Hildur Åhlund enligt åtagande i köpekontraktet den 10 september 1951 och såsom hemulsskyldig mot Gustafsson dels att påkalla dylik bodelning samt därvid göra gällande rätt att få fastigheten Söfsta 1⁷ sig tilldelad, dels ock att därefter tillhandahålla Gustafsson bodelningshandlingen. Genom utsaga av Hildur Åhlund vid partsförhör under sanningsförsäkran samt genom vittnesmål av Viktor Eriksson och genom ett av Walborg Norlander den 1 november 1951 utfärdat kvitto å 6.087 kronor finner nämligen häradsrätten det hava gjorts sannolikt, att Walborg Norlander i penningar utbekommit sin laglott.

Däremot finner häradsrätten Hildur Åhlund icke hava visat något skäl, på grund varav på talan av henne kan dömas till återgång av fastighetsköpet.”

I domslutet förelade häradsrätten, med ogillande av Hildur Åhlands talan, henne att inom tre månader från det häradsrättens dom vunnit laga kraft till Gustafsson överlämna handling över verkställd bodelning efter Karl Magnus Åhlund. Häradsrätten förpliktade Hildur Åhlund att ersätta Gustafsson hans rättegångskostnader med 570 kronor jämte domslösen.

Svea hovrätt, varest Hildur Åhlund fullföljde talan mot häradsrättens dom samt klaganden inträdde som intervenient och instämde i Hildur Åhlands yrkanden, prövade i dom den 14 november 1952 rättvist på det sätt fastställa häradsrättens dom i huvudsaken, att hovrätten förelade Hildur Åhlund att inom en månad från det hovrättens dom vunnit laga kraft påkalla delning av boet efter Karl Magnus Åhlund ävensom att vid bodelningen vidtaga alla lagliga åtgärder i ändamål att ifrågavarande fastighet i sin helhet måtte tillskiftas henne och, därest så skedde, till Gustafsson ofördröjligen överlämna bodelningshandlingen. I fråga om rättegångskostnaderna vid häradsrätten fann hovrätten ej skäl att göra ändring i häradsrättens dom. Hildur Åhlund skulle ersätta Gustafsson hans utgifter å målet i hovrätten med 577 kronor 20 öre jämte vad Gustafsson visade sig hava erlagt för en avskrift av hovrättens dom.

Sedan Hildur Åhlund genom revisionsansökning fullföljt målet till högsta domstolen med olika yrkanden, i vilka klaganden instämt, yttrade Kungl. Maj:t i dom den 30 december 1953 följande:

”Frågan huruvida dödsboet efter Karl Magnus Åhlund må äga bättre rätt än Gustafsson till fastigheten kan icke avgöras i förevarande mål, vari dödsboet ej är part. Oavsett att Walborg Norlander inträtt i rättegången såsom

intervenient å Hildur Åhlunds sida, kunna följaktligen de av Hildur Åhlund hos Kungl. Maj:t framställda yrkandena, att fastigheten måtte förklaras skola återgå till henne såsom representant för dödsboet samt Gustafsson förpliktas att till henne i angivna egenskap utgiva skadestånd för värde­minskning å fastigheten och ersättning för nettointäkt av densamma jämte ränta, icke upptagas till prövning.

Däremot finner Kungl. Maj:t hinder icke möta mot prövning av Hildur Åhlunds påstående att köpet på den av henne i målet åberopade grunden saknar rättslig verkan.

Den omständigheten, att fastigheten vid försäljningen tillhörde döds­boet och ej Hildur Åhlund, är i och för sig icke av beskaffenhet att medföra köpeavtalets ogiltighet, och Hildur Åhlund har ej visat något förhållande på grund varav köpet det oaktat kan på talan av henne fränkännas rättslig verkan.

Vad angår Gustafssons i målet förda talan kan varken Hildur Åhlunds i köpekontraktet gjorda åtagande att överlämna nödiga åtkomsthandlingar eller hennes hemulsskyldighet föranleda föreläggande för henne att vidtaga sådana åtgärder som dem vilka domstolarna föreskrivit.”

På dessa skäl prövade Kungl. Maj:t rättvist *dels* fastställa hovrättens dom i vad därigenom Hildur Åhlunds i huvudsaken förda talan lämnats utan bifall *dels*, med ändring av hovrättens dom beträffande huvudsaken i övrigt, ogilla Gustafssons därutinnan förda talan. Vid denna utgång av målet i huvudsaken blev hovrättens dom i fråga om rättegångskostnaderna på det sätt ändrad, att Hildur Åhlund förpliktades ersätta Gustafsson hans kostnader å målet i häradsrätten med ett jämkat belopp av 285 kronor jämte domslösen samt i hovrätten med ett likaledes jämkat belopp av 288 kronor 60 öre jämte domslösen. Hildur Åhlund skulle ersätta Gustafsson hans kost­nader å målet hos Kungl. Maj:t med ett jämkat belopp av 326 kronor 50 öre jämte vad han utgivit för en utskrift av Kungl. Maj:ts dom. Jämlikt lagen om fri rättegång tillerkändes advokaten Harald Hultgren för det biträde han lämnat Hildur Åhlund hos Kungl. Maj:t ersättning av allmänna medel med 825 kronor.

I sitt genmäle å Hildur Åhlunds vadeinlaga till hovrätten hade Gustafssons ombud anført, bland annat, följande: Gustafsson beklagade lika mycket som någon annan att Hildur Åhlund beviljats lagfart å fastigheten, ty hade så icke skett hade denna tvist aldrig uppkommit. Före köpet hade Gustafsson rent rutinmässigt fått se Hildur Åhlunds lagfartsbevis, av vilket framgått att hon fått lagfart på fastigheten efter makens död. Gustafsson hade därför liksom Hildur Åhlund själv och mäklaren saknat anledning antaga annat än att Hildur Åhlund var berättigad förfoga över fastigheten. Inskrivningsdomarens beslut att vilandeförklara Gustafssons lagfartsansökan hade därför för denne kommit som en fullkomlig överraskning.

På anmodan av JO inkom Beling med yttrande från Berglund ävensom med eget utlåtande.

Berglund anförde följande.

Det vore Berglund omöjligt att komma ihåg de särskilda omständigheterna vid behandlingen av det lagfartsärende, däri Hildur Åhlund den 9 maj 1951 beviljats lagfart å Söfsta 1⁷. Emellertid kunde Berglund erinra sig, att sökandeombudet Gabrielsson vid ärendets ingivande eller något senare resonerat med honom om ärendet, men Berglund kunde icke draga sig till minnes vad detta samtal handlat om. Det förefölle Berglund emellertid mycket troligt och naturligt, att Berglund då hört sig för om testamentet klandrats. Då lagfartsansökningen nu beviljats, trots att testamentet icke syntes ha vunnit laga kraft, torde detta förhållande bero på att Gabrielsson, vilken inom häradsrätten åtnjöte stort förtroende, i god tro intygat, att klaganden antingen icke gjorde anspråk på eller också utfått sin laglott. Att Berglund vid lagfartens beviljande icke på något sätt skulle ha undersökt, hur det förhöll sig med testamentet, syntes Berglund synnerligen osannolikt, då en tingsnotarie i slutet av sin tingstjänstgöring, med en sammanlagd tjänstgöring som inskrivningsdomare av omkring åtta månader, icke torde kunna ha undgått att väl lära sig behandlingen av ärenden utav förevarande art.

Beling anförde i sitt utlåtande följande.

Såsom framginge av Berglunds förklaring, syntes han ha grundat sin uppfattning att makarna Åhlunds testamente vunnit laga kraft på uppgifter, som vid lagfartsansökningen lämnats av Gabrielsson. Under oktober och november 1950 hade från klaganden inkommit ett flertal skrivelser, varav syntes framgå att oenighet i saken rådde mellan henne och hennes moder och att klaganden gjorde anspråk på laglott i boet efter fadern. Därefter hade klaganden ej hörts av på ett helt år. När Gabrielsson i maj 1951 sökt lagfart, hade han tydligen erhållit den uppfattningen att klaganden och hennes moder enats. Vid senare förfrågan hos Gabrielsson hade han bekräftat detta. Det hade därför väckt stor förvåning, när mot slutet av 1951 skrivelser i saken åter inkommit från klaganden. Beling hade inhämtat, att hennes moder den 9 maj 1951 erhållit lagfart å Söfsta 1⁷, och den 23 november 1951 sänt henne ett kort meddelande därom, därvid Beling utgått från att testamentet vunnit laga kraft. Den ofullständiga upplysning Beling tillfogat om klandertalan kunde ju ej ha vilselett klaganden, eftersom hon redan på annat sätt bevarat sin talan mot sin moder och redan i december 1951 av en tingsnotarie erhållit meddelande om att detta då uppmärksamrats.

I avgivna påminnelser anförde klaganden följande.

Att Berglund förfarit felaktigt, då han, utan att undersöka om klaganden godkänt det mellan hennes föräldrar upprättade testamentet, beviljat Hildur Åhlund lagfart å fastigheten på grund av bouppteckningen och testamentet,

vore uppenbart. Även om det skulle förhålla sig så, att Gabrielsson för Berglund uppgivit att klaganden antingen icke gjorde anspråk på eller också utfått sin laglott, kunde detta icke lända Berglund till ursäkt. Rätta förhållandet syntes emellertid vara, att Berglund och även Beling enligt skrivelsen den 23 november 1951 förbisett, att klaganden för utbekommande av sin laglott icke behövt anhängiggöra klandertalan mot testamentet utan att det varit tillräckligt att klaganden inom nämnda tid, såsom också skett, givit sitt anspråk tillkänna för modern.

Sedan JO därefter anhållit, att Gabrielsson måtte inkomma med upplysningar om vad som förekommit i samband med lagfartsansökningens ingivande, anförde Gabrielsson följande.

Gabrielsson kunde ej erinra sig något samtal med Berglund om huruvida klaganden icke gjorde anspråk på eller utfått sin laglott. Som Gabrielsson, vilken hörts såsom vittne i målet i hovrätten, också nämnt vid vittnesförhöret, hade Gabrielsson haft den uppfattningen att klander mot testamentet skulle ingivas till rätten inom sex månader efter delgivningen och att testamentet i annat fall vunnit laga kraft. Gabrielsson hade även, sedan han fått JO:s ovan omförmälda förfrågan, talat med sin svåger David Johansson, som tagit emot handlingarna av Hildur Åhlund för att han och Gabrielson skulle ordna med lagfart å fastigheten, och Johansson sade sig efter samtalet med Hildur Åhlund ha fått den uppfattningen att hon och dottern voro överens därom. Att som Berglund i sin förklaring uppgivit Gabrielsson på något sätt skulle intygat, att klaganden icke gjorde anspråk på laglotten, kunde ej vara möjligt, då Gabrielsson ej kunde påminna sig att han talat med vare sig Hildur Åhlund eller klaganden sedan lösöreauktionen slutredovisats den 30 september 1950. Dessförinnan hade Gabrielsson uppsatt ett förslag till arvskifte, vari Hildur Åhlund tillskiftats tre fjärdedelar och klaganden en fjärdedel av fastigheten. Detta hade även Johansson haft vetskap om, och att han av Hildur Åhlund mottagit handlingarna för lagfartsansökan utan att fråga något om saken ansåge han otroligt. Men han kunde ej, efter så lång tid, erinra sig detta.

Efter att ha fått del av Gabrielssons uppgifter anförde Berglund, att han så långt efter lagfartsärendets handläggning icke kunde erinra sig några detaljer vid genomgången av ärendet. Berglund vore emellertid ganska övertygad om, att han "på något sätt erhållit kännedom eller på annat sätt blivit övertygad om" att klaganden fått sin laglott eller icke tillkännagivit sitt misshag med testamentet. Att denna kännedom vunnits vid det samtal med Gabrielsson om ärendet, som Berglund komme ihåg att han haft, vore endast en slutledning, gjord i efterhand, enär Berglund naturligt nog icke kunde erinra sig vad samtalet handlat om. Emellertid torde, för undvikande av felaktigheter vid beviljande av lagfarter på grundval av testa-

mente, därest laglottsberrättigade arvingar funnes, inskrivningsdomaren böra fordra, att nämnda arvingar skriftligen intygade att de ej muntligen klandrat testamentet. I annat fall syntes missförstånd och felaktigheter av förevarande art lätt kunna uppkomma.

I en till riksåklagarämbetet den 21 juni 1954 avlåten skrivelse anförde justitieombudsmannen Rudewall följande.

Enligt 7 kap. 1 § lagen den 8 juni 1928 om arv skall hälften av den arvslott, som enligt lag tillkommer bröstarvinge, vara hans laglott.

I 3 § samma kapitel stadgas, att för utfående av laglott äger bröstarvinge påkalla jämkning i testamente. I sista stycket samma paragraf heter det: Bröstarvinge, som ej inom sex månader efter det han erhöi del av testamentet på sätt i lagen om testamente sägs, påkallat jämkning genom att anhängiggöra talan mot testamentstagaren eller eljest giva honom sitt anspråk tillkänna, vare sin rätt förlustig.

Såsom redan av ordalagen i sistnämnda lagrum framgår behöver en bröstarvinge, varmed i förevarande hänseende likställes adoptivbarn, icke göra sin rätt till laglott gällande genom stämning å testamentstagaren, utan han bevarar sin rätt även genom att på annat sätt framställa anspråk på laglotten inom sex månader från testamentets delgivning. Då den avlidne efterlämnat bröstarvingar, är det för konstaterande av att ett testamente vunnit laga kraft följaktligen icke tillfyllest att fastslå, att klandertalan icke blivit inom härför stadgad tid instämd till vederbörande domstol. I sådant fall måste därutöver styrkas, att de laglottsberrättigade bröstarvingarna icke inom den föreskrivna tiden på annat sätt för testamentstagaren tillkännagivit sitt anspråk på laglottens utbekommande.

I 6 § 2 mom. kungl. förordningen den 16 juni 1875 angående lagfart å fång till fast egendom stadgas att, om lagfart är sökt på grund av testamente, dom eller annan handling, som ej vunnit laga kraft, må ansökningen icke bifallas förr än det visas, att handlingen blivit ståndande.

Vid behandling av ansökan om lagfart på grund av testamente måste alltså frågan huruvida testamentet vunnit laga kraft städe upptagas till prövning. Vid ställningstagandet härtill har inskrivningsdomaren, då bröstarvingar finnas efter den avlidne, att taga hänsyn till de ovan omförmälda stadgandena i arvslagen, och han kan därvid, på sätt jag förut anført, icke nöja sig med att undersöka, huruvida klandertalan blivit väckt inom sex månader efter delgivningen av testamentet. Därest de laglottsberrättigade icke tecknat sitt godkännande å testamentshandlingen, måste inskrivningsdomaren för att kunna meddela lagfart på grund av testamentet fordra en uttrycklig förklaring av de laglottsberrättigade att de icke göra anspråk på laglott.

I förevarande fall har på grund av dels bouppteckning efter Karl Magnus Åhlund — utvisande att han förutom änkan Hildur Åhlund såsom dödsbodelägare efterlämnat en dotter, klaganden — och dels inbördes testamente mellan makarna lagfart sökts för Hildur Åhlund å fastigheten i boet, Söfsta 17. Då klandertalan icke instämts inom sex månader efter det testamentet den 22 maj 1950 delgivits klaganden, har Berglund i egenskap av inskrivningsdomare, utan att i ärendet blivit styrkt att klaganden icke inom sagda sex månader på annat sätt hos modern framställt anspråk på sin laglott i boet, beviljat Hildur Åhlund lagfart å fastigheten. Härigenom har Berglund förfarit felaktigt, uppenbarligen beroende därpå att Berglund helt förbiset att bröstarvinge icke behöver föra klandertalan för utbekommande av sin laglott.

Genom att Hildur Åhlund, hos vilken klaganden inom stadgad tid bevisligen gjort anspråk på sin laglott, det oaktat erhållit lagfart å fastigheten har Hildur Åhlund, utan hinder av klagandens protester, kunnat till förfång för klaganden sälja fastigheten till annan person. Denna försäljning har i sin tur medfört rättegång för återförande av fastigheten till dödsboet, och kostnader ha härigenom tillskyndats såväl klaganden som Hildur Åhlund. Då klaganden och dödsboet genom Berglunds förfarande att meddela ifrågasvarande lagfart följaktligen lidit skada, finner jag Berglund icke kunna undgå åtal för det felaktiga lagfartsbeslutet.

JO uppdrog alltså åt riksåklagarämbetet att vid Svea hovrätt väcka och utföra åtal mot Berglund för det av honom genom lagfartsbeslutet begångna tjänstefelet. Ansvar borde yrkas jämlikt 25 kap. 4 § strafflagen. Tillfälle borde beredas klaganden och Hildur Åhlund att i målet föra talan.

På grund av JO:s beslut blev åtal mot Berglund anställt vid *Svea hovrätt*, varest jämväl klaganden, Hildur Åhlund och Gustafsson i egenskap av målsägande förde skadeståndstalan mot Berglund. Sedan samtliga målsägande i en den 19 april 1956 till hovrätten inkommen skrift återkallat envar sin mot Berglund väckta skadeståndstalan och hovrätten genom beslut den 7 maj 1956 avskrivit målet i denna del från vidare handläggning, anhöll riksåklagarämbetet i en den 8 maj 1956 hit inkommen skrivelse, att jag måtte taga under övervägande, huruvida icke åtalet mot Berglund borde nedläggas.

Enär målsägandena dåmera återkallat sin mot Berglund förda skadeståndstalan och då jag vid sådant förhållande ansåg mig kunna låta bero vid de ovan återgivna uttalandena i åtalsinstruktionen, fann jag genom beslut den 9 maj 1956 skäligen medgiva, att den mot Berglund i målet förda ansvarstalan finge av riksåklagarämbetet återkallas och att målet jämväl i denna del av hovrätten avskreves från vidare handläggning.

Sedan riksåklagarämbetet därefter återkallat sistnämnda talan, lät hovrätten genom beslut *den 16 maj 1956* vid återkallelsen bero och avskrev målet.

6. Underlåtenhet av landsfiskal och landssekreterare att utan dröjsmål vidtaga erforderliga åtgärder för undersökning och beivrande av brott, varom misstanke uppkommit och bragts till deras kännedom

Den 23 juli 1954 innehöll tidningen Expressen under rubriken: "Brobyfiskalen fick mordrapport redan 30 juni" en artikel, däri uppgavs bland annat, att landsfiskalen Oscar Rudmar i Broby skulle under omkring fjorton dagars tid ha dröjt med att underrätta landsfogden i Kristianstads län om vissa till Rudmars kännedom komna misstankar att en å ålderdomshemmet i Broby intagen person skulle ha tagits av daga.

Med anledning av innehållet i tidningsartikeln anmodade justitieombudsmannen Rudewall landsfogden i Kristianstads län att inkomma med utredning och yttrande.

Till svar å remissen överlämnade landsfogden Sven Sandwall rapport över i ärendet verkställd polisutredning ävensom yttranden från landssekreteraren i länet Georg Lundborg samt landsfogdeassistenten Karl-Gustaf Ståhl, varjämte Sandwall för egen del avgav yttrande.

Polisutredningen omfattade förhör med ett flertal personer. Därjämte hade införskaffats avskrifter av vissa av ordföranden i fattigvårdsstyrelsen i Broby, polismannen Ove Nilsson — vilken numera antagit släktnamnet Levau — upprättade protokoll, däribland ett av den 27 juni 1954, vilket med vad därå fanns tecknat var i hithörande delar så lydande:

"Protokoll fört vid utredning i Broby
den 27 juni 1954 angående förhållandena
å Broby ålderdomshem.

Närvarande voro: fru Ester Wihlborg, sjukvårdsbiträdet Emma Jönsson och förra kokerskan Maj-Britt Hermansson å ålderdomshemmet samt under-tecknad.

Utredningen företogs i anledning av att det kommit till under-tecknads kännedom att vissa oegentligheter förelåg beträffande föreståndarinnan Ingeborg Rosenström å Broby ålderdomshem.

Nedanstående personer hördes och berättade.

Förra kokerskan Maj-Britt Hermansson, född den 24/5 1933, skriven och boende i Björkeberga, Sösdala kommun, adress Sösdala, telefon Sösdala 177 A.

Hermansson hade varit anställd å Broby ålderdomshem under tiden 15/3 1952—31/5 1954. Å ålderdomshemmet hade vårdats en pensionär vid namn Johanna Persson från Nöbbelöv, som avlidit fredagen den 19 december 1952 klockan 14.35. Persson hade legat så gott som medvetslös i omkring tre dagar före dödsfallet. Under dagen för dödsfallet hade ej någon särskild av personalen haft tillsyn eller vakat över Persson. De som voro i tjänst hade skiftats till att se till den sjuka. Omkring klockan 14.30 hade Emma Jönsson varit inne och sett om Persson och då gått ner till föreståndarinnan Rosenström, som uppehållit sig i styrelserummet, och sagt att det föreföll som om Johanna Persson var död. Utan att göra besök hos den sjuka och förvissa sig om att hon var död hade Rosenström omedelbart ringt till ordföranden, Ove Nilsson, och anmält dödsfallet. Under tiden som telefonsamtalet pågick hade Emma Jönsson kommit tillbaka och meddelat att Persson ej var död. Jönsson hade frågat Persson om hon sov och då hört ett stönande ljud. Utan att avbryta samtalet i telefonen hade Rosenström slagit med handen, troligen i avsikt att de skulle vara tysta. Hermansson hade hela tiden uppehållit sig i styrelserummet. Sedan telefonsamtalet avslutats hade Rosenström yttrat: 'Ni förstår väl att jag inte kan stå och säga till ordföranden att Persson ej är död, sedan jag först anmält dödsfallet.' Strax efter hade Rosenström gått upp till andra våningen. Efter en stund hade Hermansson även begivit sig till andra våningen för att se hur det var. Det rum, där Persson legat sjuk, hade nämligen varit beläget på andra våningen i ålderdomshemmet. När Hermansson kommit in i sjukrummet hade Persson legat i sin säng och Rosenström hade uppehållit sig i rummet. Persson hade förefallit medvetslös, men Hermansson hade sett att pulsen å ena armen rörde sig. Rosenström hade sagt till Hermansson att hon skulle vända sig om samt stå och se efter att någon annan person ej kom in i rummet. Efter två å tre minuter hade Hermansson åter vänt sig om och sett mot sjukbädden. Då hade Rosenström lagt ett gummiskydd, som förut legat i sängen, över näsan och munnen på den sjuka samt bundit en gasbinda över munnen och runt huvudet. Såväl gummiskyddet som gasbindan hade legat tätt tillsluten över mun och näsa på den sjuka. Hermansson hade yttrat: 'Vad tar syster Ingeborg sig till, det är väl bättre att säga till ordföranden att Persson ej är död.' Därtill hade Rosenström svarat: 'Jag tänker mer på mitt rykte än att gå och säga först det ena och sen det andra.' Därefter hade Rosenström sagt till Hermansson att hon skulle gå ner och hämta en spann vatten för att tvätta av golvet. Hermansson hade hämtat en vanlig skurspann full med vatten och ställt denna på golvet i sjukrummet. Rosenström hade då fattat tag i Persson och dragit henne ur sängen samt stoppat hela huvudet ner i spannen så att vattnet stått ungefär jämnt efter halsen och hållit kvar den sjuka 2 å 3 minuter på detta sätt. Därefter hade Rosenström åter lagt Persson tillbaka i sängen. Persson hade då förefallit vara död. Huruvida det bubblat eller dylikt i

vattnet när huvudet hölls nere kunde Hermansson ej uttala sig om. Därefter hade Rosenström och Hermansson hjälpts åt att torka av den döda och bytt linne på henne.

Samma dag eller kanske några dagar efter hade Rosenström sagt: 'Maj-Britt går väl inte och blir sinnessjuk och tänker på vad som hände vid Perssons dödsfall.' Dessutom hade Rosenström flera gånger uppmanat Hermansson att ej tala om för någon vad som inträffat. Rosenström hade även sagt och svurit på att hon kom att neka, om det var så att Hermansson yttrade något om saken.

Anledningen till att Hermansson ej tidigare talat om händelsen hade varit, att hon ej vågade så länge hon var i tjänst å ålderdomshemmet.

Sjukvårdsbiträdet Emma Jönsson, född den 10/10 1893, skriven och boende å kvarteret Fasanen 1 i Broby, adress Broby, anställd å Broby ålderdomshem.

Jönsson vitsordade Hermanssons uppgifter i vad det avser händelserna till dess hon kom ner och anmälde att Persson troligen ej var död. Efter telefonsamtalets slut hade Rosenström, medförande en spruta och medicin, gått upp till sjukrummet. Där hade hon givit den sjuka en spruta i ena benet, troligen morfin. Därefter hade Rosenström haft någon svart medicin i ett glas. Hon hade sagt till den sjuka att hon skulle taga den medicinen så kom hon till Gud. Därefter hade Rosenström hållt medicinen i den sjuka och sagt att Jönsson skulle gå ut. Sedan Jönsson gått ut hade Rosenström tagit nyckeln av dörren. Därefter hade Jönsson ej varit inne i sjukrummet förrän senare på kvällen, när den döda skulle läggas i kista. Hon kände därför ej till vad som hände däremellan. Rosenström hade ej heller yttrat något om vad som inträffat. Hermansson hade dock talat om saken, men av rädsla för Rosenström hade Jönsson ej vågat föra saken vidare. — — —

Jönsson ville därtill meddela, att Rosenström är mycket besvärlig mot personalen i övrigt. Hon ljuger och sätter ihop historier än om den ena och än om den andra.

Broby dag som ovan.

Ove Nilsson

Fattigvårdsstyrelsens ordförande

Att förestående uppgifter äro med sanningen överensstämmande intygas under edlig förpliktelse.

Maj-Britt Hermansson

Emma Jönsson

Bevittnas.

Ove Nilsson

Ester Wihlborg."

Vid förhör uppgav ledamoten i fattigvårdsstyrelsen i Broby fru Ester Wihlborg bland annat följande: Torsdagen den 24 juni 1954 hade Ester Wihlborg sammanträffat med Emma Jönsson, varvid de kommit att samtala om ålderdomshemmet och förhållandena där. Emma Jönsson hade

därvid yttrat, att Maj-Britt Hermansson hade något, som hon kunde tala om. Ester Wihlborg hade uppmanat Emma Jönsson att omtala vad saken gällde, varvid Emma Jönsson svarat, att Maj-Britt Hermansson själv borde få tala om det. Ester Wihlborg hade därtill genmält, att Maj-Britt Hermansson skulle få tala om vad hon visste men att Emma Jönsson även borde omnämna, vad hon hade sig bekant om förhållandena på hemmet. Emma Jönsson hade då berättat, att Maj-Britt Hermansson för henne sagt att Ingeborg Rosenström bundit en gummiduk för munnen på Johanna Persson och därefter doppat hennes huvud i en spann med vatten. Ester Wihlborg hade fått den uppfattningen att Ingeborg Rosenström utfört åtgärderna i syfte att taga livet av Johanna Persson. Emma Jönsson hade vidare berättat, att hon den dag Johanna Persson avlidit kommit upp på hennes rum för att se till henne och då fått den uppfattningen att Johanna Persson var död. Hon hade därför omedelbart gått ned till Ingeborg Rosenström, som uppehållit sig i styrelserummet på bottenvåningen, och meddelat, att hon trodde att Johanna Persson vore död. Ingeborg Rosenström hade då omedelbart ringt upp Levau och meddelat denne dödsfallet. Emma Jönsson hade under tiden åter gått upp till Johanna Persson och frågat henne, om hon sov. Därvid hade hon hört ett stönande ljud från Johanna Persson. Hon hade därför omedelbart gått ned till Ingeborg Rosenström, som fortfarande stått i telefonen, och sagt att Johanna Persson ännu vore vid liv. Ingeborg Rosenström hade då med ena handen gjort en avvärjande gest mot Emma Jönsson. Sedan Ingeborg Rosenström talat färdigt med Levau, hade hon och Emma Jönsson gått upp till Johanna Persson antingen i sällskap eller var för sig. I något sammanhang hade Ingeborg Rosenström yttrat, att hon icke först kunde komma och säga ett och sedan ett annat. Ingeborg Rosenström hade därefter givit Johanna Persson en injektion och sedan tillsagt Emma Jönsson att lämna rummet, vilket hon också gjort. Det hade mellan Ester Wihlborg och Emma Jönsson icke varit något tal om, huruvida Emma Jönsson vid detta tillfälle sett några livstecken hos Johanna Persson. — Omedelbart efter samtalet med Emma Jönsson, vid något tillfälle under tiden klockan 11—12, hade Ester Wihlborg begivit sig till poliskontoret i Broby, där hon sammanträffat med Levau, för vilken hon omtalat vad hon hört av Emma Jönsson. Levau hade då yttrat: "Kan detta vara sant — tror du Emma talar sant?" Både Ester Wihlborg och Levau hade varit bestörta över att de först då fått kännedom om omständigheterna vid Johanna Perssons död. De hade kommit överens om att söka kontakt med Maj-Britt Hermansson för att höra efter vad hon hade att berätta i saken. Ester Wihlborg hade därför vid 14-tiden telefonerat till Maj-Britt Hermansson i Sösåla och överenskommit, att Maj-Britt Hermansson skulle komma till Broby den 27 juni 1954 klockan 14. Då Maj-Britt Hermansson sistnämnda dag anlant till Broby, hade Ester Wihlborg meddelat henne, att hon genom Emma Jönsson hört att Maj-Britt Her-

mansson hade något att berätta om förhållandena på ålderdomshemmet. Maj-Britt Hermansson hade bekräftat detta men tillagt att, därest hon skulle berätta vad hon visste, skulle även Emma Jönsson göra detta. Ester Wihlborg hade därför kontaktat Emma Jönsson, varefter alla tre begivit sig till Levau kontor, dit de anlät vid 14.30-tiden. Maj-Britt Hermansson hade därpå berättat, att hon kommit in på Johanna Perssons rum medan Ingeborg Rosenström uppehållit sig där tillsammans med Johanna Persson. Ingeborg Rosenström hade sagt till henne, att hon skulle passa dörren, så att ingen komme in. Maj-Britt Hermansson hade riktat sin uppmärksamhet mot dörren men efter en stund vänt sig och sett mot sängen. Hon hade då sett, att Johanna Persson haft en gummiduk över ansiktet och att en gasbinda varit lindad runt om hennes huvud utanpå gummiduken. Hon hade sagt: "Va' gör syster Ingeborg?" Hon hade vidare yttrat, att det vore bättre att underrätta ordföranden om att Johanna Persson ej vore död. Ingeborg Rosenström hade då sagt, att hon vore rädd om sitt rykte som sjuksköterska, eller möjligen om sitt rykte som föreståndarinna. Maj-Britt Hermansson hade i något sammanhang berättat, att hon ej visste, om Johanna Persson varit död eller levande, men att hon i varje fall sett pulslag på Johanna Perssons arm. Vid vilket tillfälle Maj-Britt Hermansson skulle ha konstaterat pulsslagen hade Ester Wihlborg icke någon kännedom om. Vad Maj-Britt Hermansson och Emma Jönsson i övrigt yttrat, funnes antecknat i protokollet av den 27 juni 1954. Under vistelsen på poliskontoret hade Levau sagt, att han skulle rådgöra i saken med socialvårdskonsulenten Vesta Almqvist i Kristianstad. Den 28 juni vid 12-tiden hade Levau ringt och meddelat, att han talat med Vesta Almqvist och att de skulle sammanträffa med henne samma dag klockan 15 i Kristianstad. Vid sammanträffandet hade Vesta Almqvist fått läsa protokollet och hade därvid kraftigt reagerat för innehållet. Ester Wihlborg ville minnas, att Vesta Almqvist sagt sig ämna rådgöra med andra funktionärer på länsstyrelsen. Namn och titel på någon funktionär, som nämnts av Vesta Almqvist, kunde Ester Wihlborg dock icke minnas. Under hemresan från Kristianstad hade Ester Wihlborg och Levau kommit överens om att utlysa sammanträde med fattigvårdsstyrelsen till onsdagen den 30 juni. Under färden hade Levau omtalat, att han på kvällen samma dag, den 28 juni, skulle vara närvarande vid insyningen av utställningsrestaurangen i Broby och att han då skulle sammanträffa med Rudmar, för vilken han skulle omtala vad som hänt. Vid sammanträdet med fattigvårdsstyrelsen den 30 juni hade samtliga ledamöter ävensom Vesta Almqvist varit närvarande. Maj-Britt Hermansson och Emma Jönsson hade därvid vidhållit sina uppgifter från sammanträdet den 27 juni. Ingeborg Rosenström hade emellertid förnekat, att hon doppat ned Johanna Perssons huvud i spannen, och gjort gällande, att det varit Maj-Britt Hermansson som gjort så. Då såväl Ingeborg Rosenström som Maj-Britt Hermansson vidhållit sina

uppgifter, hade Levau framhållit att det ej ginge att få klarhet i saken, varför det vore bäst att det bleve rättslig sak. Ingeborg Rosenström hade då yttrat, att hon toge på sig skulden hellre än att saken skulle bli föremål för rättslig undersökning, varvid hon framhållit, att hon ej ville att hennes son skulle få reda på saken. Av Ingeborg Rosenströms yttrande hade det verkat, som om hon toge på sig skulden i hopp om att saken därigenom skulle vara utagerad eller ej komma till allmän kännedom. Levau hade anmärkt, att det icke vore tal om att taga på sig skulden för något, som hon ej gjort, utan att hon endast skulle säga sanningen. Ingeborg Rosenström hade då yttrat: "Jag har gjort det." Detta erkännande hade hon sedan upprepat ett par gånger. Vad som i övrigt passerat vid sammanträdet framginge av det därvid förda protokollet. Levau hade för Ester Wihlborg omtalat, att han senast dagen efter sammanträdet den 30 juni anmält förhållandet på ålderdomshemmet till Rudmar och att Rudmar i samband därmed erhållit ett exemplar av protokollet den 27 juni.

I det vid förenämnda sammanträde med fattigvårdsstyrelsen den 30 juni 1954 förda protokollet hade rörande förevarande sak antecknats följande:

"Ordföranden meddelade att föreståndarinnan Ingeborg Rosenström å ålderdomshemmet var misstänkt för vissa grövre förseelser i tjänsten. I anledning därav hade utredning verkstälts den 27 juni 1954, bilaga A till protokollet. Dessutom hade till sammanträdet kallats förra kokerskan Maj-Britt Hermansson från Sösdala och sjukvårdsbiträdet Emma Jönsson från Broby till klockan 19.00, samt föreståndarinnan Ingeborg Rosenström till klockan 20.00.

Till en början fick Hermansson och Jönsson gå ut i ett annat rum, där de ånyo lämnades tillfälle taga del av protokollet av den 27/6 1954. Därefter redogjorde ordföranden närmare för anledningen till sammanträdet och läste upp protokollet av den 27/6 1954 angående föreståndarinnans förseelser. Efter en stunds diskussion inkallades Hermansson och Jönsson. Ordföranden tillfrågade dem om det fortfarande var riktigt, som de uppgivit vid förhöret den 27/6 samt huruvida de inför domstol eventuellt kunde gå sin ed på de lämnade uppgifterna, vilket såväl Hermansson som Jönsson besvarade jakande.

Sedan styrelsen ånyo diskuterat saken anlände föreståndarinnan Rosenström. Hon kallades in i sammanträdesrummet, varefter ordföranden under rättade henne om, att anledningen till sammanträdet var att styrelsen fått vetskap om vissa grövre tjänstefel, som Rosenström var misstänkt för. Därefter fick Rosenström taga del av protokollet av den 27/6 1954. Hon förnekade att hon gjort sig skyldig till gärningarna och påstod att det var Hermansson som var den skyldige, vilket denne förnekade. På fråga av socialvårdskonsulent Almqvist varför Rosenström såsom ansvarig föreståndarinna icke förhindrat Hermansson från att begå gärningarna samt varför hon icke anmält saken till fattigvårdsstyrelsen, kunde Rosenström ej lämna

något direkt svar. Efter en längre diskussion, varvid frågor framställdes dels av konsulenten och dels av ordföranden samt repliker mellan Rosenström och Hermansson, meddelade ordföranden att styrelsen skulle taga överläggning i ärendet. Rosenström fick gå ut i ett rum samt Hermansson och Jönsson i ett annat.

Innan styrelsen fattade beslut hade konsulent Almquist ett enskilt samtal med Rosenström. Konsulenten meddelade därefter att Rosenström fortfarande vidhöll att Hermansson var den skyldige och som anledning till att Rosenström ej anmält saken till styrelsen hade hon uppgivit, att Hermansson och hon vid det tillfället varit så goda vänner att hon velat skydda henne.

Styrelsen beslöt därefter enhälligt att omedelbart avstänga föreståndarinnan Rosenström från tjänsten och att hon snarast skulle lämna ålderdomshemmet. Rosenström skulle, enligt tjänstereglementets bestämmelser i § 7, få fjorton dagar på sig för att dels inkomma med ytterligare förklaringar och dels för att under den tiden lämnas tillfälle inkomma med sin ansökan om avsked från och med den 15 juli 1954. Dessutom beslöt styrelsen att polisanmäla saken för att få utrett vem som var skyldig till de begångna gärningarna.

Därefter inkallades Rosenström ånyo. Hon tillfrågades först av ordföranden huruvida hon fortfarande vidhöll tidigare lämnade uppgifter. Sedan denna fråga besvarats jakande delgavs Rosenström styrelsens beslut i ärendet. Rosenström anmärkte då att det var hemskt att polisanmälan skulle göras och frågade om detta icke kunde undvikas. Sedan ordföranden upplyst om att det var nödvändigt få utrett vem som var den skyldige begärde Rosenström att Hermansson skulle kallas in, vilket medgavs. Rosenström frågade Hermansson om det inte var hon som var skyldig, vilket Hermansson fortfarande förnekade. Rosenström gjorde därefter följande uttalande 'jag tager skulden på mig'. Ordföranden anmärkte då, att det icke var fråga om att någon skulle taga skulden på sig såvida vederbörande ej var skyldig, utan ett direkt erkännande måste föreligga. Rosenström gjorde då följande uttalande 'det är jag som gjort det'. På konsulentens begäran om närmare förklaring av vad Rosenström gjort svarade hon 'det var jag som doppade Johanna Perssons huvud i spannen'. Såväl därefter som även något senare ställde ordföranden följande fråga till Rosenström 'är det för att Ni känner er tvingad därtill, eller är det för att eventuellt slippa polisanmälan, som erkännandet göres', vartill Rosenström svarade 'nej, jag har gjort det'.

Då det med hänsyn till Rosenströms erkännande och hennes sinnestillstånd ej ansågs vara lämpligt att hon den dagen återvände till ålderdomshemmet erbjöds hon att hyra rum på hotellet för natten. Rosenström meddelade då, att hon med all sannolikhet fick bo hos fru Hulda Lünning i Broby. För att förvissa sig om att detta lyckades medföljde ledamoten

Herman Axelsson till Lünings bostad. Han återkom efter en stund och meddelade att bostadsfrågan ordnats hos Lünings.

Slutligen beslöt styrelsen göra den ändring i tidigare fattat beslut, att polisanmälan i saken skulle anstå och nytt beslut därom fattas vid ett senare sammanträde."

Vid sammanträde med fattigvårdsstyrelsen den 16 juli 1954 hade rörande förevarande sak i protokollet antecknats följande:

"I anledning av vad som förekommit vid fattigvårdsstyrelsens sammanträde den 30/6 1954, § 41, meddelade ordföranden att föreståndarinnan Ingeborg Rosenström anhållits av landsfogden i Kristianstads län den 14/7 1954, efter anmälan av landsfiskalen i Broby distrikt. Landsfiskalen hade underrättats omedelbart efter sammanträdet den 30/6 och socialvårdskonsulent Vesta Almqvist hade lovat underrätta landssekreteraren och landsfogden. På grund därav hade ordföranden frångått beslutet att uppskjuta polisanmälan till senare sammanträde, vilket godkändes av styrelsen."

Levau uppgav vid förhör: Levau vore ordförande i fattigvårdsstyrelsen i Broby sedan år 1938. Befattningen som föreståndarinna vid ålderdomshemmet hade den 1 augusti 1952 tillträtts av Ingeborg Rosenström. Mellan henne och Maj-Britt Hermansson, vilken den 31 maj 1954 slutat sin anställning som kokerska vid hemmet, hade under de senaste månaderna av Maj-Britt Hermanssons anställning icke rått det bästa förhållande enligt vad Levau hört sägas. Han hade tyckt sig märka, att Maj-Britt Hermansson därunder icke varit sig riktigt lik. Det hade verkat som om hon burit på något bekymmer. Levaus tanke hade varit, att det berott på det rådande mindre goda förhållandet mellan henne och Ingeborg Rosenström. Ester Wihlborg hade vid ett tillfälle yttrat till Levau, att hon gjort samma iakttagelse beträffande Maj-Britt Hermansson. Någon gång vid midsommartiden 1954 hade Ester Wihlborg uppgivit för Levau, att hon talat med Emma Jönsson och frågat, vad anledningen kunde vara till att Maj-Britt Hermansson icke hade varit som vanligt under den sista tiden. Emma Jönsson hade då enligt Ester Wihlborg yttrat, att det icke hade "gått rätt till, när Johanna Persson dog". Ester Wihlborg hade vidare sagt, att Maj-Britt Hermansson berättat för Emma Jönsson att Ingeborg Rosenström på något sätt förkortat livet på Johanna Persson. Hur detta skulle ha tillgått hade Levau ej fått något besked om. Levaus första tanke hade varit att omedelbart taga kontakt med Maj-Britt Hermansson, som bodde i Sösdala. Genom Ester Wihlborg hade han emellertid erfarit, att Maj-Britt Hermansson hade för avsikt att besöka Broby vid midsommarhelgen eller således ett par dagar senare. Den 25 juni 1954 vid 20-tiden, då Levau tjänstgjorde vid festplatsen vid Tydingesjön, hade en ledamot av fattigvårdsstyrelsen i Broby, Nils Bengtsson, kommit fram till Levau. Bengtsson, som vanligtvis då han sammanträffade med Levau brukade fråga denne

om tillståndet hos de gamla på ålderdomshemmet, hade även vid detta tillfälle frågat, hur det stode till med de gamla på hemmet samt hur det vore med föreståndarinnan. Levau hade svarat, att "det är inte så bra med föreståndarinnan, men jag vet inte något med bestämdhet ännu, så att jag vågar säga något". Rudmar hade stått ett par meter från Levau och Bengtsson, då dessa samtalat, och hade uppenbarligen hört vad som avhandlats dem emellan. Söndagen den 27 juni hade Maj-Britt Hermansson och Emma Jönsson kallats till poliskontoret, där Levau i egenskap av fattigvårdsordförande, i närvaro av Ester Wihlborg, hört dem om vad som skett med Johanna Persson. Därvid hade Maj-Britt Hermansson och Emma Jönsson lämnat de uppgifter, som antecknats i protokollet av den 27 juni 1954. Levau och Ester Wihlborg hade kommit överens om att taga kontakt med socialvårdskonsulenten Vesta Almqvist i ärendet. Den 28 juni på eftermiddagen hade de besökt Vesta Almqvist i Kristianstad och föredragit saken för henne. Samtidigt hade Levau överlämnat ett exemplar av protokollet av den 27 juni till Vesta Almqvist. Senare samma dag hade Levau utlyst ett sammanträde med fattigvårdsstyrelsen till den 30 juni, till vilket kallats såväl Ingeborg Rosenström som Maj-Britt Hermansson och Emma Jönsson. Den 28 juni klockan 18.30 hade Levau sammanträffat med Rudmar på utställningsrestaurangen, vilken då skulle insynas. Efter det restaurangen insynats, hade Rudmar åkt med Levau i dennes bil till gästgivaregården i Broby. Då det regnat vid tillfället, hade de suttit kvar i bilen och samtalat. Samtalet hade kommit att röra sig om vem som skulle följa med en av de manliga vårdnadstagarna på ålderdomshemmet, vilken inbjudits till invigningsmiddagen på utställningen fredagen den 2 juli. Levau hade därvid framhållit för Rudmar, att Ingeborg Rosenström icke kunde följa med, då hon sannolikt icke vore i tjänst vid invigningsmiddagen. Då Rudmar frågat av vilken anledning Ingeborg Rosenström icke skulle vara i tjänst den dagen, hade Levau svarat att, därest Rudmar icke omtalade saken för någon, skulle Levau berätta något som rörde Ingeborg Rosenström. Levau hade därefter omtalat för Rudmar, att Ingeborg Rosenström vore starkt misstänkt för att ha tagit livet av en av de gamla vårdnadstagarna på ålderdomshemmet. Då Levau yttrat till Rudmar att denne icke finge lov att omtala saken för någon, hade Levau menat, att Rudmar icke skulle bland befolkningen i Broby vidarebefordra vad Levau berättat. Rudmar hade frågat Levau, om denne kunde skaffa någon annan som kunde följa med den ifrågavarande åldringen vid invigningsmiddagen. Levau hade lovat att ordna med denna sak. Rudmar hade vid tillfället icke begärt några närmare upplysningar rörande det som Levau berättat. Efter samtalet hade Rudmar gått in på gästgivaregården och Levau hade åkt hem. Vid sammanträdet den 30 juni hade Ingeborg Rosenström fått läsa protokollet av den 27 juni. Till en början hade hon förnekat delaktighet i saken och yttrat, att det varit Maj-Britt Hermansson som "gjort det".

På frågor hade även Maj-Britt Hermansson förnekat all medverkan i brottet. Med anledning därav hade Levau låtit dem gå ut i olika rum. Efter överläggning hade styrelsen beslutat, att Ingeborg Rosenström skulle avstängas från sin tjänst och att saken skulle polisanmälas. När Ingeborg Rosenström delgivit detta beslut, hade hon bett att få tala med Maj-Britt Hermansson, vilket Levau medgivit. Maj-Britt Hermansson hade därför ånyo inkallats, varvid Ingeborg Rosenström frågat henne, om hon icke vore den skyldiga. Maj-Britt Hermansson hade förnekat detta, varvid Ingeborg Rosenström yttrat, att hon då toge på sig saken. Av Ingeborg Rosenströms uppgifter hade icke framgått, om Johanna Persson varit död eller levande då hennes huvud doppades ner i vattnet. Levau hade vid detta tillfälle icke känt till, att Johanna Persson skulle ha fått en injektion. Levau hade sagt till Ingeborg Rosenström, att hon icke skulle taga på sig något som hon ej gjort. Ingeborg Rosenström hade då yttrat: "Jag har gjort det." Det vore troligt, att man inom styrelsen diskuterat möjligheten av att saken icke skulle polisanmälas. Det vore möjligt, att Ingeborg Rosenström uppfattat detta som ett medgivande att så ej skulle ske. I enlighet med det för föreståndarinnan gällande tjänstereglementets bestämmelser hade styrelsen beslutat, att Ingeborg Rosenström skulle få fjorton dagar på sig att inkomma med förklaringar samt att frågan om polisanmälan skulle anstå till ett senare sammanträde. Anledningen därtill hade varit, att styrelsen då ansett sig böra skona åldringarna från det obehag, som en polisanmälan skulle orsaka. Meningen med detta beslut hade icke varit att tysta ner saken utan att få viss tid på sig för att få ytterligare klarhet i fallet. Den 1 juli hade Rudmar kommit till poliskontoret, där Levau då befunnit sig. Rudmar hade icke tidigare besett poliskontoret, vilket vore nyinrett, och hade nu helt hastigt besiktigt detta. Levau kunde icke erinra sig, vem av dem som fört saken rörande Ingeborg Rosenström på tal, men de hade i varje fall börjat diskutera frågan. Levau hade därvid framhållit för Rudmar, att Levau hade avskrifter av protokollet den 27 juni, och hade samtidigt tagit fram en avskrift, som han förvarat i högra lådan i skrivbordet på kontoret. Avskriften av protokollet hade Levau överlämnat till Rudmar, som satt sig på en stol vid skrivbordet och läst igenom protokollet. Därefter hade Levau omtalat, att det funnes flera exemplar av nämnda protokoll, varför Rudmar kunde behålla det exemplar han läst igenom. Rudmar hade då stoppat detta exemplar på sig. Rudmar hade därefter framhållit för Levau, att denne i första hand skulle handla såsom polisman och polisanmäla saken. Levau hade emellertid ansett sig ha gjort vad på honom ankommit, eftersom Rudmar kände till förhållandet. Rudmar hade därefter sagt till Levau: "Vi låter saken bero tills utställningen är över." Medförande protokollsexemplaret hade Rudmar därefter lämnat poliskontoret. Den 2 eller den 3 juli hade Levau blivit uppringd av Vesta Almqvist, som frågat om något framkommit som talade för att Inge-

borg Rosenström skulle ha gjort sig skyldig till någon annan sak. Vesta Almqvist hade vid detta tillfälle sagt, att hon skulle informera landssekreteraren om det inträffade. Levau hade i detta sammanhang framhållit för henne, att det vore bra om hon även kunde underrätta landsfogden om saken. Ett par dagar efter sistnämnda samtal, sannolikt den 5 juli, hade Levau blivit uppringd av dåvarande förste länsnotarien vid länsstyrelsen i länet Erik Blomgren. Denne hade framhållit, att Vesta Almqvist för honom omtalat vad som inträffat på ålderdomshemmet i Broby. Samtidigt hade Blomgren sagt, att länsstyrelsen komme att polisanmäla saken, men att fattigvårdsstyrelsen borde vidtaga denna åtgärd. Levau hade då omtalat för Blomgren, att Rudmar underrättats. Samma dag hade Levau sammanträffat med Rudmar på utställningsområdet. Levau hade därvid omtalat för Rudmar, att Blomgren ringt och att Blomgren sagt att saken måste polisanmälas. Då Levau funnit det egendomligt, att intet åtgjordes i saken, och då han känt till att Rudmar skulle påbörja sin semester den 15 juli och då resa utrikes, hade han den 14 juli vid 10-tiden ringt till landsfiskalskontoret, varvid Rudmar svarat. Levau hade frågat Rudmar, hur det skulle bli med "fallet Rosenström", varpå Rudmar svarat, att han skulle informera sin vikarie om saken. En stund efter detta samtal hade Ingeborg Rosenström ringt till Levau och meddelat, att hon befunde sig i Broby och att hon önskade få avlöningen för de sista fjorton dagarna. Omkring 45 minuter efter Levaus samtal med Rudmar hade denne kommit till poliskontoret, där Levau då befunnit sig. Då Rudmar kommit in på kontoret hade han yttrat: "Nu måste vi sätta igång, nu går det inte längre." Levau hade förstått, att det gällt saken beträffande Ingeborg Rosenström. Levau hade omtalat för Rudmar, att protokollet från fattigvårdsstyrelsens sammanträde den 30 juni vore klart, och hade samtidigt tagit upp ett exemplar av detta protokoll ur högra lådan i skrivbordet och överlämnat protokollet till Rudmar. Denne hade satt sig på en stol invid skrivbordet och hastigt läst igenom protokollet, som han därefter stoppat på sig. Samtidigt hade Rudmar fått ytterligare ett exemplar av protokollet den 27 juni. Rudmar hade därefter frågat, var Ingeborg Rosenström befunde sig. Levau hade upplyst, att hon vistades i Broby, men att det vore möjligt, att hon antingen på kvällen samma dag eller följande morgon skulle avresa från Broby. En stund senare, troligen vid 11.45-tiden, hade Rudmar ringt från poliskontoret till landsfogden för att anmäla saken. Rudmar, som då icke träffat landsfogden, hade för den som svarat i telefonen uppgivit, att det gällde ett brådskande ärende, som rörde sig om 14 kap. strafflagen. Rudmar hade därefter lämnat poliskontoret. Vid 13-tiden samma dag, då Levau befunnit sig i sin bostad, hade Rudmar ringt och omtalat, att han fått kontakt med landsfogden, och tillagt, att "de kommer så fort de kan". Samtidigt hade Rudmar beordrat Levau att tillse, att Ingeborg Rosenström

icke avreste från Broby. Senare på dagen, då landsfogden, personal från kriminalstatapolisen, Rudmar och Ingeborg Rosenström befunnit sig på landsfiskalskontoret i Broby, hade frågan om ytterligare exemplar av protokollet den 27 juni förts på tal. Levau kunde icke minnas, vem det varit som frågat efter ett sådant protokoll, men hade i varje fall vid detta tillfälle framhållit, att "landsfiskalen har ju ett exemplar av protokollet". Rudmar hade då förnekat, att han erhållit något exemplar av detta protokoll. Förnekandet hade skett i häftig ton, och Levau hade fått den uppfattningen att nekandet varit förberett.

Vid förhör med Rudmar uppgav denne följande: Den 25 juni 1954 hade Rudmar besökt festplatsen vid Tydingesjön. Levau hade då stått och samtalat med ledamoten i fattigvårdsstyrelsen i Broby Bengtsson. Vad samtalet mellan Levau och Bengtsson i detalj rört sig om hade Rudmar icke uppfattat, men han hade förstått att det gällde föreståndarinnan på ålderdomshemmet. Rudmar hade hört Bengtsson säga till Levau, att "det vore bäst att bli av med henne eller bli kvitt henne". Rudmar hade frågat Levau, vad saken egentligen gällde. På denna fråga hade Levau svarat, att det vore en rent intern angelägenhet, som man hölle på att utreda inom fattigvårdsstyrelsen. Rudmar hade vidare frågat Levau, om föreståndarinnan gjort sig skyldig till några oegentligheter, och hade då fått ett nekande svar. Vid samma tillfälle hade Rudmar talat om för Levau, att en på ålderdomshemmet i Broby tillfälligt intagen pensionär skulle vara med på utställningsmiddagen och att föreståndarinnan skulle hjälpa den gamle under middagen. Rudmar hade därvid yttrat till Levau, att "om inte ni vill ha henne på ålderdomshemmet, så tror jag inte vi vill bjuda henne på utställningsmiddagen". Levau hade då framhållit, att det icke vore lämpligt att föreståndarinnan skulle vara med vid utställningsmiddagen. Rudmar hade därpå bett Levau, att denne skulle anskaffa någon annan person i föreståndarinnans ställe, som kunde hjälpa pensionären under middagen. Den 28 juni hade Rudmar besiktigat utställningsrestaurangen, varvid Levau varit närvarande. Efter besiktningen hade Rudmar åkt i Levaus bil från utställningsområdet till gästgivaregården. Möjligen hade Levau därvid nämnt, att Ester Wihlborg skulle åtfölja den förenämnde pensionären vid utställningsmiddagen. Vid detta tillfälle hade icke yttrats något annat i saken. Den 1 juli på förmiddagen hade Rudmar besiktigat poliskontoret i Broby, där Levau då befunnit sig. Levau hade därvid omtalat, att det icke vore Ester Wihlborg utan en dotter till pensionären som skulle åtfölja denne vid utställningsmiddagen. Vid detta tillfälle hade Rudmar frågat Levau, hur de hade det med Ingeborg Rosenström. Levau hade först icke velat säga något, men på förnyad förfrågan av Rudmar hade Levau svarat: "Om landsfiskalen lovar att absolut hålla tyst med det och icke talar om det för någon människa, så skall jag tala om det." Levau hade därefter berättat, att de misstänkte att föreståndarinnan tagit livet av en åldring

genom en för kraftig injektion. Vid detta tillfälle hade Levau tagit fram ett exemplar av protokollet den 27 juni, som han överlämnat till Rudmar. Sedan Rudmar läst igenom protokollet, hade han sagt till Levau: "Är detta riktigt, kan det vara fråga om mord eller tjänstefel och är en landsfogdesak — det kan aldrig tigas ihjäl." Levau hade vidare omtalat, att han den 28 juni varit på länsstyrelsen i Kristianstad och där tagit kontakt med Vesta Almqvist. På inrådan av Vesta Almqvist hade fattigvårdsstyrelsen haft sammanträde den 30 juni, varvid Vesta Almqvist varit närvarande. Vid detta sammanträde hade Ingeborg Rosenström hörts av fattigvårdsstyrelsen, och Vesta Almqvist hade själv hört Ingeborg Rosenström, som då gjort vissa medgivanden om sprutan. Levau hade vidare omtalat, att fattigvårdsstyrelsen givit föreståndarinnan fjorton dagars frist för att inkomma med förklaring i ärendet. Då Rudmar frågat Levau, vad de menat med att ge henne fjorton dagars förklaringsstid, hade Levau svarat, att bestämmelse därom funnes intagen i reglementet för föreståndarinnan. Levau hade vidare uppgivit, att Ingeborg Rosenström avstängts från tjänstgöring från och med den 30 juni och att hon icke fått begiva sig till ålderdomshemmet för att hämta sina tillhörigheter. Rudmar hade då frågat, vart hon rest. Levau hade svarat, att han icke kände till Ingeborg Rosenströms adress men att hon troligen vistades under någon adress i Blekinge. Rudmar hade därefter framhållit, att "det var en tråkig historia — det går aldrig att hålla en sådan sak tyst, den måste fram till landsfogden". Levau hade därpå omtalat, att Vesta Almqvist skulle tala med landssekreteraren Lundborg och landsfogden om saken, och att Levau förutsatte att så skett på förmiddagen den 1 juli. Rudmar hade därpå sagt: "Då får vi se om landsfogden avvaktar denna förklaringsstid, som ni gett henne." Rudmar hade aldrig ringt till landsfogden och förhört sig, hur det förhållit sig med detta. Rudmar hade litat på att Vesta Almqvist framfört saken. Efter det Rudmar läst protokollet av den 27 juni, hade han överlämnat detta till Levau, som låst in protokollet i högra lådan i skrivbordet på kontoret. Samtidigt som Levau lagt ner protokollet i skrivbordslådan hade han sagt: "Det är inte värt att låta detta ligga framme. Konsulent Almqvist fick protokoll med sig för att förete för landssekreterare Lundborg och landsfogden." Rudmar förnekade, att han tagit protokollet med sig vid detta tillfälle. Han hade emellertid läst igenom protokollet och varit fullt införstådd med innehållet i detsamma. Han medgäve, att han icke bort lita på att Vesta Almqvist framfört ärendet och att han själv skulle ha anmält saken till landsfogden. Vid något tillfälle under tiden den 2—den 11 juli hade Rudmar omtalat för redaktionssekreteraren Manfred Jungberg i Kristianstad, vilken så gott som dagligen vistats på utställningen, vad Rudmar haft sig bekant i saken. Han hade förbjudit Jungberg att offentliggöra vad denne fått vetskap om genom Rudmar. Först sedan landsfogden ansett sig kunna meddela pressen vad som inträffat skulle Jungberg få låta saken

komma till allmänhetens kännedom. Den 8 juli hade landshövdingen Per Westling och landssekreteraren Lundborg besökt utställningen, som visats för dem av Rudmar. Vid detta tillfälle hade icke nämnts något om saken. Den 14 juli, troligen vid 11-tiden, hade Rudmar besökt poliskontoret i Broby, där Levau då befunnit sig. Rudmar hade tidigare under dagen icke samtalat med Levau per telefon. Rudmar hade besökt poliskontoret för att av Levau få veta, hur det förhölle sig med fallet Rosenström. Levau hade därvid omtalat, att det icke kommit någon förklaring från Ingeborg Rosenström men att hon på kvällen föregående dag anlant till Broby för att hämta sin lön. Då Rudmar frågat, om hon fått sin lön, hade Levau svarat, att så ej vore fallet men att den skulle sändas till henne per post. På Rudmars fråga var Ingeborg Rosenström befunne sig vid tillfället hade Levau svarat, att hon antagligen avrest från Broby men att hon eljest vistades hos viss namngiven person i Broby. Rudmar hade därpå frågat, om Levau kände till vart Ingeborg Rosenström begivit sig, därest hon avrest från Broby. Levau hade då överlämnat ett kort, varå angivits två adresser som Ingeborg Rosenström anmält. Därefter hade Rudmar yttrat till Levau: "Jag vill icke taga risken att hon än en gång försvinner från Broby." Rudmar hade sedan ringt från poliskontoret till landsfogdens expedition för att nå kontakt med t. f. landsfogden Ståhl, vilken emellertid icke varit anträffbar. Efter avslutat telefonsamtal hade Rudmar sagt: "Jag får ha protokollet." Levau hade då till Rudmar överlämnat ett exemplar av protokollet den 27 juni och ett exemplar av protokollet den 30 juni, vilket senare just vid detta tillfälle var utskrivet och vidimerat av Levau. Denne hade därefter fått order av Rudmar att taga reda på var Ingeborg Rosenström befunne sig, varpå Rudmar lämnat poliskontoret. En stund efter det Rudmar anlant till landsfiskalskontoret hade Levau ringt och meddelat, att Ingeborg Rosenström befunne sig i Broby. Efter ytterligare en stund hade Ståhl ringt, varvid Rudmar omtalat vad han kände till i ärendet. Enligt vad Rudmar hade sig bekant hade Ståhl föregående dag informerats i saken av länsnotarien Blomgren. Av Ståhl hade Rudmar fått i uppdrag att förhindra, att Ingeborg Rosenström avreste från Broby. På eftermiddagen samma dag hade Ståhl och personal från kriminalstatspolisen anlant till Broby. Rudmar önskade framhålla, att Levau vid Rudmars besök på poliskontoret i Broby den 1 juli sagt: "Det hade varit bäst för de gamla om saken kunde tigas ihjäl."

På särskilda frågor uppgav Rudmar vid förhöret ytterligare: Rudmar bestred Levaus uppgift att Levau redan den 28 juni skulle ha omtalat för Rudmar, att Ingeborg Rosenström vore misstänkt för att ha tagit livet av någon på ålderdomshemmet. Vid detta tillfälle hade Ingeborg Rosenström icke omnämnts i annat sammanhang än vad som rörde frågan om vem som skulle åtfölja den förenämnde pensionären vid utställningsmiddagen. Först den 1 juli, då Rudmar besökte poliskontoret i Broby, hade han av Levau

delgivits misstanken mot Ingeborg Rosenström. Som stöd för detta ville Rudmar framhålla, att han senare samma dag omnämnt förhållandet för sin hustru och därvid för henne påpekat det orimliga i att en sådan sak skulle tystas ned. Rudmar bestrede, att han vid besöket på poliskontoret den 1 juli behållit protokollet av den 27 juni. Det hade vid detta tillfälle ej heller varit tal om antalet protokoll. Levau hade endast sagt, att Vesta Almqvist fått ett exemplar av nämnda protokoll. Rudmar hade vid tillfället framhållit för Levau, att denne finge tänka på sin ställning som polisman i första hand. Rudmar bestrede bestämt, att han vid angivna tillfälle skulle ha yttrat: "Vi låter saken bero tills utställningen är över." Rudmar hade i stället sagt till Levau: "Vi får väl se vad landsfogden säger, när konsulenten talat med honom." Beträffande Levaus uppgift om ett telefonsamtal mellan Levau och Blomgren, sannolikt den 5 juli, erinrade sig Rudmar, att han vid något tillfälle — han kunde icke närmare angeva tidpunkten — samtalat med Levau om ett telefonsamtal, som denne haft rörande fallet Rosenström. Rudmar hade dock fattat saken så, att det varit Vesta Almqvist som ringt till Levau och att hon därvid sagt, att hon talat med Blomgren om saken och att Blomgren uppgivit att länsstyrelsen icke kunde medverka till att tysta ned saken. Blomgren hade även sagt, att i och med att han visste om det hade länsstyrelsen kännedom om saken, och att Vesta Almqvist därför hade att vända sig till landsfogden, vilket i annat fall komme att ske genom länsstyrelsen. Rudmar bestrede att, såsom Levau uppgivit, denne skulle den 14 juli vid 10-tiden ha ringt upp Rudmar och frågat, hur det skulle bli med fallet Rosenström. Såsom stöd därför ville Rudmar framhålla, att han kommit till poliskontoret direkt från utställningsområdet, dit han begivit sig efter det han som vanligt brutit tjänsteposten, vilket regelmässigt brukade ske vid 9-tiden och pågå till 9.30-tiden. Beträffande Levaus uppgift, att Rudmar vid besöket på poliskontoret den 14 juli skulle ha sagt: "Nu måste vi sätta igång, nu går det inte längre", vore det möjligt att Rudmar fällt ett sådant yttrande, men det hade varit i samband med att han sagt sig ej vilja taga ansvaret för att Ingeborg Rosenström ånyo skulle lämna Broby. Rudmar bestrede slutligen Levaus uppgift, att det på landsfiskalskontoret den 14 juli varit tal om ytterligare exemplar av protokollet den 27 juni och att han vid detta tillfälle skulle ha förnekat, att han tidigare fått nämnda protokoll.

Med anledning av Rudmars uppgifter hördes Levau ånyo, varvid han uppgav bland annat: Det hade icke varit vid sammanträffandet den 1 juli utan först senare som Levau omtalat för Rudmar, att Vesta Almqvist skulle tala med landssekreteraren och landsfogden. Levau vidhölle, att Rudmar vid besöket på poliskontoret den 1 juli tagit med sig protokollet den 27 juni. Levau bestrede, att han fällt yttrandet: "Det hade varit bäst för de gamla, om saken kunde tigas ihjäl." Däremot kunde han väl ha yttrat: "Det hade varit bra om saken kunde hållas tyst, så att inte de gamla på

hemmet får reda på det." Det vore möjligt, att Rudmar sagt att Levau finge tänka på sin ställning som polisman i första hand. Levau ville i detta sammanhang framhålla, att han gjort en verklig polisanmälan. Vid tillfället den 1 juli hade det icke alls varit tal om att Rudmar ej skulle omnämna saken för någon. Det hade endast varit vid tillfället den 28 juni som Levau framhållit för Rudmar, att denne icke borde omtala förhållandet. Levau vidhölle, att Rudmar fällt yttrandet: "Vi låter saken bero tills utställningen är över." Levau vidhölle likaledes sina tidigare lämnade uppgifter beträffande telefonsamtalen med Blomgren den 5 juli och med Rudmar den 14 juli.

Ledamoten i fattigvårdsstyrelsen Bengtsson uppgav vid förhör: Den 25 juni 1954 hade Bengtsson sammanträffat med Levau på vägen mot Tydingesjöns festplats. Han hade därvid frågat Levau, hur det stode till på ålderdomshemmet. Levau hade svarat, att "det är inte så bra med personalen". Levau hade antytt, att det rädde visst missförhållande mellan personalen och Ingeborg Rosenström, vartill Bengtsson genmält att "det var ju inte bra att de inte kunde samsas". Rudmar, som uppehållit sig i närheten av dem, hade kommit fram och talat med Bengtsson om de vid festplatsen befintliga bilarna och därefter om vad det varit för något på ålderdomshemmet som Levau och Bengtsson talat om. Bengtsson hade då hänvisat Rudmar till Levau, som avlägsnat sig och stått ett stycke därifrån. Något vidare samtal om ålderdomshemmet hade icke förekommit vid tillfället.

Vidare hördes Bengtsson och övriga ledamöter i fattigvårdsstyrelsen rörande vad som förekommit vid sammanträdet den 30 juni 1954.

I övrigt anställdes förhör med följande personer, nämligen Ove Levaus hustru Hilma Levau, Jungberg, Vesta Almqvist, Blomgren samt kontorsbiträdet vid landsfiskalskontoret i Broby fru Kerstin Carlsson, därvid de uppgåvo bland annat följande.

Hilma Levau: På kvällen någon av dagarna efter fattigvårdsstyrelsens sammanträde den 30 juni 1954 hade hennes make omtalat, att han haft ett samtal med Rudmar angående Ingeborg Rosenström. På Hilma Levaus fråga vad Rudmar då sagt hade hennes make uppgivit, att Rudmar yttrat: "Det var ett rysligt fruntimmer" eller något i den stilen. Maken hade även uppgivit, att Rudmar sagt: "Vi ska ta itu med henne efter utställningen." Hilma Levau hade tagit emot samtalet från Blomgren och hade hört sin make yttra till Blomgren: "Det är landsfiskalen alldeles inställd på."

Jungberg: Han hade tjänstgjort som presskommisarie vid Brobyutställningen under tiden den 24 juni—den 11 juli 1954. Rudmar hade varit vice ordförande i utställningsbestyrelsen och hade fungerat som värd vid invigningsmiddagen den 2 juli. Någon dag före middagen, troligen den 29 eller 30 juni, hade Jungberg och Rudmar diskuterat vissa detaljer för denna. Rudmar hade därvid särskilt uppehållit sig vid den placering och det säll-

skap, som en till middagen inbjuden pensionär å ålderdomshemmet i Broby skulle erhålla. Rudmar hade berättat, att man föreslagit att pensionären skulle åtföljas av Ingeborg Rosenström men att Rudmar motsatt sig detta. Rudmar hade därvid yttrat bland annat: "De kommer att tacka mig efteråt att jag vägrat henne deltaga" och vidare: "Vissa föreståndarinnans åtgöranden på ålderdomshemmet kommer att bliva föremål för polisundersökning." Rudmar hade icke då omtalat några detaljer för Jungberg och över huvud icke nämnt vad brottet gällt utom att det varit synnerligen grovt. Rudmar hade sagt till Jungberg, att han vågade vidröra saken, enär Jungberg icke vore i tjänst som tidningsman vid tillfället, samt förbjudit Jungberg att nämna något till pressen. Jungberg kunde icke erinra sig, att Rudmar nämnt något om att förhållandet omtalats för länsstyrelsen och landsfogden. Rudmar hade vidare vid tillfället uppgivit, att han händelsevis fått reda på att det vore något på tok med föreståndarinnan på ålderdomshemmet, och att han frågat Levau, hur det hela låge till. Levau hade enligt Rudmar vägrat att omtala detta men slutligen gjort så; dock hade Levau krävt av Rudmar, att denne icke skulle omnämna saken. Rudmar skulle då ha tillhållit Levau det oriktiga i ett sådant förfaringssätt och frågat, om Levau kunde taga på sitt ansvar som polisman att hemlighålla brott. Under tiden den 2—den 11 juli hade Rudmar till Jungberg lämnat diffusa uppgifter om saken. Jungberg hade således icke fått någon helhetsbild av vad som inträffat på ålderdomshemmet och hade icke ens känt till, att saken gällt en på ålderdomshemmet intagen kvinna. Det vore riktigt, att Rudmar förbjudit Jungberg att publicera något i saken, men Jungberg kunde icke erinra sig, att landsfogden och länsstyrelsen nämnts i sammanhanget. Däremot erinrade sig Jungberg, att Rudmar vid något tillfälle nämnt, att föreståndarinnan enligt för ålderdomshemmens personal gällande bestämmelser hade fjorton dagar på sig för förklaring.

Vesta Almqvist: Den 28 juni 1954 hade fattigvårdsstyrelsens ordförande Levau ringt och bett att få sammanträffa med Vesta Almqvist på länsstyrelsen. Samma dag på eftermiddagen hade Levau och ledamoten i fattigvårdsstyrelsen Ester Wihlborg kommit. Levau hade medfört protokollet den 27 juni, som han överlämnat till Vesta Almqvist. Anledningen till besöket hade varit, att de önskade få information om hur det skulle förfaras rörande fallet Rosenström. Vesta Almqvist hade föreslagit, att Levau skulle sammankalla hela fattigvårdsstyrelsen och att till sammanträdet även skulle kallas Ingeborg Rosenström, Maj-Britt Hermansson och Emma Jönsson. Någon polisanmälan hade icke vid detta tillfälle diskuterats. Vesta Almqvist hade ansett att, innan man vidtog en sådan åtgärd, en bättre grundval borde föreligga för bedömandet huruvida något brott verkligen förekommit. Den 30 juni hade sammanträde i saken hållits med fattigvårdsstyrelsen, därvid Vesta Almqvist varit närvarande. Så länge Ingeborg Rosenström förnekat all delaktighet och skyllt på Maj-Britt Hermansson

hade fattigvårdsstyrelsen ansett, att saken genast måste utredas genom polismyndighet. Sedan Ingeborg Rosenström emellertid tagit på sig ansvaret för det skedda, hade fattigvårdsstyrelsen velat ha betänketid och för dagen icke velat besluta om polisanmälan. Vesta Almqvist hade sagt ifrån, att hon icke kunde taga ansvaret för att någon anmälan icke gjordes, och hade meddelat, att hon skulle konferera med länsstyrelsen om beslutet. Det hade vid sammanträdet bestämts, att Ingeborg Rosenström, som avstängts från tjänstgöring och som på kvällen den 30 juni fått lämna ifrån sig sina nycklar till ålderdomshemmet, påföljande dag skulle infinna sig på hemmet och då avlämna böcker m. m. samt avgiva redovisning för omhändertavda medel. Den 1 eller den 2 juli hade Vesta Almqvist ringt till Levau och frågat, hur det gått med avlämningen och hur det stode till med Ingeborg Rosenström samt hur det i övrigt vore på hemmet. Före detta telefonsamtal hade Vesta Almqvist varit i kontakt med Blomgren, som var föredragande i socialvårdsärenden i länsstyrelsen. Blomgren hade därvid fått Vesta Almqvists exemplar av protokollet den 27 juni och hade sagt sig skola tala med landssekreteraren om saken. Vid telefonsamtalet med Levau hade hon emellertid blivit "införstådd med" att Levau komme att göra polisanmälan och att han redan under hand informerat landsfiskalen om vad som inträffat. Levau hade därvid även yttrat, att landsfogden borde under rättas, men hade icke framställt någon begäran om att Vesta Almqvist skulle göra detta. Hon hade icke förmärkt någon tveksamhet från Levaus sida om att saken borde bli föremål för polisutredning. Själv hade hon ansett sig icke böra på något sätt ingripa, sedan hon underrättat Blomgren om det inträffade. Den 5 juli hade hon uppsökt Blomgren för att tala om detta och en del andra ärenden, innan hon reste på semester. Troligen hade det varit Blomgren som först fört fallet Rosenström på tal. Han hade därvid sagt, att han talat med landssekreteraren om saken, att denne talat med landshövdingen och att Blomgren, i enlighet med de instruktioner han fått av landssekreteraren, ringt upp Levau och meddelat denne att fattigvårdsstyrelsen skulle göra polisanmälan. I samband därmed hade Blomgren yttrat, att saken vore klar, vilket Vesta Almqvist uppfattat som att från hennes sida ej borde vidtagas några åtgärder.

Blomgren: Antingen den 1 eller den 2 juli 1954 hade Vesta Almqvist kommit in till Blomgren med fattigvårdsstyrelsens protokoll den 27 juni. Omedelbart därefter samma dag hade Blomgren uppsökt Lundborg, som också läste protokollet. Vid sitt samtal med Vesta Almqvist hade Blomgren upplysts om att Ingeborg Rosenström avkopplats från tjänstgöring samt att hon icke innehade några nycklar till ålderdomshemmet. Lundborg hade beslutat, att landshövdingen skulle informeras om saken, vilket skedde den 5 juli genom Blomgren. Landshövdingen hade icke tidigare varit anträffbar. Sedan landshövdingen tagit del av protokollet och en av Blomgren upprättad promemoria, hade landshövdingen meddelat, att saken skulle

göras till föremål för polisutredning. Sedan Lundborg informerats om detta, hade denne givit Blomgren i uppdrag att ringa fattigvårdsstyrelsens ordförande, Levau, för att meddela honom att, därest icke fattigvårdsstyrelsen vidtog åtgärder för åstadkommande av en sådan undersökning, länsstyrelsen komme att anmäla saken till landsfogden. Sannolikt samma dag hade Blomgren telefonerat till Levau och meddelat honom länsstyrelsens beslut. Levau hade vid telefonsamtalet uppgivit, att han ansåge det klart att anmälan måste göras. Blomgren kunde icke med säkerhet erinra sig, att Levau vid detta tillfälle skulle ha sagt att han redan underrättat Rudmar om det skedda. När Blomgren och Lundborg första gången talat med varandra om ärendet, hade de varit på det klara med att det måste bli en polissak av det inträffade. Blomgren hade icke, såsom Rudmar uppgivit, informerat Ståhl dagen innan denne av Rudmar underrättats om det inträffade.

Kerstin Carlsson: Den 14 juli 1954 hade Kerstin Carlsson börjat sin tjänstgöring på landsfiskalskontoret klockan 8.30. Då hon anlät till kontoret hade Rudmar befunnit sig på sitt rum. Strax efter det hon börjat sitt arbete, hade ett telefonsamtal kommit. Telefonen hade vid tillfället varit kopplad till Rudmars rum, och denne hade svarat. Dörren mellan Rudmars rum och det rum, där Kerstin Carlsson uppehållit sig, hade varit öppen. Hon visste icke med bestämdhet vem som ringt, men hon hade fått det intrycket att det varit en av distriktets polismän. Hon hade icke något minne av vad Rudmar yttrat vid samtalet. Hon hade sedan styrkts i sin uppfattning att den som ringt varit en polisman — och då Levau i Broby — när Rudmar omkring en halv timme senare, mellan klockan 9.30 och 10, lämnat landsfiskalskontoret och då meddelat att han ämnade bege sig till poliskontoret i Broby.

I sina vid polisrapporten fogade yttranden anförde Lundborg och Ståhl följande.

Lundborg: Han hade åtnjutit semester under tiden den 28 juni—den 1 juli 1954. Den 2 eller den 3 juli hade Blomgren anmält, att han av socialvårdskonsulenten underrättats om att föreståndarinnan å Broby ålderdomshem misstänktes ha bragt en av pensionärerna om livet. Blomgren hade företett ett av konsulenten erhållet, av ordföranden i fattigvårdsstyrelsen upprättat protokoll i saken. Blomgren hade därvid omtalat, att föreståndarinnan avstängts från tjänstgöring samt att någon polisanmälan angående det inträffade ej gjorts. När Lundborg läst protokollet, hade det ögonblickligen stått klart för honom att polisutredning måste ske. Blomgren och Lundborg hade varit ense om att fattigvårdsstyrelsen, vilkens ordförande ju tillika vore fjärdingsman, skulle anmodas göra polisanmälan. Lundborg hade emellertid bett Blomgren anmäla ärendet för landshövdingen. Troligen den 5 juli hade Blomgren omtalat, att han föredragit ärendet för landshövdingen samt att denne givetvis delat Blomgrens och Lundborgs uppfattning att polisutredning skulle ske. Lundborg hade bett Blomgren att ome-

delbart per telefon underrätta Levau om beslutet. Lundborg hade ansett sig då med bestämdhet kunna utgå från att fattigvårdsstyrelsen eller Levau omgående komme att anmäla det inträffade för polismyndigheten.

Ståhl: Den 14 juli vid 12-tiden hade Ståhl å landsfogdeexpeditionen fått meddelande om att Rudmar, medan Ståhl varit ute i tjänsteärende, begärt att Ståhl snarast skulle sätta sig i förbindelse med Rudmar. Kort därefter hade Ståhl uppringt Rudmar och därvid erhållit en redogörelse angående de timade händelserna. Därutöver hade någon åtgärd för att bringa dessa till Ståhls kännedom icke förekommit.

Sandwall anförde i sitt yttrande till JO följande: Av utredningen framginge, att fattigvårdsstyrelsens ordförande Levau, som tillika vore polisman i Broby kommuns polisdistrikt, den 24 juni 1954 erhållit kännedom om misstankarna mot Ingeborg Rosenström. Den 27 i samma månad hade Levau genom förhör med Emma Jönsson och Maj-Britt Hermansson erhållit närmare kännedom om vad som skulle ha inträffat. Påföljande dag hade Vesta Almqvist underrättats om vad som framkommit. Samma dag hade Levau sammanträffat med Rudmar. Enligt vad Levau uppgivit skulle Rudmar därvid ha erhållit kännedom om misstankarna. Detta bestredes dock av Rudmar. Den 30 juni hade fattigvårdsstyrelsen sammanträtt, därvid Ingeborg Rosenström, Emma Jönsson och Maj-Britt Hermansson hörts. Vid sammanträdet hade beslutats, att med polisanmälan i saken skulle anstå. Av utredningen torde framgå, att orsaken därtill främst varit, att styrelsen ville söka vinna ytterligare klarhet om det inträffade. Levau hade emellertid uppgivit, att han vid närmare eftertanke funnit detta beslut felaktigt, enär ärendet snarast borde bli föremål för polisundersökning. Den 1 juli hade Rudmar och Levau sammanträffat på poliskontoret i Broby, därvid saken förts på tal. Det vore ostridigt, att Rudmar vid detta tillfälle fått del av fattigvårdsstyrelsens protokoll den 27 juni. Levau hade därjämte uppgivit, att Rudmar fått behålla ett exemplar av nämnda protokoll, något som dock Rudmar förnekade. Det syntes vara av mindre betydelse för frågans bedömning, om Rudmar tagit med sig protokollet eller ej. Det väsentliga torde vara, att Rudmar vid detta tillfälle erhållit kännedom om vad som framkommit. Rudmar hade emellertid icke förrän den 14 juli underrättat landsfogden. Beträffande Vesta Almqvists befattning med ärendet gäve utredningen vid handen, att hon varit närvarande vid fattigvårdsstyrelsens sammanträde den 30 juni och att hon den 1 eller den 2 juli talat om saken med Blomgren, som var föredragande i socialvårdsärenden i länsstyrelsen, därvid hon till Blomgren överlämnat protokollet den 27 juni. Blomgren hade vid samtalet sagt, att han skulle tala med landssekreteraren. Då Vesta Almqvist sålunda underrättat vederbörande föredragande hos länsstyrelsen om det inträffade, hade hon ansett sig ej böra vidtaga någon ytterligare åtgärd. Sedan Blomgren samma dag, den 1 eller den 2 juli, un-

derrättat Lundborg, hade denne beslutat, att landshövdingen skulle informeras om saken. Den 5 juli hade därefter Blomgren föredragit ärendet för landshövdingen, som meddelat att ärendet skulle bli föremål för polisutredning. Sedan Blomgren underrättat Lundborg om detta beslut, hade Blomgren av Lundborg anmodats att underrätta Levau om beslutet, vilket sannolikt skett samma dag. Levau hade vitsordat, att han haft nämnda telefonsamtal med Blomgren, och därjämte uppgivit, att han då för Blomgren omtalat att Rudmar underrättats om saken. Någon anmälan om misstankarna mot Ingeborg Rosenström hade emellertid ej gjorts till landsfogden förrän den 14 juli 1954, då Rudmar ringt till t. f. landsfogden Ståhl, varefter förundersökning omedelbart inletts. Rudmars uppgift att Ståhl informerats av Blomgren om det inträffade bestredes av såväl Ståhl som Blomgren.

Sandwall fortsatte: Det förefölle anmärkningsvärt att Rudmar, som ostridigt redan den 1 juli erhållit del av misstankarna mot Ingeborg Rosenström, icke förrän den 14 juli underrättat landsfogden. Enligt § 10 mom. 2 i landsfiskalsinstruktionen skulle landsfiskal, ändå att brott vore sådant som avsåges i 4 § 1 mom. landsfogdeinstruktionen (s. k. landsfogdemål), ofördröjligen vidtaga alla för dess beivrande erforderliga åtgärder; och åläge det honom tillika att skyndsamt därom underrätta landsfogden. Rudmar hade såsom anledning till att han ej satt sig i förbindelse med landsfogden uppgivit, att han litat på att Vesta Almqvist hade bringat saken till landsfogdens kännedom. Enligt Sandwalls mening hade emellertid Rudmar, oavsett att saken genom fattigvårdsstyrelsens försorg kommit till länsstyrelsens kännedom, bort handla i enlighet med bestämmelserna i landsfiskalsinstruktionen. Under alla förhållanden hade Rudmar, då tiden gått utan att någon polisundersökning kommit till stånd, bort sätta sig i förbindelse med landsfogden. I detta sammanhang borde framhållas, att Levau uppgivit att Rudmar vid samtalet den 1 juli yttrat: "Vi låter saken bero tills utställningen är över." Rudmar bestrede bestämt, att han yttrat något sådant. Levaus uppgift finge dock ett visst stöd i den berättelse, som hans hustru lämnat. Med utställningen avsåges en i Broby under tiden den 2—den 11 juli 1954 pågående hantverksutställning, i vilkens bestyrelse Rudmar varit vice ordförande. Rudmar hade förfarit felaktigt genom att ej tidigare än som skett underrätta landsfogden om misstankarna mot Ingeborg Rosenström.

Sandwall anförde vidare: Vad Levau beträffade syntes denne i början ha varit benägen att även för Rudmar vilja dölja sin vetskap om vad som inträffat. Enligt Levau skulle han ha omtalat saken för Rudmar den 28 juni 1954. Rudmar å sin sida hade uppgivit, att han först den 1 juli av Levau fått veta vad som inträffat, då han vid sammanträffandet å poliskontoret erhållit del av protokollet den 27 juni, och att han då fått reda på vad som framkommit endast under förutsättning att han hölle tyst och icke

omtalade saken för någon människa. Levau hade medgivit, att han vid samtalet med Rudmar den 28 juni sagt, att Rudmar icke skulle tala om saken för någon. Han hade dock därmed endast avsett, att Rudmar icke bland orsbefolkningen skulle omnämna vad som hänt. Rudmar hade med hänsyn till föreliggande omständigheter givetvis ej varit bunden av något tysthetslöfte. Levau hade omedelbart efter det han erhållit kännedom om misstankarna bort rapportera förhållandet för sin närmaste chef, landsfiskalen. I stället hade Levau till en början behandlat ärendet som en intern angelägenhet inom fattigvårdsstyrelsen. Sandwall ansåge sålunda, att Levau förfarit felaktigt i nämnda hänseende.

Sedan handlingarna i ärendet därefter överlämnats till länsstyrelsen för yttrande rörande det förhållandet att innehållet i fattigvårdsstyrelsens ifrågavarande protokoll den 27 juni 1954 icke förrän den 14 juli syntes ha kommit till landsfogdens kännedom, oaktat innehållet varit känt för flera befattningshavare vid länsstyrelsen redan de första dagarna i sistnämnda månad, överlämnade länsstyrelsen till JO särskilda av Lundborg och Blomgren avgivna yttranden, vilka länsstyrelsen för egen del återopade.

I sitt yttrande anförde Lundborg: Sedan Blomgren den 2 eller den 3 juli redogjort för ärendet och Lundborg läst protokollet, hade Lundborg ganska kraftigt reagerat mot att Levau icke anmält saken för landsfiskalen och hade yttrat ungefär på följande sätt till Blomgren: "Detta är ju en ryslig historia, det är självklart att saken måste polisutredas, vi få anmoda Nils-son (Levau) anmäla saken." Sedan Blomgren sagt sig vara ense med Lundborg om detta, hade Lundborg bett Blomgren anmäla ärendet för landshövdingen. Lundborg hade nämligen varit av den uppfattningen att landshövdingen var anträffbar. Troligen den 5 juli hade Blomgren helt kortfattat omtalat, att han föredragit ärendet för landshövdingen, som förklarat att polisutredning skulle ske. För att påskynda saken hade Lundborg då yttrat till Blomgren: "Ring då omedelbart till fjärdingsmannen och anmoda honom anmäla saken", varpå Lundborg tillagt: "Säg honom, att annars gör vi det." Avsikten med tillägget hade varit att för Levau framhålla deras allvarliga syn på saken. Då Lundborg föllt nyssnämnda yttrande, hade det syntts honom lämpligt, att anmälan gjordes till landsfiskalen, som befunde sig på samma plats som Levau samt på den plats där dödsfallet inträffat och den misstänkta befunde sig. Samma dag hade Blomgren omtalat, att han framfört beskedet till Levau samt att denne förklarat, att han vore fullt "införstådd med" att anmäla saken. Lundborg hade då ansett sig bestämt kunna utgå från att landsfiskalen bleve underrättad och att denne omedelbart skulle vidtaga erforderliga åtgärder i avvaktan på att landsfogden övertog saken. Det vore givet, att man kunde ställa frågan varför landsfogden ej underrättats. Det ena anmälningssättet borde dock vara lika effektivt som det andra, och Lundborg ville framhålla att, om

hans intentioner förverkligats, så hade frågan ej behövt göras. Då nu formen för länsstyrelsens ingripande blivit den ovan angivna, kunde man vidare fråga, huruvida icke länsstyrelsen bort kontrollera att ordern blivit åttlydd. Därvidlag ville Lundborg erinra om vad han nyss anfört därom, att man av Levaus besked ej kunnat draga annan slutsats än att polisaktionen skulle komma igång. Lundborg ansåge vidare uraktlåtenheten att efterhöra ärendets vidare utveckling vara ursäktlig även av en annan anledning, nämligen de pressande arbetsförhållanden som vid denna tid varit rådande på landskansliet. Tjänsten som förste länsassessor hade sålunda stått obesatt under tiden den 22 mars—den 26 juli. En länsnotarie hade den 24 juni insjuknat i magsår, varom Lundborg, som den 28 juni påbörjat semester, erhållit kännedom på kvällen den 1 juli, då han efter återkomst från en resa satt sig i förbindelse med länsstyrelsen för att efterhöra, om något av vikt inträffat under hans bortovaro. Vid denna underrättelse hade Lundborg beslutat sig för att återinträda i tjänst den 2 juli i stället för att, såsom ursprungligen varit avsett, vara ledig veckan ut. Slutligen hade en förste länsnotarie åtnjutit semester under tiden den 21 juni—den 26 juli. Under den aktuella tiden hade sålunda på landskansliet funnits allenast tre jurister mot vanligen sex. Att arbetsförhållandena för de i tjänst varande juristerna under dylika förhållanden varit ytterst pressande sade sig självt. Den forcerade arbetstakt, som rådande förhållanden fordrat, finge också tjäna som en förklaring till att ärendet i fortsättningen icke ägnats någon uppmärksamhet. Helt nya arbetsuppgifter hade för övrigt tillkommit under veckan den 5—den 10 juli, då vissa tecken börjat tyda på att en paratyfusedemi kunde uppkomma. Lundborg hade under denna vecka haft överläggningar med förste provinsialläkaren och länsveterinären och hade måst sätta sig in i de åtgärder, som eventuellt kunnat bli erforderliga. Den 12 juli hade två experter från medicinalstyrelsen anlant. Nämda dag och de närmast följande hade Lundborg varit helt sysselsatt med överläggningar med dessa och länsstyrelsens egna experter samt med utarbetandet av kungörelser och beslut i ärendet. Även Blomgren hade tagit avsevärd del i detta arbete. Lundborg ville slutligen tillägga, att han icke vid något tillfälle samtalat med vare sig Rudmar eller Levau i förevarande fråga.

Blomgren åberopade i sitt yttrande vad han vid den i saken hållna polisutredningen uppgivit rörande sin befattning med ärendet.

I en därefter av länsstyrelsen med eget yttrande överlämnad skrivelse anförde Lundborg följande: Hans senast avgivna yttrande finge icke tolkas så, att han däri velat göra gällande att det förfaringssätt som använts för att få utredningen igångsatt varit det riktigaste. Han hade endast sökt ge en förklaring till handlingssättet. Orsaken hade helt enkelt varit den, att Lundborg i den brådska, varunder ärendet handlagts, tagit för god sin

första tanke i saken, nämligen att polismannen Levau borde tillhållas att fullgöra sin skyldighet. Möjligen hade också den tanken föresvävat Lundborg, att fattigvårdsstyrelsen därigenom skulle undgå att drabbas av eljest till äventyrs uppkommande misstankar att icke vilja utreda saken. Lundborg vore fullt medveten om att det riktigaste och lämpligaste sättet hade varit att direkt överlämna ärendet till landsfogden. Detta hade Lundborg givetvis själv, ehuru personligen icke polismyndighet, kunnat föranstalta om, men med hänsyn till ärendets karaktär hade han ansett att landshövdingen borde informeras. Lundborg önskade dock än en gång framhålla, att han efter Levaus besked till Blomgren ansett sig ha grundad anledning antaga att polisaktionen skulle komma igång. Beträffande Levaus påstående att landsfiskalen skulle ha yttrat: "Vi låter saken bero tills utställningen är över" kunde Lundborg endast upprepa vad han tidigare framhållit, nämligen att han icke vid något tillfälle samtalat med vare sig landsfiskalen eller Levau rörande dödsfallet. Lundborg kände icke till ifrågavarande påstående eller eventuella yttrande på annat sätt än genom polisrapporten.

Länsstyrelsen anförde i sitt yttrande följande: Det riktigaste och lämpligaste hade naturligtvis varit, att ärendet omedelbart överlämnats till landsfogden för den åtgärd som på denne kunde ankomma. Länsstyrelsen ville dock framhålla, att utvägen att anmoda fattigvårdsstyrelsens ordförande att göra polisanmälan i ärendet skulle — därest intentionerna följts — ha lett till samma resultat som om ärendet omedelbart anmälts för landsfogden. Landshövdingen hade av Blomgren informerats i ärendet och hade liksom Lundborg och Blomgren ansett självfallet, att polisutredning skulle ske. Landshövdingen hade dock icke gjort något uttalande på vilket sätt förhållandet skulle bringas till landsfogdens kännedom. Slutligen ville länsstyrelsen framhålla, att Rudmar icke till någon av de ämbetsmän, som inom länsstyrelsen handlagt ärendet, yttrat att man borde låta saken bero till dess utställningen i Broby vore över. Länsstyrelsen kunde försäkra, att ingen av dess ifrågavarande ämbetsmän med avsikt fördröjt ärendets handläggning med hänsyn till den då aktuella utställningen.

I en till JO ställd skrivelse anförde landshövdingen Westling: Han hade icke haft tillfälle närvara vid Broby-utställningens öppnande den 2 juli men hade lovat att infinna sig där på "Försvarets Dag" den 8 juli. Han hade avrest dit i bil tillsammans med Lundborg och ett par högre militärer. Vid ankomsten till Broby hade utställningsbestyrelsen med damer mött upp, däribland landsfiskalen och fru Rudmar, ävensom ställföreträdande militärbefälhavaren, flera regementschefer samt ett stort antal kommunala företroendemen. Ortsbefolkningen hade även i ganska stor utsträckning tillstädeskommit. Generalen skulle hålla ett högtidstal och Westling ett anförande. Under besöket, som även innefattat en måltid på utställnings-

restaurangen, hade Westling icke vid något tillfälle varit ensam med Rudmar. Om de hade kunnat dra sig tillbaka för ett enskilt samtal i något utrymme inom utställningsområdet, visste icke Westling. I varje fall hade enligt hans uppfattning tillfället varit illa valt för ett samtal med Rudmar i den föreliggande frågan. Hade Westling velat tala med Rudmar, hade han i stället anmodat denne att uppsöka Westling i Kristianstad. I själva verket hade Westling haft den uppfattningen att ärendet efter hans besked till Blomgren befunnit sig hos landsfogden under utredning. Westling hade trott, att han efter beskedet till Blomgren icke skulle behöva befatta sig vidare med saken eller ens behöva tänka på densamma. Westling hade icke haft en tanke på att Broby skulle skyddas från någon skandal under den pågående utställningen. Med kännedom om Lundborgs och Blomgrens karaktärsegenskaper vågade han också gå i god för att deras handlande eller underlåtenhet att handla icke dikterats av någon önskan att skjuta på utredningens igångsättande, och därav följde också, att Westling vore absolut övertygad om att ingen av dem haft några resonemang med vederbörande i Broby om att man lämpligen kunde "skynda långsamt".

Efter remiss avgav därefter Rudmar yttrande i ärendet, därvid han anförde: Såsom Rudmar redan inför landsfogden uppgivit hade han begått ett fel genom att icke den 1 juli 1954 underrätta landsfogden om vad han fått veta vid sitt besök samma dag på poliskontoret i Broby. Han insåge också, att han icke bort förlita sig på uppgiften av fattigvårdsstyrelsens ordförande att Vesta Almqvist skulle informera landsfogden i saken. Rudmar kunde icke vitsorda Levaus uppgifter i annan mån än de överensstämde med Rudmars berättelse och verkliga förhållanden. För att troliggöra Levaus uppgifter hade landsfogden hört såväl dennes hustru som Rudmars kontorsbiträde Kerstin Carlsson. Vid sådant förhållande hade förhör bort anställas även med Rudmars maka och hans andra kontorsbiträde konstapeln Kurt Cehlin, som biträdde med brottmålsärendena och som förde brottmålsjournalen. Rudmar ville dock icke göra gällande, att dessa personers hörande kunde ha någon större betydelse, enär ingen av dem kunde rätta det fel som Rudmar begått. Utredningen visade, att Levau redan på förmiddagen den 24 juni genom Ester Wihlborg blivit underrättad om vad som inträffat å ålderdomshemmet. Vid Rudmars sammanträffande med Levau den 25 juni i Tydinge hade denne sålunda haft reda på saken och hemlighållit densamma för Rudmar. Den 27 juni hade Levau hållit förhör med Emma Jönsson och Maj-Britt Hermansson. Efter detta förhör hade Levau enligt Ester Wihlborgs uppgift omtalat, att han skulle rådgöra med Vesta Almqvist, men icke nämnt någon annan. Detta tydde på att Rudmar icke skulle underrättas. Den 28 juni hade Rudmar åkt med Levau från utställningsområdet till gästgivaregården, en sträcka om 400 à 500 meter. Därunder hade Levau icke nämnt något annat om ålderdomshemmet, än att

Ester Wihlberg skulle följa med den ifrågavarande pensionären på utställningsmiddagen. Omedelbart efter framkomsten till gästgivaregården hade Rudmar lämnat bilen, enär han skolat sammanträffa med en person som på gästgivaregården väntat på honom. Den 1 juli hade Rudmar uppgjort placeringslistan för utställningsmiddagen, vilken lista icke blivit färdig förrän sent på natten. På morgonen den 2 juli hade listan utskrivits på skrivmaskin av Kerstin Carlsson, vilket skett på poliskontoret. Den 14 juli efter postöppningen hade Rudmar först besökt utställningsexpeditionerna för att tillse att intet av värde kvarlämnats, då det skulle ske storstädning i lokalerna. Därefter hade han varit inne på domarkansliet och haft ett samtal med häradshövdingen Carl Davidsson, varvid Rudmar i korthet redogjort för vad han fått veta den 1 juli. Från domarkansliet hade han begivit sig direkt till poliskontoret, och där hade sedan förekommit vad Rudmar uppgivit inför landsfogden. Efter hemkomsten från poliskontoret hade Rudmar givit Cehlin order att i brottmålsjournalen föra in ärendet angående Ingeborg Rosenström. Tidigare hade Rudmar icke haft anledning därtill, enär han förutsatt att ärendet gått direkt till landsfogden och sålunda icke bort belasta Rudmars diarium och föranleda poängökning i fråga om arbetsbelastningen. Av Levaus uppgifter till Rudmar samt av fattigvårdsstyrelsens protokoll och dess ledamöters uppgifter framginge, att det varit fattigvårdsstyrelsens avsikt att Vesta Almquist skulle underrätta landsfogden. Rudmar hade därför gjort det felaktiga antagandet att landsfogden varit underrättad, innan Rudmar fått läsa protokollet av den 27 juni. Då fattigvårdsstyrelsen varit oförståndig nog att låta Ingeborg Rosenström efter avstängningsbeslutet lämna orten utan känd adress och dessutom giva henne fjorton dagars förklarings tid, hade Rudmar antagit, att landsfogden ämnat låta dessa fjorton dagar löpa för att få tag i Ingeborg Rosenström utan att föranstalta om efterlysning, som alltid toge sin tid. Det hade ju icke gällt något nytt brott. Av fattigvårdsstyrelsens protokoll den 16 juli framginge, att det vore Rudmar, som anmält saken, att Vesta Almquist skulle underrätta landssekreteraren och landsfogden samt att Rudmar blivit underrättad den 30 juni eller omedelbart efter detta sammanträde. Om Rudmar, såsom Levau nu gjorde gällande, blivit underrättad redan den 28 juni, då Ingeborg Rosenström funnits kvar i Broby, skulle väl Levau ha antecknat detta i sitt protokoll den 16 juli, vilket emellertid icke skett. Rudmar ansåge, att detta styrkte hans uppgifter. Därefter hade Levau den 2 eller den 3 juli 1954 sagt till Vesta Almquist, att det vore bra om hon även kunde underrätta landsfogden. En sådan begäran hade ju aldrig behövt göras, därest Levau haft klart för sig att han anmält saken till Rudmar. Enligt Vesta Almquists uppgift hade Levau den 30 juni icke velat anmäla saken utan ha betänketid. Vid sådant förhållande kunde han ju icke tidigare ha gjort en anmälan. Rudmar vidhölle bestämt, att han den 1 juli endast fått läsa protokollet från den 27 juni

och att Levau därefter låst in detta. Rudmar hade då tänkt att, om landsfogden finge ett protokoll av Vesta Almqvist, så vore det tillräckligt. Av utredningen framginge icke vart detta protokoll eller den av Blomgren upprättade promemorian tagit vägen, men detta hade nog ingen betydelse. De förklaringar Rudmar nu lämnat vore icke gjorda i avsikt att lasta någon annan för det fel, som Rudmar själv begått, utan endast för att bringa ytterligare klarhet och fullständighet i saken.

Rörande den ifrågavarande promemorian upplyste Blomgren, att densamma utgjorts av ett av honom för hand skrivet meddelande till landshövdingen, innehållande, såvitt Blomgren kunde erinra sig, vad han i saken inhämtat av Vesta Almqvist ävensom en uppgift om att Lundborg och Blomgren ansåge, att polisutredning borde verkställas. Promemorian hade senare makulerats.

Den 29 november 1955 inkom till JO från Sandwall en promemoria, enligt vilken kamreraren Erik Carlzon i Broby den 21 oktober 1955 inställt sig hos Sandwall och därvid uppgivit bland annat följande: Den 29 juni 1954, troligen på förmiddagen, hade Carlzon avlyssnat ett telefonsamtal mellan Rudmar och Levau. Han kände igen dessas röster och hade tydligt hört vad de sagt vid telefonsamtalet. De hade talat om föreståndarinnan på ålderdomshemmet i Broby, och samtalet hade rört sig om mordet på Johanna Persson. Carlzon kunde icke exakt återgiva vad Rudmar och Levau sagt, men Rudmars uttalande hade gått ut på att Rudmar skulle ha semester och att dessförinnan ej något borde göras. Levau hade först frågat Rudmar vad de skulle göra. Rudmar hade då svarat, att han hade mycket att göra till utställningen. Ljudet hade därefter dött bort mer och mer, så att Carlzon slutligen ej kunnat uppfatta något.

Med anledning av dessa uppgifter hade enligt promemorian förhör hållits med Rudmar och Levau, därvid Rudmar förnekat, att han överhuvudtaget haft det åsyftade telefonsamtalet, och Levau uppgivit, att han icke hade något som helst minne av ett sådant samtal, varjämte Levau tillagt att, om samtalet verkligen förekommit, Levau skulle lämnat uppgift därom vid tidigare förhör.

Sandwall lät verkställa närmare utredning i anledning av Carlzons berörda uppgifter, vilken utredning därefter hit överlämnades.

I en till riksåklagarämbetet avlåten skrivelse anförde justitieombudsmannen Rudewall därefter följande.

Enligt 1 § allmänna polisinstruktionen den 4 juni 1948 har polisen att upprätthålla allmän ordning och säkerhet samt att fullgöra den verksamhet

i övrigt, som på grund av särskilda stadganden eller hävdvunnet bruk ankommer på polisen, därvid det åligger polisen, bland annat, att uppdraga och utreda begångna brott.

I 8 § samma instruktion stadgas, att polisman skall hålla sin närmaste förman underkunnig om sådana förhållanden rörande tjänsten, som äro av den vikt att de böra komma till dennes kännedom, samt att, därest polisman erhåller kännedom om brott som hör under allmänt åtal, han skall så snart det kan ske åvgiva rapport därom till vederbörande förman.

Av 10 § 1 mom. landsfiskalsinstruktionen den 14 december 1951 framgår, att åtalsrätten för landsfiskal i egenskap av distriktsåklagare icke omfattar de fall, där åtalsrätten uteslutande tillkommer annan åklagarmyndighet eller särskild åklagare förordnats. Till sådana fall höra enligt 4 § 1 mom. instruktionen för landsfogdarna den 24 april 1936, bland andra, brott som omförmälas i 14 kap. 1 och 3—5 §§ samt 25 kap. strafflagen ävensom straffbelagt försök till sådant brott.

Ändå att brott är sådant som avses i 4 § 1 mom. instruktionen för landsfogdarna skall landsfiskal enligt föreskrift i 10 § 2 mom. landsfiskalsinstruktionen ofördröjligen vidtaga alla för brottets beivrande erforderliga åtgärder; och åligger det tillika landsfiskalen att skyndsamt därom underätta landsfogden.

Av handlingarna i förevarande ärende inhämtas, att Levau den 24 juni 1954 erhållit kännedom om den berättelse rörande omständigheterna vid pensionären Johanna Perssons frånfälle å ålderdomshemmet, som Emma Jönsson tidigare samma dag lämnat Ester Wihlborg och som inneburit, att föreståndarinnan vid hemmet vidtagit vissa åtgärder med Johanna Persson, vilka kunde tänkas ha förorsakat eller medverkat till hennes dödsfall. Vad sålunda bragts till Levaus kännedom har visserligen föranlett honom att söka åstadkomma närmare utredning i saken. Detta har emellertid skett i den ordningen att han i egenskap av fattigvårdsstyrelsens ordförande föranstaltat om förhör den 27 juni med Maj-Britt Hermansson och Emma Jönsson, därvid misstankarna mot föreståndarinnan för brottsligt förfarande bekräftats. Först därefter och sedan han följande dag underrettat socialvårdskonsulenten Vesta Almqvist om vad som framkommit och på hennes inrådan kallat fattigvårdsstyrelsen till sammanträde den 30 juni, har Levau omtalat saken för sin förman i polistjänsten, landsfiskalen Rudmar. Beträffande tidpunkten för Rudmars underrättande skilja sig dennes och Levaus uppgifter. Medan Levau påstått, att han redan på kvällen den 28 juni givit Rudmar del av misstankarna, har den senare gjort gällande, att så skett först den 1 juli. Levaus uppgift synes kunna vinna visst stöd i vad Jungberg berättat men överensstämmer å andra sidan mindre väl med vad som antecknats i det av Levau upprättade protokollet från fattigvårdsstyrelsens sammanträde den 16 juli. Även med godtagande av Levaus uppgift i förevarande hänseende finner jag emellertid, i likhet med landsfogden,

att det varit Levaus tjänsteplikt som polisman att tidigare än sålunda skett underrätta Rudmar om vad som förekommit. Med hänsyn till Levaus befattning som ordförande i fattigvårdsstyrelsen kan det i och för sig vara förklarligt att Levau, innan han delgav Rudmar de av Emma Jönssons uttalanden föranledda misstankarna, ville erhålla närmare bekräftelse därå genom att införskaffa uppgifter jämväl från Maj-Britt Hermansson. Detta hade emellertid i så fall, vilket tydligen även varit Levaus ursprungliga avsikt, bort ske omedelbart, redan den 24 juni, och icke uppskjutas flera dagar. Likaså har hänvändelsen till socialvårdskonsulenten varit opåkallad i det läge, vari saken kommit efter förhöret den 27 juni. Ehuru Levau sålunda enligt min mening förfarit felaktigt, finner jag dock hans förfarande, med hänsyn till omständigheterna, icke vara av beskaffenhet att böra medföra ansvar. Jag låter därför i denna del bero vid mina nu gjorda uttalanden.

Beträffande Rudmars befattning med saken är utrett, att Rudmar i varje fall senast den 1 juli 1954 av Levau underrättats om misstankarna mot föreståndarinnan och därvid tagit del av protokollet från fattigvårdsstyrelsens sammanträde den 27 juni. Det har varit Rudmars instruktionsenliga skyldighet att ofördröjligen vidtaga för brottets beivrande erforderliga åtgärder samt underrätta landsfogden om vad sålunda förekommit. Rudmar har emellertid först den 14 juli anmält saken till landsfogden. Detta dröjsmål från Rudmars sida är desto mera anmärkningsvärt som de föreliggande misstankarna avsågo ett ytterligt allvarligt brott, begånget under synnerligen upprörande omständigheter. Som förklaring till sin underlåtenhet har Rudmar uppgivit, att han, som den 1 juli av Levau erhållit upplysning att Vesta Almqvist sagt sig ämna underrätta landsfogden om saken, förlitat sig på att den sistnämnde i sådan ordning redan blivit underrättad. Detta förhållande kan emellertid, särskilt som Rudmar icke vidtagit någon som helst åtgärd i syfte att förvissa sig om att landsfogden på angivet sätt underrättats, icke lända honom till ursäkt. Vad Rudmar vidare anfört därom att han antagit, att landsfogden ämnade låta med sitt ingripande anstå i avbidan på utgången av den av fattigvårdsstyrelsen beslutade förklarings-tiden om fjorton dagar, förtjänar uppenbarligen icke något avseende.

För bedömandet av den försummelse, som Rudmar sålunda låtit komma sig till last, är av betydelse huruvida något polistjänsten ovidkommande motiv inverkat på Rudmars förfarande i saken. Härutinnan föreligger den av Levau lämnade uppgiften att Rudmar, sedan han den 1 juli av Levau underrättats om misstankarna mot föreståndarinnan och läst det ifrågasvarande protokollet, yttrat till Levau: "Vi låter saken bero tills utställningen är över." Därest ett sådant yttrande fällts, synes det knappast kunna tolkas annorlunda än såsom uttryck för Rudmars mening att polisutredningen i saken borde anstå av hänsyn till den aktuella utställningen i Broby, i vars bestyrelse Rudmar innehade en framskjuten ställning. Rudmar har visserligen bestritt, att han fällt det nämnda yttrandet. I likhet

med landsfogden finner jag emellertid Levaus uppgift få ett visst stöd i den berättelse, som Levaus hustru lämnat. I detta sammanhang är även att beakta vad Carlzon uppgivit rörande ett den 29 juni 1954 mellan Levau och Rudmar förekommet telefonsamtal, som Carlzon skulle ha avlyssnat. Rudmar har förnekat, att det uppgivna samtalet ägt rum, och Levau har icke heller kunnat erinra sig detsamma. Tilltron till Carlzons uppgifter förringas även i viss mån av det förhållandet att dessa uppgifter — först mer än ett år efter den uppgivna händelsen — synas ha delgivits landsfogden såsom ett slags hämnadeakt. Å andra sidan synas uppgifterna icke böra utan vidare lämnas helt åsido. Förutom den omständigheten att Rudmars vid samtalet påstådda yttrande rörande utställningen står i överensstämmelse med vad Rudmar jämväl enligt Levau — ehuru vid annat tillfälle — skulle ha yttrat till Levau, är härvid bland annat att märka, att Carlzon företett en dagbok, däri anteckning om samtalet gjorts, samt att han redan omkring årsskiftet 1954/1955 berättat om sin avlyssning av samtalet för andra personer.

Oavsett huruvida det kan styrkas, att Rudmar låtit sitt handlande påverkas av hänsyn till den nämnda utställningen, innefattar emellertid Rudmars berörda försummelse ett klart tjänstefel, som icke kan undgå beivran.

Vidkommande härefter vad som från länsstyrelsens sida åtgjorts i anledning av dit gjord anmälan rörande förevarande misstankar framgår av handlingarna att — sedan fattigvårdsstyrelsen vid sammanträdet den 30 juni 1954 beslutat låta anstå med ingivande av polisanmälan samt Vesta Almqvist med anledning av detta beslut förklarar sig ämna konferera med länsstyrelsen — Vesta Almqvist någon av de första dagarna i juli 1954, sannolikt den 2 juli, till Blomgren i dennes egenskap av tjänsteman vid länsstyrelsen överlämnat ett exemplar av protokollet från fattigvårdsstyrelsens sammanträde den 27 juni och därvid lämnat vissa uppgifter om vad som förekommit vid sammanträdet den 30 juni. Med hänsyn till det grova brott, varom misstankar sålunda bragtes till länsstyrelsens kännedom, har det uppenbarligen förelegat skyldighet för länsstyrelsen, som är länets högsta polismyndighet, att om de framkomna misstankarna skyndsamt underrätta den myndighet, som skolat inleda förundersökning rörande det ifrågavarande brottet, eller således landsfogden i länet. Någon anledning att på sätt skett dröja med åtgärd härutinnan i avbidan på landshövdingens ställningstagande har enligt min mening, särskilt som såväl Lundborg som Blomgren tydligen ansett självklart att polisutredning måste komma till stånd, icke förelegat. Än mer anmärkningsvärt är emellertid att, sedan landshövdingen den 5 juli beslutat att saken skulle göras till föremål för polisutredning, detta beslut — som icke torde kunna tilläggas annan innebörd än att länsstyrelsen skulle underrätta behörig förundersökningsmyndighet om vad som i saken kommit till länsstyrelsens kännedom — icke blivit verkställt. Anledning härtill har varit att Lundborg, sedan han erhållit del av lands-

hövdingens berörda beslut, givit tillsägelse om att Levau skulle anmodas anmäla saken till polisutredning och att Lundborg därefter godtagit en uppgift att Levau förklarar sig komma att föranstalta om sådan anmälan. Att tillämpa en sådan ordning för landsfogdens underrättande — i stället för att låta direkt underrätta denne — har varit så mycket mera opåkallat som densamma skulle ha inneburit en alldeles onödig omgång och därjämte uppenbarligen varit ägnad att föranleda missförstånd. Härvid är att märka, att det för Levau måste ha tett sig svårförståeligt, att länets högsta polismyndighet, då den funnit förundersökning böra verkställas, icke i första hand själv underrättade vederbörande myndighet, utan att åtgärd i sådant syfte skulle vidtagas av fattigvårdsstyrelsen eller av Levau såsom enskild polisman. Levau har också vid det samtal han i saken haft med Blomgren fått den uppfattningen att länsstyrelsen under alla omständigheter själv skulle underrätta landsfogden. Någon åtgärd för att förvissa sig om att det av honom anvisade sättet för landsfogdens underrättande verkligen lett till avsett resultat har icke heller av Lundborg vidtagits. Genom att förfara på sätt skett har Lundborg gjort sig skyldig till fel i tjänsten. Vad Lundborg anfört till försvar för sitt handlingssätt kan icke godtagas. På grund härav och med hänsyn till vikten ur allmän synpunkt av att miss-tankar om grova brott i vederbörlig ordning bringas till behörig myndighets kännedom kan åtal mot Lundborg icke underlåtas.

JO uppdrog därför åt riksåklagarämbetet att väcka eller låta väcka och utföra talan mot Lundborg och Rudmar för de tjänstefel, till vilka de enligt vad ovan anmärkts gjort sig skyldiga. Åtalet mot Lundborg och — med hänsyn till sambandet mellan de ifrågavarande tjänstefelen — jämväl åtalet mot Rudmar borde väckas vid hovrätten över Skåne och Blekinge. Mot såväl Lundborg som Rudmar borde ansvar yrkas enligt 25 kap. 4 § strafflagen.

Hovrätten över Skåne och Blekinge yttrade i dom den 10 juli 1956 följande.

Rudmar har vidgått riktigheten av åklagarens gärningsbeskrivning, men har bestritt åtalet, därvid han gjort gällande, att hans förfarande med hänsyn till omständigheterna icke vore av beskaffenhet att böra medföra ansvar.

Som förklaring till dröjsmålet har Rudmar uppgivit: Då Rudmar den 1 juli 1954 av Levau erhållit underrättelse om misstankarna mot föreståndarinnan, hade Levau samtidigt lämnat beskedet, att Vesta Almqvist ägde kännedom om dessa och sagt sig skola underrätta såväl landsfogden som länsstyrelsen om saken. Eftersom Vesta Almqvist vore tjänsteman, hade Rudmar icke ansett sig hava anledning betvivla att underrättelsen fram-

förts. Rudmar hade därför förutsatt, att landsfogden vid denna tidpunkt redan blivit informerad. Levau hade vidare vid det ifrågavarande tillfället uppgivit, att föreståndarinnan avrest till okänd ort samt att hon erhållit föreläggande av fattigvårdsstyrelsen att inom fjorton dagar inkomma med förklaring över de misstankar om brott, som yppats mot henne. Eftersom det ifrågasatta brottet skulle hava förövats redan i december 1952 och närmare utredning om detsamma icke kunde ske utan föreståndarinnans hörande samt föreståndarinnan ej kunde förstöra något bevismaterial eller eljest hindra utredningen, hade Rudmar antagit, att landsfogden ämnat låta med sitt ingripande anstå, tills föreståndarinnan återkomme till Broby.

Ändå att åtalsrätten för landsfiskal i hans egenskap av distriktsåklagare icke omfattar sådant brott, för vilket misstankar mot föreståndarinnan i förevarande fall yppats, har enligt 10 § 2 mom. landsfiskalsinstruktionen Rudmar varit skyldig att ofördröjligen vidtaga alla för brottets beivrande erforderliga åtgärder; och har det tillika ålegat honom att skyndsamt där-om underrätta landsfogden.

Rudmar, som åtminstone så tidigt som den 1 juli 1954 fått kännedom om misstankarna mot föreståndarinnan, har emellertid först den 14 i samma månad anmält saken till landsfogden. Även om Rudmar, såsom av utredningen synes framgå, i viss mån haft anledning förutsätta att landsfogden på annat sätt blivit underrättad om saken, har han dock icke, särskilt som misstankarna avsett ett synnerligen allvarligt brott, ägt förlita sig på att så skett. Dröjsmålet har varit av den betydelse att Rudmar genom detsamma gjort sig skyldig till tjänstefel.

Lundborg har bestritt bifall till åtalet samt anfört: Den 2 eller den 3 juli 1954 hade dåvarande förste länsnotarien Blomgren anmält, att han av Vesta Almqvist underrättats om att föreståndarinnan å ålderdomshemmet misstänktes hava bragt en pensionär om livet. Blomgren hade företett ett till honom av Vesta Almqvist överlämnat, av fattigvårdsstyrelsens ordförande upprättat protokoll i saken. Blomgren hade därvid omtalat, att föreståndarinnan avstängts från tjänstgöring samt att någon polisanmälan ej gjorts. När Lundborg läst protokollet, hade det ögonblickligen stått klart för honom, att polisutredning måste ske. Blomgren och Lundborg hade varit ense om att fattigvårdsstyrelsen, vars ordförande tillika vore fjärdingsman, skulle anmodas göra polisanmälan. Lundborg hade emellertid bett Blomgren anmäla ärendet för landshövdingen, som Lundborg trott vara anträffbar. Troligen den 5 juli hade Blomgren helt kortfattat omtalat, att han föredragit ärendet för landshövdingen, som förklarat att polisutredning skulle ske. För att påskynda saken hade Lundborg yttrat till Blomgren: ”Ring då omedelbart till fjärdingsmannen och anmoda honom anmäla saken”, varpå Lundborg tillagt: ”Säg honom, att annars gör vi det.” Avsikten med tillägget hade varit att för Levau framhålla deras allvarliga syn

på saken. Då Lundborg fällt nyssnämnda yttrande, hade det syntts honom lämpligt, att anmälan gjordes till landsfiskalen, som befunno sig på samma plats som Levau samt på den plats där dödsfallet inträffat och den misstänkta befunno sig. Samma dag hade Blomgren omtalat, att han framfört beskedet till Levau samt att denne förklarar, att han vore fullt införstådd med att anmäla saken. Lundborg hade då ansett sig bestämt kunna utgå från, att landsfiskalen bleve underrättad och att denne omedelbart skulle vidtaga erforderliga åtgärder i avvaktan på att landsfogden övertog saken. Lundborg ansåge sin underlåtenhet att efterhöra ärendets vidare utveckling ursäktlig även på grund av de pressande arbetsförhållanden, som vid denna tid varit rådande på landskansliet. Under den aktuella tiden hade på landskansliet funnits allenast tre jurister mot vanligen sex. Helt nya arbetsuppgifter hade dessutom tillkommit under veckan den 5—den 10 juli, då vissa tecken börjat tyda på att en paratyfusedemi kunde uppkomma. — Lundborg vore fullt medveten om att det riktigaste och lämpligaste varit att direkt överlämna ärendet till landsfogden men hans förfarande kunde ej anses såsom tjänstefel.

Det har ålegat Lundborg i egenskap av avdelningschef vid länsstyrelsen att om de till honom framförda misstankarna skyndsamt underrätta den myndighet, som haft att föranstalta om förundersökning rörande det ifrågasatta brottet, eller således landsfogden i länet.

Utredningen giver vid handen, att Lundborg i stället för att direkt underrätta landsfogden vidtagit de av Lundborg angivna åtgärderna i och för förundersökning och beivrande av brottet. Dessa åtgärder hava emellertid varken lett till att landsfogden utan tidsutdräkt erhållit kännedom om saken eller ens varit uppenbart därtill ägnade.

Lundborg kan fördenskull icke undgå ansvar för tjänstefel.

Hovrätten dömer envar av Rudmar och Lundborg jämlikt 25 kap. 4 § strafflagen för tjänstefel att till kronan böta 15 dagsböter, varje dagsbot för Rudmar bestämd till 15 kronor och för Lundborg till 25 kronor.

Om detta beslut voro tre av hovrättens ledamöter ense. Presidenten var av skiljaktig mening såvitt angick åtalet mot Lundborg och anförde i denna del: "Jag finner väl lika med pluraliteten att det ålegat Lundborg att skyndsamt underrätta landsfogden om de framförda misstankarna. Lundborgs underlåtenhet därutinnan anser jag emellertid med hänsyn till de av honom vidtagna åtgärder och omständigheterna i övrigt ej böra för honom föranleda ansvar för tjänstefel. Jag lämnar förty åtalet mot Lundborg utan bifall."

Mot hovrättens dom ha Rudmar och Lundborg fullföljt talan. Målet är beroende på Kungl. Maj:ts prövning.

7. Försummelse av landssekreterare vid handläggning av beredskapsärende

I ett under år 1951 till samtliga länsstyrelser utfärdat hemligt brev har Kungl. Maj:t meddelat föreskrifter rörande viss beredskap. Åtgärder enligt brevet skola vidtagas dels av länsstyrelse och dels av vissa lokala myndigheter. I brevet föreskrives således, att det åligger de lokala myndigheterna att uppgöra de planer och vidtaga de förberedelser i övrigt, som påkallas av föreskrifterna i brevet, samt att planerna skola granskas av länsstyrelsen.

Vid en av justitieombudsmannen Rudewall den 24 och den 25 mars 1955 verkställd inspektion av länsstyrelsen i Västernorrlands län inhämtades rörande handläggningen hos länsstyrelsen av förevarande ärende, bland annat, att länsstyrelsen, sedan brevet den 19 juni 1951 dit inkommit, den 6 juli samma år för kännedom överlämnat avskrifter av brevet till, bland andra, de ifrågavarande lokala myndigheterna samt att länsstyrelsen först i en den 16 juli 1954 expedierad skrivelse anmodat myndigheterna att verkställa den anbefallda planläggningen med iakttagande av vissa anvisningar, som dåmera uppgjorts.

Med anledning av vad sålunda förekommit avgav länsstyrelsen infordrat yttrande, vid vilket fogats yttranden av landssekreteraren i länet Sven Johan Nilsson jämte vissa andra befattningshavare. I sitt yttrande anförde länsstyrelsen, bland annat, att det icke skäligen syntes kunna påstås att någon av de för ärendets handläggning ansvariga tjänstemännen åsidosatt sin tjänsteplikt eller i något väsentligt hänseende förfarit oriktigt.

Sedan ytterligare utredning i saken företagits, avgav Nilsson nytt yttrande, däri han bland annat framhöll, att det icke med tillgänglig arbetskraft vore möjligt att inom rätt tid medhinna alla viktiga och brådskande arbetsuppgifter, varför det inom åtskilliga områden måste uppkomma eftersläpningar.

I en till riksåklagarämbetet avlåten skrivelse anförde därefter justitieombudsmannen Rudewall, bland annat, följande.

Det vore instruktionsenligt föreskrivet och läge för övrigt i sakens natur att ärende, som anhängiggjordes hos länsstyrelse, skulle utan onödig tidsutdräkt företagas till behandling. I förevarande fall hade, såvitt anginge den i brevet föreskrivna lokala planläggningen, länsstyrelsen i första hand haft att beordra planlägningsarbetets igångsättande, därvid det varit lämpligt att anvisningar till myndigheternas ledning lämnades av länsstyrelsen. Vål kunde någon anmärkning icke i och för sig riktas mot läns-

styrelsens förfarande att den 6 juli 1951, såsom en inledande åtgärd vid ärendets behandling, översända avskrifter av brevet till de lokala myndigheterna för kännedom i avsikt att senare anmoda dem verkställa planläggningen med ledning av anvisningar, vartill förslag skulle uppgöras. Ärendet hade emellertid därefter varit föremål för en långsamhet i handläggningen, som vore synnerligen anmärkningsvärd. Först den 16 juli 1954 eller således mer än tre år efter brevets mottagande hade länsstyrelsen beordrat myndigheterna att utföra viss planläggning i saken. Ansvar för att ärendet inom behörig tid handlagts hos länsstyrelsen hade åvilat Nilsson. Något förhållande av beskaffenhet att kunna lända Nilsson till ursäkt föreläge icke. Vad Nilsson låtit komma sig till last genom sin försummelse att tillse, att planlägningsarbetet utan onödig tidsutdräkt beordrats till utförande, funne JO, i betraktande jämväl av ärendets speciella beskaffenhet och det långa dröjsmål som förelupit, icke kunna undgå beivran.

JO uppdrog därför åt riksåklagarämbetet att vid hovrätten för Nedre Norrland väcka och utföra åtal mot Nilsson för hans berörda försummelse. Ansvar borde yrkas enligt 25 kap. 4 § strafflagen.

I dom den 2 november 1956 uttalade hovrätten för Nedre Norrland, att länsstyrelsen vid ärendets handläggning visat försummelse, för vilken Nilsson vore ansvarig. På anförda skäl fann emellertid hovrätten försummelsen så ursäktlig, att den icke skäligen borde föranleda ansvar för tjänstefel. Hovrätten lämnade förty åtalet utan bifall.

I målets avgörande deltog hovrättens president och tre ledamöter, av vilka presidenten och en ledamot voro ense om det beslut domen innehåller. Två ledamöter voro skiljaktiga och dömde Nilsson jämlikt 25 kap. 4 § strafflagen för tjänstefel att utgiva 15 dagsböter om 35 kronor.

Med den utgång målet fått i hovrätten fann jag mig icke kunna åtnöjas. Jag fullföljde därför talan mot hovrättens dom under yrkande att högsta domstolen måtte, med ändring av domen, fälla Nilsson till ansvar för hans ifrågavarande försummelse.

Målet är beroende på Kungl. Maj:ts prövning.

II. Redogörelse för ärenden, som föranlett åtgärd för disciplinär bestraffning

1. Olämpligt uppträdande av polisman under tjänsteutövning

Lantbrukaren Gösta Ewert Silwerheden i Stehag blev natten till den 23 juli 1952 under ett tillfälligt uppehåll i Gravarne såsom misstänkt för att vara identisk med en för brott efterlyst person gripen av överkonstapeln Hugo Nilsson och polismannen Orvar Carlsson, båda i Gravarne, samt polismannen Harry Hansson på Smögen. Sedan Silwerheden legitimerat sig, blev han omedelbart släppt.

Silwerheden ingav därefter till landsfiskalen i Sotenäs distrikt en anmälan mot Nilsson, Carlsson och Hansson för det de vid ifrågavarande tillfälle uppträtt på ett olämpligt sätt samt misshandlat Silwerheden. Sedan denna anmälan överlämnats till landsfogden i Göteborgs och Bohus län Allan Grauers, verkställde denne förundersökning i saken.

Av förundersökningshandlingarna framgick följande.

Den 22 juli 1952 hade till landsfiskalen i Sotenäs distrikt inkommit underrättelse om att kriminalpolisen i Göteborg efterlyste en person vid namn Sture Evald Solhagen såsom misstänkt för förmögenhetsbrott. Efterlysningen hade innehållit Solhagens signalement. Hansson hade beordrats att under kvällen nämnda dag spana efter Solhagen på restaurangerna på Smögen.

Samma dag hade Silwerheden och hans broder, gymnastikdirektören Kjell Erik Sandberg, vilka under semesterresa gjort uppehåll i Gravarne, begivit sig över till Smögen, där de på kvällen intagit supé på en restaurang.

Vid förfrågan under kvällens lopp hade Hansson av källarmästaren på sistnämnda restaurang fått upplysning om att en person vilkens utseende överensstämde med signalementet på Solhagen och som vid förutbeställning av bord uppgivit namnet Silwerheden befunno sig där. Hansson hade civilklädd begivit sig dit och fått en plats intill Silwerheden och Sandberg. Sedan Hansson konstaterat att Silwerheden företedde likhet med den efterlyste, hade han telefonerat till Nilsson, vilken senare, också civilklädd, infunnit sig och tagit plats bredvid Hansson. Nilsson och Hansson hade tillsammans iakttagit Silwerheden och Sandberg under omkring en timmes tid, men icke gjort något försök att samtala med dem. Då restaurangen stängts och Silwerheden och Sandberg kort efter midnatt tagit färjan tillbaka till Gravarne, hade Nilsson och Hansson följt efter dem, oavlatligt bevakande bröderna. För att undvika onödig uppmärksamhet hade Nilsson ej velat

anmoda dem att legitimera sig vare sig på restaurangen eller under färden därifrån. Nilsson och Hansson hade fördenskull kommit överens om att följa efter männen till deras bostad och där avkräva dem legitimation. Efter återkomsten till Gravarne hade Silwerheden och Sandberg begivit sig till torget. Hansson hade gått fram till ett korvstånd på torget och där sammanträffat med Carlsson, som även var civilklädd, samt uppmanat honom att inleda samtal med Silwerheden och Sandberg och försöka ta reda på var de bodde.

Om vad därefter förekom uppgav Silwerheden följande: Medan Silwerheden och Sandberg fortfarande stodo på torget hade en för dem okänd man kommit fram till dem och börjat samtala med dem. Mannen hade sagt sig vara fiskare och hade berättat om fiskefärder till England samt förklarat, att han skulle ge sig ut på en sådan färd följande morgon, om vädret bleve gynnsamt. Sedan de tillsammans köpt korv i korvståndet, hade mannen föreslagit att de skulle spela poker tillsammans, vilket Silwerheden och Sandberg avböjt. Vid bilstationen på torget hade stått två kvinnor och väntat på bil. Mannen hade gått fram till dem och Silwerheden och Sandberg hade dröjande följt efter. Mannen hade inlett ett livligt samtal med kvinnorna och därunder föreställt sig med namnet "Carlqvist". Också Silwerheden och Sandberg samt de båda kvinnorna hade föreställt sig. "Carlqvist" hade velat bjuda kvinnorna på grogg och sagt sig kunna skaffa amerikanska cigaretter "vid sidan av". I detsamma hade en uniformerad tulltjänsteman kommit gående över torget med en portfölj i handen. "Carlqvist" hade sagt sig vilja ha portföljen samt lämnat sällskapet för ett ögonblick och gått fram till tulltjänstemannen, vilken därvid överlämnat portföljen till honom. Då "Carlqvist" återkommit, hade han stått och lekt en stund med portföljen och med en väska som tillhörde en av kvinnorna. Därefter hade han tagit upp en halvliter eau de vie ur portföljen. Silwerheden och Sandberg hade fått uppfattningen att "Carlqvist" antingen var berusad eller en "ovanligt skum individ". Efter vad Silwerheden förstått hade kvinnorna varit av samma mening. Då kvinnornas bil kommit, hade "Carlqvist" betett sig som om han velat följa med dem. Kvinnorna hade emellertid givit sig av utan honom. Silwerheden och Sandberg hade blivit stående kvar en stund vid bilstationen och Silwerheden hade yttrat till Sandberg, att de icke vidare borde inlåta sig med en så otrevlig individ som "Carlqvist". Därefter hade de börjat gå mot sin bil, som de haft parkerad ett stycke från torget. För att slippa från "Carlqvists" enträgna försök att locka dem med i förhävanden, för vilka de icke hade något intresse, hade de tagit en omväg genom en liten gränd. I denna hade de blivit upphunna av tre män av vilka en yttrat: "Nu klipper vi till." Männen hade hastigt visat fram polisbrickor, varefter, innan Silwerheden i det rådande mörkret hunnit mer än skynta brickorna, Silwerheden blivit gripen i armarna. En av männen hade varit "Carlqvist". Denne hade i hänfull ton yttrat: "Spe-

let är slut, nu är ni fast." En förfrågan från Silwerheden om anledningen till ingripandet hade avfärdats med yttrandet "det får Ni veta senare". Silwerheden hade vid närmare eftertanke funnit det tvivelaktigt huruvida "Carlqvist", med hänsyn till det sätt på vilket han tidigare uppträtt, verkligen kunde vara polisman och Silwerheden hade så småningom kommit till uppfattningen att de polisbrickor som visats varit falska. I tron att han blivit utsatt för ett planlagt rånöverfall hade Silwerheden därför skräckslagen sltit sig lös och sprungit nedåt torget, där han skrikit på hjälp så mycket lungorna orkade. Silwerheden hade emellertid strax blivit upphunnen och kommit i handgemäng, varunder han dragits omkull och fått sin ena tumme vrickad ur led. Sålunda övermannad hade Silwerheden placerats i en bil och förts till polisstationen. Sedan Silwerheden där givits tillfälle att legitimeras sig, hade det stått klart för polismännen, att Silwerheden icke vore identisk med den efterlyste Solhagen. Silwerheden hade därefter lösgivits och förts till läkare för att få sin skada omsedd. Sandberg, som lyckats komma undan i samband med Silwerhedens flyktförsök, hade polisen icke vidare eftersökt.

Sandberg bekräftade riktigheten av vad Silwerheden uppgivit rörande vad som förekommit intill dess Sandberg lyckats undkomma.

Carlsson uppgav: Då Carlsson vid midnattstid uppehöll sig vid korvståndet på torget hade Hansson kommit fram till standet. Carlsson hade velat samtala med Hansson, men denne hade genom blinkningar låtit Carlsson förstå att de icke borde visa sin bekantskap öppet. Carlsson hade därför, sedan Hansson lämnat korvståndet, följt efter honom och mött honom bakom detta. Hansson hade därvid pekat på Silwerheden och Sandberg och viskat: "Dom som går där ska skuggas. Slå dig i slang med dom och ta reda på var dom bor." Carlsson hade samtidigt iakttagit, att Nilsson stått ett stycke längre bort vid en tidningskiosk. Efter att ha kvarlämnat sin portfölj i korvståndet hade Carlsson gått fram till Silwerheden och Sandberg och sagt "hej" samt frågat dem, hur de hade det på semestern. Carlsson hade uppgivit, att han vore fiskare. Efter en promenad tillsammans fram och tillbaka till kajen hade antingen Silwerheden eller Sandberg velat gå till korvståndet och köpa korv. Tillsammans hade de därefter gått till bilstationen, där de inlåtit sig i samtal med två kvinnor. Troligen Sandberg hade därunder frågat, om icke Carlsson, som ju ginge på fiskefärder, hade tillgång till sprit. Carlsson hade svarat, att fiskarna finge både exportöl och cigaretter. På Sandbergs fråga om han kunde få köpa cigaretter hade Carlsson förklarat, att cigaretterna vore förseglade och icke finge brytas förrän man kommit till sjöss. Efter en stund hade Carlsson observerat, att kustvakten Hugo Bengtsson, som var iförd tullverkets uniform, kommit gående över torget i riktning mot tidningskiosken med Carlssons portfölj i handen. För att få tillfälle att tala med Nilsson hade

Carlsson sagt till Silwerheden och Sandberg, att han skulle gå bort och hämta portföljen. Carlsson hade därefter gått över torget och träffat Nilsson, Hansson och Bengtsson bakom tidningskiosken. Hansson hade frågat, vad Silwerheden och Sandberg hette. Då Carlsson sagt att han icke fått veta det, eftersom han icke föreställt sig, hade Hansson förklarat: "Du får göra det. Den ene av dom ska' heta 'Silwerheden'." Carlsson hade därigenom bibragts uppfattningen att Silwerheden vore namnet på den efterlyste. Sedan Carlsson fått sin portfölj, som innehöll en halvliter eau de vie, hade han återvänt till bilstationen. Där hade han frågat de båda kvinnorna, var de bodde. Då de svarat att de bodde utanför samhället, hade Carlsson yttrat: "Det var ju synd det. Hade Ni nu haft något rum, kunde vi gått dit, så kunde jag bjudit på en grogg." Samtidigt hade Carlsson öppnat sin portfölj och visat konjaksbuteljen. I avsikt att därigenom intressera Silwerheden och Sandberg och få dem att tala om var de bodde hade Carlsson i detta sammanhang yttrat till kvinnorna: "Då är ni inte intresserade av en kläd poker?" Ingen i sällskapet hade svarat något därpå. Carlsson hade därefter sträckt fram handen och föreställt sig som "Carlqvist", varvid kvinnorna, liksom även Silwerheden och Sandberg, sagt sina namn. "För säkerhets skull" hade Carlsson ytterligare frågat Silwerheden om hans namn. Sedan den bil de båda kvinnorna väntade på därefter kommit, hade Carlsson tagit en kasse, som tillhörde en av dem, och gått några meter bort från bilen. En av kvinnorna hade följt efter och Carlsson hade med låg röst meddelat henne, att han vore från polisen och att han hade två kolleger stående bakom tidningskiosken. Carlsson hade bett kvinnan stanna och hjälpa polisen med att uppehålla Silwerheden och Sandberg genom samtal medan Carlsson gick bort till Nilsson och meddelade, att han uttröt att den ene av männen hette Silwerheden. Kvinnan hade emellertid vägrat, varefter hon tagit kassen från Carlsson och satt sig i bilen. Innan bilen kört hade Carlsson skyndat fram till chauffören och sagt: "Inte ett ord om vem jag är." I detsamma hade Carlsson hört Bengtsson ropa: "Orvar, Orvar, dom stack bägge två." Carlsson hade bett Bengtsson att tillkalla Nilsson och Hansson, varefter Carlsson skyndat in i en gränd intill drokstationen där han hört steg. Där hade Carlsson hunnit upp Silwerheden och Sandberg och frågat dem "vart tog Ni vägen". En av dem hade frågat, om det icke vore möjligt att komma fram vidare i gränden. Carlsson hade förnekat detta och lovat att visa dem vägen, om de följde med honom. Då Nilsson i detsamma kommit och på Carlssons fråga vad de borde göra svarat "vi tar dom med", hade Carlsson tagit fram och visat sin polisbricka och yttrat: "Nu är det slut med det här spelet. Detta är polisen. Vill Ni följa med oss." Nilsson och Hansson, vilken sistnämnde också kommit tillstädes, hade jämväl visat sina polisbrickor. Silwerheden och Sandberg hade frågande upprepat "polisen, polisen" och Silwerheden hade tillagt vänd till Carlsson: "Men Ni var ju fiskare nyss." Carlsson och Hansson hade utan att lämna någon förkla-

ring fattat tag i Silwerheden och lett honom ut ur gränden och över torget. På Silwerhedens fråga om anledningen till gripandet hade Carlsson där- under svarat, att Silwerheden senare skulle få besked. Situationen hade där- efter utvecklats sig i huvudsak på sätt Silwerheden beskrivit. Under hand- gemänget hade Silwerheden skrikit, så att Carlsson måst försöka tysta ho- nom. Då Carlsson icke lyckats därmed på annat sätt, hade han med ena ar- men tryckt till Silwerheden över nacken och halsen men däremot icke gripit honom över strupen. Tryckningen hade icke varit hårdare än att Silwer- heden kunnat fortsätta att skrika, ehuru mera dämpat. Bland annat hade Silwerheden ropat: "Stryp mig inte."

Rörande Carlssons uppträdande på torget uppgav den ena av de båda ovannämnda kvinnorna, Inga Sörlin, att han verkat i högsta grad onykter och "pratade en massa smörja". Han hade sett "väldigt sluskaktig ut" och talat med en berusad persons jargong. Han hade erbjudit sig att "ordna smuggelkonjak av en tullare" och bett kvinnorna försöka skaffa "vatten till grogg". Silwerheden och Sandberg däremot hade icke varit enträgna på något sätt. Då kvinnornas bil kommit, hade Carlsson dragit Inga Sörlin avsides och förklarat att han vore polisman samt bett att de skulle hjälpa till att "fånga in" Silwerheden och Sandberg, vilka vore "stortjuvar". Han hade vidare föreslagit, att de skulle lura Silwerheden och Sandberg med i bilen. Då Inga Sörlin avböjt, hade Carlsson vänt sig till chauffören och yttrat något liknande till denne. Carlsson hade då fortfarande verkat be- rusad och Inga Sörlin hade icke trott på uppgiften att han vore polisman.

Den andra av de båda kvinnorna, Britta Lindgren, lämnade i allt väsent- ligt samma uppgifter som Inga Sörlin.

Bilens chaufför, Elof Hansson, som väl kände Carlsson, förklarade i fråga om Carlssons påstående vid tillfället att han befunnit sig i tjänsteutövning, att han "ej själv trott så mycket på polisman Carlsson just då".

Nilsson och Hansson samt kustvakten Bengtsson bekräftade i allt väsent- ligt vad Carlsson uppgivit om deras förehavanden på torget. De hade icke gjort några närmare iakttagelser av Carlssons uppträdande. Hansson upp- gav, att han icke bett Carlsson om annat än att söka utröna, var Silwer- heden och Sandberg bodde. Beträffande vad som förekommit i samband med gripandet av Silwerheden uppgåvo Nilsson, Hansson och Bengtsson i allt väsentligt detsamma som Silwerheden och Carlsson. Hansson uppgav vidare, att han och Carlsson fått hjälp av några tillskyndande civilpersoner att hålla fast Silwerheden, sedan Silwerheden efter flyktt försöket ånyo fast- tagits och dragits omkull. Polismännen förnekade, att de vid gripandet eller under handgemänget brutit i Silwerhedens armar. Hansson uppgav, att ska- dan i Silwerhedens tumme förmodligen uppstått då Silwerheden fallit om- kull. Jämväl de civilpersoner som kommit tillstädes under handgemänget med Silwerheden hördes, och om sina iakttagelser därvid berättade de i huvudsaklig överensstämmelse med övriga i ärendet hörda. En av dem, taxi-

båtsföraren Karl Allan Karlsson, uppgav, att han tyckt att Silwerheden blivit väl hårdhänt behandlad i betraktande särskilt av att det varit fyra personer samtidigt, som sökt övermannna honom.

I anledning av den verkställda förundersökningen anförde Grauers i beslut den 16 december 1953: Polismännen hade anledning misstänka, att Silwerheden var den för brott efterlyste Solhagen. Övervägande skäl talade för att Nilsson på ett tidigt stadium bort avkräva den misstänkte legitimation. Å andra sidan kunde det ur spaningssynpunkt vara av värde att först söka utröna, var den misstänkte hade sin tillfälliga bostad och huruvida han hade medbrottslingar. Carlssons tillvägagångssätt vid försök att utröna dessa saker vore klart olämpligt men med hänsyn tagen till samtliga omständigheter ej av beskaffenhet att föranleda annan åtgärd än den erinran, som innefattades i vad Grauers sålunda anført. — Enligt uppgifter av kustvakten Bengtsson och fiskaren K. G. Lorentzon hade Silwerheden och Sandberg sprungit från taxistationen efter samtalet med Carlsson, varom polismännen underrättats. Därigenom hade polismännens misstankar att Silwerheden var den efterlyste Solhagen stärkts. Skäl till anmärkning mot Nilsson för att han nu beslöt omhändertaga Silwerheden och Sandberg föreläge ej. — Silwerheden hade efter omhändertagandet satt sig till motvärn mot polismännen. Carlsson och Hansson, som tillsammans fört Silwerheden mot polisstationen, syntes ha brustit i vaksamhet och kraft vid ingripandet mot denne genom att ej förhindra att han gjorde sig fri. Anledning att på grund därav vidtaga åtgärd mot någon av dem föreläge dock ej. Carlsson hade uppgivit, att han i samband med att Silwerheden satte sig till motvärn och skrek högljutt för att tysta honom lagt sin högra arm om nacken och halsen på Silwerheden och tryckt huvudet mot sin bröstorg. Därigenom kunde Carlsson icke anses ha gjort sig skyldig till ansvar för misshandel. Det vore ostridigt, att Silwerhedens vänstra tumme skadats efter det han sammanträffat med Carlsson. Det hade emellertid icke kunnat utrönas närmare, när det skett eller hur skadan uppkommit. Det vore icke uteslutet, att skadan uppkommit genom Silwerhedens fall mot marken (yttersta leden stukad). Av de hördas utsagor hade icke framkommit, att någon av de medagerande tagit något tag om Silwerhedens vänstra arm på sådant sätt, att skadan kunnat uppstå. Silwerheden hade icke utsatts för våld, som med hänsyn till omständigheterna icke kunde anses försvarligt. De uppgifter, som lämnats om Carlssons nykterhetstillstånd, gäve ej vid handen att Carlsson var onykter. Silwerheden hade gjort sig skyldig till våldsamt motstånd, vilket Silwerheden förklarar bero på att han genom Carlssons uppträdande fått den uppfattningen, att denne var någon ”skumfigur”. När sedermera Silwerheden greps hade emellertid polismännen legitimerat sig, varför Silwerheden då bort inse att han hade med polismän att göra. Att så ej skett syntes emellertid icke med hänsyn till omstän-

digheterna föränleda ansvar för Silwerheden. I anledning därav avskrevs ärendet från vidare handläggning.

I en den 2 februari 1955 hit inkommen klagoskrift hemställde Silwerheden under hänvisning till nyss nämnda beslut, att JO måtte upptaga ärendet till prövning och vidtaga de åtgärder, vartill förhållandena kunde föränleda.

Med anledning av innehållet i klagoskriften och ovanberörda förundersökningshandlingar anmodades Carlsson att hit inkomma med yttrande. I avgivet yttrande vidhöll Carlsson i huvudsak sina ovan återgivna tidigare uppgifter.

I ärendet inkom därefter Grauers med infortrat yttrande såvitt angick Carlssons handlande före Silwerhedens omhändertagande och avförande till polisstationen. Grauers anförde: Carlsson hade vid tillfället varit i tjänst. Med hänsyn till Carlssons uppdrag och då det ankommit på Nilsson att taga initiativet till gripandet av Silwerheden hade Carlsson sökt uppehålla Silwerheden och Sandberg till lämplig tidpunkt därför. De medel han använt för att nå sitt ändamål kunde förklaras av hans fallenhet för skämt och upptåg. Han hade emellertid enligt Grauers mening gått för långt och genom sitt uppträdande bibringat Silwerheden den uppfattningen, att Carlsson var en skum figur. Grauers funne Carlssons förfaringsätt förkastligt och olämpligt. Grauers ansåge emellertid icke, att Carlsson därigenom gjort sig skyldig till straffbar gärning. Grauers föresloge förden skull, att Silwerhedens anmälan icke måtte föränleda annan åtgärd än ett uttalande i nämnda riktning.

Efter tagen del av yttrandena inkom Silwerheden med påminnelser.

I en till polischefen i Sotenäs landsfiskalsdistrikt den 7 december 1955 avlåten skrivelse anförde jag i egenskap av tjänstförrättande justitieombudsman därefter följande.

För fastställande av Silwerhedens identitet synes i föreliggande fall icke ha erfordrats annat än att Silwerheden på lämpligt sätt anmodats att legitimera sig. Detta kunde lämpligen ha skett redan på Smögen eller efter färjans ankomst till Gravarne och hade icke behövt väcka besvärande uppmärksamhet, helst som polismännen ju voro civilklädda. Att Nilsson föredrog att följa efter Silwerheden och Sandberg till deras bostad för att där avkräva dem legitimation bör emellertid i betraktande av omständigheterna icke föränleda någon anmärkning mot Nilsson.

Vidkommande Carlssons handlande innan Silwerheden och Sandberg gre-

pos finner jag vid övervägande av vad i denna del i ärendet förekommit tilltro böra skänkas Silwerhedens samt Inga Sörlins och Britta Lindgrens sinsemellan överensstämmande uppgifter. Av dessa, sammanställda med vad Carlsson själv uppgivit, framgår att Carlsson uppträtt på ett sätt, som måste ha mystifierat Silwerheden och Sandberg och som dessutom åtminstone delvis varit ogrannlaga. Carlssons beteende, som icke betingats av hans uppdrag, har avgjort varit ägnat att hos Silwerheden och Sandberg liksom hos de båda kvinnorna väcka föreställningen att Carlsson var en individ med tvivelaktiga avsikter. Att Carlsson tillika gjort intryck av att vara berusad framgår av bland annat Inga Sörlins uppgifter. Det är under dessa förhållanden icke oförklarligt, att Silwerheden, då han och Sandberg upphunnos i gränden och grepos av polismännen, icke fäste tillräckligt avseende vid de företedda polisbrickorna utan trodde sig utsatt för ett överfall samt därför slet sig lös och försökte undkomma. Det synnerligen omdömeslösa sätt, varpå Carlsson uppträtt innan Silwerheden greps, har otvivelaktigt utgjort den huvudsakliga orsaken till att händelserna senare utvecklats på ett för Silwerheden så pinsamt och olyckligt sätt. Jag finner emellertid icke i ärendet visat, att vid Silwerhedens fasttagande efter flyktförsöket större våld tillgripits än som var motiverat för att hindra honom från att rymma. På vad sätt den Silwerheden därvid tillfogade skadan i en tumme uppkom har icke kunnat klarläggas i ärendet. Vad härtutinnan förekommit ger således i och för sig icke anledning till någon åtgärd från min sida. Däremot har Carlsson genom sitt ovan berörda beteende innan Silwerheden greps i så hög grad åsidosatt honom jämlikt 4 § allmänna polisinstruktionen åvilande skyldighet att såväl i som utom tjänsten uppträda på ett sätt som inger förtroende och aktning, att beivran därav icke kan underlåtas. Denna beivran finner jag kunna ske i disciplinär väg.

På grund av vad jag sålunda anført överlämnade jag, under åberopande av innehållet i 31 § första stycket och 33 § polisreglementet, handlingarna i ärendet till polischefen för den åtgärd mot Carlsson, som polischefen kunde finna påkallad.

I övrigt lät jag bero vid vad i ärendet förekommit.

Polischefen i Sotenäs landsfiskalsdistrikt yttrade i beslut den 29 december 1955 följande.

Enär Carlsson vid ifrågavarande tillfälle visat oförstånd och oskicklighet i tjänsten, prövade polischefen rättvist att i enlighet med 31 och 33 §§ polisreglementet den 4 juni 1948 tilldela honom varning.

Polischefens beslut har vunnit laga kraft.

**2. Obehörigt förfarande av landsfiskalsassistent genom att, efter
det han för kronans räkning försålt beslagtagna älgkalvar, för
egen räkning förvärva delar därav
eller framställa förslag härom**

Vid utredning, som verkstälts av landsfogden i Skaraborgs län i samband med vissa härstädes anförda klagomål, varom nu icke är fråga, framkom följande.

Den 12 oktober 1953 anmälde dåvarande överkonstapeln Bertil Jonsson till landsfiskalen i Hasslerörs distrikt Allan Jansson, att en årskalv av älg samma dag under eljest tillåten älgjakt blivit fälld å fastigheten Julaholm i Utby inom Ullervads kommun. I anledning därav beordrade Jansson dåvarande landsfiskalsassistenten, numera biträdande landsfiskalen i distriktet Nils Thomsen att inställa sig på jaktplatsen för utredning samt beslag och försäljning av kalven. Sedan Thomsen hos slakteriföreningen i Töreboda inhämtat vissa upplysningar angående dagspriset å älgkött, begav han sig till jaktplatsen åtföljd av Jonsson. Efter verkställd undersökning, innefattande bland annat förhör med skytten, frågade Thomsen deltagarna i jaktlaget, om de ville köpa kalven. Då prisfrågan därvid kom på tal, gjorde Thomsen en beräkning genom att från det ungefärliga dagspriset avdraga transport- och slaktkostnader, vilka slakteriföreningen, om den köpte kalven, icke skulle svara för. På så sätt kom han fram till ett visst pris, vilket godtogs av jaktlaget. Sedan affären sålunda avslutats, uppkom fråga om försäljning till Thomsen och Jonsson av ett stycke kött av kalven. Enligt vad Thomsen uppgivit fördes saken på tal av honom eller Jonsson, under det att Jonsson sagt sig icke kunna minnas, huruvida så var förhållandet eller om det var någon i jaktlaget som framförde förslaget. Något pris var icke på tal, men det var tydligen underförstått, att priset skulle vara det samma som jaktlaget betalade. Som Thomsen kommit att tänka på att även Jansson kanske ville överta ett stycke kött, ringde Thomsen därefter till dennes bostad. Huruvida Thomsen därvid talade med Jansson själv eller med dennes hustru kunde Thomsen icke erinra sig. Jansson uppgav i ärendet, att det troligen var hans hustru som tog emot samtalet, varefter hon underrättade Jansson. Det bestämdes i varje fall, att även Jansson skulle ha ett stycke kött av kalven. Vid därefter företagen uppvägning av kalven — varvid den befanns ha en vikt av 75 kg, huden oräknad — avskildes en fjärdedel för Thomsens, Jonssons och Janssons räkning. Likviden därför erlades av Jonsson, som även omhändertog det inköpta. Thomsen och Jansson erhöles därefter av Jonsson vardera omkring 3 kg och erlade betalning därför till denne.

Den 15 oktober 1953 eller således tre dagar efter föregående händelse anmälde polismannen Sven Nordström till Jansson, att en årskalv av älg

samma dag blivit nedlagd i Lugnås. På grund därav erhöll Thomsen av Jansson enahanda uppdrag som beträffande den älgkalv varom nyss varit fråga. I anledning därav och sedan Nordström på Thomsens uppdrag ringt till Sven Petterssons slakteriaffär i Lugnås och meddelat, att det kunde bli fråga om försäljning av kalven till Sven Pettersson, begav Thomsen sig i sällskap med Nordström till jaktplatsen för undersökning.

En son till Sven Pettersson vid namn Rutger Pettersson, vilken mottagit telefonsamtalet från Nordström, uppgav vid förhör under den av landsfogden verkställda utredningen, att Thomsen en stund efter nyssnämnda samtal ringt till affären och att därvid mellan Thomsen och Rutger Pettersson överenskommits om försäljning av kalven till ett pris av 3 kronor per kg för hel vikt. Thomsen å sin sida förnekade, att något dylikt samtal ägt rum.

Efter det Thomsen avslutat undersökningen å jaktplatsen, besökte han i sällskap med Nordström slakteriaffären. Angående vad som förekom i samband med besöket föreligga delvis skiljaktiga uppgifter av å ena sidan Thomsen och Nordström samt å andra sidan Rutger Pettersson och dennes bror Rolf Pettersson. Skiljaktigheterna ha samband med Thomsens och Rutger Petterssons sinsemellan oförenliga påståenden om huruvida före besöket träffats överenskommelse om försäljning av kalven till Sven Pettersson. Under det att enligt Thomsens och Nordströms uppgifter vid besöket till en början dryftades huvudsakligen, vilket pris som kunde komma i fråga vid försäljning till Sven Pettersson, var det enligt Rutger Pettersson och Rolf Pettersson överhuvudtaget icke något tal därom, eftersom priset ju enligt deras mening redan då varit bestämt.

Beträffande frågan huruvida överhuvudtaget någon överenskommelse om köp kom till stånd vid besöket intog Thomsen vid utredningen i ärendet slutligen den ståndpunkten, att han till sist gått med på att sälja kalven till ett pris, som han emellertid icke kunde erinra sig men som var något lägre än dagspriset enligt slakteriföreningens notering.

Enligt samstämmiga uppgifter av Thomsen, Nordström och bröderna Pettersson begärde Thomsen under besöket att få köpa en benfri bit av kalven för samma pris som Sven Pettersson enligt överenskommelsen skulle erlägga. Detta skedde efter det avtal om försäljningen till Sven Pettersson kommit till stånd. Bröderna Pettersson voro emellertid icke villiga att tillmötesgå Thomsens önskan och frånträdde i anledning av densamma köpet, som sålunda fick förfalla. Därefter sålde Thomsen samma dag kalven till slakteriföreningen för gällande dagspris, 3 kronor per kg.

I Thomsens överläggningar med bröderna Pettersson tog Nordström icke någon del.

Före Thomsens ankomst till slakteriaffären hade Rutger Pettersson vidtagit anstalter för kalvens hemforslande genom att vidtala en person vid namn Särdkvist att hämta kalven på den plats vid allmänna vägen, dit

kalven skulle framforslas. Sedan frågan om försäljning till Sven Pettersson fått förfalla, framställde Särdkvist, vilken för ändamålet begivit sig till nyss angivna plats men fått återvända med oförrättat ärende, anspråk på ersättning för sitt besvär. I anledning därav erlade Thomsen sedermera av egna medel sådan ersättning med 5 kronor.

I yttrande den 15 januari 1955 till landsfogden anförde Thomsen bland annat, att han icke vid något annat tillfälle köpt eller begärt att få köpa älgkött av personer, till vilka han kort förut på tjänstens vägnar sålt dylikt kött. Han vore numera fullt medveten om att hans förfaringssätt varit olämpligt och försäkrade att han tagit varning och icke skulle upprepa detsamma.

I anledning av vad sålunda förekommit anförde landsfogden i ett till JO avgivet utlåtande: Vad anginge Thomsens befattning med den vid tillfället den 12 oktober 1953 omhändertagna älgkalven kunde det måhända ur principiell synpunkt ifrågasättas, om det överhuvudtaget vore lämpligt att överlåta en beslagtagen älgkalv till det jaktlag, som skytten tillhörde. Därest så skedde, borde i varje fall förrättningsmannen icke av jaktlaget övertaga någon del av kalven. En förrättningsman, som inköpt en del av köttet till samma pris som jaktlaget erlagt, kunde nämligen misstänkas för att ha sålt kalven till lägre pris än vad som kunnat erhållas på annat håll. Då Thomsen emellertid icke syntes kunna misstänkas ha sålt kalven till jaktlaget för att själv kunna förvärva älgkött till inköpspris, syntes i fråga om Thomsens förfarande att inköpa en del av älgkalven kunna bero vid en erinran om det olämpliga i detta hans förfarande. Beträffande Jonssons inköp av älgkött syntes med hänsyn till föreliggande omständigheter och då Thomsen som förman deltagit i inköpet, icke vara anledning till åtgärd mot denne. Att Jansson övertagit omkring 3 kg av Thomsens och Jonssons inköp syntes endast böra föranleda en erinran om att landsfiskal eller honom underställd personal icke i samband med försäljning av beslagtaget älgkött borde till därvid överenskommet pris inköpa någon del av köttet. Ett sådant inköp medförde nämligen en förmån, som tjänsteförrättningen icke vore avsedd att bereda förrättningsmännen. I fråga om Thomsens förfarande vid försäljningen av den älgkalv, som skjutits den 15 oktober 1953, hade Thomsen enligt Rutger Petterssons bestämda uttalande avtalat med denne i telefon om försäljning av kalven för 3 kronor per kg, vilket varit gällande dagspris. Rutger Petterssons uppgift därom vunno även stöd av att man i slakteriaffären före Thomsens ankomst dit vidtagit anstalter för kalvens hemforslande. Anledningen till att avtalet icke fullföljts syntes därför uteslutande ha varit, att Thomsen begärt att till inköpspris få köpa en smakbit av kalven. Denna begäran vore svärförklarlig med hänsyn till att Thomsen endast tre dagar tidigare förvärvat kött av en

annan älgkalv. Då bröderna Pettersson i samband med Thomsens begäran frångått överenskommelsen om inköp av kalven, ville det synas som om Thomsen icke på något sätt sökt överskylla sitt tilltag. Han syntes icke ha varit så pass diplomatisk, att han återtagit sin begäran, något som gjorde att man frågade sig, om han verkligen förstått det olämpliga och oriktiga i sitt förfarande. Thomsens beteende i slakteriaffären syntes innebära oförstånd i tjänsten, enär Thomsen genom sitt förfarande dels sökt skaffa sig ekonomisk förmån, dels varit ett dåligt föredöme för Nordström, dels ock satt aktningen för sin tjänst i fara.

I därefter infordrat yttrande anförde Thomsen bland annat, att han icke förrän han märkt bröderna Petterssons reaktion förstått, att hans begäran att få köpa av älgköttet varit olämplig. Med hänsyn därtill och då hans tjänstgöring i övrigt icke givit anledning till allvarligare anmärkningar hemställde Thomsen, att i ärendet finge bero vid vad däri förekommit.

I en till länsstyrelsen i Skaraborgs län avlåten skrivelse anförde jag följande.

I fråga om Thomsens befattning med de båda älgkalvarna må till en början i formellt hänseende anmärkas att, såvitt framgår av utredningen, Thomsen icke synes ha iakttagit föreskriften i 36 § 2 mom. jaktstadgan att i dylika fall, innan försäljning äger rum, syn och värdering skall ske genom två ojäviga män. Med hänsyn till att Thomsen dock, enligt vad utredningen visar, på annat sätt införskaffat för beräkningen av försäljningspris erforderliga upplysningar anser jag mig emellertid i denna del kunna låta bero vid vad i saken förevarit.

I övrigt får jag anföra följande.

Det är ett oavvisligt krav att varje tjänsteman med avseende å angelägenhet som har samband med tjänsten icke företager sig något, som bereder honom otillbörlig vinning eller med fog kan framstå såsom försök från hans sida att förskaffa sig en förmån, vilken icke tillkommer honom på sakliga grunder. Ett sådant förfarande är ägnat att nedsätta tjänstemannens anseende. Om tjänsteman inlåter sig på dylikt vid försäljning för det allmännas räkning, kan det lätt inträffa, att hänsyn till hans tjänsteställning, i förening med en naturlig önskan att stå väl till hos tjänstemannen, påverkar andra parten till att i den föreliggande situationen eftersätta sitt eget intresse till fördel för tjänstemannen. Härtill kommer — något som är icke mindre betänkligt — att dylikt uppträdande av en tjänsteman är ägnat att väcka misstanke om att tjänstemannen för vinnings skull icke tillvaratager de intressen, som han å tjänstens vägnar har att bevaka.

För den av Thomsen jämte andra förvärvade delen av den i Julaholm

fällda älgkalven har till jaktlaget såsom säljare erlagts ett pris, som var beräknat efter jaktlagets inköpspris och således var uppenbart lägre än vad köttet skulle ha betingat vid inköp i allmänna handeln. Vad avser den i Lugnås nedlagda kalven var det pris per kg, som Thomsen erbjöd för ett stycke befritt kött, detsamma som Sven Pettersson skulle erlagga för hela kalven inklusive ben. Thomsens erbjudande låg även i detta fall — oavsett huruvida avtal om försäljning av kalven till Sven Pettersson kommit till stånd under de av Rutger Pettersson angivna omständigheterna eller på det sätt Thomsen gjort gällande — avsevärt under priset för sådant kött i allmänna handeln.

Thomsens förfarande att, efter det han för kronans räkning sålt ifrågasvarande kalvar, under förhandenvarande omständigheter för egen räkning förvärva viss del därav eller framställa förslag härom synes mig därför ur nyss anförda principiella synpunkter otvivelaktigt ha inneburit ett åsidosättande av vad som får anses ha ålegat Thomsen enligt tjänstens beskaffenhet. Thomsen har ock genom sitt handlande kommit att framstå som ett dåligt föredöme för andra polismän. Visserligen har fråga varit om förhållandevis små myckenheter, vilka kunnat medföra endast obetydlig vinning för Thomsen. Det kan icke heller antagas annat än att Thomsens handlande väsentligen berott på oförstånd och bristande erfarenhet; Thomsen synes ock ha tagit varning av vad som förekommit. Som det emellertid för bevarandet av allmänhetens förtroende för tjänstemännen är av utomordentlig vikt att inskräpa att dylika förfaranden äro oförenliga med samhällets krav på tjänstemännens oförvitlighet, finner jag — även med vederbörligt beaktande av vad nyss framhållits till Thomsens förmån — att vad Thomsen sålunda låtit komma sig till last på grund av principiella skäl icke bör lämnas utan beivran. Denna beivran finner jag kunna ske i disciplinär väg.

På grund av det anförda överlämnade jag, under åberopande av innehållet i 41 § landsfiskalsinstruktionen, handlingarna i ärendet till länsstyrelsen för den åtgärd mot Thomsen, som länsstyrelsen kunde finna påkallad.

I fråga om den befattning Jonsson tagit med ifrågakomna förvärv av älgkött lät jag, då Jonsson — ehuru han fick anses i tjänsten ha biträtt vid försäljningen av kalven till jaktlaget — haft en i förhållande till Thomsen underordnad ställning, bero vid vad i saken förevarit.

Vad slutligen angår Jansson fann jag väl anmärkningsvärt att denne, när han fick kännedom om förvärvet från jaktlaget, icke syntes ha rest någon invändning mot Thomsens handlingssätt utan för egen räkning mottagit viss del av köttet. Med hänsyn till omständigheterna ansåg jag mig dock även beträffande Jansson kunna låta bero vid mina i ärendet gjorda uttalanden, vilka delgavos honom.

Länsstyrelsen i Skaraborgs län yttrade i beslut den 30 oktober 1956 följande.

Biträdande landsfiskalen Thomsen har genom sitt förfarande att, efter det han för kronans räkning sålt ifrågavarande beslagtagna älgkalvar, under förhandenvarande omständigheter för egen räkning förvärva viss del därav eller framställa förslag därom icke behörigen iakttagit sina tjänsteplikt.

På grund därav meddelar länsstyrelsen, med stöd av 41 § landsfiskalsinstruktionen, Thomsen varning.

Länsstyrelsens beslut har vunnit laga kraft.

III. Redogörelse för vissa ärenden, som ej föranlett åtgärd enligt I eller II

1. Vägran av utmätningsman att verkställa utmätning, enär till beloppet klar fordran icke skulle föreligga

Av handlingarna i ett genom klagomål av advokaten Nils Leander i Norrköping härstädes anhängiggjort ärende inhämtas följande.

Genom dom den 22 juni 1953, som vann laga kraft, dömde rådhusrätten i Norrköping till hemskillnad mellan ingenjören Sven Claesson och dennes hustru Beth Claesson och förpliktade i samband därmed Sven Claesson att såsom underhållsbidrag till vartdera av makarnas två barn till hustrun förskottsvis varje månad utgiva 100 kronor.

I egenskap av ombud för Beth Claesson översände klaganden med skrivelse den 12 oktober 1954 för verkställighet domen till stadsfogden i Visby med anhållan att, enär till betalning den 1 september och den 1 oktober 1954 förfallna 400 kronor voro oguldna till ett belopp av 310 kronor, detta belopp måtte uttagas av Sven Claesson, vilken dåmera var bosatt i Visby. I skrivelsen anförde klaganden vidare: Sven Claesson hade genom hyresbetalning för augusti månad 1954 av det den 1 september 1954 förfallna beloppet guldit 28 kronor 89 öre. Beth Claesson hade den 12 oktober 1954 per postgiro mottagit 61 kronor 11 öre. Därutöver vore de den 1 september och den 1 oktober förfallna underhållsbidragen oguldna. Sven Claesson ansåge, att hustrun häftade i skuld till honom därför att han fått erlægga högre skatt på grund av att makarna sambeskattats. Förhållandet vore emellertid enahanda vad beträffade Beth Claesson. Hon hade ju även erhållit högre skatt på av henne deklarerad inkomst på grund av reglerna om makars sambeskattning. Någon fordringsrätt uppkomme ju därigenom icke för ena maken mot den andra. Mannen hade förklarat, att han komme att deponera 80 kronor per månad "till dess uppgörelsen om underhållets storlek blir klar". Klaganden trodde icke, att mannen komme att deponera något belopp, och det vore ju saken ovidkommande. Rådhusrätten i Norrköping hade den 4 oktober 1954 dömt till äktenskapsskillnad och förpliktat Sven Claesson att utgiva samma bidrag som i hemskillnadsdomen. Claesson hade anmält vad mot domen. Han bodde enligt uppgift i Visby men innehade en isolitfabrik i Etelhem. Skulle han möjligen ha bosatt sig där och Etelhem lyda under annan utmätningsman, hemställde klaganden, att stadsfogden måtte vidarebefordra ansökningen dit.

I skrivelse den 19 oktober 1954 till klaganden anförde dåvarande stadsfogden i Visby K. Widin, bland annat, följande:

”Den underhållsskyldige, som av mig underrättats om ansökningen, har för mig företett postanvisningskvitto å den 2/8 1954 till E. Lindahl insända kr. 208: 89, vilket belopp enligt företett hyreskontrakt skulle motsvara en månads hyra. Ingeniör Claesson har vidare visat mig kopior till avräkningar, som han för varje månad tillsänt hustrun och mot vilka hon enligt makens uppgift hittills icke haft något att erinra. Avräkningarna upptaga bland annat betald hyra och skatt, mellan makarna föreligger ett särskilt avtal av den 16/6 1953. Den sista avräkningen är av den 1/10 1954 och utvisar en Sven Claessons skuld å kr. 61: 11, vilket belopp Claesson den 11/10 1954 över postgiro tillsänt hustrun. Då för utmätning till beloppet klar fordran icke föreligger, finner jag vidare verkställighet icke nu kunna äga rum. Med besked härom får jag härmed återställa domen. Kostnaderna uttagas medelst postförskott å kr. 5: 25.

Visby i stadsfogdekontoret den 19 oktober 1954.

K. Widin.”

Efter mottagandet av detta besked skrev klaganden den 22 oktober till Widin följande: Beth Claesson hade ingen som helst anledning att yttra sig över mannens ”avräkningar”. Om hon icke yttrade sig till honom, så hade hon därmed icke godkänt avräkningarna. För övrigt kunde klaganden nämna, att han beträffande dessa avräkningar talat med mannens ombud i äktenskapsskillnadsmålet. Denne hade sagt sig skola tillsäga mannen, att det icke ginge an för honom att förfara på sätt han gjort. Klaganden hade begärt verkställighet för utfående av de belopp, som det enligt den laga-kraftvunna domen ålåge Sven Claesson att till Beth Claesson utgiva den 1 september och den 1 oktober 1954 och därvid angivit, att av dessa belopp guldits dels 28 kronor 89 öre och dels 61 kronor 11 öre. Sven Claesson hade icke företett och kunde icke förete handlingar, som utvisade att han å ifrå-gavarande belopp betalat något utöver vad klaganden uppgivit. Klaganden hemställde, att Widin omgående ville meddela honom, om Widin komme att vidtaga åtgärder för uttagande av 310 kronor. Klaganden vore för så-dant fall beredd att, om så erfordrades, återställa till honom den returne-rade domen. För motsatt fall nödgades klaganden vidtaga andra åtgärder för erhållande av exekution.

Till svar meddelade Widin i skrivelse den 23 oktober 1954 till klaganden, att Widins skrivelse den 19 oktober innehölle hans beslut i utsöknings-målet och att besvär över beslutet finge anföras hos överexekutor i Visby.

Sedan Beth Claesson anförde besvär över Widins omförmälda beslut och yrkat, att överexekutor måtte förstärka Widin att vidtaga verkställig-hetsåtgärder för uttagande av 150 kronor, utgörande återstoden av Beth Claesson tillkommande underhållsbidrag per den 1 oktober 1954, sedan efter målets anhängiggörande avbetalning skett med 160 kronor, bestred Widin i avgiven förklaring bifall till besvären under åberopande av att Sven Claesson mot kravet invänt, att han genom redovisningar, som han

lämnat Beth Claesson utan att hon mot desamma gjort några erinringar, vore utan skuld till henne samt att det syntes tillkomma domstol att avgöra, huruvida Sven Claessons redovisningar vore berättigade.

I meddelat utslag förelade överexekutor, under förklaring att de av Widin gjorda erinringarna icke förtjänade avseende, Widin att vidtaga verkställighetsåtgärder med avseende å återstående belopp 150 kronor.

Sedan klaganden därefter den 16 november 1954 tillskrivit Widin, erhöll klaganden från honom omförmälda belopp jämte viss kostnadsersättning ävensom domen med bevis att gäldenären den 7 december 1954 betalat 150 kronor.

I den hit översända klagoskriften påtalade klaganden Widins vägran att verkställa domen på klagandens första framställning därom. Klaganden anförde därutinnan: Gäldenären hade invänt, att han fullgjort sin betalningsskyldighet genom att han i borgenären tillställda avräkningar kvittat sin skuld enligt domen mot fordringar hos borgenären. Till stöd för påståendet att han betalat sin skuld enligt domen hade gäldenären hos Widin företett kopior av avräkningar samt uppgivit, att borgenären "icke haft något att erinra". Widin hade då, utan borgenärens hörande — och trots att borgenären vid påkallande av verkställighet meddelat att gäldenären påstått motfordran, som icke av borgenären kunde godkännas — meddelat beslutet att, då för utmätning till beloppet klar fordran icke föreläge, funne Widin vidare verkställighet icke nu kunna äga rum. Det ville synas, som om Widin förmenade, att för att verkställighet skulle kunna äga rum erfordrades att mellan borgenär och gäldenär till beloppet ostridig fordran skulle föreligga. Klaganden hävdade, att utmätningsman icke ägde vägra exekution med mindre gäldenären styrkte att han verkställt betalning eller hos borgenären ägde kvittningsgill motfordran till belopp, uppgående till eller överstigande det som borgenären under åberopande av domen yrkat skola exekutivt uttagas. Men ej nog därmed. Sedan Widin av borgenären underrättats om att gäldenären efter sagda beslut betalat del av det belopp för vilket exekution söktes, i anledning varav gäldenären nedsatt sin begäran om exekution att avse ett lägre belopp, syntes Widin alltjämt ha ansett gäldenärens helt obestyrkta påstående att han ej häftade i skuld till borgenären föranleda, att vidare verkställighet ej kunde äga rum. I sitt yttrande till överexekutor hade ju Widin uttalat, att "det torde tillkomma domstol att avgöra, huruvida mannen Claessons redovisningar voro berättigade". Om Widin verkligen hyste den uppfattning, som kommit till synes i beslutet och i förklaringen till överexekutor, kunde enligt klagandens förmenande hos Widin aldrig ernås exekution, såvida gäldenären motsatte sig sådan. Det vore anmärkningsvärt, att Widin ansett sig böra vägra vidare verkställighetsåtgärd enbart i anledning av gäldenärens helt obestyrkta påstående att han tillställt borgenären avräkningar, enligt vilka han icke

vidare häftade i skuld till borgenären. Klaganden funne det slutligen högst anmärkningsvärt, att Widin uttalat att verkställighet ej skulle äga rum, om gäldenären mot kravet gjorde invändningen att han ej häftade i skuld till exekutionssökanden, icke på grund av att han verkställt reguljär betalning utan av annat skäl, vars berättigande det enligt Widins uppfattning tillkomme domstol att avgöra. Då genom Widins beslut den 19 oktober 1954 klagandens huvudman åsamkats kostnader, hade klaganden å sin huvudmans vägnar velat bringa vad sålunda förekommit till JO:s kännedom.

Enligt uppgift i klagandens ovanberörda skrivelse till Widin den 16 november 1954 hade Beth Claesson på grund av Widins beslut den 19 oktober haft kostnader i form av advokatarvode m. m. till ett belopp av 75 kronor.

Sedan med anledning av klagoskriften Widin anmodats att hit inkomma med yttrande, anförde han i avgivet yttrande följande.

Ifrågakomna ansökan om utmätning hos Sven Claesson hade inkommit till Widin den 13 oktober 1954. Uppgiften om gäldenärens skuld hade synts Widin oklar, då det uppgivits *dels* att genom hyresbetalning för augusti och kontant å giro den 12 oktober 1954 verkställts avbetalning av det den 1 september 1954 förfallna underhållsbidraget *och dels* att de den 1 september och den 1 oktober förfallna underhållsbidragen voro oguldna. I förstone hade han icke kunnat tolka detta annorlunda än att felskrivning förelåg och att utöver de den 1 september och den 1 oktober förfallna beloppen jämväl resterade skuld för augusti. Gäldenären, som av Widin underrättats om ansökningsen, hade bestritt att han hade någon som helst skuld å fordrade underhållsbidraget samt inställt sig hos Widin, medförande sina affärsmässigt ordnade kassaverifikationer för hela den tid, varunder underhållsskyldighet enligt den åberopade domen förelegat. Av dessa hade framgått, att gäldenären månad för månad upprättat avräkningar rörande underhållsbidraget, vilka han uppgivit sig ha regelbundet tillsänt hustrun. Den sista avräkningen hade varit daterad den 1 oktober 1954 och utvisat en skuld å 61 kronor 11 öre, vilket belopp gäldenären den 11 oktober 1954 översänt till hustrun. Av avräkningarna hade framgått, att gäldenären som betalning å underhållsbidraget avräknat utgifter för hyra och skatt. Det berättigade däri hade undandragit sig Widins bedömande. Gäldenären hade då förklarat, att samtliga avdrag skett efter överenskommelse med hustrun. Han hade företett ett mellan makarna upprättat skriftligt avtal av den 16 juni 1953, varav Widin allenast kunnat finna, att hustrun ägde kvarbo i makarnas lägenhet, men icke att hyran skulle betalas av mannen och avräknas å underhållsbidraget. Att så finge ske hade dock icke synts Widin stridande mot uppgifterna i utmätningensansökningsen. Det den 2 augusti 1954 av gäldenären erlagda hyresbeloppet hade utgjort 208 kronor 89 öre. Då utmätningssökanden i sin skrivelse omnämnt en avbetal-

ning genom hyresbetalning i augusti av 28 kronor 89 öre, hade det syntts Widin icke uteslutet att felskrivning kunde föreligga. Som gäldenären alltjämt påstått, att han icke resterade för något underhållsbidrag, och det berättigade i de av gäldenären gjorda avräkningarna undandragit sig Widins bedömande, hade han icke kunnat fastställa det belopp, för vilket indrivning borde äga rum. Skriftlig förfrågan hos klaganden hade Widin icke ansett böra göras, då av generalpoststyrelsens cirkulär den 9 juli 1954 framgått, att utmätningsman icke ägde tjänstebrevsrätt vid brevväxling med parter i utsökningsmål. Widin hade därför ansett sig böra avslå ansökningsen i föreliggande skick och återsänt handlingarna till klaganden med skrivelsen den 19 oktober 1954. Widin hade därvid förmodat, att denne, därest han icke kände till parternas överenskommelser och gäldenärens till hustrun överlämnade redogörelse för sitt sätt att gälda underhållsbidraget, skulle låta sig angeläget vara att genom samtal med Beth Claesson och den för de omyndiga förordnade barnavårdsmannen verkställa utredning och därefter inkomma med ny ansökan. Det hade förefallit Widin vara en lätt uppgift att med ledning av Beth Claessons exemplar av avräkningarna lämna en exakt uppgift om där föreliggande felaktigheter. Klaganden förklarade emellertid i klagoskriften dels att Beth Claesson icke hade någon som helst anledning att yttra sig över mannens avräkningar och dels att han talat med Sven Claessons ombud i äktenskapsskillnadsmålet, vilken skulle tillsäga mannen, att det icke ginge an att förfara på sätt han gjort. Klaganden antydde sålunda här en tvist mellan parterna men lämnade intet besked om vari felaktigheterna bestode. Av klagandens skrivelser framginge, att genom hyresbetalningar förskott kunnat uppkomma å kommande månaders underhållsbidrag. Verkställighetsansökningsen hade sålunda icke avsett indrivning hos en försumlig gäldenär av löpande underhållsbidrag utan fastmera åstadkommande av en slutreglering av det under hela hemskillnadstiden utgående underhållsbidraget. Det fordrade beloppet hade syntts Widin icke motsvara gäldenärens avdrag för betald skatt. Sedan besvär anförts hos överexekutor, hade klaganden i skrivelse till Widin den 9 november 1954 meddelat, att kravet på grund av inbetalning till barnavårdsnämnden i Norrköping nedsattes till 150 kronor. Därefter hade överexekutor till Widin återförvisat målet genom att förständiga honom att vidtaga verkställighetsåtgärd med avseende å sistnämnda belopp. Sedan klaganden på Widins anmodan inkommit med exekutionsurkunden för ny verkställighet, hade Widin den 22 november underrättat gäldenären om ansökningsen i dess nya skick. Då gäldenären icke låtit sig avhöra, hade Widin inställt sig jämte vittne hos honom i hans bostad. Han hade fortfarande bestritt, att han hade någon skuld för underhållsbidraget. Undersökningen hade givit vid handen, att gäldenären i Visby saknade utmätningsbar egendom. Där- emot hade han uppgivit sig äga för sökanden känd egendom i Norrköping. Dessutom hade han jämte annan person ägt inom Hemse landsfiskals-

distrikt den i Etelhems socken belägna isolitfabriken. Då Widin upplyst gäldenären om att, därest han icke erlade det nu fordrade beloppet, han hade att emotse att närmaste åtgärd komme att riktas mot hans i Etelhem befintliga egendom, hade han förklarat sig vilja betala för att slippa vidare obehag. Likviden hade mottagits och omedelbart redovisats till klaganden. Widin hade aldrig påstått, att gäldenärens avräkningar utvisade att han fullgjort sin betalningsskyldighet, utan endast velat framhålla, att det utan sökandens medverkan varit omöjligt att fastställa i vad mån däri angivna avdragsposter voro att anse som betalning. Då klaganden vägrat sin medverkan för utredning därutinnan samt i sina skrivelser gjort antydning om ärendet ovidkommande tvister mellan parterna, hade Widin i sitt yttrande till överexekutor framhållit, att han ansett dessa tvister böra avgöras av domstol.

I avgivna påminnelser framhöll klaganden, att då han gjorde ansökan hos Widin han korrekt uppgivit storleken av det enligt domen förfallna, oguldna beloppet. Det hade varit först efter det Widins beslut förelåg och efter det att klaganden anfört besvär hos överexekutor som gäldenären till barnavårdsnämnden inbetalat beloppet 150 kronor, d. v. s. det belopp, som gäldenären "deponerat". Faktum kvarstode, att Widin genom sitt påtalade förfarande föranlett kostnad för klagandens huvudman.

I en till Widin den 15 mars 1956 avlåten skrivelse anförde justitieombudsmannen Rudewall därefter följande.

I 37 § utsökningslagen stadgades, att domstols dom i tvistemål, varmed avsåges även annat avgörande av domstol i tvistemål, finge, sedan domen vunnit laga kraft, av utmättningsman utan särskilt bemyndigande verkställas, då, bland annat, skyldighet att gälda penningar eller varor blivit den tappande ålagd.

Enligt 54 § hade den, som på grund av dom, varigenom betalningsskyldighet blivit gäldenär ålagd, ville erhålla utmätning hos denne, att till utmättningsmannen ingiva domen och i förekommande fall skriftligt fordringsbevis.

Om den sökta utmätningen borde utmättningsmannen, därest utmätning skulle kunna ske även i gäldenärens frånvaro, underrätta gäldenären på sätt omförmäldes i 60 § utsökningslagen. Därest hinder mött mot utmätningen, skulle, enligt föreskrift i kungl. kungörelsen den 14 december 1917 om landsfiskals och stadsfogdes dagbok i utsökningsmål samt angående vad vid utsökningslagens tillämpning i vissa andra fall skall iakttagas, verkställas anteckning i dagbokens nionde kolumn om detta hinder.

I den av Trygger utgivna kommentaren till utsökningslagen, II uppl. s.

224, framhöll, att utmätningssmannens förpliktelse att vid mottagandet av utmätningens ansökan pröva förutsättningarna för utmätning icke uteslöte gäldenären, borgenären eller tredje man från att göra invändningar mot utmätningens verkställande. Vad anginge gäldenärens invändningar kunde dessa, bland annat, träffa utmätningen just genom att avse det fordringsanspråk, vars realiserande yrkades. Såsom exempel på sådana invändningar nämnde Trygger invändningar mot själva betalningsskyldigheten, såsom att denna i sig ägde en viss begränsning eller att den upphört eller förändrats på grund av betalning, eftergift o. s. v. Av blandad natur vore ett av gäldenären gjort yrkande om kvittning. Beträffande dessa invändningar framhölle Trygger, att det kunde synas vara tvivelaktigt, huruvida befogenhet att beakta sådana, materiella, invändningar tillkomme utmätningssmannen. Han anförde därutinnan: Å ena sidan kunde det nämligen sägas, att en dylik prövningsrätt stode i principiell strid med den ställning utsökningslagen anvisat utmätningssmannen. Men å andra sidan kunde man göra gällande att, om utmätningssmannen icke ägde beakta dylika invändningar, detta skulle innebära att ifrågavarande rättsfakta skulle komma att sakna full rättslig betydelse. Någon anledning att antaga, att lagstiftarens mening skulle varit att nämnda rättsfakta endast i domstols- eller lag-sökningsförfarandet men ej vid utmätningförrättningar skulle tillerkännas rättslig verkan, syntes icke förefinnas. Och då återstode intet annat än att utmätningssmannen hade rätt och plikt att beakta dem. Klart vore emellertid, att dylika materiella invändningar finge av utmätningssmannen beaktas endast för så vitt de ej bort beaktas i det utmätningen föregående rättegångsförfarandet. — Rättsfakta, som inträffat efter det domen vann laga kraft, ägde rättslig verkan med avseende på det avdömda förhållandet. Avsåge invändningen ett rättsfaktum, vars beaktande icke uteslötes av rättskraften och som således ägde betydelse för frågan om utmätningens företagande, uppstode frågan, huru stark bevisning för invändningens riktighet måste presteras för att utmätningssmannen skulle taga densamma för god. Erkände borgenären invändningens befogenhet, inskränkte sig tydligen utmätningssmannens roll till att pröva dess inverkan på fordringsanspråkets existens eller omfattning. Förekomme däremot ej något dylikt erkännande, syntes det mest överensstämmande med verkställighetsförfarandets natur, att man av gäldenären fordrade skriftligt bevis, så beskaffat att det till fullo bevisade det rättsfaktum som invändningsvis gjorts gällande. — Beträffande kvittning framhölle Trygger, att en åberopad genfordran för att vara kvittningssgill vid utmätning borde vara godkänd genom laga kraftägande dom eller åtminstone genom en dom som verkställdes lika som en dylik dom.

Beträffande frågan om utsökningsmyndighetens prövning av de materiella förutsättningarna för utsökningens genomförande framhölle Hassler i Svensk exekutionsrätt (I uppl. s. 118), att då utsökningstitel framlades,

borde regeln vara att anspråkets existens och exigibilitet genom denna vore fastslagen på ett för utsökningsmyndigheten bindande sätt. Därutinnan yttrade Hassler vidare: Även i sådana fall, då någon prövning av anspråkets materiella befogenhet generellt icke finge äga rum, vore det likväl av nöden att vissa omständigheter av materiellt-rättslig betydelse beaktades vid bedömande av huruvida begäran om utsökning skulle bifallas. En i utländsk rätt lagfäst regel i detta ämne innebure att en omständighet, som tillkommit efter eller i varje fall icke kunnat tagas i betraktande vid anspråkets fastställande i utsökningstiteln, finge återopas som hinder för utsökningen. Denna regel syntes såsom grundad i sakens natur böra gälla i svensk rätt. I praxis hade också förlikning som ingåtts före avkunnande av dom ansetts ej hindra verkställighet av domen (NJA 1905 s. 455), medan å andra sidan verkställighet av lagsökningsutslag varigenom intecknad fordran blivit fastställd till betalning ur fast egendom vägrats, då inteckningen genom uraktlåten förnyelse förfallit efter utslagets avkunnande (NJA 1913 s. 583).

Av vad sålunda anförts torde framgå, att en utmättningsman vid verkställighet av domfäst fordran regelmässigt hade att utmäta denna utan hinder av andra materiella invändningar från gäldenärens sida än — såvitt nu vore i fråga — sådana, som innebure att betalning skett efter domens meddelande eller kvittningsgill genfordran föreläge och denna vore grundad på lagakraftvunnen dom eller av gäldenären godkänd. I övrigt hade utmättningsmannen att verkställa utmätning för uttagande av utdömt belopp, varvid till sökandens upplysning skulle antecknas hinder som mött mot beloppets uttagande i sin helhet.

I förevarande fall hade Widin, sedan klaganden på Beth Claessons vägnar anhållit om utmätning hos Sven Claesson av ett belopp av 310 kronor, utgörande ogulden del av den 1 september och den 1 oktober 1954 förfallna underhållsbidrag, vilka det enligt dom ålåg Sven Claesson att utgiva till Beth Claesson, genom beslut den 19 oktober 1954 förklarar att, då för utmätning till beloppet klar fordran icke föreläge, Widin funne verkställighet "icke nu kunna äga rum". Därvid hade Widin såsom skäl uppgivit, att enligt vissa angivna av Sven Claesson upprättade avräkningar mellan makarna Sven Claessons skuld den 1 oktober 1954 utgjorde 61 kronor 11 öre, som denne tillställt Beth Claesson över postgiro den 11 oktober.

Vad Widin till stöd för detta beslut anført syntes JO icke kunna godtagas. Då de av Sven Claesson gjorda invändningarna mot den del av de utdömda beloppen, för vilka utmätning sökts, icke varit styrkta eller eljest av Beth Claesson godkända, hade Widin allenast haft att verkställa den begärda utmätningen.

Vad Widin anført om att han icke kunnat genom tjänsteförsändelse inhämta upplysningar av klaganden rörande Sven Claessons invändningar i utmätningssärendet förtjänade icke något avseende. Förhållandet mellan myndigheter och allmänheten hade undergått en genomgripande nyregle-

ring genom föreskrifterna i Kungl. Maj:ts cirkulär den 18 oktober 1946 till samtliga till statsförvaltningen hörande myndigheter angående skyldighet att tillhandagå allmänheten med översändande av expeditioner m. m. Detta cirkulär, vilket ålade myndigheterna vidgade skyldigheter i fråga om allmänhetens betjänande, ägde uppenbarligen tillämpning även å stadsfogdar i deras egenskap av utmätningsmän. Såsom sådana utövade de nämligen en statlig förvaltningsfunktion. I cirkuläret stadgades, bland annat, att om i anhängigt ärende erfordrades komplettering av enkel beskaffenhet, myndigheten skulle meddela anvisning om vilka åtgärder som borde vidtagas för bristens avhjälpande, så framt icke på grund av förefintligheten av motsatta partsintressen eller av annan särskild anledning myndigheten funne olämpligt att lämna sådant biträde. Den i 7 § kungörelsen den 14 december 1917 om landsfiskals och stadsfogdes dagbok i utsökningsmål m. m. tidigare intagna bestämmelsen om skyldighet för utmätningsman att — om nödigt penningbelopp till porto, rekommendationsavgift och lösen för intyg ur dagboken kommit honom tillhanda — översända sådant intyg till sökanden hade upphävts i samband med utfärdandet av ovan nämnda cirkulär, uppenbarligen på grund av att sökandens intressen blivit än bättre tillgodosedda genom den allmänna skyldigheten att ex officio lämna anvisning om komplettering. Efter den reglering som sålunda ägt rum på detta område kunde det icke anses tillåtet att låta anvisning om komplettering såsom tidigare få formen av ett lösenbelagt intyg ur dagboken. Om Widin alltså ansett erforderligt att inhämta upplysningar av klaganden, hade detta bort ske i tjänsteväg.

Genom överexekutors åläggande för Widin att verkställa utmätning för uttagande av vad som vid tiden för överexekutors beslut återstod av Beth Claessons fordran och utgången av den därpå verkställda förrättningen hade i viss mån rättelse skett. För erhållande av denna rättelse hade emellertid Beth Claesson fått vidkännas besvär och kostnader. Det syntes JO därför icke mer än rimligt att Widin gottgjorde henne dessa kostnader.

Innan förevarande ärende företoges till avgörande ville JO därför bereda Widin tillfälle att till klaganden såsom ombud för Beth Claesson utgiva ersättning i berörda hänseende. Därest Widin inkomme med bevis att han till klaganden översänt ett skäligt ansett belopp av 75 kronor, funne JO ärendet kunna med stöd av 3 § i den för JO gällande instruktionen avskrivast såsom ej föranledande vidare åtgärd.

Sedan Widin därefter inkommit med bevis att han till klaganden översänt 75 kronor, fann jag ärendet icke föranleda någon vidare åtgärd.

**2. Fråga om åtal mot en å alkoholistanstalt intagen person
för fylleri skall underställas statsåklagarens prövning
även om personen samtidigt åtalas för brott, varå
kan följa högre straff än fängelse sex månader**

På talan av t. f. biträdande stadsfiskalen Kjell Fogelklou dömde rådhusrätten i Hälsingborg den 14 februari 1955 F. H. Carlsson, född 1909, att jämlikt 10 kap. 4 § och 11 kap. 10 § samt 4 kap. 1 och 2 §§ strafflagen för våldsamt motstånd och fylleri den 20 januari 1955 böta 30 dagsböter å 3 kronor. Enligt i målet företett utdrag av det hos kontrollstyrelsen förda straffregistret var Carlsson sedan den 15 januari 1953 intagen å alkoholistanstalten Östfora på grund av förordnande av länsstyrelsen i Malmöhus län den 2 december 1952.

Vid en av justitieombudsmannen Rudewall den 25 maj 1955 förrättad inspektion av rådhusrätten anmärkte han, att i akten i nämnda mål saknades uppgift huruvida åtalsfrågan rörande fylleriförseelsen prövats av stadsfiskalen John Sjögren, åt vilken riksåklagarämbetet den 30 december 1948 lämnat bemyndigande att på eget ansvar enligt, bland annat, 49 a § alkoholistlagen pröva, huruvida allmänt åtal borde ske för brott som förövats inom Hälsingborgs stad.

Sedan JO av Sjögren begärt upplysning i anmärkta hänseendet, meddelade Sjögren, att Fogelklou underlåtit att, såsom enligt Sjögrens mening bort ske, till Sjögrens avgörande hänskjuta frågan om väckande av åtal för Carlssons fylleribrott.

I av Sjögren infordrat och hit översänt yttrande av Fogelklou vitsordade Fogelklou, att han icke underställt Sjögren åtalsfrågan i berörda hänseende. Rörande anledningen därtill anförde han följande: Å våldsamt motstånd kunde följa fängelsestraff upp till två år, och 49 a § alkoholistlagen stadgade underställning av åtalsbeslut, där någon som intagits å alkoholistanstalt gjort sig skyldig till brott, varå böter eller fängelse i högst sex månader kunde förekomma. Nämnda bestämmelse hade av Fogelklou tolkats så, att densamma ej ägde tillämpning då vid sammanträffande av brott högre straff än fängelse i sex månader kunde följa. Denna tolkning hade delats av andra jurister, bland andra en biträdande landsfogde. Den av JO gjorda anmärkningen ville Fogelklou emellertid för framtiden beakta. Om ärendet underställts Sjögrens prövning, hade denne med all sannolikhet icke meddelat åtalseftergift, enär åtal för våldsamt motstånd icke kunnat underlåtas.

Vid ärendets avgörande den 21 februari 1956 gjorde justitieombudsmannen Rudewall följande i skrivelse till Fogelklou upptagna uttalande.

I 49 a § lagen den 12 juni 1931 om behandling av alkoholister (alkoholistlagen) stadgades, att om den, som enligt meddelat beslut intagits å allmän alkoholistanstalt eller, på sätt i 50 § sades, frivilligt ingått å sådan anstalt och därvid förbundit sig att kvarstanna å anstalten ett år, mistänktes att hava före utskrivningen från anstalten begått brott, varå enligt lag icke kunde följa högre straff än böter eller fängelse i sex månader, och brottet hörde under allmänt åtal eller hade av målsäganden angivits till åtal, det skulle ankomma å statsåklagaren att efter hörande av anstaltens styrelse avgöra, huruvida åtal lämpligen borde ske.

I den nu gällande lagen den 27 juli 1954 om nykterhetsvård, vilken lag från den 1 oktober 1955 trätt i stället för alkoholistlagen, återfinnas enahanda bestämmelser i lagens 57 §.

Enligt Fogelklous i ärendet avgivna förklaring har Fogelklou vid åtalsfrågans handläggning hyst uppfattningen att statsåklagarens tillstånd till åtal för smärre förseelser jämlikt 49 a § alkoholistlagen icke erfordrades för det fall att å alkoholistanstalt intagen person samtidigt åtalats för brott, varå kunde följa högre straff än fängelse i sex månader. Denna tolkning saknar emellertid stöd i lagrummets avfattning, och någon grund för en sådan tolkning kan icke heller eljest åberopas. Den omständigheten, att åtal för det grövre brottet måste ske, kan väl utgöra skäl för att åtals- eftergift icke medgives men saknar betydelse för bedömandet av huruvida frågan om åtalseftergift överhuvud skall upptagas till prövning. Skulle en prövning enligt de ifrågavarande lagstadgandena ej ske, kan den händelsen inträffa, att den tilltalade frikännes för det grövre brottet och på distriktsåklagarens talan dömes allenast för den ringare förseelsen. Härigenom skulle just en sådan situation uppkomma, som lagen avser att förebygga.

Fogelklou måste följaktligen anses ha förfarit felaktigt genom sin underlåtenhet att till Sjögrens prövning hänskjuta frågan om åtal mot Carlsson för fylleriförseelsen. Med hänsyn till omständigheterna och då Fogelklou förklarat sig ämna i framtiden iakttaga sin skyldighet i nu ifrågavarande hänseende, låter jag emellertid bero vid mitt nu gjorda uttalande.

3. Med förordnande såsom rättens ombudsman i konkurs låter sig icke förena uppdrag att föra konkursboets talan i rättegångar

Handelsbolaget med firma Kungs Livsmedel, Lemon & Steding blev den 6 april 1954 försatt i konkurs vid rådhusrätten i Luleå. Till förvaltare i konkursen utsågs kamreraren Bruno Lindgren och till rättens ombudsman förordnades advokaten Theodor Lundberg.

Efter stämning å handelsbolaget med firma Fahleson & Co yrkade sedermera konkursboet vid rådhusrätten återgång av en av konkursgäldenären till sistnämnda bolag gjord betalning av förfallen gäld. Första instäl-

lelse i målet hölls av civilrådmannen Bengt Jacobson. Efter huvudförhandling den 17 januari 1955 inför Jacobson i egenskap av t. f. borgmästare samt t. f. civilrådmannen Per Löfström och t. f. assessorn Sture Lindegren meddelade rådhusrätten den 31 januari 1955 dom i målet, varigenom käromålet bifölls.

Vid en av justitieombudsmannen Rudewall den 28 och den 29 juli 1955 företagen inspektion av rådhusrätten iakttogs, att konkursboets talan i nämnda mål utförts av Lundberg på grund av fullmakt från förvaltaren Lindgren.

Med anledning av Lundbergs ställning såsom rättens ombudsman i konkursen anförde justitieombudsmannen Rudewall följande: Rättens ombudsman vore utsedd att i konkursen å rättens vägnar ”hålla noggrann uppsikt över förvaltningen” och säkerställa efterlevnaden av därför i konkurslagen meddelade föreskrifter. Viktiga förvaltningsåtgärder finge icke företagas utan rättens ombudsmans medgivande. Bland annat finge sålunda enligt 79 § första stycket konkurslagen rättegång icke utan rättens ombudsmans samtycke anställas av förvaltaren. Det vore uppenbart oförenligt med dessa regler — och även i och för sig i hög grad olämpligt — att rättens ombudsman uppträdde såsom rättegångsombud för förvaltaren i en av denne anställd rättegång, till vars inledande förvaltaren först måste inhämta tillstånd av samme rättens ombudsman. Rättens ombudsman bleve därigenom för sitt sätt att utföra rättegången ansvarig inför samme förvaltare, vilkens verksamhet under konkursutredningen stode under rättens ombudsmans tillsyn. Genom att med bibehållande av uppdraget såsom rättens ombudsman uppträda såsom förvaltarens ombud i rättegången hade Lundberg — vilken såsom rättens ombudsman vore underkastad tjänsteansvar — förfarit felaktigt. Rådhusrätten syntes ha bort föranstalta om utseende av annan person till rättens ombudsman i konkursen, sedan det blivit känt att Lundberg icke längre intoge en i förhållande till konkursboet oberoende ställning.

Sedan därefter JO, med överlämnande av det vid inspektionen i denna del förda protokollet, anmodat Lundberg att inkomma med yttrande, anförde denne följande.

Från och med senare halvåret 1948 hade konkursdomaren i Luleå plägat förordna Lundberg till rättens ombudsman i konkurser, anhängiga vid rådhusrätten i staden. Under samma tid och såvitt Lundberg kände till under många år jämväl därförut hade till förvaltare i konkurserna förordnats ombudsmannen vid Norrbottens engrossistförening i Luleå, kamreraren Lindgren. Denne vore icke jurist. Vid olika tillfällen hade det förekommit, att konkursförvaltaren med iakttagande av bestämmelserna i 79 § konkurslagen velat inhämta Lundbergs samtycke till frågan om öppnandet av exempelvis en återvinningsprocess för konkursboets räkning. Om Lundberg efter

genomgång av materialet och övervägande av saken lämnat sitt samtycke till öppnandet av process, hade konkursförvaltaren plägat uppdraga åt Lundberg att föra processen. Det hade vidare förekommit, att konkursförvaltaren uppdragit åt Lundberg att föra konkursboets talan vid handläggning av tvistiga fordringar inför konkursdomstolen. Att konkursförvaltaren i dessa fall ej fört konkursboets talan sammanhänge därmed, att konkursförvaltaren icke vore jurist. Att rättens ombudsman uppträtt som ombud för konkursboet i processer syntes ha tillämpats vid rådhusrätten i Luleå jämväl före år 1948, då annan än Lundberg fungerat som rättens ombudsman. Lundberg hade erhållit uppgift att enahanda förfarande tillämpats inom flera domsagor inom Norrbottens län. Av en kollega i Umeå hade Lundberg vidare erhållit den upplysningen, att det även i Umeå ibland tillämpats enahanda förfarande, nämligen då konkursförvaltaren icke varit jurist. Lundberg hade velat omnämna detta för att visa, att det av JO påtalade förfarandet syntes ha varit ganska allmänt förekommande. För egen del hade Lundberg icke försport någon anmärkning mot det tillämpade förfarandet förrän i november 1954, då vid rådhusrätten varit anhängig en konkurs, som medfört ett flertal återvinningsprocesser i vilka Lundberg utfört konkursboets talan. I ett av målen hade svaranden vid förberedelsen i målet gjort gällande, att Lundberg på grund av sin ställning som rättens ombudsman i konkursen icke vore behörig att uttaga stämning och ej heller att uppträda som rättegångsombud för konkursboet. Konkursboet hade genom Lundberg bestritt svarandens invändning. I beslut den 30 november 1954 hade svarandens invändning ogillats. — Enligt 79 § konkurslagen ålåg det konkursförvaltaren att inhämta samtycke av rättens ombudsman såväl för öppnande av process som eventuellt för fullföljd av processen till högre instans. För egen del hade Lundberg tillämpat lagrummet på det sättet, att han vid underställt fall gått igenom tillgängligt material och ordentligt försökt sätta sig in i det aktuella fallet. Därefter hade Lundberg fattat sitt beslut efter samråd med konkursförvaltaren. Det syntes angeläget, att den prövning, som rättens ombudsman hade att verkställa av materialet innan han fattade sitt beslut enligt nämnda lagrum, bleve så grundlig som möjligt för att därmed förhindra onödiga processer å konkursboets sida. Dylig prövning finge i särskilt hög grad anses motiverad å rättens ombudsmans sida, då konkursförvaltaren icke vore jurist. Det sade sig självt, att detta arbete vore förenat med kostnader, olika stora beroende på sakens beskaffenhet. I de fall då Lundberg fört konkursbos talan hade Lundberg upptagit den totala kostnaden för eget arbete å målet i den räkning, som ingivits till domstolen. Därest konkursboet vunnit målet, hade motparten fått betala denna kostnad. Detta hade tydligen varit till båtнад för borgenärerna i konkursen. Därest Lundberg icke skulle ha fört konkursboets talan, syntes det ha varit ofrånkomligt att kostnaden för Lundbergs arbete måst upptagas i den arvodesräkning, som rättens om-

budsman hade att ingiva till konkursdomstolen jämlikt 82 § konkurslagen. — I september 1955, då Lundberg mottagit JO:s remiss, hade varit anhängiga två återvinningsmål vari Lundberg fört konkursbonas talan. I det ena målet hade huvudförhandling hållits inför hovrätten för Övre Norrland den 11 oktober 1955. Lundberg hade uppvaktat vid huvudförhandlingen i hovrätten. Anledningen därtill hade allenast varit den, att det skulle ha kunnat medföra extra kostnad för konkursboet, om nytt ombud skolat anlitas. Det andra målet åter befunno sig i ett begynnelsestadium. I avbidan på resultatet av utredningen i förevarande ärende hade Lundberg meddelat konkursförvaltaren, att denne borde utse nytt ombud för konkursboets räkning. Lundberg hade självfallet icke något som helst intresse av att uppvakta i mål för konkursbos räkning, därest detta icke skulle vara förenligt med hans ställning som rättens ombudsman.

Lundberg anförde vidare: I sin egenskap av rättens ombudsman hade Lundberg en kontrollfunktion gentemot konkursförvaltaren. I den mån Lundberg uppträtt som rättegångsombud för konkursbo vore han på visst sätt ansvarig gentemot konkursförvaltaren. Sakligheten syntes bjuda, att man konstaterade, att det åtminstone rent formellt sett ej vore riktigt lyckat, att den som hade kontrollfunktion visavi en person samtidigt vore ansvarig inför den, som skulle kontrolleras. Fråga vore dock, om detta konstaterande icke vore av mera formell beskaffenhet än av praktiskt sakligt värde. Man måste nämligen fråga sig, om rättens ombudsmans förmåga att kontrollera förvaltaren kunde antagas bli beskuren på grund av rättens ombudsmans ansvarighet gentemot förvaltaren. Till en början skulle man kunna tänka sig, att förvaltaren kunde rikta anmärkningar mot rättens ombudsman för att denne ej med kraft och nit skött processen. Risken för att förvaltaren skulle ha sakliga skäl för en dylik anmärkning mot rättens ombudsman syntes Lundberg vara minimal. Vidare skulle man kunna tänka sig, att saken vore så allvarlig, att förvaltaren hade anmärkning mot rättens ombudsman för bristande redovisning med avseende å inprocessade medel för konkursboets räkning. Lundberg trodde emellertid, att det vore långsökt att spekulera med avseende å sådana tänkbara "singulariteter". Därmed vore Lundberg framme vid sin slutsats. Man kunde väl ha olika uppfattning därom, men Lundberg vore för sin del närmast benägen för antagande, att rättens ombudsmans ansvarighet mot förvaltaren på grund av utfört processuppdrag icke i praktiken vore ägnat att inverka försvagande på rättens ombudsmans kontrollfunktion visavi förvaltaren. Av avfattningen av 79 § första stycket konkurslagen eller det tankeinhåll som låge till grund för avfattningen kunde enligt Lundbergs mening icke dragas någon slutsats av innehåll, att rättens ombudsman icke skulle få uppträda såsom processombud i här tänkta fall. Annorlunda förhölle det sig möjligen beträffande 59 § konkurslagen. Såsom Lundberg förut framhållit kunde man ifrågasätta, om icke rättens ombudsmans kontrollfunk-

tion visavi konkursförvaltaren kunde komma i olämplig motsatsställning till den ansvarighet, som rättens ombudsman iklädde sig visavi förvaltaren, om rättens ombudsman uppträdde som processombud. Den omständigheten att Lundberg uppträtt såsom processombud för konkursbo sammanhänge därmed, att konkursförvaltaren icke varit jurist och att det därför ansetts mest praktiskt och ändamålsenligt, att Lundberg såsom rättens ombudsman fört konkursboets talan, ävensom att nämnda förfarande varit ägnat att medföra mindre kostnader för konkursboet. Om det icke skulle anses tillåtet att rättens ombudsman, där så finnes lämpligt, förde process för konkursbo, torde kostnadsfrågan åtminstone på en del orter kunna få en föga tilltalande lösning.

På anmodan avgåvo därefter Jacobson och Löfström, med förmälan att Lindegren numera slutat sin tjänstgöring vid rådhusrätten i Luleå, yttrande i ärendet och anförde däri följande.

Vad först anginge frågan om det vore förenligt med rättens ombudsmans ställning i konkursen, att han av förvaltaren mottog uppdrag att föra konkursboets talan i rättegång, syntes svaret bli nekande. Redan den rättens ombudsman åliggande uppsikten över förvaltningen måste anses utsluta möjligheten av sådana anordningar, att rättens ombudsman i något avseende bleve ansvarig inför förvaltaren. Vad anginge frågan om skyldighet för rätten att föranstalta om utseende av ny rättens ombudsman, syntes spörsmålet icke lika klart. Benämningen rättens ombudsman angåve visserligen, att ombudsmannen utövade funktioner, som eljest skolat åvåla rätten, eller med andra ord att han i rättens ställe utövade tillsynen över förvaltningen. Om avsikten med denna anordning varit att rätten dessutom själv skulle utöva en allmän tillsyn över konkursen, hade man emellertid bort kunna vänta sig att i konkurslagen finna något stadgande i sådant hänseende. Så vore emellertid icke fallet. Konkurslagen angåve de speciella frågor i en konkurs, med vilka rätten hade att taga befattning, men något stadgande om allmän tillsyn från rättens sida återfunnes ej i lagtexten. Ehuru det sålunda saknades uttrycklig bestämmelse för rättens handlande i här ifrågavarande fall, kunde det dock möjligen anses ligga i sakens natur, att rätten borde vidtaga åtgärd för att åstadkomma rättelse. Jacobson och Löfström ville därför icke bestrida att, om rådhusrätten i Luleå bort föranstalta om utseende av ny rättens ombudsman, ett förbiseende föreläge. Försummelsen hade orsakats av avsaknad av lagbestämmelse. Någon skada för annan syntes icke ha uppkommit, och för framtiden komme givetvis att tillses, att åtgärd av påtalat slag vidtoges.

Sedan jag därefter berett styrelsen för Sveriges advokatsamfund tillfälle att yttra sig i ärendet, anförde styrelsen i avgivet utlåtande följande.

Väsentligen två skäl kunde anföras till stöd för den uppfattningen att rät-

tens ombudsman icke borde åtaga sig uppdrag att föra konkursboets talan i en av förvaltaren anställd rättegång. Det ena skälet, som kunde anföras beträffande uppdrag av förvaltaren överhuvudtaget, ej blott i fråga om uppdrag att föra talan i rättegång, vore att rättens ombudsman enligt konkurslagen bland annat hade till åliggande att hålla noggrann uppsikt över förvaltningen och att han därför icke borde sätta sig i sådant läge, att han bleve ansvarig inför den förvaltare vilkens verksamhet han hade att kontrollera. Det andra skälet, som uteslutande gällde uppdrag att föra konkursboets talan i en av förvaltaren anställd rättegång, hade sin grund däri att, om förvaltaren icke på egen risk ville anhängiggöra rättegång, det enligt konkurslagen ankomme på rättens ombudsman att pröva frågan huruvida rättegång borde anställas och att, därest han funne så böra ske, lämna sitt samtycke till rättegångens anhängiggörande. Det kunde då sägas vara olämpligt, att prövningen av frågan huruvida samtycke borde lämnas verkställdes av en person, som i händelse av samtycke själv erhöle uppdrag att vara konkursboets rättegångsombud. Mot de sålunda anförda skälen kunde visserligen invändas att, om till rättens ombudsman utsåges en erfaren och ansvarskännande advokat, de angivna betänkligheterna i icke ringa grad vore av mera teoretisk än praktisk art. Risken för att en sådan rättens ombudsman skulle på grund av ombudskap för konkursboet eftersätta kontrollen över förvaltningen eller låta ovidkommande hänsyn påverka prövningen av fråga om samtycke till rättegång måste nog betecknas som ringa. Likaså torde det vara riktigt att, såsom Lundberg i sitt yttrande anført, konkurskostnaderna stundom måste bli högre, om konkursboet icke kunde anlita rättens ombudsman såsom rättegångsombud; sistnämnda olägenhet borde dock i regel kunna undvikas, om man sörjde för att en advokat utsåges till konkursförvaltare. Även om vissa praktiska invändningar sålunda kunde resas mot en ordning, som innebure absolut förbud för rättens ombudsman att åtaga sig uppdrag att föra konkursboets talan i en av förvaltaren anställd rättegång, ansåge styrelsen de skäl som talade för ett dylikt förbud vara så principiellt välgrundade, att styrelsen för sin del anslöte sig till den uppfattning som JO uttalat vid den i ärendet omförmälda inspektionen.

I en till rådhusrätten i Luleå avläten skrivelse anförde jag därefter följande.

Enligt 59 § konkurslagen har rättens ombudsman att under konkursen hålla noggrann uppsikt över förvaltningen. Det ankommer alltså på honom att utöva kontroll över att förvaltaren fullgör sina åligganden på sådant sätt, att såväl borgenärernas som även gäldenärens rätt och bästa iakttages. Då i 79 § konkurslagen stadgas, att rättegång eller lagsökning eller mål om betalningsföreläggande ej må utan rättens ombudsmans samtycke an-

hängiggöras av förvaltaren eller talan av denne fullföljas i sådana mål, innebär detta, att den vanliga kontrollen över förvaltarens åtgärder i sagda hänseende skärpts i syfte att skydda boets tillgångar mot förstörelse genom onödiga rättegångar. Det torde vara uppenbart, att rättens ombudsman vid prövning av frågor om anställande av rättegångar bör stå alldeles fri och icke påverkas eller misstänkas kunna vara påverkad av eget intresse att få utföra den rättegång, till vars anställande han har att lämna bifall. Det kan icke heller vara förenligt med rättens ombudsmans uppgift att ha noggrann uppsikt över konkursförvaltningen, att han försätter sig i det läget att han i fråga om utförande av rättegång blir ansvarig inför den förvaltare, vilkens verksamhet ombudsmannen har att kontrollera. Tappar konkursbo mål, däri rättens ombudsman fört boets talan, skall honom tillkommande ersättning för rättegångens utförande granskas och utbetalas av förvaltaren och sålunda icke inbegripas i det arvode till rättens ombudsman som bestämmes av rätten. Detta kan icke vara en ändamålsenlig ordning. Även i andra hänseenden kan uppdrag åt rättens ombudsman att utföra rättegångar åt konkursboet försvåra de uppgifter som tillkomma honom enligt konkurslagen, exempelvis uppgiften enligt 108 § nämnda lag att söka genom förhör utreda vissa tvistefrågor och däri åstadkomma förlikning. Den ställning som rättens ombudsman intager till konkursförvaltningen — och som kommit till klart uttryck i befattningens benämning och i föreskriften att han skall ha avlagt domared — är alltså sådan, att därmed icke låter sig förena uppdrag att föra konkursboets talan i rättegångar.

I likhet med min företrädare i ämbetet och i anslutning till vad advokatsamfundets styrelse anfört anser jag det därför uppenbart, att Lundberg förfarit felaktigt genom att åtaga sig utförandet av konkursboets talan i ovan omförmälda rättegång. Jag vill även ansluta mig till den av min företrädare vid inspektionen uttalade meningen, att rådhusrätten efter erhållen kännedom om Lundbergs anmärkta förfarande bort — med anledning av stadgandet i 44 § fjärde stycket konkurslagen — taga under övervägande, huruvida Lundberg med hänsyn därtill borde kvarstå som rättens ombudsman i konkursen samtidigt som han innehade uppdraget att utföra konkursboets talan.

Med dessa uttalanden lät jag bero vid vad i ärendet förevarit.

4. Spörsmål om parts rätt till skäligt rådrum före första inställelse, om förutsättning för att hålla huvudförhandling i omedelbart samband med förberedelse och om detta kunnat angivas redan i kallelsen till förberedelsen, om sammanläggning av mål samt om förutsättning för förordnande om omedelbar verkställighet av dom

Av handlingarna i ett genom klagomål av fru Olga Lundberg härstädes anhängiggjort ärende framgår följande.

Sedan klagandens man Birger Lundberg försatts i konkurs vid Piteå och Älvsby tingslags häradsrätt, sålde konkursboet genom köpeavtal den 11 oktober 1954 till handelsbolaget med firma Piteå mekaniska verkstad, Bodén & Wikström, viss konkursboet tillhörig lös egendom, förvarad i lokaler, som disponerades av klaganden, och till huvudsaklig del utgörande maskiner och verktyg.

Den 27 oktober anhöll bolaget hos häradsrätten om stämning å klaganden och anförde därvid i huvudsak: Efter det bolaget förvärvat ifrågavarande egendom hade Birger Lundberg inlett förhandlingar med bolaget om att köpa tillbaka egendomen. Omkring den 23 oktober hade förhandlingarna emellertid strandat. Då bolaget därefter begärt att få avhämta egendomen, hade klaganden förklarat, att först skulle hyra erläggas för tiden efter den 11 oktober. I räkning den 25 oktober hade klaganden krävt bolaget på en hyresersättning av 300 kronor för dag. Bolaget å sin sida vore icke villigt att betala mera än 500 kronor i ett för allt, avseende tiden den 12—den 27 oktober. På grund av det anförda och med hänvisning till en av två personer underskriven borgensförbindelse avseende det hyresbelopp och de kostnader bolaget kunde bli ålagt att utgiva till klaganden yrkade bolaget, att klaganden måtte förklaras vara skyldig att genast till bolaget utlämna egendomen ifråga samt att hyresersättningen måtte bestämmas i enlighet med bolagets ovan angivna ståndpunkt. Vidare yrkade bolaget, att häradsrätten måtte — oberoende av frågan om hyresbeloppets storlek — genast meddela deldom beträffande klagandens skyldighet att utgiva egendomen samt förordna om omedelbar verkställighet därutinnan.

Stämning å klaganden med kallelse till första inställelse den 2 november utfärdades den 27 oktober och delgavs påföljande dag. I kallelsen var angivet, att "huvudförhandling kommer att hållas i omedelbar anslutning till första inställelsen".

I skrift som inkom till häradsrätten den 30 oktober begärde klaganden uppskov med målet till den 9 november, enär hennes ombud i Luleå icke hade tillfälle att dessförinnan biträda henne. Som ytterligare stöd för sin begäran uppgav hon, att hon ämnade uttaga genstämning å bolaget och varken kunde eller ville föregripa ombudets utveckling av hennes talan. I

skriften anförde klaganden vidare i själva saken bland annat att, omedelbart efter det bolaget köpt "maskinerna", mellan bolagsmannen Bodén och henne träffats avtal att hon skulle få återköpa desamma, att detta avtal emellertid brutits från bolagets sida och att hon förty vore berättigad till — förutom hyra med rätteligen 50 kronor om dagen — skadestånd för för-lorad arbetsförtjänst med 250 kronor om dagen.

Bolaget bestred i avgivet yttrande på anförda skäl uppskovsyrkandet.

Å utsatt tid, den 2 november, företog häradsrätten med häradshövdingen greve Erik Spens såsom ensam domare i parternas närvaro målet till förberedelse. Klaganden, som biträdades av juris kandidaten Bengt Akselsson i Boden, ingav därvid ansökan om genstämning å bolaget med yrkande att häradsrätten måtte fastställa, att klaganden genom köp från bolaget förvärvat äganderätten till omtvistade egendomen eller i vart fall att bolaget vore skadeståndsskyldigt gentemot henne på grund av sin vägran att — enligt därom med henne ingånget avtal — försälja egendomen till henne. Sedan i vad avsåg huvudkäromålet parterna närmare utfört sin talan och bolaget begärt omedelbar huvudförhandling, vilket yrkande klaganden bestritt, hänsköt häradsrätten frågan därom till avgörande inför fullsuttan rätt. Senare samma dag upptogs målet — under ordförandeskap av Spens — till behandling av häradsrätten med nämnd. Därvid intogo parterna å ömse sidor samma ståndpunkter som tidigare beträffande den hänskjutna frågan. Klaganden åberopade även, att hon ville förebbringa bevisning för att styrka att hon köpt omtvistade egendomen av bolaget. Häradsrätten beslöt företaga målet till huvudförhandling i vad avsåg frågan om bolagets rätt att utfå nämnda egendom.

Genom deldom samma dag, den 2 november, förklarade häradsrätten klaganden vid äventyr av handräckning vara skyldig att genast till bolaget utgiva ifrågavarande egendom och förordnade, att domen finge verkställas utan hinder av att den icke vunnit laga kraft.

I domskälen yttrade häradsrätten — efter viss redogörelse för innehållet i räkningen den 25 oktober samt klagandens den 30 oktober inkomna skrift och hennes ansökan om genstämning — följande: Häradsrätten, som lämnade klagandens först den 2 november framställda påståenden om äganderätt till omtvistade egendomen utan avseende, funne att bolaget, som ställt fullgod borgen, vore berättigat att utfå egendomen. Bolaget hade uppgivit, att verktyg och maskiner till ett värde av omkring 20 000 kronor vore ömtåliga för fukt och kyla samt verktyg och maskiner till ett värde av närmare 10 000 kronor vore ömtåliga för fukt, kyla och stötar. Klaganden hade vitsordat, att i sistnämnda grupp ingående maskiner och verktyg vore att betrakta såsom mycket ömtåliga. Häradsrätten funne — med den kännedom häradsrätten hade om makarna Lundberg — att risk förelåge för att lokalerna icke skulle hållas uppvärmda i tillräcklig mån. Grundad

anledning förefunnes därför för förordnande att dom finge omedelbart verkställas.

Klaganden väjdade mot domen till hovrätten för Övre Norrland och yrkade därvid återförvisning och inhibition.

Den 23 november beslöt hovrätten att, i avbidan på slutlig prövning av ändringssökandet, häradsrättens dom icke finge verkställas. — Vid nämnda tid hade domen emellertid redan till fullo verkställts.

Genom beslut den 7 april 1955 undanröjde hovrätten häradsrättens dom och återförvisade målet till häradsrätten för ny behandling, varvid hovrätten anförde: Vid häradsrätten hade bolaget som grund för sitt yrkande att klaganden måtte förpliktas att utgiva ifrågavarande egendom åberopat, bland annat, att egendomen tillhörde bolaget. Klaganden hade vid första inställelsen i häradsrätten bestritt yrkandet under påstående i första hand att hon köpt egendomen av bolaget och i andra hand att avtal träffats därom att bolaget skulle sälja egendomen till klaganden, vilket avtal bolaget vore skyldigt att fullfölja. I enlighet därmed hade klaganden i en till häradsrätten vid inställelsen ingiven ansökan om genstämning yrkat, att häradsrätten måtte fastställa, i första hand att klaganden förvärvat äganderätt till egendomen, eftersom köp av egendomen kommit till stånd mellan henne och bolaget, och i andra hand att bolaget vore skadeståndsskyldigt gentemot klaganden på grund av dess vägran att, trots det ingångna avtalet, försälja egendomen till henne. Enär bolagets talan mot klaganden, såvitt nu vore i fråga, och klagandens talan mot bolaget anginge samma sak, samt klaganden före huvudförhandlingen yrkat gemensam handläggning av käromålen, hade det på grund av bestämmelserna i 14 kap. 3 § rättegångsbalken ålegat häradsrätten att handlägga käromålen i en rättegång. Häradsrätten, som meddelat dom över bolagets talan och till fortsatt handläggning uppskjutit genkäromålet, hade emellertid underlåtit detta. Därigenom hade vid häradsrätten förekommit rättegångsfel, som jämlikt 50 kap. 26 § rättegångsbalken borde föranleda undanröjande av häradsrättens dom.

Häradsrätten, som vid denna tid slutfört förberedelsen i genstämmningsmålet, företog därefter bägge målen till gemensam huvudförhandling den 10 maj 1955. Genom dom den 24 maj ogillade häradsrätten klagandens talan och fastställde ersättningen till henne för förvaringen av "bolagets maskiner" under tiden den 12—den 27 oktober 1954 till 500 kronor. Vidare förpliktades klaganden att ersätta bolaget dess rättegångskostnader.

Hovrätten, varest klaganden fullföljt talan, fastställde genom dom den 11 april 1956 häradsrättens ifrågavarande dom och förpliktade klaganden att ersätta bolaget dess kostnader å målet i hovrätten. Hovrättens dom vann laga kraft.

I två den 10 mars 1955 och den 14 januari 1956 hit inkomna skrifter framställde klaganden anmärkningar mot Spens' befattning med målet i

häradsrätten i nedan angivna hänseenden. Vid utsättandet av första inställelsen hade klaganden icke erhållit skäligt rådrum. Hennes begäran om en veckas anstånd hade därefter lämnats utan avseende. Redan i stämningen hade huvudförhandling angivits skola äga rum samma dag som första inställelsen. Vid inställelsen hade, oaktat saken icke varit uppenbar och klaganden förklarat sig vilja åberopa vittnesbevisning, häradsrätten mot klagandens bestridande omedelbart företagit målet till huvudförhandling. Sistnämnda åtgärd stode, såsom hovrätten ock funnit, i strid mot stadgandet i 14 kap. 3 § rättegångsbalken. Vidare hade häradsrätten, utan att ifrågasvara egendom vanvårdats och utan att bolaget ställt fullgod borgen för den skada klaganden kunde lida genom att bolaget avyttrade egendomen, förordnat om omedelbar verkställighet av domen den 2 november. Vad häradsrätten i samband därmed i domen anført om klaganden och hennes man vore för dem djupt kränkande.

I ärendet avgav Spens på anmodan yttranden, som klaganden bemötte i påminnelser.

Vid avgörande av ärendet den 18 augusti 1956 gjorde jag följande uttalanden.

Frågan om klaganden erhållit skäligt rådrum

Enligt 32 kap. 1 § rättegångsbalken, vilket stadgande ersatt bland annat äldre rättegångsbalkens bestämmelser om laga stämningstid, skall part eller annan, som enligt rättens beslut skall infinna sig vid rätten eller eljest fullgöra något i rättegången, erhålla skäligt rådrum därtill. Vid bestämmande av tid för första inställelse har rätten i enlighet härmed att tillse, att svarande efter det stämning och kallelse delgivits honom erhåller tillfälle att före sammanträdet förbereda sitt svaromål och därvid i förekommande fall samråda med biträde. Å andra sidan bör rätten, till undvikande av att rättegången i onödan fördröjes, tillse att sammanträdet ej utsättes att äga rum senare än med hänsyn till målets beskaffenhet och övriga omständigheter oundgängligen erfordras. Finnes efter det sammanträde blivit utsatt anledning förekomma till ytterligare rådrum än vad som tidigare bestämts, äger rätten med stöd av 32 kap. 3 § rättegångsbalken uppskjuta sammanträdet.

I förevarande mål har, på sätt redan nämnts, tiden för första inställelsen i kallelsen fastställts till sjätte dagen efter kallelsens utfärdande. Av bolagets stämningsansökan framgick visserligen att målet ansågs vara av brådskande natur, och innehållet i den vid ansökan fogade räkningen av den 25 oktober syntes giva vid handen att tvist förelåg allenast beträffande storleken av hyresbeloppet. Även med beaktande härav och av att kallel-

sen må ha beräknats kunna delgivas klaganden redan dagen efter utfärdandet — vilket också skedde — synes det mig som om vid utfärdandet något längre rådrum än som skett bort lämnas klaganden.

Beträffande anmärkningen att Spens sedermera lämnat utan avseende klagandens efter delgivningen framställda begäran om en veckas uppskov med första inställelsen har Spens i avgivet yttrande anfört, att han vid samtal med Birger Lundberg i anslutning till uppskovsansökningen förklarar sig icke vara benägen att ändra den utsatta tiden och att han fått den uppfattningen, att även Birger Lundberg ansett skäl föreligga att vägra uppskov. På grund därav hade beslut i saken icke blivit protokollfört; frågan om skriftlig form för beslutet hade ej heller varit på tal vid detta tillfälle eller senare.

Klaganden har häremot anmärkt, att det syntes osannolikt att Spens' påstående om Birger Lundbergs inställning i uppskovsfrågan vore med verkligheten överensstämmande. I ärendet har icke förekommit något som ger anledning ifrågasätta riktigheten av Spens' uppgift att han vid samtalet med Birger Lundberg fått den av Spens angivna uppfattningen. Vad sålunda enligt Spens' uppgift förekommit vid samtalet har dock icke inneburit, att klaganden återkallat sin uppskovsansökan. Såvitt framgår av häradsrättens handlingar har Birger Lundberg icke haft bemyndigande att företräda klaganden. Spens synes icke heller vilja göra gällande, att formlig återkallelse skett. Det hade därför enligt 7 § protokollskungörelsen ålegat Spens att i akten anteckna det av honom fattade beslutet.

Vad angår Spens' bedömning av uppskovsfrågan vill jag — under hänvisning till vad jag förut anfört beträffande det rådrum som lämnats klaganden i kallelsen — såsom min mening uttala att, med hänsyn till de av henne åberopade omständigheterna och eftersom saken delvis kommit i nytt läge genom de av henne lämnade uppgifterna om hennes ståndpunkt i målet, det begärda uppskovet bort beviljas klaganden. Enär emellertid anledning saknas till annat antagande än att Spens' beslut förestavats uteslutande av önskan att förhindra dröjsmål med rättegången samt klaganden, på sätt protokollet vid första inställelsen utvisar, dock varit i stånd att vid sammanträdet framlägga sin ståndpunkt och även ingivit ansökan om genstämning, finner jag Spens' åtgärd att vägra uppskov icke vara sådan att han därigenom gjort sig skyldig till tjänstefel av beskaffenhet att böra beivras. Jag låter därför i denna del av saken — liksom beträffande Spens' försummelse att upptaga beslutet i akten — bero vid mina nu gjorda uttalanden.

Huvudförhandlingen den 2 november 1954

Enligt stadgande i 42 kap. 20 § första stycket rättegångsbalken bestämmer rätten, så snart förberedelsen avslutats och sedan tillfälle om möjligt givits parterna att uttala sig, tid för huvudförhandlingen. Denna må enligt

andra stycket samma § hållas i omedelbart samband med förberedelsen, om hinder däremot icke möter enligt 43 kap. 2 § rättegångsbalken och tillika parterna samtycka därtill eller saken finnes uppenbar. Av dessa stadganden synes framgå, att rätten icke äger, på sätt som skett i förevarande mål, redan vid utsättande av tid för första inställelse bestämma att huvudförhandlingen skall äga rum i omedelbar anslutning till förberedelsen. Det är på ett så tidigt stadium — innan svaranden haft tillfälle att yttra sig om käromålet — omöjligt för rätten att avgöra, huruvida de i 20 § andra stycket stadgade förutsättningarna för en omedelbar övergång till huvudförhandling skola visa sig vara för handen. Häradsrättens ifrågavarande förfarande kan således icke undgå anmärkning, vilken emellertid är av huvudsakligen formell natur, eftersom av utredningen framgår, att häradsrätten — oavsett vad i kallelsen angivits — i samband med inställelsen upptagit frågan om tid för huvudförhandlingen till ny prövning. Jag låter förty även i denna del bero vid vad i ärendet förekommit.

Beträffande härefter häradsrättens åtgärd att den 2 november företaga målet till huvudförhandling i vad avsåg bolagets yrkande att utfå ifrågavarande egendom har det, på sätt hovrätten i beslutet den 7 april 1955 anfört, ålegat häradsrätten att i en rättegång handlägga nämnda yrkande och klagandens genom genkäromålet väckta talan. Genom att underlåta detta har häradsrätten gjort sig skyldig till en felaktighet av mera allvarlig art än som berörs i det föregående.

Även i annat hänseende har i detta sammanhang förekommit en dylik felaktighet, nämligen i det att häradsrätten icke lämnat klaganden tillfälle att framlägga sin bevisning för att styrka invändningen att hon förvärvat egendomen av bolaget. Om denna invändning visat sig befogad, hade huvudkäromålet icke kunnat bifallas. I det läge målet vid ifrågavarande tid befann sig var det icke möjligt för häradsrätten att bedöma, huruvida den bevisning som kunde stå klaganden till buds skulle bliva utan verkan, i all synnerhet som klaganden ännu icke angivit vilka bevis hon ville åberopa och vad hon ämnade styrka med varje särskilt bevis. Häradsrätten har förty, med hänsyn till den betydelse denna bevisning hade för bedömningen av huvudkäromålet, icke ägt förvägra klaganden tillfälle att förebringa bevisning.

Klaganden har mot häradsrätten särskilt anmärkt att den mot klagandens bestridande företagit huvudkäromålet till huvudförhandling, oaktat saken icke var uppenbar. På grund av stadgandet i 42 kap. 20 § andra stycket rättegångsbalken kan mot parts bestridande huvudförhandling i omedelbart samband med förberedelsen hållas endast om saken är uppenbar. På sätt framgår av vad nyss sagts var det — innan klaganden haft tillfälle att angiva sin bevisning — icke möjligt för häradsrätten att bedöma huruvida saken var uppenbar. Häradsrättens åtgärd att genast skrida till huvudförhandling stod följaktligen i strid med sistnämnda stadgande.

Jag vill emellertid framhålla, att syftet med detta främst torde vara att förhindra att ensamdomare, som ju enligt domförhetsreglerna är behörig att leda förberedelsen, till huvudförhandling upptager mål av annat än förhållandevis enkel beskaffenhet. I förevarande fall har emellertid nämnd tillkallats och medverkat vid huvudförhandlingen och därmed har angivna syfte med stadgandet blivit uppfyllt.

Genom häradsrättens ovan omförmälda felaktiga förfaranden i samband med huvudförhandlingen den 2 november har klaganden fått fog för att fullfölja talan i hovrätten mot häradsrättens ifrågavarande åtgärder. Hovrätten har ock återförvisat målet till häradsrätten. Emellertid har vid den slutliga prövningen i häradsrätten och hovrätten utgången i tvisten ej blivit annan än i den av häradsrätten den 2 november meddelade domen. Med hänsyn härtill och till omständigheterna i övrigt anser jag mig — trots felens delvis allvarliga beskaffenhet — kunna låta bero vid vad i ärendet förekommit med en erinran till Spens om nödvändigheten ur rättssäkerhets-synpunkt av ett noggrant iakttagande av rättegångsbalkens regler.

Häradsrättens förordnande om omedelbar verkställbarhet av domen den 2 november 1954

I 17 kap. 14 § rättegångsbalken stadgas, att rätten äger, när skäl äro därtill, i dom förordna att den må verkställas utan hinder av att den icke äger laga kraft.

Enligt 42 § andra stycket utsökningslagen åligger det — med vissa undantag om vilka här icke är fråga — vinnande part, till vilkens förmån nyss nämnt förordnande meddelats, att ställa pant eller borgen för det skadestånd, vartill han kan bliva skyldig om domen ändras. Den sålunda föreskrivna säkerheten skall ställas, innan verkställighet får äga rum. Någon skyldighet för domstol att redan innan förordnande av ifrågavarande slag meddelas — eller senare — tillse, att dylik säkerhet blivit ställd, finnes icke föreskriven. Det har förty icke ålegat häradsrätten att kräva annan borgen eller dylik säkerhet än som föranletts av klagandens anspråk å retentionsrätt för hyra, och något fel från häradsrättens sida härutinnan har följaktligen icke förekommit.

Vidkommande frågan huruvida häradsrätten på annat sätt förfarit felaktigt vid meddelandet av sitt ifrågavarande förordnande framgår av motiven till 17 kap. 14 § rättegångsbalken, att vid bedömande av huruvida dylikt förordnande skall meddelas hänsyn bör tagas till båda parternas intressen och dessa vägas mot varandra, varvid skall beaktas såväl den vinnandes intresse av att omedelbart kunna realisera sitt anspråk som ock den skada och olägenhet som därigenom skulle kunna tillskyndas den tappande. Vidare måste enligt motiven stor betydelse tilläggas den större eller mindre sannolikheten av en ändring av domen vid målets fullföljande.

När det gäller att pröva, huruvida en dylik, ej sällan vansklig skälighets-

avvägning, varom här är fråga, innefattar felaktigt förfarande, kan det givetvis icke ifrågakomma att såsom tjänstefel beteckna varje sådant under-rätts bedömande, som senare icke vunnit gillande i högre rätt. I förevarande fall har häradsrätten tydligen utgått från att bolagets talan kunde handläggas särskilt från det av klaganden väckta genkäröålet, och med denna utgångspunkt har ej saknats fog för att sannolikheten av att klaganden skulle kunna vinna ändring i domen kunde bedömas vara ringa. Den angivna utgångspunkten har, såsom framgår av det föregående, varit föremål för min prövning i detta ärende och därvid befunnits vara felaktig. Häradsrättens bedömning av frågan om domen skulle få omedelbart verkställas måste emellertid prövas från häradsrättens egna utgångspunkter och kan med hänsyn härtill i och för sig icke föranleda någon erinran.

Vad härefter angår de skäl häradsrätten i domen anfört i denna fråga vill jag framhålla, att det ur allmän synpunkt givetvis är angeläget att domstol undviker uttalanden, vilka av part eller annan kunna uppfattas såsom för honom kränkande. Å andra sidan må domstol ej betagas möjligheten att ge uttryck för sin på objektiva skäl grundade uppfattning om viss person, därest detta är nödvändigt för bedömningen av viss fråga. Härvid får av omständigheterna i det särskilda fallet bero, vilka uttrycks-sätt som böra komma till användning, och bedömningen härav kräver varsamhet och grannlagenhet. Vad ifrågavarande mål angår, hade det enligt min mening ur nu angivna synpunkter icke varit påkallat att häradsrätten i förevarande fråga, på sätt som skett, hänfört sig till sin kännedom om klaganden och hennes man. Andra tillräckligt vägande skäl, främst bolagets intresse att snabbt komma i besittning av egendomen, hade — med de för häradsrätten föreliggande utgångspunkterna — kunnat anföras för häradsrättens beslut i denna del. Jag finner emellertid ej heller härutinnan anledning till någon min vidare åtgärd.

Med dessa uttalanden, vilka jag upptog i en till Spens avlåten skrivelse, var ärendet av mig slutbehandlat.

5. Fråga om ingivande av stämningar och andra handlingar till Stockholms rådhusrätt samt diarieföringen av dessa

I 18—29 §§ i den av Kungl. Maj:t den 5 december 1952 fastställda stadgan för Stockholms magistrat och rådhusrätt regleras vilka slag av mål och ärenden varje särskild avdelning av rådhusrätten har att handlägga. Bestämmelserna innebära i huvudsak, att vissa mål — t. ex. sjömål, konkursmål, tryckfrihetsmål, patentmål, hyresmål, tullmål, militära brottmål och sådana brottmål, i vilka rätten är domför med en ledamot — så ock i förekommande fall motsvarande grupper av ärenden alltid skola, varje

grupp för sig, handläggas på en och samma avdelning, under det att övriga slag av mål och ärenden, fördelade å olika grupper, upptagas å särskilda, för varje grupp bestämda avdelningar. De mål, som sålunda må upptagas å flera avdelningar, äro i huvudsak familjemål, s. k. allmänna tvistemål, s. k. allmänna tremansbrottmål, trafikmål samt — med vissa undantag — mål i vilka nämnd skall medverka. I 31 § samma stadga föreskrives efter vilka närmare grunder ifrågavarande mål och ärenden skola fördelas mellan avdelningar. Enligt 9 § i gällande provisorisk arbetsordning för magistraten och rådhusrätten åligger det den vid rådhusrätten anställda aktuarien att med avseende å dylika mål och ärenden, med undantag av familjemålen, verkställa nyss nämnd fördelning mellan vederbörande avdelningar samt därvid bland annat mottaga ansökningar och andra inlagor, varmed rättsligt förfarande inledes, samt föra centralt målregister.

Genom nämnda register tillgodoses bland annat allmänhetens intresse av att ha tillgång till en central upplysningskälla beträffande ifrågavarande mål och ärenden.

I tidningspressen förekommo den 14 juni 1956 uppgifter av innehåll, att vederbörande åklagare i åtskilliga fall — särskilt i s. k. nämndmål — inlämnade stämningar direkt till den avdelning av rådhusrätten där målet skulle upptagas. Visserligen brukade underrättelse därom tillställas aktuarien från avdelningen, men detta skedde först efter någon tid, och risk förelåge, att en del mål icke bleve antecknade i det centrala målregistret. För de i rådhusrätten arbetande journalisterna liksom för allmänheten i övrigt vore det till olägenhet, att arbetsordningens föreskrift om att stämning skulle inges till aktuarien på angivet sätt åsidosattes. Därtill komme, att en del åtalade genom ifrågavarande ”mörklägning” skyddats från offentligheten.

I anledning härav infortrade jag utlåtanden från rådhusrätten och statsåklagaren i Stockholm.

I avgivet utlåtande anförde rådhusrätten: Av 9 § i arbetsordningen framginge, att icke alla handlingar i mål av den beskaffenhet som avsåges i paragrafen skulle ingivas till aktuarien utan endast den handling, varmed ett rättsligt förfarande inleddes. Detta hade tillämpats så, att stämning å häktad person mot vilken rättsligt förfarande kunde sägas ha inletts genom häktningsframställningen samt tilläggsstämning å person mot vilken talan tidigare väckts regelmässigt ingivits till vederbörande avdelning direkt. I de fall då i stämning å häktad person eller i tilläggsstämning upptagits ansvarsyrkande jämväl å annan person hade vederbörande avdelning enligt praxis haft att omedelbart underrätta aktuarien. Den kritik, som framförts i de ifrågavarande tidningsartiklarna, hade icke avsett arbetsordningens bestämmelser eller den praxis för vilken ovan lämnats en redogörelse utan det förhållandet att, enligt vad som framkommit vid verkställd utredning,

till några av rådhusrättens avdelningar — huvudsakligen åttonde avdelningen — ingivits allmänna brottmål utan att målet dessförinnan registrerats hos aktuarien. Visserligen hade avdelningarna därvid alltid underrättat aktuarien, men i vissa fall syntes dröjsmål ha ägt rum med sådan underrättelse avgivande å åttonde avdelningen. Personalen å nämndavdelningarnas kanslier hade med anledning av det inträffade omedelbart erinrats om arbetsordningens föreskrifter om måls ingivande till aktuarien för registrering. Kontakt därom hade vidare förekommit med åklagarmyndigheten. Med hänsyn till att dittills tillämpad praxis enligt vad som framkommit icke kunde anses erbjuda fullt tillräcklig garanti för att alla tilltalade i brottmål, med vilka aktuarien enligt arbetsordningen hade att taga befattning, bleve utan dröjsmål registrerade hos aktuarien hade avdelningarna vidare instruerats, att alla stämningar i mål av dylik beskaffenhet för framtiden skulle diarieföras hos aktuarien före mottagandet å respektive avdelning. Det förtjänade i detta sammanhang omnämnas, att rådhusrättens kansliorganisation sedan flera år tillbaka vore föremål för omprövning men att planerade reformer icke kunnat genomföras bland annat med hänsyn till rådande mycket besvärande lokalförhållanden.

Vad avser åklagarmyndigheten redogjorde t. f. statsåklagaren Erik Vinberg i avgivet utlåtande till en början för de åtgärder han för sin del vidtagit i anledning av ifrågavarande tidningsuppgifter, vilka han själv uppmärksammat, och upplyste därvid att samtliga befattningshavare vid åklagarmyndigheten erhållit anvisning om att för framtiden alla stämningar i brottmål, med vilka aktuarien enligt arbetsordningen hade att taga befattning, skulle före mottagandet å respektive avdelning vara diarieförda hos aktuarien.

Vidare anförde Vinberg: Han ville till en början med bestämdhet tillbakavisa tanken, att det tillämpade förfarandet skulle härröra från någon avsikt eller något önskemål från åklagarmyndighetens sida att till skydd för någon tilltalad eller av annan icke godtagbar bevekelsegrund "mörklägga" vissa åtal. Förfarandet hade uppenbarligen tillämpats med hänsyn till det sätt varpå aktuariebefattningen vore konstruerad och med hänsyn till arbetskapaciteten hos aktuariekontoret, som icke medgäve att där registrerades alla skrivelser, handlingar m. m., som skulle komma under rådhusrättens bedömande. Det förhölle sig uppenbarligen också så, att aktuariekontoret icke vore inrättat såsom ett allmänt centralt kansli, varöver alla för rådhusrätten avsedda handlingar skulle passera. Även om den anordning som rådde skulle befinnas lämplig och godtagbar — Vinberg skulle senare återkomma något därtill — syntes dock icke ha varit godtagbart det av vissa åklagare undantagsvis tillämpade förfarandet att stämningsansökan med tillhörande handlingar i mål, varmed aktuarien hade att taga befattning, inlämnats direkt till vederbörande avdelning med förbigående av aktuarien. Att därav kunnat uppkomma viss olägenhet för allmänheten

och särskilt för pressens representanter skulle icke bestridas. Genom de av magistraten numera utfärdade föreskrifterna syntes emellertid dessa olägenheter för framtiden i stort sett vara undanröjda. Emellertid kvarstode alltså det förhållandet att specialmålen, d. v. s. för åklagarmyndighetens del huvudsakligen militärmålen och de s. k. endomarbrottmålen, med hänsyn till arbetsordningen för aktuarietkontoret icke diariefördes därstädes utan å de avdelningar, som hade att upptaga dylika mål. Det syntes icke tillkomma Vinberg att ingå i något bedömande av huruvida en sådan anordning principiellt vore riktig eller ej, men han funne sig böra ifrågasätta, om det icke vore en uppenbar vinning, därest aktuariefattningen vore så konstruerad och aktuarien hade lokal- och personalresurser till förfogande i sådan utsträckning, att aktuarietkontoret kunde — liksom aktuariefattningen vid hovrätterna — fungera såsom "inkörspport" för alla för rådhusrätten avsedda handlingar. Spörsmålet därom finge måhända en lösning genom utredningen om ett ifrågasatt centralt kansli för rådhusrätten, vilken utredning enligt vad Vinberg inhämtat skulle föreligga till stadsfullmäktiges bedömande under hösten 1956.

I en till Stockholms magistrat avlåten skrivelse anförde jag därefter följande.

Vad angår sådana brottmål, med vilka aktuarien enligt 9 § i arbetsordningen har att taga befattning, giver utredningen vid handen att stämning, varigenom rättegång inletts, i vissa fall ingivits direkt till vederbörande avdelning utan att dessförinnan ha blivit diarieförd å aktuariefattningen. Nämda förfaringssätt har — även om man sedermera från avdelningen underrättat aktuarien om sålunda inkomna mål — otvivelaktigt inneburit ett åsidosättande av gällande föreskrifter samt varit till olägenhet för dem som hos aktuarien önskat erhålla upplysning om nyinkomna brottmål. Från rådhusrättens sida har föreskrift emellertid numera meddelats avdelningarna om att alla stämningar i mål, med vilka aktuarien har att taga befattning, skola vara diarieförda hos aktuarien före mottagandet å respektive avdelning; och genom åklagarmyndighetens försorg ha samtliga befattningshavare vid myndigheten erhållit enahanda anvisning. Med hänsyn härtill finner jag, vad avser det åsidosättande av gällande föreskrifter som enligt vad ovan sagts förekommit, mig kunna låta bero vid de åtgärder som till undvikande av ett upprepande vidtagits av rådhusrätten och åklagarmyndigheten.

Såsom framgår av det föregående äro nu gällande bestämmelser i ifrågasvarande avseende så utformade, att åtskilliga mål och ärenden — nämligen alla sådana som enligt stadgan kunna upptagas allenast å viss avdelning ävensom familjemålen — icke passera aktuarien och registreras av denne

utan mottagas direkt å vederbörande avdelning. Vinberg har i sitt utlåtande såvitt angår brottmål av sådant slag ifrågasatt, om det icke skulle vara en vinning att även dessa mål ingåves till aktuarien. Enligt min mening skulle det vara en uppenbar fördel, om samtliga vid rådhusrätten anhängiggjorda mål och ärenden — oavsett om dessa äro förbehållna viss avdelning — kunde bliva föremål för en central registrering. Detta skulle vara av betydelse främst ur offentlighetssynpunkt, särskilt i fråga om brottmålen, men även beträffande tvistemålen skulle det för den — som av någon anledning vill skaffa sig upplysning om ett visst mål men icke äger tillräcklig kännedom om dess närmare omständigheter och därför icke kan veta till vilken avdelning målet hör — onekligen innebära en avsevärd fördel att å aktuarikontoret kunna utan omgång erhålla besked om vilken avdelning målet tilldelats. Även andra skäl kunna åberopas för en ändring i det nu gällande systemet för mottagande av mål vid rådhusrätten.

Jag är medveten om att den nuvarande utspridningen av rådhusrättens lokaler försvårar genomförandet av en central diarieföring av alla mål. Även anskaffandet av erforderliga lokaler för ett centralt mottagande och registrering av inkommande mål torde i dagens läge bereda svårigheter. Huruvida hinder även eljest möter mot en helt central diarieföring låter sig icke bedöma utan en mera ingående utredning än jag haft tillfälle företaga. Jag har emellertid velat i anledning av föreliggande ärende fästa magistratens uppmärksamhet på spörsmålet för den åtgärd magistraten må finna påkallad.

6. Fråga huruvida sakkunniga vid tillsättning av professur vid lantbrukshögskolan prövat sökandenas kompetens och meriter med utgångspunkt från oriktiga antaganden om professurens ämnesomfång

Av handlingarna i ett av professorn Torsten Wikén i Zürich härstädes anhängiggjort ärende framgår följande.

Sedan befattningen som professor i *växternas anatomi och fysiologi* vid kungl. lantbrukshögskolan och statens lantbruksförsök kungjorts till ansökan ledig, hade vid ansökningstidens utgång den 11 augusti 1954 såsom sökande anmält sig, såvitt här är i fråga, docenten Nils Fries, lektorn Torsten Hemberg, klaganden och laboratorn Börje Åberg.

Till sakkunniga för bedömande av de sökandes skicklighet till befattningen utsåg lärarkollegiet vid lantbrukshögskolan professorn vid Lunds universitet Hans Burström, professorn vid lantbrukshögskolan Henrik Lundegårdh, professorn vid Uppsala universitet Elias Melin och professorn vid Köpenhamns universitet Detlev Müller.

De sakkunniga avgåvo var för sig utlåtanden till lärarkollegiet. Därvid anförde de sakkunniga i fråga om bestämningen av ifrågavarande professurs ämnesområde, särskilt såvitt avsåg växtfysiologi, bland annat följande.

Burström: Trots professurens dubbelnamn måste, med hänsyn till lantbruksforskningens uppenbara behov och den relativa omfattningen av de båda ämnesdelarna, tyngdpunkten av ämnet ligga inom växtfysiologin. Både som undervisnings- och forskningsämne vore växtfysiologin ojämförligt mångsidigare och omfattningsrikare än växtanatomien. Burström ansåge därför, att man för kompetens måste kunna fordra fullgod meritering inom växtfysiologin. Växtfysiologi omfattade enligt gängse svenskt språkbruk fysiologin hos såväl högre växtgrupper som bakterier och svampar. I motsats mot förhållandet vid universiteten, där ämnet växtfysiologi hade detta omfång, funnes emellertid vid lantbrukshögskolan ett självständigt ämne, mikrobiologi, med egen professur, vilket som undervisnings- och forskningsämne vore skilt från och jämställt med växtfysiologi. Mikrobiologi borde, enligt Burströms uppfattning, väsentligen omfatta bakteriers och svampars fysiologi och biokemi, av vilka fysiologin inginge i universitetens växtfysiologi. Det vore emellertid knappast rimligt att låta denna del ingå i växtfysiologin vid lantbrukshögskolan eller grunda kompetens för den aktuella professuren i växtfysiologi på meritering inom ren mikrobiologi. Detta kunde leda till en dubblering av mikrobiologin, under det att ett för jordbruksforskningen så centralt ämne som de högre växternas fysiologi skulle bli orepresenterat. Detta kunde knappast ha varit avsikten då lantbrukshögskolan erhållit skilda professurer i växtfysiologi och mikrobiologi. Då inga anvisningar funnes om gränsdragningen mellan ämnena, ville Burström till växtfysiologi räkna i dess helhet de högre växternas fysiologi samt bakteriers och svampars fysiologi i den mån den berörde problem av allmänt växtfysiologiskt intresse. Helt till mikrobiologi ville han föra arbeten, som berörde för bakterier och svampar speciella problem. Gränsen bleve naturligtvis diffus, och vid bedömning av de sökandes forskaregenskaper, ehuru ej kompetens i växtfysiologi, ansåge Burström att hänsyn borde tagas även till mikrobiologiska meriter.

Lundegårdh: Professuren hade sin upprinnelse i befattningen för lantbruksbotanik vid centralanstalten, Experimentalfältet. Denna hade vid lantbrukshögskolans bildande kluvits i två institutioner, den ena omfattande växtpatologi och överförd till växtskyddsanstalten, den andra omfattande växtfysiologi och överförd till högskolan. Det lantbruksbotaniska forsknings- och läroområdet hade från början varit klart avgränsat till att gälla högre växter, eftersom redan vid centralanstalten funnits en avdelning för bakteriologi, som sedermera övergått i en särskild professur i mikrobiologi vid högskolan. Denna mikrobiologi omfattade bland annat i marken levande både bakterier och svampar, deras systematik, fysiologi och biokemi. — Av det sagda framginge, att en sökande till den lediga

professuren i växternas anatomi och fysiologi måste kunna uppvisa vetenskapliga meriter inom de högre växternas fysiologi. Meriter inom angränsande delar av mikrobiologin kunde medräknas endast under förutsättning att klar kompetens i de högre växternas fysiologi förelåge och de i så fall kunde medverka till belysning av den allmänna vetenskapliga skickligheten.

Melin: Professuren syntes enligt Melins mening i främsta rummet omfatta växtfysiologi, vilket syntes framgå redan därav, att innehavaren skulle förestå en institution som vore växtfysiologiskt inriktad. Full kompetens i växtfysiologi vore därför obetingat nödvändig. Anatomi inginge i professuren i den mån den vore hjälpvetenskap till växtfysiologin. Melin uppfattade befattningen som en professur i växternas fysiologi med anatomi. Vid växtfysiologiska undersökningar kunde såväl högre som lägre växter ifrågakomma som försöksobjekt. Melin tillmätte båda slagen av undersökningar meriteringsvärde till professuren.

Müller: Med hänsyn till det botaniska läroombudet fördelning på lärostolarna vid lantbrukshögskolan vore det naturligt, att de autotrofa, gröna växternas fysiologi — omfattande även autotrofa mikroorganismer — bleve det viktigaste forsknings- och undervisningsområdet för ifrågavarande professur.

Med de utgångspunkter de sålunda angivit och efter bedömning av klagandens vetenskapliga arbeten funno Burström och Lundegårdh för sin del, att klaganden, enär han icke visat erforderliga meriter i fråga om de högre växternas fysiologi, icke styrkt kompetens för befattningen, varefter de uppförde Fries, Åberg och Hemberg på förslag till befattningen i nu nämnd ordning. Melin och Müller, vilka ansågo klaganden kompetent till befattningen, uppförde i sina utlåtanden till lärarkollegiet de sökande på förslag till denna i ordningen Fries, Åberg, Hemberg och klaganden.

Vid befordringsärendets behandling i lärarkollegiet den 17 november 1955 uppfördes, å första förslagsrummet Fries av tio ledamöter och Åberg av fem, å andra förslagsrummet Åberg av fjorton ledamöter, varjämte en ledamot å detta rum jämställde klaganden och Åberg, samt å tredje förslagsrummet Hemberg av fjorton ledamöter och klaganden av en ledamot.

I fråga om professurens ämnesområde hänvisade åtskilliga ledamöter i lärarkollegiet till Burströms och Lundegårdhs utlåtanden eller gävo eljest uttryck för en liknande uppfattning. En ledamot, rektorn professorn Ragnar Nilsson, anförde häremot: Det syntes vara principiellt felaktigt att på detta sätt begränsa ämnesområdet sedan professuren ledigförklarats. En sådan begränsning måste enligt Nilssons uppfattning komma till uttryck i en ändring av professurens benämning, så att därav framginge, att området vore begränsat till de högre växternas fysiologi. Det syntes Nilsson sålunda uppenbart, att man vid bedömningen av de sökandes meriter borde taga hänsyn till hela deras fysiologiska produktion.

I en den 29 november 1955 hit inkommen klagoskrift anförde klaganden bland annat: Burström, Lundegårdh och Müller hade genomfört sina granskningar av de sökandes meriter på grundval av den uppfattningen, att det skulle röra sig om en professur i enbart de högre respektive gröna växternas fysiologi, varvid dessutom denna princip tillämpats synnerligen rigoröst vid bedömningen av klagandens men däremot icke vid bedömningen av Fries' skicklighet till det sökta ämbetet. En dylik inskränkning av läroområdet vore med hänsyn till professurens av vederbörande myndigheter fastställda benämning formellt oberättigad och från saklig synpunkt ohållbar. Enligt 101 § i stadgarna för universiteten finge förslag om ändring av professorsbefattnings ämnesomfång icke upptagas till behandling å tid, då befattningen vore kungjord till ansökan ledig, och ej heller å sådan tid, att förslaget om läroområdets ändring icke hunne slutligt avgöras, innan professurens ledigförklarande skulle äga rum.

Klaganden framställde vidare anmärkningar mot Burström och Lundegårdh av innebörd, att dessa icke läst en stor del av klagandens vetenskapliga produktion, i följd varav deras utlåtanden blivit i hög grad bristfälliga och vilseledande, samt att nämnda båda sakkunniga i samband med sina redogörelser för innehållet i åtskilliga av klagandens arbeten gjort sig skyldiga till uppenbara felaktigheter såväl i sak som beträffande bedömningen av arbetena. Slutligen anmärkte klaganden gentemot Melin, att denne icke lämnat en tillräckligt ingående, objektiv motivering vad avsåge den av honom angivna inbördes ordningen mellan klaganden och dennes medsökande Hemberg och Åberg. Klaganden funne det — i anseende till den uppseendeväckande diskrepansen mellan, å ena sidan, den internationella uppskattningen av klagandens kvalifikationer såsom vetenskapsman och akademisk lärare samt, å andra sidan, den uppenbara undervärderingen av hans vetenskapliga produktion och undervisningsmeriter i framför allt Burströms och Lundegårdhs men även Melins sakkunnigutlåtanden — synnerligen anmärkningsvärt, att lärarkollegiet icke begagnat sig av möjligheten att göra framställning om tillstånd att utse specialsakkunnig för granskning av viss del av klagandens produktion.

Under hänvisning till sina ovan återgivna anmärkningar mot de sakkunniga hemställde klaganden om min prövning av frågan huruvida Burströms, Lundegårdhs och Melins sakkunnigutlåtanden kunde anses överensstämma med kravet på rättssäkerhet inom befodringsväsendet vid svenska högskolor och universitet. För klaganden personligen vore denna fråga så mycket mera betydelsefull som nämnda professorer anlitats såsom sakkunniga även vid besättandet av den av klaganden sökta professuren i botanik, särskilt fysiologi och anatomi, vid Uppsala universitet.

Med förmälan att han hos Konungen anfört besvär över lärarkollegiets beslut i befodringsärendet ingav klaganden sedermera till mig en avskrift av besvärsskrivelsen.

I anledning av klagomålen härstädes inkom lärarkollegiet med förklaringar av Burström, Lundegårdh och Melin ävensom med eget yttrande. Därjämte avgav kanslern för rikets universitet utlåtande i ärendet, varefter klaganden inkom med påminnelser.

Universitetskanslern anförde i sitt utlåtande till en början, att de bestämmelser, som gällde i fråga om tillsättningen av professorer och liknande befattningar vid fackhögskolorna, hade tillkommit efter mönster av motsvarande stadganden vid universiteten och att den praxis, som vid de sistnämnda utvecklats rörande sakkunniginstitutionen m. m., syntes vara normerande också vid fackhögskolorna. Vidare uttalade kanslern, att någon tvekan icke kunde råda därom, att sakkunnig hade att avgiva sitt utlåtande under ämbetsansvar.

Vidkommande professurens ämnesomfång och därmed sammanhängande frågor anförde universitetskanslern: I 1916 års universitetsstatuter vore stadgat, att fakultet, ”då anledning därtill yppar sig, må kunna väcka förslag om närmare bestämmande av någon lärarbefattnings ämnesomfång eller av förhållandet emellan olika till befattningen hörande ämnen” (§ 101) samt att, därest dylikt förslag blivit väckt, ”må innan beslut i anledning därav meddelats, åtgärder icke vidtagas till besättande av ledig professorsbefattning, som av förslaget beröres” (§ 55). Fastän i dessa bestämmelser icke direkt utsagts, att åtgärder av berörda slag icke finge igångsättas, medan professur vore ledig, vore detta uppenbarligen meningen. Stadgandena hade också tolkats på detta sätt. § 50 i 1956 års universitetsstatuter hade formulerats i överensstämmelse därmed. Det syntes emellertid uppenbart, att förbudet mot att — sedan åtgärder till besättande av en professur börjat vidtagas — upptaga till behandling fråga om ”närmare bestämmelser av någon lärarbefattnings ämnesomfång” i och för sig icke vore behövligt, då saken måste anses vara självklar. Det förhållandet, att motsvarande förbud icke funnes i stadgarna för lantbrukshögskolan och statens lantbruksförsök, syntes därför icke rimligen kunna tolkas så, att man i nu nämnda avseende kunde vid tillsättningen av ifrågavarande professur förfara annorlunda än om fråga varit om en universitetsprofessur. Kanslern delade sålunda i detta avseende den uppfattning, åt vilken Nilsson givit uttryck i sitt yttrande till lärarkollegiets protokoll den 17 november 1955. — Emellertid hade något förslag om en närmare precisering av den lediga professurens ämnesomfång icke blivit väckt av myndigheterna vid lantbrukshögskolan. Vad som inträffat vore, att vissa av de sakkunniga till grund för sina utlåtanden lagt en dylik närmare bestämning av ämnesomfånget och att lärarkollegiets majoritet anslutit sig därtill. Det föreliggande spörsmålet vore därför, huruvida man därigenom vidtagit åtgärder av enahanda natur som dem, vilka åsyftades i de ovan citerade föreskrifterna i universitetsstatuterna. Det vore därvid att märka, att det icke vore ovanligt i akademiska befordringsärenden, att de sakkunniga ansåge sig böra

angiva sin uppfattning om den lediga befattningens läroomfång. Förhållandet sammanhänge med att detta ämnesområde icke alltid klart framginge av professurens benämning utan understundom grundade sig på en mer eller mindre långvarig praxis. Vad de sakkunniga sålunda kunde anföra kunde emellertid icke vara bindande utan, liksom deras utlåtanden över huvud taget, endast tjäna till ledning för de akademiska myndigheterna. Uppenbart vore därvid, att man icke kunde i denna ordning vidtaga någon förändring av professurens läroomfång. — Namnet på här ifrågavarande professur anslöte sig till benämningen på vissa professurer vid universiteten. Det låge då närmast till hands att anse ämnesomfånget vara detsamma. Melin hade förfarit på detta sätt. Det förhållandet, att nu ifrågavarande professur vore förlagd till lantbrukshögskolan syntes kanslern icke kunna motivera en avvikelse från sagda tolkning, därest icke tidigare en begränsning med hänsyn till nämnda förhållande klart uttalats. Kanslern kunde icke finna att så skett. Utan ett dylikt klarläggande uttalande före professurens ledigförklarande syntes icke heller den omständigheten, att vid lantbrukshögskolan funnes en särskild professur i mikrobiologi, kunna anföras som skäl för en begränsning på sätt vissa av de sakkunniga och lärarkollegiets majoritet gjort. Det kunde tilläggas, att varken nämnda sakkunniga eller lärarkollegiets majoritet helt fasthållit vid sin begränsande princip vid bestämmandet av första förslagsrummet. För att bedöma, om den angivna begränsande tolkningen av professurens ämnesomfång spelat någon avgörande roll för frågan om klaganden bort ha placerats på tremannaförslaget, hade kanslern genomgått de sakkunnigutlåtanden, som avgivits rörande den lediga professuren i samma ämne vid Uppsala universitet. De tre svenska sakkunniga, som haft att avgiva utlåtande rörande professuren vid lantbrukshögskolan, hade fyllt samma funktion i fråga om uppsalaprofessuren, varvid ingen av de sakkunniga ifrågasatt någon sådan begränsning som beträffande professuren vid lantbrukshögskolan. Icke heller beträffande uppsalaprofessuren hade klaganden av de sakkunniga erhållit placering på något av de tre första rummen. Det vore endast i fråga om hans kompetensförklaring som skillnad förelåge.

Beträffande slutligen klagandens anmärkningar i övrigt mot de sakkunniga anförde universitetskanslern: Självklart vore, att i sakkunnigutlåtanden kunde förekomma större eller mindre misstag. Genom att de sökande ägde möjlighet att inkomma med påminnelser och rätt att ingiva besvär hade enligt kanslerns mening tillräckliga garantier skapats för att dylika misstag icke skulle få spela någon utslagsgivande roll vid befordringsärendets fortsatta handläggning. Vid en jämförelse mellan Burströms och Lundegårdhs utlåtanden i det föreliggande befordringsärendet och i motsvarande ärende vid Uppsala universitet förefölle det kanslern, som om de båda sakkunniga själva funnit sig böra — i anledning av professorn Wikéns anmärkningar — på en eller annan punkt justera eller i varje fall komplet-

tera sina utlåtanden. Det undandroge sig emellertid kanslerns bedömande, huruvida de nämnda sakkunniga på någon punkt kunde ha begått misstag i sina utlåtanden rörande här föreliggande befordringsärende; i varje fall kunde kanslern av för honom tillgängliga handlingar icke finna, att eventuella misstag kunde ha varit avgörande för de båda sakkunnigas ställningstagande. Vad anginge klagandens anmärkning mot Melin, ville kanslern framhålla, att summariska uttalanden vid den slutliga vägnings av meriterna hos sökande till professur vore synnerligen vanliga och ibland det enda tänkbara. Kanslern funne över huvud taget klagandens anmälan till JO av Melin i sällsynt hög grad obefogad.

I en till lärarkollegiet vid lantbrukshögskolan avlåten skrivelse anförde jag därefter följande.

Såsom universitetskanslern anført, är sakkunnig, som utses att avgiva utlåtande beträffande sökande till professur, underkastad ämbetsansvar. Det ligger emellertid i sakens natur, att i fråga om bedömning, som ankommer på sådan sakkunnig, utrymme i betydande utsträckning måste lämnas för den sakkunniges på objektiva skäl grundade uppfattning. De spörsmål, som uppkomma vid dylik bedömning, äro för övrigt ofta vanskliga och bliva ej sällan föremål för olika meningar, utan att därför den sakkunniges objektivitet med fog kan ifrågasättas.

Vad nu anförts äger i förevarande fall tillämpning såväl å de sakkunnigas bedömning av vilka meriter som skola beaktas vid prövningen av sökandes skicklighet som ock å värderingen av dessa meriter.

I det förstnämnda hänseendet ha — såsom framgår av det föregående — särskilt Burström och Lundegårdh funnit sig böra på visst sätt begränsa värdet av meriter inom mikrobiologin. Avgörande för deras ståndpunkt har varit att den befattning, varom är fråga, är knuten till lantbrukshögskolan och att därstädes finnes inrättad en särskild professur i ämnet mikrobiologi.

Beträffande frågan huruvida angivna begränsning varit berättigad har universitetskanslern i sitt yttrande anlagt vissa principiella synpunkter, vilka utmyнна i slutsatsen att så icke varit fallet. Vad kanslern sålunda anført finner jag vara väl grundat. Ej heller enligt min mening är det i överensstämmelse med rättssäkerheten att i befordringsärende pröva de sökandes kompetens och jämföra deras inbördes meriter med utgångspunkt från att professurens ämnesomfång är mera begränsat än vad som framgår av den fastställda beteckningen för befattningens läroombåde och som angivits i kungörelsen om att professuren vore till ansökan ledig. Den avgörande synpunkten vid bedömningen av de sökandes meriter måste enligt min mening vara beskaffenheten från vetenskaplig synvinkel av vederbö-

rande sökandes insatser inom befattningens genom dess fastställda beteckning bestämda läroområde, oavsett om dessa insatser falla inom det ena eller andra avsnittet härav. Jag finner förty, att vid prövningen av de sökandes skicklighet till befattningen värdet av insatser inom mikrobiologin icke bort begränsas på sätt som skett.

På grund härav och då enligt vad i ärendet är upplyst Burström och Lundegårdh i avgivna sakkunnigutlåtanden med avseende å professuren i samma ämne vid Uppsala universitet funnit klaganden kompetent till sistnämnda befattning, varvid Burström dock ifrågasatt klagandens kompetens såvitt angår växtanatomi, synes bärande skäl icke ha förelegat för dem att i fråga om befattningen vid lantbrukshögskolan bedöma klagandens kompetens annorlunda. Huruvida nämnda sakkunniga, därest de vid bedömningen av klaganden och hans medsökande anlagt det ovan angivna, enligt min mening riktiga betraktelsesättet, skulle ha föranletts att sätta klaganden före någon av hans medsökande, är en fråga som svårligen låter sig med säkerhet avgöra. Den omständigheten att varken Burström eller Lundegårdh i fråga om uppsalaprofessuren satt klaganden före Fries, Åberg eller Hemberg, vilka också sökt sistnämnda befattning, tyder — såsom universitetskanslern påpekat — närmast på att under angivna förutsättning annan bedömning icke skulle ha skett med avseende å professuren vid lantbrukshögskolan.

Jag vill i detta sammanhang understryka vad universitetskanslern anfört om att sakkunnigutlåtande av nu ifrågavarande slag icke är bindande vid den fortsatta handläggningen av befordringsärendet utan allenast avsett att tjäna till ledning för de myndigheter, som ha att taga befattning med ärendet. Dessa skola således beakta icke blott avgivna sakkunnigutlåtanden utan även vad i övrigt kan inverka på prövningen av ärendet, såsom egen sakkännedom eller av sökande anförda omständigheter.

Klaganden synes vilja göra gällande, att Burström och Lundegårdh gjort sig skyldiga till tjänstefel genom att verkställa meritbedömningen med utgångspunkt från antagandet, att professuren har annat ämnesomfång än som framgår av det för befattningen genom den fastställda beteckningen angivna läroområdet. När det gäller att taga ställning till detta spörsmål, kan man emellertid icke bortse från att frågan om omfattningen av professurens läroområde dock kan vara föremål för delade meningar. Burström och Lundegårdh ha otvivelaktigt anfört åtskilliga beaktansvärda och med hänsyn till lantbrukshögskolans uppgifter vägande skäl för sin uppfattning om professurens omfattning. Såsom jag inledningsvis betonat ligger det i sakens natur, att i fråga om bedömning som ankommer på sakkunnig utrymme måste i betydande utsträckning lämnas för den sakkunniges på objektiva skäl grundade uppfattning. På grund av vad sålunda anförts finner jag — oaktat jag på sätt framgår av det sagda av rättssäkerhetsskäl biträder vad universitetskanslern anfört om professurens ämnesomfång —

det icke kunna komma i fråga att bedöma Burströms och Lundegårdhs ställningstagande beträffande grunderna för meritberäkningen såsom tjänstefel.

Med hänsyn till den ståndpunkt lärarkollegiets majoritet intagit till frågan om professurens ämnesomfång kan ej heller någon berättigad anmärkning riktas mot lärarkollegiet för dess av klaganden påtalade underlåtenhet att påkalla ytterligare sakkunnig med särskild sakkunskap i fråga om mikrobiologi.

Beträffande härefter klagandens påstående, att Burström och Lundegårdh dels underlåtit att läsa vissa av klagandens vetenskapliga skrifter, dels ock i sina utlåtanden felaktigt redogjort för eller felbedömt vissa arbeten, har klaganden åberopat bland annat vissa anföranden av professorn G. Einar Du Rietz av innebörd att dessa påståenden syntes vara riktiga. Av nämnda anföranden liksom av ett uttalande av Nilsson till lärarkollegiets protokoll den 17 november 1955 framgår vidare, att enligt Du Rietz' och Nilssons mening Burström och Lundegårdh i sina till lärarkollegiet avgivna utlåtanden icke givit klagandens vetenskapliga insatser den uppskattning dessa vore värda. Vad sålunda och i övrigt i ärendet förekommit i fråga om Burströms och Lundegårdhs utförande av sakkunniguppdraget kan emellertid icke vid den prövning jag har att företaga anses innefatta tillräckligt stöd för vidtagande av någon åtgärd från min sida. Ej heller finnes — såsom ock universitetskanslern påpekat — fog för anmärkningen mot Melin beträffande avfattningen av dennes utlåtande i vad avser jämförelsen mellan klaganden och dennes medsökande.

Med dessa uttalanden var ärendet av mig slutbehandlat.

7. Fråga om domarjäv vid ådömande av straff för rättegångsförseelse

Av handlingarna i ett genom klagomål av förre lantbrukaren Hugo Wrendenmark härstädes anhängiggjort ärende inhämtas följande.

Genom utslag den 25 november 1952 i lagsökningsmål mellan lantbrukaren Anton Johansson, målaren Nils Pettersson, fröken Tekla Pettersson samt dödsboet efter Emil Jonsson, borgenärer, samt klaganden, gäldenär, förpliktade Oppunda och Villättinge domsagas häradsrätt klaganden att mot kvitto och erhållande av den i målet åberopade fordringshandlingen till borgenärerna genast utgiva 6 650 kronor jämte ränta och ersättning för lagsökningskostnaden. Vid utslaget var fogad en av tingsnotarien Ingemar Ögren bestyrkt avskrift av en avskrift av fordringshandlingen.

I en den 10 januari 1953 till häradsrätten inkommen skrift sökte klaganden återvinning. I skriften anförde klaganden, att han bestrede äktheten

eller riktigheten av den av borgenärerna åberopade fordringshandlingen, vilken klaganden ansågo vara förfalskad. Vidare yttrade klaganden bland annat: "Enligt lagsökningslagen — — — skall fordringshandlingarna *ordagrant* intagas i utslaget eller avskrivas omedelbart därefter. Så har i detta fallet *inte skett*. Bland annat äro tvenne namnteckningar omädrade, och en hel rad med signaturer uteslutna. Dessa felaktiga avskrifter av avskrifter, äro utfärdade i Häradsrätten och bestyrkta av Herr Ingemar Ögren. Enbart detta förfarande berättigar mig till att underkänna och bestrida lagsökningsutslaget och överklaga det, och ev. begärd utmätning. För dessa felaktiga avskrifter av avskrifter har jag dessutom gn. postförskott från Häradsrätten fått betala med kr. 12.30. — — — Jag anser det verkligen väl starkt att först lagsökningsmännen stöder sina krav på förfalskade fordringsavskrifter hos Häradsrätten, och att sedan Häradsrätten i sin tur förfalskar i sina avskrifter av de förut förfalskade avskrifterna, och jämväl tar betalt av mig för detta."

Häradsrätten fann i beslut den 15 januari 1953, att klaganden uttalat sig otillbörligt om rätten, och dömde förty klaganden jämlikt 9 kap. 5 § rättegångsbalken att till kronan böta 100 kronor. Vid meddelandet av beslutet bestod häradsrätten av Ögren, som jämlikt förordnande då handhade målets förberedelse. Beslutet vann laga kraft.

I en den 14 april 1956 hit inkommen skrift anförde klaganden, att Ögren måste ha varit jävig att handlägga frågan om ansvar å klaganden, enär Ögren själv varit inblandad i saken genom att han bestyrkt riktigheten av den påtalade avskriften. Klagomålen avsågo även åtskilliga andra förhållanden, varom här icke är fråga.

I ärendet avgav Ögren infordrat yttrande, i vilket emellertid jävsfrågan icke berördes.

Vid avgörande av ärendet gjorde tjänstförrättande justitieombudsmanen Lundvik följande i skrivelse till Ögren upptagna uttalanden.

Om domarjäv stadgas i 4 kap. 13 § rättegångsbalken. Bland de förhållanden som grunda jäv nämnas, såvitt nu kommer i fråga, dels under 1. att domaren själv är part eller eljest har del i saken, dels ock under 9. att eljest särskild omständighet föreligger, som är ägnad att rubba förtroendet till hans opartiskhet i målet.

Huruvida domare är av jäv hindrad att själv döma till straff för ett mot honom under rättegången riktat otillbörligt yttrande, har icke särskilt berörts under förarbetena till rättegångsbalken. För frågans bedömande är det av intresse att taga del av hur man såg på motsvarande problem under den äldre rättegångsordningen.

Enligt 14 kap. 7 § tredje punkten äldre rättegångsbalken skulle, om någon talade eller skrev vanvördeligen mot domaren, han böta allt efter vad domaren, där det skett var, prövade skäligt. Enligt fjärde punkten av samma paragraf skulle däremot, om någon hötte eller undsade domaren eller gav honom smädliga ord eller grep honom an till heder och ära, brottet upptagas i hovrätten.

I sitt arbete Svenska straffrättens allmänna del, I, Inledning, lämnar Assarsson å s. 34 följande utläggning av lagrummen: Förbrytelsen, som avses i tredje punkten, består i handlingar, som strida emot god ordning inför offentlig myndighet; ingen, som vill visa domaren tillbörlig vördnad, företager dem, men de få ej röja avsikt att förolämpa honom. De utgöra icke ett brott emot domaren. Därför är det hans rätt och plikt att, för stävande av dylikt oskick, belägga den felande med straff. Vore däremot handlingarna brott emot honom själv, så vore han, såsom part i saken, ej behörig att fälla dom. I sådana fall är det vederbörande hovrätt, som enligt fjärde punkten låter anklaga den brottslige och med tillämpning av strafflagen ådömer honom straff efter brottets beskaffenhet.

Kallenberg (Om forum i brottmål s. 120 f.) uttalar liknande åsikt.

I enlighet med dessa uttalanden torde man allmänt ha ansett hinder icke möta för domaren att själv beivra sådant mot honom fällt yttrande, som avsågs i 14 kap. 7 § tredje punkten äldre rättegångsbalken. Innefattade yttrandet brott, som var att bedöma enligt strafflagen, skulle däremot gärningen beivras i hovrätten (jfr NJA 1883 s. 84 och 1931 s. 90).

I den nu gällande rättegångsbalken stadgas i 9 kap. 5 § straff av böter för den som muntligen vid sammanträde eller i rättegångsskrift uttalar sig otillbörligt eller eljest kränker domstolens värdighet. Sådan gärning är, såsom betonades under förarbetena (jfr NJA II 1943 s. 91), i och för sig närmast att betrakta som en ordningsförseelse. Är förgripelsen av mera allvarlig natur — innefattar den t. ex. missfirmelse av domaren eller motparten — får strafflagen tillämpas.

I ett fall av sistnämnda art är domaren, om gärningen riktar sig mot honom, otvivelaktigt att anse som part i saken. Är åter gärningen icke svårare än att den rymmes under 9 kap. 5 § rättegångsbalken ensam, kan däremot, i överensstämmelse med vad som antogs under den äldre rättegångsordningen, domaren icke anses intaga ställning av part eller eljest ha del i saken. Gärningen får nämligen, även om den till det yttre riktar sig mot domaren, uppfattas som allenast en överträdelse av vad ordning och skick kräver. Fråga är då, huruvida i sådant fall jäv likväl skall anses föreligga, nämligen enligt den i 4 kap. 13 § 9. rättegångsbalken upptagna supplerande jävsgrunden, till vilken, väl att märka, motsvarighet sänkades i äldre rättegångsbalken. Med hänsyn till att förseelser av denna art kunna begås inför sittande rätt och kräva omedelbar beivran kan det icke antagas ha varit lagstiftarens mening, att förhållandet alltid eller ens som regel skulle

grunda domarjäv. Mot en sådan tillämpning av jävsregeln talar ock vad nyss anförts om gärningens karaktär. Fall kunna dock förekomma, där gärningen — trots att den icke utgör missfirmelse eller annat strafflagsbrott — innefattar en sådan kränkning av domaren i målet, att jäv måste anses föreligga. Jag vill också framhålla, att det, även om formligt jäv icke föreligger, mången gång kan vara lämpligast att, där annan domare utan olägenhet kan inträda, den berörda domaren avstår från att själv upptaga ansvarsfrågan.

I förevarande fall har klaganden i sin skrift rent bokstavligt uttalat en beskyllning mot Ögren för allvarligt brott. Av sammanhanget framgår dock, att beskyllningen snarare bottnade i oförstånd än i en avsikt att förolämpa. Ögren har ock bedömt gärningen allenast som rättegångsförseelse enligt 9 kap. 5 § rättegångsbalken. Häremot vill jag icke rikta någon erinran.

Av det förut anförda följer, att jag vid sådant förhållande finner, att Ögren icke var att anse som part eller eljest hade del i saken. Ej heller synas tillräckliga skäl förekomma för att anse, att formligt jäv enligt 4 kap. 13 § 9. rättegångsbalken förelåg. Med hänsyn till att beskyllningen var riktad direkt mot Ögren och avsåg ett hans tidigare handlande i målet stod dock fallet på gränsen till en jävssituation, och jag finner det med hänsyn till omständigheterna olämpligt, att Ögren icke avstod från att själv döma i saken och överlämnade avgörandet till häradshövdingen i domsagan eller annan behörig domare.

Som emellertid Ögrens handlande icke kan anses innefatta tjänstefel, låter jag bero vid den erinran som det anförda innefattar.

8. Sedan fastighet, som före hustruns död tillhört mannen, genom dödsfallet kommit att ingå i hustruns dödsbo, har fastigheten, medan den alltjämt var lagfaren för mannen, utmätts för gäld som mannen ådragit sig efter hustruns död. Då förändring i äganderätt genom dödsfall icke beröres av stadgandet i 82 § utsökningslagen, var utmätningen felaktig

Av handlingarna i ett genom klagomål av John Elis Sunna i Kieksisvaara, Pajala, härstädes anhängiggjort ärende framgår bland annat följande.

För uttagande av John Elis Sunna påförda, resterande utskylder och böter jämte indrivningsavgift och förrättningskostnad uppgående till sammanlagt 5 862 kronor 60 öre verkställde t. f. landsfiskalen i Pajala distrikt R. Persson den 11 februari 1955 utmätning av fastigheten Kieksisvaara 3¹⁵ i Pajala socken. Enligt en vid utmättningsprotokollet fogad förteckning utgjordes de skatter, som voro föremål för indrivning vid berörda tillfälle, av följande skatteposter:

”B 1948:3, 2773	21:—
6 »	21:—
» 1949:2—6, 1723	251: 60
» 1950:1—6, 1051	341:—
K » :1—2, 2220	1 291:—
B 1951:2—4, 1027	60:—
K » :1—2, 1782	347:—
B 1952:1—6, 1076	558:—
K 1952:1—2, 1051	389:—
B 1953:1—6, 1113	482:—
K » :1—2, 1038	387:—
B 1954:3—5, 1060	201:—
K » :1—2, 1082	756:—
F 1949:4, 2620	31:—
» 1951:4, 1153	34:—
» 1952:4—6, 1200	101:—
» 1953:4—6, 1262	104:—
» 1954:4—5, 1288	81:—
	5 456: 60”

Restavgiften å detta belopp upptogs till 218 kronor 26 öre.

Böterna, som torde ha ålagts Sunna under åren 1954 och 1955, utgjorde tillhopa 180 kronor.

Härutöver påfördes Sunna ytterligare restavgift och förrättningskostnad med 7 kronor 74 öre.

Över utmätningen anförde John Elis Sunna besvär hos länsstyrelsen i Norrbottens län under uppgift att han flera veckor innan utmätningen sålt sin andel i fastigheten.

I en över besvären avgiven förklaring anförde Persson: Vid utmätnings-tillfället hade Sunna uppgivit, att hälften av fastigheten Kieksisvaara 3¹⁵ ägdes av hans son såsom arv efter dennes avlidna moder. Denna invändning hade av Persson, sedan han hos inskrivningsdomaren i Torneå domsaga inhämtat att fastigheten var i sin helhet lagfaren för John Elis Sunna, lämnats utan avseende. Att hela fastigheten skulle ägas av sonen hade icke nämnts. Dagen efter utmätningen hade sonen Sven-Eric Sunna telefonerat till Persson och omtalat, att han ägde hela fastigheten. Persson hade då påpekat för honom, att han borde anföra besvär över utmätningen, vilket han dock förklarat sig icke ämna göra, eftersom ”ingen kunde taga ifrån honom hans egendom”. Persson hemställde om avslag på John Elis Sunnas besvär.

I utslag den 11 mars 1955 fann länsstyrelsen vad John Elis Sunna anfört icke vara av beskaffenhet att föranleda ändring i eller upphävande av den klandrade utmätningen.

Länsstyrelsens utslag vann laga kraft.

Den 20 april 1955 anförde Sunnas son Sven-Eric Sunna besvär över utmätningen och anförde, att han ärvt hälften av fastigheten efter sin moder samt genom köp den 4 februari 1955 förvärvat återstoden av fastigheten.

Sedan Persson yttrat sig över besvären samt länsstyrelsen av införskaffat äganderättsbevis inhämtat, att den utmäta fastigheten åtminstone den 21 april 1955 tillhörde John Elis Sunna enligt lagfart den 4 juli 1942, yttrade länsstyrelsen i utslag den 8 juni 1955 följande: Enär Sven-Eric Sunna icke inom den i 82 § andra stycket utsökningslagen angivna tid sökt lagfart å sitt påstådda fång från John Elis Sunna av hälften av utmäta egendomen och ej heller gittat styrka, att han genom arvskifte erhållit äganderätt till återstoden av fastigheten, samt vad Sven-Eric Sunna i övrigt anført icke förtjänade avseende, lämnades besvären utan bifall.

Länsstyrelsens utslag vann, sedan av Sven-Eric Sunna anförda besvär såsom för sent inkomna avvisats, laga kraft.

I en hit inkommen klagoskrift, som närmast avsåg det förhållandet att landsfiskalen i Pajala distrikt icke anställt åtal i anledning av en av John Elis Sunna gjord anmälan mot vissa personer rörande egenmäktigt förfarande med avseende å en Sunna tillhörig bil, uppgav Sunna, bland annat, att landsfiskalen för Sunnas restskatter utmätt ifrågavarande hans son tillhöriga fastighet.

I ett med anledning av klagoskriften infortrat yttrande anförde Persson, att John Elis Sunna vid utmätningstillfället den 11 februari 1955 gjort gällande att hälften av fastigheten ägdes av hans son Sven-Eric. Invändningen hade såsom obestyrkt lämnats utan avseende, i synnerhet som Persson hos inskrivningsdomaren inhämtat, att fastigheten utmätningdagen var lagfaren för John Elis Sunna. Då Persson ej kunde finna, att han i något avseende förfarit felaktigt, hemställde han, att klagomålen ej måtte föranleda någon åtgärd.

John Elis Sunna avgav påminnelser och fogade därvid en av Sven-Eric Sunna undertecknad skrift, däri denne påtalade att Persson för annans gäld utmätt Kieksisvaara 3¹⁵, som Sven-Eric Sunna till hälften, såsom ende bröst-arvinge, ärvt efter sin den 22 maj 1951 avlidna moder och till andra hälften köpt av sin fader den 4 februari 1955.

Sedan länsstyrelsen anmodats att avgiva yttrande i ärendet, anförde länsstyrelsen, efter att ha redogjort för vad i utmätningmålen förekommit, att länsstyrelsen icke funnit, att fel förelupit vid utmätningen eller vid ärendets senare prövning hos länsstyrelsen.

I en sedermera hit inkommen skrift uppgav John Elis Sunna, att han hösten 1955 skolat erhålla 533 kronor såsom överskjutande preliminär skatt

men att detta belopp kvarhållits för kvittning utan att det belopp, för vilket fastigheten utmätts, minskats.

Samma sak påtalades i en av Sven-Eric Sunna hit insänd skrift, däri Sven-Eric Sunna vidare framställde anmärkningar mot vissa av de i ovan-intagna förteckning upptagna skatteposterna.

På anmodan verkställde länsstyrelsen därefter ytterligare utredning i saken, varvid bland annat förekom följande.

Persson anförde i avgivet yttrande: John Elis Sunnas överskjutande preliminärskatt år 1955, 533 kronor, hade som denne själv uppgåve kvittats mot en del av de restförda utskylderna. Därom hade han underrättats genom häradsskrivarens i Kiruna fögderi försorg. Självfallet hade hans skatteskuld därigenom nedgått med det kvittade beloppet, och hänsyn därtill skulle givetvis tagas vid slutbetalningen. Överexekutor komme att i god tid före den exekutiva auktionen underrättas om alla influtna avbetalningar. — Vid upprättandet av förteckningen över de restförda utskylderna hade beklagligtvis begåtts ett misstag, i det att däri intagits B-skatt för år 1954, 3—5 uppbörderna, med 201 kronor. Denna post med debetsedelsnummer 1060 vore rätteligen restförd å Eric Natanael Sunna, Kieksisvaara, och hade kommit med på grund av flera samverkande faktorer (ursprungligen felaktig notering å skatteregisterkort, vilket vid kollationering genom jämförelse med restlängd på grund av namnlighet icke observerats). Det belopp, för vilket fastigheten tagits i mät, skulle sålunda rätteligen ha minskats med 201 kronor jämte därå belöpande restavgift, 8 kronor 4 öre, eller tillhopa 209 kronor 4 öre. Risken för att John Elis Sunna slutligen skolat råka ut för att betala Erik Natanael Sunnas skatter med angivet belopp vore emellertid utomordentligt liten, eftersom vid en inbetalning alltid skedde en dubbelkontroll, nämligen dels hos vederbörande polisman och dels å landsfiskalskontoret. Därest beloppet hade betalats, skulle det för mycket erlagda givetvis ha återlevererats.

I eget utlåtande anförde länsstyrelsen följande.

Som Persson anført hade John Elis Sunnas skatteskuld genom kvarhållandet av den honom tillkommande överskjutande preliminära skatten 533 kronor självfallet minskats genom kvittningsförfarandet och hänsyn därtill komme givetvis att tagas vid den exekutiva försäljningen. — I anledning av en anmälan till kammarrätten hade länsstyrelsens taxeringssektion företagit en utredning rörande de John Elis Sunna enligt 1953 års taxeringar påförda skatterna. Av utredningen framginge, att Sunna taxerats enligt den av honom avgivna självdeklarationen, att ortsavdragen och de beskattningsbara inkomsterna uträknats på ett riktigt sätt enligt de för 1953 års taxeringar gällande bestämmelserna samt att skatten debiterats rätt. Vid utskrivandet av debetsedeln hade emellertid den för statlig inkomstskatt

beskattningsbara inkomsten och den till kommunal inkomstskatt taxerade inkomsten omkastats. Enligt uppgift från länsstyrelsens uppboråssektion hade vid genomgång av de därstädes förvarade kreditkortet konstaterats, att samtliga de skatter, för vilkas uttagande utmätning ägt rum den 11 februari 1955, påförts John Elis Sunna med undantag av ett av Sven-Eric Sunna anmärkt belopp om 201 kronor, avseende B-skatt, 1954:3—5 uppboråserna. Som Persson framhållit hade utmätningen i sistnämnda avseende blivit felaktig, enär sagda belopp restförts å Eric Natanael Sunna, Kieksisvaara. Detta fel hade icke tidigare varit känt för länsstyrelsen. Utmätningen hade följaktligen icke bort omfatta detta belopp jämte därå belöpande restavgift. Hänsyn därtill komme emellertid att tagas vid försäljningen av fastigheten. Upplysningsvis kunde meddelas, att den exekutiva auktionen utsatts att hållas å tingshuset i Pajala den 17 maj 1956. Under åberopande av vad sålunda anförts hemställde länsstyrelsen, att de anförda klagomålen icke måtte föranleda någon åtgärd.

Enligt 68 § utsökningslagen må ej i gäldenärs bo något utmätas, som finnes höra annan till, och ej heller utmätning ske till förfång av den rätt, annan till gäldenärens gods äger.

I 82 § utsökningslagen stadgas att, om någon överlåter sin fasta egendom till annan, må, innan nye ägaren sökt lagfart, överlåtelsen ej utgöra hinder för egendomens utmätande för förre ägarens gäld. Sökes å överlåtelse, som före utmätningen skett, lagfart samma dag, då utmätningen verkställs, eller sist å den allmänna rättegångsdag för lagfartsärenden (numera inskrivningsdag), som näst efter fjorton dagar från utmätningen infaller, då vare ej utmätningen gällande emot nye ägaren, med mindre egendomen på grund av in-teckning häftar för fordran, som utsökes, eller fordringen eljest är sådan att, efter ty i lag i övrigt stadgas, egendomen därför häftar, ändå att den kommit ur gäldenärens hand.

Stadgandet i sistnämnda lagrum innebär ett undantag från den i 68 § uttalade allmänna regeln att det som hör annan till icke får utmätas för gäldenärens skuld. Uttrycket i 82 § ”överlåter någon sin fasta egendom” avser allenast överlåtelse i vanlig mening, däremot icke förändring i äganderätten genom dödsfall, då genom s. k. universalfång äganderätten till bägge makarnas giftorättsgods övergår å dödsboet, oavsett huruvida den ene eller den andre av makarna förut varit ägare. Av förarbetena till 82 § framgår nämligen, att undantagsstadgandet tillkommit allenast för att hindra skenöverlåtelser av fast egendom, som gjorts till föremål för utmätning. Detta framhålles också i uttalanden inom doktrinen. I sitt år 1952 utgivna arbete ”Utsökning” (s. 184) anför sålunda Hassler, vid behandling av reglerna om

skydd för tredje mans äganderätt vid utmätning av fast egendom, beträffande överlåtelse från gäldenären följande: "I 82 § har UL reglerat det praktiskt viktiga fallet, att tredje man till stöd för sin rätt åberopar överlåtelse från gäldenären. Om huvudregeln gällde i detta fall, skulle en nära till hands liggande möjlighet öppna sig för gäldenären att undandraga fastighet från utmätning genom en skentransaktion med tredje man. Det har därför föreskrivits, att om någon överlåter sin fastighet till annan, utgör överlåtelsen, innan nye ägaren sökt lagfart, ej hinder för fastighetens utmätande för förre ägarens gäld. Så länge lagfart ej sökts för en senare ägare, kan således utmätning ske, och detta oberoende av om gäldenären sökt lagfart eller icke. Med överlåtelse avses ej blott försäljning och byte, utan också bortgivande av fastigheten."

Sedan jag låtit genom min expedition delgiva t. f. landssekreteraren i länet T. R. Segrell min ovan uttalade uppfattning om innebörden av bestämmelserna i 68 och 82 §§ utsökningslagen samt att därav framginge, att en fastighet, som före hustruns död tillhört mannen, genom hustruns död komme att ingå i hustruns dödsbo och icke finge utmätas för annan gäld än sådan som åvilade dödsboet eller för vilken fastigheten enligt lag häftade oberoende av förändringar i äganderätten (t. ex. skatteskuld med förmånsrätt enligt 17 kap. 6 § handelsbalken), till följd varav fastigheten icke (men väl mannens andel i dödsboet) kunde tagas i anspråk för gäld som mannen ådragit sig efter hustruns död, anförde Segrell i skrivelse till mig den 4 maj 1956 följande.

Persson hade i en till länsstyrelsen den 3 maj 1956 ingiven skrivelse återkallat utmätningen av fastigheten Kieksisvaara 3¹⁵ såvitt avsåge 3 934 kronor 58 öre. Återkallelsen avsåge posterna nr 1, 2, 3 och 14, vilka redan vid utmätningstillfället voro preskriberade och följaktligen redan då icke bort medtagas, posterna nr 16, 17 och 18 i sin helhet samt 226 kronor 56 öre av post nr 4, som numera kvittats mot John Elis Sunna tillkommande, överskjutande preliminär skatt, post nr 12, som felaktigt påförts John Elis Sunna, posterna nr 8, 9, 10, 11 och 13, vilka vore John Elis Sunnas personliga skatter och för vilka fastigheten efter moderns död den 22 maj 1951 icke syntes kunna utmätas, posterna nr 20 och 21, som utgjorde böter och för vilka fastigheten av sistnämnda skäl ej heller torde kunna tagas i mät, samt 144 kronor 42 öre av post nr 19, med vilket belopp restavgifterna som följd av nedsättningen reducerats. Utmätningen avsåge sålunda numera posterna nr 5, 6, 7 och 15 samt 114 kronor 44 öre av post nr 4 eller tillhoppa 1.846 kronor 44 öre, vartill komme restavgift 73 kronor 84 öre. Segrell hade den 4 maj i rekommenderat brev meddelat Sven-Eric Sunna att, därest han före auktionstillfället till länsstyrelsen eller landsfiskalen inbetalade 1 920 kronor 28 öre jämte dittillsvarande auktionskostnader 167 kronor 16

öre (auktionsprovision 39 kronor, kungörelsekostnader 119 kronor 92 öre samt värderingsprotokoll m. m. 8 kronor 24 öre), komme auktionen att inställas.

I en till länsstyrelsen i Norrbottens län den 9 maj 1956 avläten skrivelse anförde jag därefter följande.

I förevarande fall är utrett att, sedan John Elis Sunna den 4 juli 1942 erhållit lagfart å fastigheten Kieksisvaara 3¹⁵, hans hustru avlidit den 22 maj 1951, i följd varav fastigheten efter nämnda dag tillhört dödsboet efter hustrun, som enligt uppgift utgjordes av efterlevande maken John Elis Sunna och sonen Sven-Eric Sunna och som icke skiftats i laga ordning före utmätningen.

I den mån ett dödsbo är ansvarigt för oguldna skatter kunna dessa uttagas ur all boet tillhörig egendom, således också ur fastighet som ingår i boet. För fastighetsskatt, som icke stått inne längre tid än att den skall utgå med förmånsrätt enligt 17 kap. 6 § handelsbalken, må utmätning av fastigheten ske utan hänsyn till äganderätten. För de Sunna påförda skatterna, som belöpt på tiden före den 22 maj 1951, har dödsboet varit ansvarigt. För dessa skatter liksom för fastighetsskatten 1954 har sålunda fastigheten kunnat tagas i mät. För utmätningen i och för sig har sålunda funnits laga grund, men det belopp, för vilket utmätning skett, har varit felaktigt, enär det omfattat såväl skatter, vilka redan vid utmätningen varit preskriberade, som utskylder, vilka påförts John Elis Sunna för tid efter hustruns död eller delvis helt annan person, ävensom böter för vilka dödsboet uppenbarligen icke svarade.

Sedan Persson i skrivelse till länsstyrelsen den 3 maj 1956 nedsatt det belopp, för vilket fastigheten tagits i mät, med sammanlagt 3 934 kronor 58 öre, har utmätningsbeloppet fastställts till 1 920 kronor 28 öre, och i sammanhang därmed har Sven-Eric Sunna underrättats om att, därest sistnämnda belopp jämte dittillsvarande auktionskostnader, 167 kronor 16 öre, inbetalades till länsstyrelsen eller landsfiskalen i Pajala distrikt före auktionen den 17 maj 1956, auktionen komme att inställas.

Med hänsyn till den rättelse, som sålunda vunnits, har jag beträffande klagomålen rörande fastighetsutmätningen funnit mig kunna låta bero vid vad i ärendet förevarit.

Beträffande klagomålen över åklagarens underlåtenhet att anställa åtal för egenmäktigt förfarande med avseende å John Elis Sunnas bil har jag funnit desamma icke föranleda vidare åtgärd från min sida.

9. Fråga huruvida vittne i kopplerimål finge höras inom lyckta dörrar ävensom fråga om vittnets skyldighet att yppa för vittnet vanärande handlingar

Av handlingarna i ett genom klagomål av Eivor O härstädes anhängigjort ärende inhämtas bland annat följande.

Stockholms rådhusrätts elfte avdelning handlade vid huvudförhandling den 7, 8 och 10 juni 1955 under ordförandeskap av rådmannen A. Eriksson ett av allmän åklagare mot två tilltalade instämt mål om koppleri.

Vid huvudförhandlingen hördes ett flertal vittnen, dels kvinnor, vilkas otuktiga levnadssätt de tilltalade påstodos ha utnyttjat, dels män, vilka uppgivits ha mot betalning till de tilltalade sammanförts med kvinnorna för övande av otukt. Vittnena hördes rörande sina med åtalet avsedda könsförbindelser. I de fall vittnena voro gifta eller trolovade förordnade rätten, jämlikt 5 kap. 1 § sista stycket rättegångsbalken och lagen den 10 juli 1947 om inskränkning i offentligheten vid domstol beträffande allmänna handlingar, att vittnesförhören skulle äga rum inom stängda dörrar. Dessa vittnens namn tillkännagåvos icke och angåvos i protokollet allenast med initialer. I övrigt voro vittnesförhören offentliga. Vittnet Eivor O, som icke var gift eller förlovad och som uppgav sig icke avse att inom den närmaste tiden ingå äktenskap, begärde att det oaktat få avlägga sitt vittnesmål inom stängda dörrar. Rådhusrätten, som tagit del av vad vittnet uppgivit under förundersökningen, fann i avsagt beslut att vad Eivor O kunde komma att uppgiva icke kunde anses vara av beskaffenhet att förhöret jämlikt 5 kap. 1 § sista stycket RB, jämfört med 1947 års lag, borde hållas inom stängda dörrar.

Under det därpå följande vittnesförhöret med Eivor O upprepade hon flera gånger sin begäran om lyckta dörrar. Hon åberopade därvid stadgandet i 36 kap. 6 § RB. Då Eivor O vid ett tillfälle under förhöret tillfrågades av åklagaren om hon haft samlag mot betalning i de tilltalades lägenhet, vägrade Eivor O att besvara frågan och invände att hon icke vore skyldig att "svara inför allmänheten". Eivor O åberopade även, att förhör inför lyckta dörrar vore påkallat för hennes nervers skull, samt framhöll, att det kunde sitta någon släkting bland åhörarna. Hennes framställningar lämnades av rätten utan åtgärd, därvid Eriksson för henne förklarade att hon vore skyldig att svara på frågorna. Eivor O hade därefter besvarat frågor bland annat om hur många gånger hon haft könsumgänge i de tilltalades lägenhet, om "det förekommit att det någon gång varit två män omedelbart efter varandra", om huru mycket hon i genomsnitt uppburit i betalning för varje gång och om hon varit prostituerad redan innan hon kom i förbindelse med de tilltalade.

Genom dom den 10 juni 1955 dömde rådhusrätten en av de tilltalade jämlikt 18 kap. 11 § första stycket strafflagen för koppleri till straffarbete

tio månader, villkorlig dom, samt ogillade åtalet mot den andre tilltalade. I domen förordnade rätten med stöd av 36 § lagen om inskränkning i rätten att utbekomma allmänna handlingar, att uppteckningen av vissa vittnesmål, som avlagts inom stängda dörrar, ej finge utan rättens tillstånd utlämnas, innan tio år förflutit från domens dag. Något sådant förordnande meddelades icke beträffande uppteckningen av Eivor O:s vittnesmål.

I en den 13 juni 1955 hit inkommen skrift anhöll Eivor O om ”utredning beträffande principerna för vittnesförhör inom lyckta dörrar”. Eivor O anförde vidare: Av instämnda 17 vittnen hade 3 hörts inför öppna dörrar, vilket förefölle orätt. Eriksson hade tolkat gällande bestämmelser så, att alla gifta vittnen hörts inom lyckta dörrar, under det att de ogifta vittnat offentligt. Denna princip hade emellertid ej tillämpats konsekvent. Åtminstone ett ogift vittne hade hörts inför lyckta dörrar. Målets art vore sådant, att alla vittnesmål lände vittnena till skada, därest dessa komme till allmän kännedom, t. ex. på arbetsplatsen. Eivor O hemställde slutligen, att också uppteckningarna av de offentliga vittnesmålen måtte hemligstämplas.

Med anledning av vad sålunda förekommit avgav Eriksson, efter anmodan, yttrande i ärendet och anförde däri, bland annat: Förhandling vid domstol skulle vara offentlig. Med visst undantag föreläge icke någon rätt för part eller annan som skulle höras inför domstol att erhålla förhandling inom stängda dörrar. I den mån hemlig förhandling vore tillåten hade det lagts i domstolens hand som en befogenhet men aldrig som en skyldighet att förordna om stängda dörrar. Syftet med vittnesförhören hade huvudsakligen varit att vinna utredning rörande den åtalade verksamhetens omfattning samt den kännedom därom och den vinning därav, som den sedermera frikände tilltalade kunde ha haft. Anledning hade icke förelegat att under förhören ingå på detaljer, som kunde vara stötande för anständigheten och sedligheten och som fördenskull möjligen kunnat föranleda förhandling inom stängda dörrar enligt stadgandet i 5 kap. 1 § andra stycket RB. I den mån förhandlingen ägt rum inom stängda dörrar hade rådhusrättens beslut därom grundats på bestämmelsen i sista stycket av sistnämnda paragraf och 1947 års ovan omförmälda lag om inskränkning av offentligheten vid domstol beträffande allmänna handlingar. De allmänna handlingar, som här vore aktuella, vore protokollen rörande förhören med vittnena under förundersökningen, vilka sekretessbelagts av åklagarmyndigheten. I samtliga fall, där vittnesförhör ägt rum inom stängda dörrar, hade rådhusrättens beslut därom grundats på att det befunnits vara av synnerlig vikt med hänsyn till vittnenas intresse av att förhållanden, som berördes i handlingarna, hölles hemliga. Rättens prövning av frågan, huruvida ett vittne borde höras offentligt eller ej, hade ägt rum med beaktande av omständigheterna i varje särskilt fall. I den mån rådhusrätten förordnat om vittnes

hörande inom stängda dörrar, hade förhållandena varit sådana att det enligt rättens bedömande kunde lända vittnet till synnerligt men, om vittnet utlämnades åt offentligheten. I de fall åter där vittne hörts offentligt hade detta skett sedan rådhusrätten efter sorgfällig prövning funnit, att förutsättningarna för hemligt vittnesmål ej vore för handen. Vederbörandes civilstånd hade beaktats vid prövningen av frågan om hemlig eller offentlig rättegång men icke varit ensamt avgörande; hänsyn hade tagits även till vederbörande vittnes personliga förhållanden i övrigt, sådana de redovisats i förundersökningshandlingarna eller eljest varit för rätten kända. — Bestämmelserna i 1947 års lag ägde icke den klarhet och otvetydighet som fordrades av en tidsenlig lagstiftning. Med hänsyn till den numera gällande regeln om muntlighet, enligt vilken förhör med vittne i princip skulle äga rum helt oberoende av förundersökningsprotokollet, måste det anses olämpligt att begränsa möjligheten till handläggning inom stängda dörrar genom villkoret att förhandlingen skulle angå en handling som därvid förettedes. I de fall där vittne hördes inför rätten utan att dessförinnan något protokollfört förhör ägt rum med vittnet under förundersökningen vore det med hänsyn till formuleringen av 1947 års lag uteslutet att höra vittnet inom stängda dörrar.

Klaganden inkom med påminnelser.

I 5 kap. 1 § första stycket RB stadgas, att förhandling vid domstol skall vara offentlig. Från denna regel medger dock lagen vissa undantag, till vilka jag senare skall återkomma.

I motiven till lagrummet (SOU 1938: 44 s. 109) angives såsom grund för regeln om offentlighet: "Rättegången vid underrätt har i vårt land av ålder varit offentlig. Denna grundsats, som sammanhänger med det muntliga förfarandet vid underrätterna, har uttryckligen fastslagits i förordningen den 22 april 1881 om offentlighet vid underdomstolarna."

Den nämnda förordningen av år 1881 — som stadgade, att vid allmän underrätt, så ock vid poliskammare, när sådana mål där förehades i vilka poliskammare utövade domsrätt, rättegång skulle hållas offentligen — tillkom på grund av en proposition, vari bland annat anfördes (se NJA avd. II 1881 nr 5 s. 50): "Urgammal häfd har stadgat bruket af offentlighet vid underdomstolarnas förhandlingar. Vidmakthållandet af detta bruk har påbjudits genom kongl. cirkuläret den 28 Mars 1835, men, på sätt vid flera tillfällen blifvit erinradt, saknas i lag något uttryckligt stadgande härom. Enär det syns vara af vigt, att i fråga varande brist i gällande lag varder afhjälpt, har kongl. maj:t låtit upprätta ett förslag till författning i sådant syfte — — —."

Det åberopade cirkuläret av år 1835 innehåller blott en erinran om att vidmakthålla "det urgamla bruket af offentlighet vid under-Rätter".

Av vad här anförts torde framgå, att regeln om offentlighet vid under-rätterna icke ansetts behöva annan motivering än att rättegången därstädes av ålder varit offentlig. Visserligen talas i motiven till nya RB även om ett visst sammanhang mellan offentlighetsgrundsatsen och det muntliga förfarandet, men detta sammanhang kan näppeligen vara sådant, att muntlighetsprincipen skulle utgöra någon grund för regeln om offentlighet.

Vad som utgör grunden till den vid stadgandets tillkomst åberopade traditionen är svårt att med full säkerhet fastställa. Tydligt är dock, att offentlighetsprincipen gjort sig gällande långt innan tanken på allmänhetens kontroll över rättsskipningens handhavande framträngt. Offentligheten var en självfallen sak på den tid, då tingsmenigheten själv medverkade vid rättsskipningen. Någon medveten strävan att genom offentligheten ställa domstolarna under allmänhetens kontroll torde således knappast kunna utgöra grunden för den ifrågavarande traditionen.

Så småningom har emellertid en förskjutning i uppfattningen ägt rum, så att i det allmänna rättsmedvetandet offentligheten ansetts skola tillgodose allmänhetens intresse av insyn i rättsskipningens handhavande. Medan äldre svenska processualister (Nehrman och Schrevelius t. ex.) icke berört frågan om offentlighet — denna fråga torde på deras tid ha varit undandragen all diskussion — har inom doktrinen alltifrån senare delen av 1800-talet kontrollsynpunkten kommit till uttryck. Sålunda skriver redan Ivar Afzelius i sitt år 1882 utgivna arbete "Grunddragen af rättegångsförfarandet i tvistemål" (s. 113—114): "Förhandlingens offentlighet innebär först och främst en kontroll mot missbruk från Domarens sida och kan därför sägas vara ett medel för rättsskipningens säkerhet. Det är egentligen inom straffprocessen, offentlighet i rättegången blifvit med skärpa fordrad — — — Domarens ställning gent emot den tilltalade är här så öfvermäktig och kan så lätt missbrukas, att behovet af kontroll här gjort sig i högre grad gällande än inom civilprocessen. Erfarenheten från den äldre hemliga inquisitionsprocessen på kontinenten har nogsamnt visat, huru nödvändig en sådan kontroll är. — Men äfven om offentligheten icke skulle anses behöflig såsom en verksam kontroll på Domaren, innebär den i allt fall fördelar, hvilka göra den oundgänglig för en rättegångsordning, som skall uppfylla sitt ändamål. Genom förhandlingarnas offentlighet underhålles folkets intresse för rättsskipningen, hvilket är en förutsättning för ett godt rättstillstånd och en sund rättsutveckling, och hos allmänheten framkallas det allmänna förtroende, som ensamt förmår gifva rättsskipningen dess fulla kraft och rätta verkan, men som med hemliga förhandlingar lätteligen rubbas genom obestämda misstankar. Och äfven på parterna och deras fullmäktige utöfvar allmänhetens närvaro ett välgörande inflytande, då äfven deras tal och handlingar ligga öppna för allas skärskådande och bedömande;

lögnaktiga framställningar framkomma då icke med samma lätthet, som när parten talar till Domstolen allena.”

I sak samma synpunkter ha framförts av de processualister, som sedermera berört frågan. Vid tiden för tillkomsten av nya RB förelåg en, i den mån några uttalanden över huvud gjorts, väsentligen enhällig doktrin, som uppfattade regeln om offentlighet såsom den kommit till uttryck hos Afzelius.

Föreskriften om offentlighet vid domstolarna får följaktligen numera anses uppbyren främst av intresset av att allmänheten har möjlighet till insyn i handhavandet av den i den enskildes liv ofta djupt ingripande, statliga maktutövning som domstolsförfarandet innefattar. Denna möjlighet innebär för allmänheten en garanti mot att domsmakten under trycket av okontrollerbar påverkan missbrukas eller eljest utövas på sätt som strider mot de för ett rättssamhälles bestånd grundläggande fordringarna på rätts-säkerhet. Offentligheten utgör därför en av hörnstenarna i rättegångs-ordningen.

De intressen som få anses uppbära regeln om offentlighet äro, på sätt framgår av det sagda, av den fundamentala betydelse, att ett vittne uppenbarligen icke kan tillåtas att disponera över dessa intressen. Ett vittne äger följaktligen icke påfordra att få avge ett vittnesmål i annan ordning än RB anger.

Å andra sidan visar detta ärende, att ett vittne kan ha ett mycket starkt och välbefogat intresse av att undandraga offentligheten personliga förhållanden. Dessa förhållanden kunna såsom i förevarande fall vara av den natur, att vittnet genom deras offentliggörande icke kan undgå att tillfogas skada och lidande. Ett vittne saknar emellertid i ett sådant fall icke rättsskydd.

Genom stadgandet i 36 kap. 6 § RB har vittne sålunda tillförsäkrats befogenhet att vägra yttra sig angående omständighet, vars yppande skulle röja, att vittnet förövat brottlig eller vanärande handling. Vittnesförhöret med Eivor O avsåg att utröna, huruvida hon i den i målet ifrågakomna lägenheten låtit mot betalning bruka sig till otukt samt, därest detta varit fallet, i vilken omfattning så skett. Enligt ett i NJA 1952 s. 262 refererat rättsfall har högsta domstolen ansett, att könsförbindelse mellan gift man och ogift kvinna vore att betrakta såsom vanärande för dem bägge och att de därför på grund av nu förevarande stadgande ägt vägra att yttra sig om förbindelsen. Så mycket mer måste stadgandet anses tillämpligt å den som vanemässigt och mot betalning låter utnyttja sig till otukt, något som för rådhusrätten bort framstå såsom uppenbart även oberoende av det stöd denna uppfattning har i nämnda rättsfall. En annan tolkning av stadgandets innebörd skulle vara helt oförenlig med humanitetens bud. Härutöver må framhållas, att prostitution under de förutsättningar i övrigt, som angivas i lösdrivarlagen, kan föranleda påföljd för lösdriveri, en påföljd, som visserligen ej är att betrakta såsom straff i egentlig mening och

förty icke medför, att prostitution är att anse såsom brottslig gärning, men som dock för den av påföljden drabbade innebär en med straff så likartad repression, att stadgandet i 36 kap. 6 § RB bör vinna analog tillämpning därå och alltså befria från vittnesplikt, oberoende av att verksamheten är att anse såsom vanärande.

Det hade förty jämlikt 36 kap. 14 § RB ålegat Eriksson att erinra Eivor O om att hon icke var skyldig att besvara frågor om hennes könsförbindelser i lägenheten. Om redan underlåtenheten att framställa sådan erinran är att betrakta som lagstridig, synes det emellertid än mer anmärkningsvärt, att Eivor O mot sin upprepade gånger under hänvisning till den förevarande lagbestämmelsen klart uttalade vilja förmåtts att offentligt besvara frågor angående för henne nedsättande förhållanden. Därvid har icke blott åklagaren tillåtits att trots hennes protester framställa sådana frågor utan Eriksson har själv framhållit för henne, att hon vore skyldig att besvara frågorna.

När Eivor O sålunda — mot lag — förvägrats möjligheten att undandraga sig att vittna, har fråga uppkommit, om på hennes begäran vittnesförhöret kunde äga rum inom stängda dörrar. Av den fonetiska upptagningen av vittnesförhöret att döma har Eivor O icke haft något emot att vittna under förutsättning att förhöret ägde rum inför stängda dörrar.

Av vad förut nämnts om att ett vittne icke äger påfordra att få avge sitt vittnesmål i annan ordning än RB anger följer, att ett yrkande av ett vittne om förhandling inom lyckta dörrar icke ens i det fall, att förhöret skulle komma att avse sådant som vittnet kan vägra att yttra sig om, medfört skyldighet för rätten att bifalla nämnda yrkande, därest icke något av de i lagen särskilt angivna undantagen från regeln om offentlighet varit tillämpligt.

I andra, tredje och fjärde styckena i 5 kap. 1 § RB ha upptagits vissa undantag från regeln om offentlighet vid förhandling. Därjämte stadgas i lagrummets sista stycke: "Är det eljest i lag föreskrivet, att förhandling må hållas inom stängda dörrar, vare det gällande." Bland de föreskrifter, till vilka sålunda hänvisas, är också den av rådhusrätten till stöd för förhandling i vissa fall inom lyckta dörrar åberopade lagen den 10 juli 1947 om inskränkning av offentligheten vid domstol beträffande allmänna handlingar. Denna lag lyder: "Företes vid förhandling inför domstol allmän handling, som enligt vad därom är stadgat icke må utlämnas till envar, och finnes det vara av synnerlig vikt att ej genom handlingens offentliggörande något uppenbaras som av hänsyn till allmänna och enskilda intressen bör hållas hemligt, äge domstolen, även om föreskrift därom eljest ej är i lag meddelad, förordna att förhandlingen i vad den angår sådan handling skall hållas inom stängda dörrar."

Avfattningen av 1947 års lag ger vid handen, att lagen avser det fall, att allmän handling — som enligt sekretesslagens bestämmelser icke må ut-

lämnas till envar — företes vid förhandling inför domstol. Rådhusrätten har framhållit att de redan tidigare hemligstämplade förundersökningsprotokollen rörande förhör med vittnena före huvudförhandlingen inkommit till rätten och under målets handläggning legat på rättens bord. Förundersökningsprotokollen äro emellertid icke utan vidare processmaterial. Enligt 36 kap. 16 § RB må vid vittnesförhör skriftlig uppteckning av vad vittnet anfört vid förundersökningen icke vid huvudförhandlingen uppläsa i annat fall, än då vittnets utsaga vid förhöret avviker från den tidigare utsagan eller då vittnet vid förhöret förklarar sig icke kunna eller vilja yttra sig. Allenast i den mån förundersökningsprotokollen sålunda kommit att uppläsa vid huvudförhandlingen bli de att betrakta såsom processmaterial och kunna beaktas i domen (RB 30: 2). Endast för det undantagsfall, att uppläsning av viss del av förundersökningsprotokollen skolat ske i enlighet med vad nu sagts, har förhandlingen angått hemlig handling och handläggning inom stängda dörrar kunnat ske med stöd av 1947 års lag. Om en tillämpning av denna anledning synes det dock icke ha varit fråga i målet, och rådhusrätten har förty tillämpat 1947 års lag oriktigt. Även om 1947 års lag hade varit tillämplig, måste rådhusrättens gränsdragning mellan, å ena sidan, gifta eller trolovade vittnen och, å andra sidan, ogifta vittnen anses sakna fog. Eivor O:s intresse att undvika offentligheten har enligt min mening varit så starkt, att det — om lagen varit tillämplig — saknats anledning att behandla henne annorlunda än de gifta eller trolovade vittnena.

Av de i lagen upptagna undantagen från regeln om offentlighet vid förhandling är det endast ett som i detta sammanhang är av intresse, nämligen stadgandet i 5 kap. 1 § andra stycket RB. Enligt detta stadgande äger rätten förordna, att förhandling skall hållas inom lyckta dörrar, om det kan antagas, att vid förhandlingen skall förekomma något som är stötande för anständigheten och sedligheten.

Det som skyddas genom denna undantagsbestämmelse torde vara det allmännas intresse av att förhållanden, som sammanhånga med driftlivet och vilkas offentliggörande skulle kunna verka uppluckrande i sedligt hänseende, icke vinna en ur samhällets synpunkt olämplig spridning. Härtill kommer att det icke är förenligt med god ordning att dylika frågor onödigtvis avhandlas offentligt i närvaro av en måhända företrädesvis av sensationslystnad tillstädeskommen publik. Däremot torde stadgandet icke vara avsett att beakta den enskildes naturliga önskan att kunna undanhålla offentligheten sina med driftlivet sammanhängande handlingar.

Det är vanskligt att söka närmare ange vad lagen åsyftar med uttrycket ”stötande för anständigheten och sedligheten”. Var gränsen går mellan sådant som är stötande för den sexuella anständighetskänslan och annat är icke möjligt att otvetydigt ange. Denna gränsdragning måste i sista hand ankomma på domarens värdeomdöme grundat på objektiva förhållan-

den. Uppfattningen om vad som är att anse såsom stötande för anständighet och sedlighet är icke densamma i alla kretsar och är givetvis föremål för förskjutningar från tid till annan.

I fråga om uppfattningen av det, varom vittnesförhøret med Eivor O rörde sig, har otvivelaktigt skett en betydande förskjutning från forna tidens syn på dessa förhållanden. Lagen betecknar dock alltjämt det könsumgånge, varom här är fråga, såsom otukt. Det ligger då nära till hands att anse att ett förhållande icke kan av lagen betecknas såsom otukt utan att detsamma — åtminstone i de flesta fall — är stötande för anständigheten och sedligheten. I vida kretsar betraktas alltjämt sådana könsförbindelser, om vilka i målet var fråga, såsom anstötliga och förkastliga yttringar av sexualiteten. Förklaringen till Eivor O:s begäran om förhandling inom stängda dörrar är väl också medvetandet, att en stor del av omgivningen betraktat nämnda förbindelser på detta sätt. Att de också anses vanärande enligt 36 kap. 6 § RB har redan påvisats.

Vid ett övervägande av nu berörda synpunkter har jag för min del kommit till den uppfattningen, att det, varom Eivor O skolat höras, enligt lagen varit att anse såsom stötande för anständigheten och sedligheten. Jag anser därför, att förutsättningar funnits för att förordna, att förhøret med Eivor O skulle hållas inom lyckta dörrar. Den tolkning, varåt här givits uttryck, kan icke anses otillbörligt inskränka den viktiga offentlighetsregeln.

Jag är emellertid angelägen betona, att lagens uttryckssätt — särskilt i betraktande av den förändrade synen på hithörande förhållanden — ger utrymme även för den av Eriksson hävdade uppfattningen och att hans tolkning av undantagsbestämmelsen därför icke kan läggas honom till last såsom tjänstefel.

Av det sagda framgår, att innebörden av nu ifrågakomna undantag från regeln om förhandlings offentlighet icke är helt otvetydig. Undantaget är i varje fall icke direkt avsett att tillförsäkra vittne rätt att i ett fall som det förevarande avlägga sitt vittnesmål inför stängda dörrar. En sådan rätt framstår såsom i hög grad motiverad av humanitära skäl för att förhindra, att onödigt lidande tillskyndas vittne genom offentligheten. Utredningen i kopplerimål skulle helt visst underlättas — och detta är otvivelaktigt ett viktigt allmänt intresse — om möjlighet förelåge att inom stängda dörrar höra vittnen om sådant, som är att anse såsom för dem vanärande men varom de likväl äro villiga att vittna i sådan ordning.

Med hänsyn till vad sålunda anförts kan det möjligen förtjäna övervägas, huruvida icke hithörande lagbestämmelser borde förtydligas. Då emellertid de flesta domstolar torde tolka undantagsbestämmelsen på samma sätt som jag, har jag icke funnit skäl att göra framställning om lagändring i förevarande hänseende.

I sin förklaring har Eriksson uttalat att — i den mån hemlig förhandling vore tillåten — det lagts i domstolens hand såsom en befogenhet men

aldrig som en skyldighet att förordna om förhandling inom stängda dörrar. Detta uttalande tarvar ett beriktigande. Vid avgörande av fråga huruvida förhandling skall hållas inom stängda dörrar måste hänsyn tagas till samtliga föreliggande omständigheter. Det har därför i flertalet av de i 5 kap. 1 § RB angivna undantagsfallen lagts i rättens hand att diskretionärt pröva frågan om förutsättningar för förhandling inom stängda dörrar föreligga. Detta har i lagrummet uttryckts med orden "äge" och "må", som återfinnas i flertalet av undantagsstadgandena. I motiven (SOU 1938:44 s. 110) talas i dessa fall om en rättens "befogenhet". Detta betyder dock givetvis ej, att rätten skulle äga förfara godtyckligt. Skulle rätten vid sin på objektiva skäl grundade prövning finna, att förutsättningar för förhandling inom stängda dörrar föreligga, är rätten också skyldig att förordna om sådan förhandling. Detta torde framstå särskilt tydligt, när fråga är om uteslutande av offentligheten med hänsyn till rikets säkerhet. Finnes hemlig förhandling påkallad av nämnda hänsyn, får domstolen uppenbarligen icke — under åberopande av att lagrummet endast talar om en domstolens befogenhet — underlåta att förordna om förhandling inom stängda dörrar.

Av vad ovan anförts framgår, att rådhusrätten i flera avseenden tillämpat gällande lagbestämmelser på ett felaktigt sätt. Såsom särskilt allvarligt betraktar jag, att Eivor O mot sin vilja förmåtts att vittna om sådant, varom hon lagligen ägt vägra att yttra sig och vars offentliggörande måst innebära ett lidande för henne. Det var emellertid uppenbart, att vad sålunda låg Eriksson till last föränletts allenast av bristande insikt om innebörden av gällande lagbestämmelser. Med hänsyn därtill ansåg jag mig kunna låta bero vid mina ovan gjorda uttalanden, vilka jag upptog i en till Eriksson avlåten skrivelse.

Eivor O:s yrkande att uppteckningarna av de offentliga vittnesmålen måtte hemligstämplas innefattade ett ämne, varmed det icke tillkom mig att taga befattning. Framställningen i denna del kunde därför icke föränaleda någon min åtgärd.

10. Felaktig hänvisning angående återvinningstalan mot tredskodom. Befattningshavare vid domsaga må icke på begäran av den, som till domsagan för inteckning ingivit skuldebrev, utan medgivande av skuldebrevets utfärdare rätta felaktig fastighetsbeteckning i inteckningsmedgivandet

I en den 1 november 1952 till Oppunda och Villåttinge domsagas häradsrätt inkommen ansökan yrkade Aktiebolaget Otto Oskarson, Stockholm, i i lagsökningsväg åläggande för filaren Karl August Persson i Katrineholm att till bolaget utge 11 551 kronor enligt kontoutdrag samt ett av Pers-

son utfärdad och i Persson tillhöriga fastigheten tomten nr 1 i kvarteret 217 Verkmästaren i Katrineholm den 20 april 1949 in-tecknat skuldebrev ävensom ränta och kostnader. Tillika yrkade bolaget, att fordringen måtte fastställas till betalning ur fastigheten.

Sedan Persson, efter föreläggande, inkommit med svar å ansökningen samt bolaget, likaledes efter föreläggande, avgivit påminnelser, meddelade häradsrätten den 21 november 1952 utslag, varigenom bolagets talan i huvudsak bifölls. Sedan Persson sökt återvinning men uteblivit från första inställelsen i målet, förpliktade häradsrätten — tingssekreteraren Seved Ekberg — i treds-kodom den 5 november 1953 Persson att till bolaget utge 10 000 kronor jämte ränta och rättegångskostnader, varjämte samma kapitalbelopp med viss ränta fastställdes till betalning ur nyssnämnda fastighet. Häradsrätten yttrade i treds-kodomen vidare, att Persson ägde hos häradsrätten söka återvinning inom en månad från den dag, då domen delgavs honom. Efter att ha delgivits treds-kodomen den 17 november 1953 sökte Persson återvinning. Sedan häradsrätten den 11 mars 1954 förhaft målet vid fortsatt förberedelse, yttrade häradsrätten i beslut den 18 mars 1954 att, enär Persson jämlikt 44 kap. 10 § andra stycket rättegångsbalken, jämfört med 35 § andra stycket lagsökningslagen, icke ägt rätt att hos häradsrätten söka återvinning med anledning av häradsrättens treds-kodom den 5 november 1953, kunde, trots Persson meddelad hänvisning om rätt att söka återvinning, Perssons talan icke upptagas till prövning, varjämte häradsrätten i anledning av parternas yrkanden om ersättning för rättegångskostnad bestämde, att vardera parten skulle bära sin rättegångskostnad. Häradsrättens beslut blev därefter, sedan talan däremot fullföljts av Persson, fastställt av Svea hovrätt genom beslut den 24 juni 1954. Genom beslut den 30 mars 1955 fann högsta domstolen ej skäl meddela Persson sökt prövningstillstånd, i följd varav hovrättens beslut skulle stå fast.

I en den 29 april 1955 hit inkommen klagoskrift anförde Perssons son Bengt Morge, vilken under rättegången varit Perssons ombud, att han vid sammanträffande å domarkansliet med dåvarande tingsnotarien Carl Sturkell omkring 14 dagar före häradsrättens sammanträde den 5 november 1953 bibragts den uppfattningen att sammanträdet skulle inställas och att Persson således icke behövde komma tillstädes. Genom att emellertid målet sist-nämnda dag upptagits och treds-kovis avgjorts i Perssons frånvaro och genom att dennes i anledning därav förda återvinningstalan sedermera av-visats, vilket stått i strid med häradsrättens egen föreskrift i treds-kodomen, hade Persson blivit ur stånd att muntligen framföra sina invändningar mot bolagets anspråk i rättegången. Dessa invändningar vore, att bolaget icke lämnat full valuta i enlighet med skuldebrevets innehåll, att Persson på grund därav icke utgivit skuldebrevet, vilket åtkommit genom tillgrepp från Persson och därefter denne ovetande blivit föremål för in-teckning,

samt att, då skuldebrevet sålunda frånhänts Persson, fastighetsbeteckningen i inteckningsmedgivandet varit felaktigt angiven och sedermera blivit utan Perssons hörande ändrad. Nämda ändring hade skett på domsagens kansli. De felaktigheter, som sålunda i olika hänseenden förekommit, hade haft till följd, att Persson riskerade att utan laga grund gå förlustig sin fastighet.

Med anledning av klagomålen avgav häradshövdingen i domsagan Sture Svensson, med bifogande av yttranden från Ekberg och Sturkell, utlåtande i ärendet.

Ekberg vidgick i sitt yttrande, att han förfarit felaktigt genom att i strid mot stadgandet i 44 kap. 10 § andra stycket rättegångsbalken meddela förnyad återvinningshänvisning i tredskodomen. Vidare lämnade Ekberg en närmare redogörelse för målets handläggning. Sturkell redogjorde i sitt yttrande för två samtal som han haft med Morge och förnekade därvid, att han gjort något uttalande av innehåll att Persson icke behövde komma tillstådes vid sammanträdet den 5 november 1953. Svensson förklarade sig i utlåtandet sakna anledning att på någon punkt ifrågasätta riktigheten av vad Ekberg och Sturkell sålunda uppgivit.

Morge inkom med påminnelser.

I ärendet tog jag därefter del av domstolarnas handlingar i målet ävensom de förundersökningshandlingar, som upprättats i anledning av en av Morge den 2 oktober 1953 till riksåklagaren gjord anmälan mot en hos bolaget anställd person för förfalskning av ovannämnda skuldebrev.

Av omförmälda förundersökningshandlingar framgick, att kommissionären i domsagan erkänt sig ha på uppdrag av bolaget, som den 2 april 1949 ingivit skuldebrevet till domsagan för inteckning, företagit viss mindre ändring i skuldebrevet med avseende å fastighetsbeteckningen, som varit felaktigt angiven. Fastighetsbeteckningen, som ursprungligen angivits till "fasta egendomen nr 217 i kvarteret Verkmästaren", hade nämligen ändrats till "tomten nr 1 i kvarteret 217 Verkmästaren". Kommissionären hade i sammanhang därmed tillika uppgivit, att detta förfaringssätt överensstämde med praxis å domsagens kansli.

Sedan jag i anledning av vad sålunda framkommit anmodat Svensson att till mig inkomma med nytt yttrande, anförde denne bland annat, att det tidigare förekommit att kommissionären, då uppenbara misskrivningar förekommit, tagit kontakt med ingivaren och på uppdrag av denne verkställt erforderlig rättelse. För flera år sedan hade förbud meddelats samtlig personal å domsagens kansli att verkställa någon som helst ändring i originalhandlingar ingivna till inskrivningsavdelningen, vilket förbud jämväl respekterats.

I en till Svensson avlåten skrivelse anförde jag följande.

Sturkell har bestritt, att han, på sätt klaganden påstått, vid samtal med denne gjort något uttalande av innebörd, att det till den 5 november 1953 utsatta sammanträdet skulle inställas och att Persson därför icke då behövde komma tillstådes. Klagandens påstående härom har icke vunnit stöd av utredningen i ärendet. Jag finner därför klagomålen i denna del såsom obestyrkta icke kunna föranleda någon min vidare åtgärd.

Ekberg har såsom han själv vidgått förfarit oriktigt genom att i strid mot stadgandet i 44 kap. 10 § andra stycket rättegångsbalken i tredskodomen meddela Persson hänvisning om återvinning, oaktat Persson redan en gång förut sökt återvinning i målet. Härigenom har Ekberg givit anledning till onödig rättegång. Det felaktiga förfarande Ekberg sålunda låtit komma sig till last är enligt min mening dock icke i och för sig av sådan beskaffenhet, att det måste i laga ordning beivras. Med hänsyn härtill och till omständigheterna i övrigt anser jag mig kunna låta bero vid en erinran till Ekberg om vikten av att noga iakttaga gällande bestämmelser i berörda hänseende.

Beträffande klagomålen i övrigt är upplyst, att fastighetsbeteckningen i inteckningsmedgivandet utan Perssons hörande av kommissionären i domsagan på uppdrag av skuldebrevets ingivare ändrats från "fasta egendomen nr 217 i kvarteret Verkmästaren" till "tomten nr 1 i kvarteret 217 Verkmästaren". En på detta sätt utan medgivande av inteckningshandlingens utställare företagen ändring av inteckningshandlingen innefattar otvivelaktigt tjänstefel av vederbörande befattningshavare. Inteckningsmedgivandet har emellertid uppenbarligen avsett tomten nr 1 i kvarteret 217 Verkmästaren, och Persson kan därför icke ha lidit någon skada av den vidtagna ändringen. Ansvar för tjänstefelet är för övrigt numera preskriberat. Vid nu angivna förhållanden och då redan för flera år sedan domsagopersonalens uppmärksamhet fästs på att dylika ändringar, som tidigare synas ha förekommit i flera fall, icke äro tillåtna, låter jag i denna del bero vid vad i saken förvarit.

Ärendet var därmed av mig slutbehandlat.

11. Bristande tillsyn å fångvårdsanstalt över där upprättad handling angående intagen

I en den 7 juni 1956 hit inkommen skrift anförde till straffarbete dömda Axel L, som då var intagen å fångkolonien Bondängen, klagomål över att t. f. föreståndaren för kolonien Holger Carlson den 3 juni 1956 låtit klagandens "hela straffregister" ligga framme på sitt skrivbord, där flera andra intagna läst handlingen.

I ett med anledning av klagomålen infordrat yttrande anförde Carlson följande: Den ifrågavarande dagen hade Carlson arbetat med klagandens handlingar i anledning av att denne begärt nåd. Genom förmedling av tjänstgörande vaktkonstapeln hade därunder en intagen fått mottaga ett telefonsamtal. Telefonen vore placerad på Carlsons skrivbord, där handlingarna rörande klaganden lågo. Det vore möjligt, att den telefonerande kunde ha läst första sidan av behandlingsjournalen, som bland annat upptog redogörelse för tidigare brott. Sådana handlingar förvarades eljest på betryggande sätt under lås.

I en till Carlson avlåten skrivelse anförde tjänstförrättande justitieombudsmannen Lundvik följande.

Enligt 12 § lagen den 28 maj 1937 om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar finge hos myndighet vid fångvårdsanstalt upprättade handlingar rörande å anstalten intagen person ej i andra fall eller annan ordning än Konungen bestämde utlämnas tidigare än 70 år efter deras datum.

Genom att låta den inom fångvården upprättade behandlingsjournalen rörande klaganden ligga framme, så att den kunnat läsas av obehörig, hade Carlson därför förfarit felaktigt.

Då omständigheterna gäve anledning till antagande att felet haft sin grund i ett tillfälligt förbiseende från Carlsons sida, läte JO emellertid bero vid den erinran som det anförda innefattade.

12. Fråga huruvida rätten till spridning av tryckt skrift obehörigen inskränkts genom lokala ordningsföreskrifter. Tillika fråga om kommunalborgmästares befogenhet att pröva ansökning om tillstånd till utdelning av sådan skrift å allmän plats m. m.

Vid en av min företrädare i ämbetet den 29 april 1955 företagen inspektion hos kommunalborgmästaren i Solna iaktogs bland annat följande.

I en den 8 oktober 1954 dagtecknad ansökan hade Sällskapet Sverige-Sovjetunionen anhållit att söndagen den 17 samma månad klockan 12—17 få utanför Fotbollstadion i Solna anordna försäljning av en av sällskapet utgiven broschyr, betitlad "Kontakt med sovjetidrotten", ävensom framhållit, att reklam för försäljningen avsåges förekomma genom affischer, som skulle bäras fram och tillbaka utanför stadionanläggningen. I avgivet yttrande hade landsfiskalen i Solna distrikt G. Nyqvist avstyrkt an-

sökningen under framhållande att det särskilt ur trafiksynpunkt icke vore lämpligt med försäljning och reklam utanför Fotbollstadion samt att en publik på omkring 30 000 personer kunde väntas till den match — mellan två fotbollslag från Stockholm — som skulle äga rum den ifrågavarande söndagen. Vid prövning av ärendet den 14 oktober 1954 fann kommunalborgmästaren Frans Orbell icke skäl bifalla framställningen.

Den i ansökan omförmälda broschyren — varav ett exemplar efter inspektionen hit överlämnades av sällskapet — utgjordes av en i fickformat tryckt skrift, däri fem svenska idrottsmän redovisade intryck av sovjetryskt idrottsliv. Skriften, som innehöll 34 sidor och var försedd med bildmaterial, hade åsatts ett pris av 50 öre.

Vid inspektionen antecknades vidare, att ansökan om tillstånd att i samband med idrottstävling å Fotbollstadion försälja eller utdela tryckt skrift utanför anläggningen förekommit i ytterligare tre fall under åren 1953 och 1954. En av dessa ansökningar hade avsett försäljning av en i fickformat tryckt skrift, innehållande skildring av en svensk idrottsstjärnas liv, och de två övriga utdelning av flygblad. Samtliga dessa ansökningar hade bifallits, i det förstnämnda fallet under villkor, bland andra, att sökanden hos byggnadskontoret i staden deponerade 25 kronor såsom säkerhet för bekostande av uppsamling av det pappersavfall som förorsakades av försäljningen, och i de övriga två fallen efter antecknande att sökanden till staden inbetalat 50 kronor såsom bidrag till renhållningskostnaderna.

JO uttalade vid inspektionstillfället, att det syntes oklart vilka överväganden som föranlett Orbell att — i motsats till övriga antecknade ansökningar av liknande slag — avslå den av Sällskapet Sverige-Sovjetunionen gjorda ansökningen, därvid JO erinrade om stadgandet i 1 kap. 2 § andra stycket tryckfrihetsförordningen att det ej vore myndighet tillåtet att på grund av skrifts innehåll genom åtgärd, som icke ägde stöd i förordningen, hindra skriftens spridning bland allmänheten. Vidare framhöll JO, att det jämväl syntes oklart vilken laga grund Orbell ansett sig äga för att överhuvudtaget ingå på tillståndsprövning i förevarande slags ärenden samt att fordra deposition av visst belopp såsom villkor för meddelande av tillstånd.

Efter inspektionen verkställdes undersökning rörande antalet ärenden av förevarande slag, som förekommit hos kommunalborgmästaren i Solna från och med år 1949. Därvid framgick att — utöver de förut nämnda fyra ärendena — ytterligare två sådana handlagts av kommunalborgmästaren, det ena avseende utdelning av reklamlappar vid ett tillfälle år 1949 och det andra utdelning av flygblad vid ett tillfälle år 1955. Båda dessa ansökningar hade bifallits, i ena fallet under villkor, bland andra, att 300 kronor deponerades som säkerhet för bekostande av renhållning

och i det andra efter antecknande att sökanden till stadens drätselkontor inbetalat 50 kronor som bidrag till sådana kostnader.

Orbell avgav därefter infordrat yttrande, däri han som stöd för sin tillståndsprövning av ansökningar rörande försäljning av tryckt skrift åberopade § 41 i en av länsstyrelsen i Stockholms län den 25 augusti 1942 fastställd ordningsstadga för Råsunda municipalsamhälle, vilken paragraf hade följande lydelse: "Försäljning genom kringföring må icke utan municipalnämndens tillstånd äga rum å gator och allmänna platser. Försäljning av flaggor och vimplar är dock tillåtet i samband med tävlingar på Fotbollstadion."

I sitt yttrande anförde Orbell vidare: Stadgandet i 1 kap. 2 § andra stycket tryckfrihetsförordningen syntes endast utsäga, att handel med tryckta skrifter icke finge underkastas någon särreglering, och hade icke av Orbell tolkats så, att försäljning av dylika skrifter skulle vara undantagen från utfärdade ordningsbestämmelser. Orbell hade icke — utom i det vid inspektionen uppmärksammade fallet rörande Sällskapet Sverige-Sovjetunionens ansökan — vägrat tillstånd till försäljning av tryckt skrift eller upplåtande av plats för sådant ändamål utan endast fordrat, att viss ersättning, som icke kunde anses oskäligen, skulle utgå som bidrag till renhållningskostnaderna. Denna avgiftsbeläggning för upplåtande av gatemark eller för renhållning å dylik plats hade tillämpats i en del städer under de senaste decennierna, och myndigheterna hade utövat denna avgiftsbefogenhet för kommunernas räkning. Försäljning och — framförallt — gratisutdelning av tryckalster medförde stora olägenheter ur renhållningssynpunkt för såväl staden som enskilda fastighetsägare. Att försöka råda bot därpå vore ett allmänt önskemål, som Orbell velat efterkomma. — I fråga om utdelning av reklamlappar och dylikt innehölle ovannämnda ordningsstadga allenast, att sådan utdelning icke finge bedrivas så, att trafiken därigenom hindrades eller annan olägenhet uppstode. Särskilt tillstånd därtill erfordrades således icke, något som av Orbell förbisetts. Efter vad vid inspektionen förekommit verkställde Orbell icke längre tillståndsprövning beträffande utdelning eller försäljning av tryckalster.

Rörande handläggningen av Sällskapet Sverige-Sovjetunionens ansökan anförde Orbell i sitt yttrande följande: De överväganden, som föranlett Orbell att icke bifalla framställningen, hade endast grundat sig på skäl, som varit hänförliga till trafiksynpunkter och som polischefen givit uttryck åt i sitt yttrande. Vid den match, som skulle äga rum ifrågavarande söndag, hade väntats stor publikinvasion, såsom oftast då ett visst därvid medverkande lag ställde upp på stadion. Orbell hade befarat, att försäljningen på de omkring stadion belägna gatorna och allmänna platserna skulle åstadkomma hinder i trafikhänseende.

Genom JO-expeditionens försorg företogs ytterligare utredning i ärendet, därvid Nyqvist och Orbell uppgåvo följande.

Nyqvist: I de fall försäljning eller utdelning av tryckta skrifter förekomme utanför Fotbollstadion vidtoges från polisens sida, vare sig tillstånd till verksamheten lämnats av kommunalborgmästaren eller ej, ingen annan åtgärd än att man tillsåge, att de personer som omhänderhade försäljningen eller utdelningen icke åstadkomme hinder i trafikhänseende genom att t. ex. tränga sig in i köerna utanför entréspärrarna. Denna försäljnings- och utdelningsverksamhet hade ur nu angiven synpunkt icke medfört särskilda besvärligheter i motsats till den försäljning av biljetter till överpris, som vid vissa större idrottstävlingar kunde bedrivas av enskilda personer och som ibland kunde orsaka betydande folksamlingar. Utdelningen av reklamalster medförde däremot ur renhållningssynpunkt särskilda olägenheter genom att trycksakerna i stor utsträckning bortkastades, sedan mottagaren ögnat igenom innehållet. Så vore fallet icke endast med enkla reklamlappar utan även med mera innehållsrika broschyrer. Dessa olägenheter drabbade såväl staden som enskilda fastighetsägare. — Rörande de överväganden, som föranlett Nyqvist att avstyrka ansökningen från Sällskapet Sverige-Sovjetunionen, ville han till en början framhålla, att han ur principiell synpunkt ansåge att försäljning och reklam överhuvudtaget icke borde äga rum i samband med idrottsevenemang å Fotbollstadion. Han hade i enlighet med denna uppfattning också för sin del på olika sätt sökt verka för att åstadkomma en begränsning i dylik verksamhet. Det förefölle honom därvid rimligt att, när det gällde tryckta skrifter med idrottsligt innehåll, man låte skrifter berörande utländska förhållanden stå tillbaka för skrifter med svensk anknytning. Det vore mot bakgrunden av det nu sagda som hans avstyrkande yttrande i det angivna ärendet finge ses. Den broschyr det här gällt hade, såvitt han kunde erinra sig, icke varit bifogad ansökningen, och han hade ej heller eljest tagit del av dess innehåll.

Orbell: Matcher på Fotbollstadion ägde i allmänhet rum å sön- eller helgdagar, dock icke under vintersäsongen. Ibland kunde match förekomma även å vardag med början klockan 17 eller 18. Vissa matcher samlade "fullt hus" eller omkring 40 000 personer. Oftast vore emellertid publikantalet lägre, omkring 15 000 personer. Vid matcherna förekomme utanför stadionanläggningen försäljningsverksamhet av olika slag. Sålunda försålles korb från fast stånd och glass genom ambulerande försäljare. Vidare kunde försäljning förekomma av lottsedlar i samband med utställande av någon attraktiv vinst såsom bil eller segelbåt. Ibland ägde försäljning rum av flaggor och vimplar, något som enligt den särskilda ordningsstadgan för Råsunda icke krävde tillstånd. I alla förekommande ärenden inhämtade Orbell yttrande från polischefen, antingen genom skriftlig remiss eller per telefon. Orbell kunde icke erinra sig, att han någon gång avstyrkt

eller avslagit ansökningar av härovan nämnda slag. Polischefen, som givetvis lade särskild vikt vid ordningssynpunkterna, hade ibland kunnat ha invändningar att framställa. Orbell hade för sin del behandlat ärendena mera "lekmanmässigt", under hänsynstagande till vad han visste vara den allmänna meningen inom drättselkammaren. — Såsom han framhållit i sitt yttrande hade han ansett föreskriften i § 41 i den särskilda ordningsstadgan för Råsunda utgöra stöd för tillståndsprövning i vad avsåge försäljning av tryckt skrift. Föreskriften omfattade ju all kringföringsförsäljning utom i fråga om flaggor och vimplar. Tryckfrihetsförordningens bestämmelser syntes honom icke utgöra hinder för en sådan ur ordningssynpunkter betingad reglering. Något stöd för att kräva tillstånd jämväl för utdelning av tryckt skrift kunde däremot Orbell, såsom han förut framhållit, icke åberopa. Han hade vid sin prövning av sådana ärenden icke gjort några närmare efterforskningar i denna sak. Han hade helt enkelt tagit för givet, att föreskriften i den lokala stadgan omfattat utdelning lika väl som försäljning. — I fråga om handläggningen av Sällskapet Sverige-Sovjetunionens ansökan ville Orbell framhålla, att den ifrågavarande skriften icke torde ha varit bifogad ansökningen och att han icke kunde erinra sig, att han eljest tagit del av dess innehåll. Han hade av ansökningen fått den uppfattningen att försäljningen och reklamen varit avsedd att äga rum i ganska stor omfattning, under medverkan av ett flertal personer. Möjligen hade han inhämtat närmare upplysningar därom av polischefen. Med sökanden torde han däremot icke ha varit i förbindelse. Då den sökta försäljnings- och reklamverksamheten kunde befaras komma att ytterligare öka de trafiksvårigheter, som genom den väntade stora publiktillströmningen måste uppkomma, hade Orbell, med hänsyn jämväl till polischefens kategoriska avstyrkande, ansett sig böra avslå ansökningen. Det hade allenast varit dessa överväganden som grundat hans ställningstagande. Att skriften berört utländska förhållanden hade sålunda till ingen del inverkat. Hänsynstagande till vilka ämnen skrifterna behandlade vore givetvis alldeles ovidkommande för den prövning, som ur ordningssynpunkt skulle äga rum. Det syntes för övrigt icke möjligt att objektivt gradera skrifter efter "angelägenhet". Att han icke i något av de övriga fallen ansett sig böra meddela avslag torde ha berott på att i dessa fall icke väntats lika stor publiktillströmning som i det förevarande. Polischefen torde icke heller ha haft något att invända mot bifall till dessa ansökningar. Försäljning av skrift vore för övrigt enligt Orbells mening mera ägnad att verka trafikuppehållande än utdelning av reklamlappar. — Att tillståndshavare skulle erlagga visst belopp såsom bidrag till renhållningskostnaderna hade Orbell ansett möjligt uppställa som villkor. Denna uppfattning hade hävdats i ett år 1944 inför Sveriges stadskamerala förening hållet föredrag, vilket senare publicerats. Till en början hade vid tillståndsgivningen vederbörande ålagts att i första hand själv verkställa renhållning av platsen och endast deponera

vederbörligt belopp som säkerhet därför. Under de senaste åren hade emellertid, sannolikt beroende på att tillståndshavare icke vidtagit några renhållningsåtgärder eller deponerat föreskrivet bidragsbelopp, förskottsbetalning krävts. Sökandena hade förmodligen upplysts därom vid de telefonsamtal, som brukade föregå ingivandet av ansökningarna. I fråga om beloppens storlek hade Orbell i varje särskilt fall hänvänt sig till byggnadschefen i staden, som därvid angivit vad han ansett vara skäligt bidrag. Orbell hade godtagit sålunda föreslagna belopp, ehuru det nu förefölle honom svårt att närmare motivera de variationer i beloppens storlek, som förekommit i de antecknade fallen. Det hade icke hänt, att någon sökande vid ärendenas handläggning ifrågasatt det berättigade i kravet på bidrag. Däremot torde ha förekommit, att vederbörande underlåtit att inbetala stadgat belopp. Någon åtgärd för inkassering därav hade emellertid icke vidtagits. Från stadens sida hade icke till de enskilda fastighetsägare, som berörts av nedskräpningen, utgått någon gottgörelse av influtna belopp.

Efter remiss inkom Nyqvist med yttrande, däri han bland annat anförde: Hans avstyrkande av Sällskapet Sverige-Sovjetunionens ansökan hade icke tillkommit mot bakgrunden av vad han tidigare uttalat därom att det förefölle rimligt, att man vid överväganden att begränsa försäljning av tryckta skrifter läte skrifter berörande utländska förhållanden stå tillbaka för skrifter med svensk anknytning. Han insåge, att dylikt hänsynstagande vore ovidkommande för den prövning, som vid behandling av dylika ärenden tillkomme honom. Han hade rent allmänt ansett, att dylik försäljning verkade hinderlig för trafiken. När han så här i efterhand närmare penetrerade problemen förstode han, att han kanske lagt för stor vikt vid trafiksynpunkten, men detta måste i så fall ses mot bakgrunden av att han i många år haft synnerligen svåra problem att brottas med, då det gällt att få trafiken till och från de stora publikevenemangen på Fotbollstadion att löpa så friktionsfritt som möjligt.

Rörande den av Orbell åberopade föreskriften i § 41 ordningsstadgan för Råsunda municipalsamhälle anförde länsstyrelsen i infordrat yttrande följande.

Det torde få anses ligga i sakens natur, att — även om det enligt tryckfrihetsförordningen i princip rådde full frihet att sprida tryckta skrifter — försäljare och övriga utspridare av tryckt skrift, vilka vore verksamma å allmän plats, likväl i viss utsträckning vore underkastade myndighets generella föreskrifter för upprätthållande av allmän ordning och särskilt för främjande av trafikens ostörda gång. Sålunda ansåges det i § 2 första stycket i 1868 års ordningsstadga för rikets städer upptagna förbudet att å gator och andra allmänna platser utan tillstånd bedriva försäljning från stånd, bord eller dylikt eller på sådant sätt, att ”den på stället framgående

rörelsen därigenom hindras eller uppehålls”, äga tillämpning även å försäljning av tryckt skrift. Med hänsyn till gällande tryckfrihetsrättsliga — och näringsrättsliga — principer torde emellertid vederbörande myndigheter ha att iakttaga stor varsamhet vid företagande av ordningsmässig reglering av tryckt skrifts spridning. Endast i den mån mera påtagliga ordningshänsyn påkallade införande av begränsningar i spridningsrätten torde åtgärder av sådan innebörd lagligen kunna ifrågakomma. Skrifts innehåll finge i detta sammanhang givetvis icke i och för sig tilläggas någon som helst betydelse. Mot bakgrunden av det anförda syntes den av Orbell åberopade, i den lokala ordningsstadgan för Råsunda intagna bestämmelsen om generell tillståndsreglering av gatuförsäljning genom kringföring i allt fall vad avsåge tryckt skrift svårigen kunna anses lagligen grundad; en så långtgående reglering som där skett kunde nämligen knappast anses be- tingad av något verkligt behov ur synpunkten av den allmänna ordningens upprätthållande. Med anledning av vad i ärendet förekommit hade länsstyrelsen under hand fäst vederbörande lokala myndighets uppmärksamhet på angelägenheten av att frågan om justering av förevarande stadgande utan dröjsmål upptoges till övervägande. Liknande initiativ hade för övrigt av länsstyrelsen tagits beträffande vissa bestämmelser av jämförligt innehåll, vilka vid nu verkställd genomgång påträffats i andra lokala ordningsstadgor.

I en till länsstyrelsen i Stockholms län avlåten skrivelse anförde jag följande.

I 1 kap. 2 § andra stycket tryckfrihetsförordningen stadgas, att det icke är tillåtet för myndighet eller annat allmänt organ att på grund av skrifts innehåll, genom åtgärd som icke äger stöd i förordningen, hindra tryckning eller utgivning av skriften eller dess spridning bland allmänheten.

Om tryckta skrifters spridning innehåller förordningens 6 kap. närmare bestämmelser. Enligt 1 § skall rätt att själv eller med biträde av andra till salu hålla, försända eller annorledes sprida tryckta skrifter tillkomma varje svensk medborgare eller svensk juridisk person. Undantag härifrån kunna enligt 2 § förekomma i två fall, avseende dels tryckt skrifts spridning bland ungdom, dels spridning av vissa ur försvarssynpunkt viktiga kartor m. m., i vilka fall närmare bestämmelser skola meddelas i lag. Därutöver kan enligt 4 § i samma kapitel inskränkning i visst fall ske vid tryckt skrifts försändande genom postverket eller annan allmän trafikanstalt. Vad i sistnämnda paragrafer stadgas avser inskränkning på grund av skrifts innehåll.

I förevarande ärende uppställer sig till en början frågan huruvida möjlighet föreligger att genom allmänna ordningsföreskrifter inskränka den i tryckfrihetsförordningen sålunda fastslagna rätten att sprida tryckt skrift.

Detta spörsmål har berörts i det av 1944 års tryckfrihetssakkunniga avgivna betänkandet, vilket ligger till grund för nu gällande tryckfrihetsförordning (SOU 1947: 60). Härutinnan anförde sålunda de sakkunniga — efter att ha framhållit, bland annat, att tryckfriheten förutsatte en principiell rätt att sprida tryckt skrift utan andra hinder än sådana, som vore betingade av tillsynen över tryckta skrifter eller nödvändiga för beivrandet av tryckfrihetsbrott — följande (s. 106 o. f.).

Det låge i sakens natur att, även om det rådde frihet att sprida tryckta skrifter, försäljare och andra utspridare dock, åtminstone i viss utsträckning, måste vara underkastade allmänna ordningsföreskrifter. Mot ett spridande som störde ordningen eller hindrade trafiken på allmän plats måste samhällets organ kunna ingripa. Genom en kungörelse år 1815 hade ÖA i Stockholm, på Kungl. Maj:ts befallning, utfärdat förbud att utdela eller försälja tryckta skrifter å gator eller i portgångar. Förbudet hade möjligen vid sin tillkomst, liksom tidigare ingripanden mot kolportering av tryckta skrifter, varit motiverat av att tillsynen över lagstridiga skrifter försvårades, om dessa finge spridas på allmän plats. Rörande detta förbud anförde emellertid Rydin (Om yttrandefrihet och tryckfrihet, s. 253 not 1), att förbudet ej gjorde intrång i rättigheten att kringspida skrifter genom kolportörer, då det endast gällde försäljningssättet och avsåge ett behövt upp-
rätthållande av ordning på allmänna platser, vilken skulle genom folksamlingar löpa fara att störas, samt att förbudet däremot skulle varit olagligt, om det sträckt sig till utdelning inuti husen. (Jfr Eek: Om tryckfriheten, s. 288 not 2.) Även om numera ett så vidsträckt förbud som det i 1815 års kungörelse upptagna icke kunde motiveras ur den allmänna ordningens synpunkt, måste dock vissa likartade bestämmelser få anses förenliga med den i tryckfrihetsförordningen garanterade spridningsrätten. Sålunda torde det i § 2 ordningsstadgan för rikets städer upptagna förbudet att å gator eller andra allmänna platser utan tillstånd bedriva försäljning från stånd, bord eller dylikt eller så att den på stället framgående rörelsen därigenom hindrades eller uppehölls få anses gälla även försäljning av tryckta skrifter. I ett rättsfall (NJA 1893 s. 361) hade förbud att å torgdag eller kreatursmöte idka försäljning eller till salu utställa andra varor än kreatur samt alster av ortens jordbruk, ladugårdsskötsel och hemslöjd icke mot bestämmelserna i tryckfrihetsförordningen ansetts kunna tillämpas på försäljning av böcker. Riktigheten därav hade dock ifrågasatts (Eek, s. 288). Den uppfattningen att spridande av tryckt skrift kunde innefatta brott mot allmän ordning hade även kommit till uttryck däri, att den som å allmän plats burit affischer eller utdelat tryckta skrifter ansetts därigenom kunna göra sig skyldig till förargelseväckande beteende (NJA 1935 s. 113 och 1944 s. 702). Uppenbart vore dock att frågan, huruvida spridandet av tryckt skrift innefattade förargelseväckande beteende, måste bedömas med varsamhet. Vore sättet för spridningen förargelseväckande, föreläge icke

något hinder mot dess bestraffande; att enbart på grund av skriftens innehåll anse dess spridande vara straffbart såsom föargelseväckande stode däremot icke i överensstämmelse med tryckfrihetsförordningens grundsatser. Såsom ordningsföreskrifter, vilka vore förenliga med den i tryckfrihetsförordningen stadgade spridningsrätten, syntes även kunna anses sådana förbud för barn att idka viss försäljning, som enligt lag den 9 april 1926 kunde meddelas, liksom de förbud mot barns användande till arbete, som gällde enligt lagen den 29 juni 1912 om arbetarskydd.

Såsom de sakkunniga framhållit kan det icke i och för sig anses oförenligt med tryckfrihetsförordningens bestämmelser att spridandet av tryckt skrift underkastas föreskrifter, som befinnas nödvändiga för upprätthållande av allmän ordning. Sålunda har t. ex., i överensstämmelse med vad de sakkunniga uttalat, föreskriften i § 2 ordningsstadgan för rikets städer angående förbud att utan tillstånd idka viss försäljning å allmän plats enligt fast praxis ansetts tillämplig jämväl beträffande försäljning av tryckta skrifter. Ur principiell synpunkt kan hinder icke heller anses föreligga mot att i lokal ordningsföreskrift, utfärdad i den ordning som i § 20 nämnda stadga sägs — d. v. s. antagen av kommunens fullmäktige och fastställd av länsstyrelsen — införa generell bestämmelse, som innebär viss ytterligare begränsning av spridningsrätten utöver vad som följer av § 2 i den allmänna ordningsstadgan.

Med hänsyn till spridningsrättens betydelse för tryckfrihetens utövande är det av vikt att generella politirättsliga inskränkningar, som tillika innefatta begränsning av möjligheten att sprida tryckt skrift, icke föreskrivas utan att verkligt påtagliga skäl därför kunna åberopas. Att man vid övervägandena härutinnan, liksom vid tillämpningen av sådana föreskrifter, iakttagit stor varsamhet är så mycket mera angeläget som begreppet allmän ordning i sig är av tämligen vidsträckt innebörd och därför lätt kan, formellt oantastligt, åberopas för att genomföra inskränkningar i spridningsrätten, som icke kunna grundas på någon objektivt föreliggande politifara. Ur dessa synpunkter kunna enligt min mening giltiga skäl icke åberopas för att, på sätt som skett i den i förevarande ärende aktuella ordningsstadgan för Råsunda municipalsamhälle, föreskriva ett samtliga allmänna platser i samhället avseende förbud att utan tillstånd idka ambulera försäljning av alla slag och således även av tryckta skrifter. Överhuvudtaget torde ett så omfattande krav på tillstånd för all ambulerande handel icke kunna vara av ordningsskäl påkallat. Därest en reglering av kringföringshandeln genom lokal ordningsföreskrift anses erforderlig, måste därför regleringen — för att kunna vinna fastställelse enligt ordningsstadgan för rikets städer — begränsas till vissa särskilt angivna platser och i övrigt på sätt de lokala ordningsförhållandena verkligen kräva.

I enlighet med det nu anförda finner jag, att den i ärendet åberopade föreskriften i § 41 ordningsstadgan för Råsunda municipalsamhälle — varige-

nom all kringföringsförsäljning å gator och allmänna platser inom samhället underkastats tillståndsreglering (frånsett viss försäljning av flaggor och vimplar) — icke kan anses motiverad ur allmänna ordningssynpunkter. Enligt min mening hade därför länsstyrelsen, då frågan på sin tid prövades, icke ägt fastställa föreskriften i den utformning den erhållit. Med hänsyn till av länsstyrelsen vidtagen åtgärd för rättelse härutinnan finner jag emellertid ärendet i denna del icke föranleda vidare uttalande.

Beträffande härefter anmärkningarna mot Orbell har denne som stöd för sitt förfarande att ingå i prövning av ansökningar om tillstånd till försäljning av tryckta skrifter åberopat ovannämnda föreskrift i den lokala ordningsstadgan. Denna föreskrift har visserligen, såsom jag nyss framhållit, icke rätteligen bort vinna fastställelse i den utformning den erhållit. Då likväl fastställelse meddelats av länsstyrelsen, kan någon anmärkning icke riktas mot Orbell för att han vid sin handläggning av förevarande ansökningar tillämpat föreskriften och således ingått i tillståndsprovning.

Rörande frågan huruvida vid handläggningen av Sällskapet Sverige-Sovjetunionens ansökan hänsyn i en för sökanden oförmånlig riktning tagits till den omständigheten att den ifrågavarande skriften berört utländska förhållanden — en omständighet som enligt en av Nyqvist framförd tankegång i princip skulle kunna tillmätas viss betydelse vid bedömning ur ordningssynpunkt av skrifers tillhandahållande å allmän plats — har Orbell, liksom Nyqvist, bestämt bestritt att så varit fallet. Enligt deras förklaringar ha vid ärendets prövning andra skäl icke inverkat än sådana som varit hänförliga till trafiksynpunkter. Sett mot bakgrunden av att Orbell, såvitt av utredningen framgår, bifallit alla övriga ansökningar om tillstånd att försälja eller utdela tryckt skrift utanför Fotbollstadion och icke heller motsatt sig försäljningsverksamhet av annat slag därstädes, kunna emellertid enligt min mening objektivt godtagbara skäl för att bedöma förevarande ansökan på annat sätt än övriga liknande ansökningar icke anses ha förebragts. Nyqvist synes också numera ha kommit till insikt om att alltför stor vikt måhända lagts vid trafiksynpunkterna. Mot Orbells och Nyqvists bestridande saknas emellertid fog för att göra gällande, att hänsyn till skriftens innehåll — och således ovidkommande hänsyn — inverkat vid prövningen av ifrågavarande ärende. Vad som förekommit ger mig emellertid anledning understryka vad jag förut uttalat om vikten av att politirättsliga inskränkningar i spridningsrätten endast grundas på verkligt påtagliga skäl och att stor varsamhet vid bedömningarna härvidlag iakttages.

Vad därefter angår Orbells förfarande att ingå i prövning av ansökningar om utdelning av tryckt skrift har, såsom Orbell själv vidgätt, inget som helst stöd härför funnits. Orbell har helt enkelt "tagit för givet" att tillstånd erfordrats. Jag finner detta förfarande anmärkningsvärt.

I samband med den tillståndsprovning Orbell sålunda obehörigen företa-

git har han uppställt krav att sökandena skulle lämna visst bidrag till kostnader för renhållning av de platser, där utdelningen skulle äga rum. Motsvarande krav har han uppställt jämväl när det gällt försäljning av tryckt skrift. Härvid har Orbell handlat i enlighet med en av honom tillämpad allmän praxis i ärenden rörande rätt till begagnande av gatumark. Uppställandet av sådant krav har emellertid uppenbarligen icke kunnat grundas på de lokala ordningsföreskrifter, som Orbell tillämpat. Icke heller torde Orbell, vilket närmast synes ha varit hans tankegång, kunnat i detta hänseende härleda någon befogenhet ur det förhållandet att kommunen såsom markägare skulle äga rätt upptaga viss avgift (jfr RÅ 1949, s. 35 och NJA 1952 s. 47). För en motsatt uppfattning i denna fråga har dock Orbell icke saknat stöd i en tämligen utbredd kommunal praxis.

Vid min prövning av ärendet i sistnämnda delar har jag — med hänsyn tagen till att Orbell bifallit samtliga ansökningar om tillstånd att utdela tryckta skrifter, varför någon rättsförlust såtillvida icke uppkommit, samt i betraktande jämväl av omständigheterna i övrigt — funnit mig kunna låta bero vid en erinran till Orbell om vikten av att han vid handläggningen av förekommande ärenden noga beaktar gränserna för sin kompetens.

Med dessa uttalanden, vilka delgävos jämväl Orbell och Nyqvist, var ärendet av mig slutbehandlat.

13. Fråga om priskontrollnämndens befogenhet att verkställa lönsamhetsundersökningar

I en hit inkommen klagoskrift anförde Sveriges Kafferosteriers Förening, att statens priskontrollnämnd till vissa av medlemmarna i föreningen meddelat, att nämnden beslutat verkställa undersökning av kafferosteriernas lönsamhet, vilken avsåges skola ske genom företagsgranskning genom nämndens revisorer. Efter förfrågan varpå priskontrollnämndens behörighet därutinnan grundade sig hade nämnden meddelat följande: Undersökningen hade beslutats såsom ett led i den prisövervakande verksamhet som åvilade nämnden och skulle omfatta åren 1954 och 1955. Undersökningen, som skedde med stöd av 10 § prisregleringslagen, komme att verkställas av nämndens revisorer vid besök hos de för undersökningen utvalda företagen enligt särskilda för nämndens verksamhet utarbetade normer. Innebörden av dessa framginge av nämndens meddelande nr 1251. Självfallet komme undersökningsresultatet att behandlas strikt konfidentiellt. Undersökningen komme enligt uppgjord plan att omfatta minst sex olika kafferosterier och vore avsedd att genomföras så snabbt som möjligt. Nämnden ville förden skull efterhöra, huruvida undersökningen kunde ske under juli månad eller, om detta icke vore möjligt, vilken annan tidpunkt som vore lämplig.

Föreningen uttalade i klagoskriften, att enligt dess bedömande funnes icke något stadgande i 10 § ovan nämnda lag, som gäve priskontrollnämnden behörighet att granska företagens bokföring och andra affärshandlingar för genomförande av lönsamhetsundersökning. Ej heller syntes Kungl. Maj:ts i priskontrollnämndens meddelande nr 1251 återgivna beslut giva nämnden rätt att föreskriva deltagande i sådan lönsamhetsundersökning, som avsåges i förevarande meddelande, något som bortsett från lagligheten även vore av stor praktisk betydelse, då en dylik undersökning ställde stora och kostnadskrävande anspråk på företagen och deras personal. Nu angivna omständigheter innebure givetvis icke, att icke föreningens medlemmar vore beredda att lämna de uppgifter och underkasta sig den kontroll, som enligt den ännu gällande prisregleringslagen kunde vara erforderliga i priskontrollerande syfte. Därom vore emellertid i förevarande fall icke fråga. Då den ifrågasatta granskningen genom nämndens revisorer förutsattes skola påbörjas inom kort, hemställde föreningen, att JO ville pröva förevarande framställning och vidtaga de åtgärder, som därav kunde föranledas.

Vid klagoskriften var fogat ett exemplar av priskontrollnämndens ovanberörda meddelande nr 1251, dagtecknat den 31 mars 1950 och innehållande ”redogörelse rörande grunder för lönsamhetsberäkningar i prisärenden”. Av redogörelsen framgick, att Kungl. Maj:t den 29 december 1949 anbefallt de prisreglerande myndigheterna att, i den mån vid avgörande av prisärende fråga uppkomme om bedömande av lönsamheten hos företag eller bransch, såsom grundval för dylikt bedömande verkställa utredning i huvudsaklig överensstämmelse med vissa i meddelandet återgivna principer, dock med rätt för myndigheten att i samförstånd med företag eller branschorganisation vidtaga de förenklingar eller modifieringar som kunde finnas påkallade.

I anledning av klagoskriften avgav priskontrollnämnden yttrande i ärendet och anförde däri följande.

Såvitt av klagoskriften framginge vore föreningens medlemmar beredda att ”lämna de uppgifter och underkasta sig den kontroll, som enligt ännu gällande prisregleringslag kunna vara erforderliga i priskontrollerande syfte”. Samtidigt framhölle föreningen, att något stadgande i 10 § prisregleringslagen icke gäve behörighet för priskontrollnämnden att granska företagens bokföring och andra affärshandlingar för genomförande av ”lönsamhetsundersökningar”. Föreningen syntes sålunda förmena, att lönsamhetsundersökningar icke vore att anse som ett led i den priskontrollerande verksamheten. Priskontrollnämnden delade icke denna uppfattning utan ansåge sig icke blott ha behörighet utan även skyldighet att vid fullgörandet av sina åligganden företaga lönsamhetsundersökningar. Nämnden grundade sin uppfattning på följande skäl. Enligt för den prisreglerande verksamheten gällande riktlinjer — fastställda av Kungl. Maj:t den 5 juni 1953 och intagna i nämndens meddelande nr 1630 — skulle nämnden på lämp-

ligt sätt följa prisutvecklingen på områden, som icke vore föremål för direkt priskontroll. Att följa prisutvecklingen innebure enligt nämndens mening icke enbart ett registrerande av prisförändringar. I uppgiften inginge även ett bedömande av prisernas skälighet. Målet för den prisreglerande verksamheten angåves nämligen i nyssnämnda riktlinjer vara att "främja prissänkningar och att förhindra eller eljest i största möjliga utsträckning begränsa prisstegringar". Utan en granskning av prissättningens skälighet syntes emellertid varken prissänkningar kunna främjas eller prisstegringar begränsas; och detta gällde såväl prisreglerade som icke prisreglerade områden. För bedömning av skäligheten skulle enligt riktlinjerna granskning ske av företagarnas kostnadskalkyler ävensom en bedömning göras av lönsamheten hos vederbörande företag eller bransch. Det sagda gällde, enligt vad som i riktlinjerna uttryckligen angåves, såväl i fråga om prishöjningar som prissänkningar. Mot vad sålunda anförts kunde måhända invändas, att riktlinjerna närmast vore avpassade för en prisreglerad marknad. All rimlighet talade emellertid för att nämnden skulle tillämpa samma normer och betraktelsesätt, då den fullgjorde uppgiften att "på lämpligt sätt följa prisutvecklingen". Föreningens hänvisning till Kungl. Maj:ts i meddelandet nr 1251 återgivna beslut syntes böra så förstås, att enligt dess mening nämndens prisföljande verksamhet på "fria" områden icke vore att betrakta som handläggning av "prisärende". Gentemot detta kunde invändas, att varje bedömning av skäligheten hos en prissättning vore att anse som ett "prisärende". En annan tolkning skulle medföra den konsekvensen, att nämnden kunde tvingas återinföra prisreglering för att kunna få möjligheter att bedöma prisets skälighet. Att ordalagen "lämna de uppgifter myndigheten finner erforderliga för utövning av den priskontrollerande verksamhet, som åligger myndigheten" i 10 § prisregleringslagen jämväl omfattade prisövervakande verksamhet framginge vid ett studium av hur stadgandet tillkommit. I 1941 års och 1942 års prisregleringslagar hade motsvarande passus haft följande lydelse: "lämna de uppgifter myndigheten begär för prövning av den tillämpade prissättningens skälighet eller för bedömning av den allmänna prisutvecklingen." I samband med förlängningen år 1943 av giltighetstiden för 1942 års lag hade denna text ändrats så, att den kommit att lyda: "lämna de uppgifter myndigheten finner erforderliga för utövning av den priskontrollerande verksamhet, som åligger myndigheten." I detta sammanhang hade chefen för finansdepartementet i proposition nr 240 till 1943 års riksdag uttalat följande (s. 35): "Vad åter angår omfattningen av den uppgiftsskyldighet, som må kunna åläggas näringsidkare, delar jag priskontrollnämndens uppfattning att alla de uppgifter böra kunna infordras, som vederbörande myndighet finner erforderliga för utövning av sin priskontrollerande verksamhet. I huvudsak torde detta kunna ske redan med stöd av de befogenheter, som enligt gällande lag tillkomma prismyndigheterna. Emellertid finner jag det angeläget att icke

i något fall myndigheten hindras att infordra erforderliga uppgifter genom en för snäv avfattning av ifrågavarande lagbestämmelse. Jag förordar därför ändring av 8 § 1) av den innebörd priskontrollnämnden angivit.” Den nämnda 8 § motsvarades i nu gällande prisregleringslag av 10 §. Som ett ytterligare stöd för riktigheten av nämndens uppfattning kunde anföras följande. Av 1954 års priskontrollutrednings betänkande ”konkurrens och priser” framginge, att jämväl utredningen vid sina diskussioner utgått från att nämnden ägde den av föreningen nu ifrågasatta behörigheten. Efter att i ett avsnitt ha diskuterat frågan om näringsidkares skyldighet att lämna uppgifter om av honom ingången eller biträdd konkurrensbegränsande överenskommelse fortsatte utredningen (s. 135 o. f.): ”För en verksamhet av den karaktär utredningen förordat är denna uppgiftsskyldighet icke tillräcklig. Den måste i varje fall utbyggas med föreskrifter om skyldighet för yrkesutövaren att lämna uppgifter om tillämpade priser samt om förhållanden, som kan inverka på bedömandet av prissättningen, t. ex. intäkter, kostnader och vinster i rörelsen. Vidare bör också prisfrågorna kunna göras till föremål för särskild undersökning på samma sätt som fallet är med frågor angående konkurrensbegränsningar, och bestämmelsen om skyldighet att förete handelsböcker m. m. samt att lämna uppgifter, som erfordras för undersökningen, bör därför få en sådan avfattning, att den otvetydigt avser även undersökning av frågor, som endast rör prisbildningen. Mot ett stadgande av nu antytt innehåll kan möjligen riktas den invändningen, att uppgiftsskyldigheten blir ganska vittgående och relativt obestämd till sin omfattning. En uppgiftsskyldighet av liknande karaktär och omfattning är emellertid redan nu stadgad i 10 § prisregleringslagen. De föreslagna nya bestämmelserna innebär i stort sett blott, att dessa redan gällande stadganden överföres till ett annat område av lagstiftningen. Givetvis förutsättes, att bestämmelserna handhas med urskillning.” — Kungl. Maj:t och riksdagen hade i allt väsentligt följt utredningens förslag och tillagt statens pris- och kartellnämnd — som ju enbart skulle ha en utredande icke prisreglerande funktion — den behörighet, som enligt priskontrollutredningen nu tillkomme priskontrollnämnden. På grund av vad som sålunda anförts hemställde nämnden, att föreningens framställning icke måtte föranleda någon JO:s vidare åtgärd.

Priskontrollnämnden meddelade vidare, att i behandlingen av JO:s remiss deltagit — förutom ordföranden Erik Severin — ledamöterna B. Widegren, G. Y. Severinson, H. E. Svärd, A. V. Gorpe och T. Karlson samt suppleanten H. Hagnell. Mot beslutet hade Gorpe reserverat sig och yrkat, att JO måtte företaga närmare undersökning beträffande lagligheten.

Vid yttrandet var fogat ett exemplar av priskontrollnämndens den 24 juni 1953 dagtecknade meddelande nr 1630, utvisande att Kungl. Maj:t för tid efter den 31 december 1953 anbefallt nämnden att vid utövandet av

sin priskontrollerande verksamhet tillsvidare iakttaga, bland annat, följande riktlinjer:

”1. Målet för den prisreglerande verksamheten skall vara att främja prissänkningar och att förhindra eller eljest i största möjliga utsträckning begränsa prisstegringar. Inom ramen för denna allmänna målsättning böra de prisreglerande myndigheterna anpassa sina åtgärder så, att snedvridning av produktion och distribution såvitt möjligt motverkas. — — — —

3. Föreligga beträffande viss bransch, visst företag, viss vara eller viss tjänst övernormala vinster eller marginaler, böra de prisreglerande myndigheterna vidtaga åtgärder för att åstadkomma prissänkning. Särskild uppmärksamhet bör härvid ägnas de fall, då prissänkning ägt rum inom ett tillverknings- eller distributionsled utan att detta förhållande beaktats vid prissättningen i senare led.

Vid prövning och fastställelse av priser och marginaler på varor och tjänster bör dessutom iakttagas, att i förekommande fall sådan prisdifferentiering befrämjas, att prissättningen så långt möjligt sker på grundval av prestation och kvantitet. — — — — —

8. På områden, som icke äro föremål för direkt priskontroll, böra de prisreglerande myndigheterna på lämpligt sätt följa prisutvecklingen.

9. De prisreglerande myndigheterna skola upprätthålla fortlöpande god kontakt med näringslivet och dess organisationer.”

Efter tagen del av priskontrollnämndens yttrande avgav föreningen påminnelser och anförde däri, bland annat, följande.

Priskontrollnämnden utginge från det felaktiga antagandet att föreningen förmenat, att lönsamhetsundersökningar icke vore att anse som ett led i den priskontrollerande verksamheten. Klagomålen avsåge icke frågan om de allmänna priskontrolldirektivens innebörd och tolkning. De berörde enbart tolkningen och tillämpningen av de bestämmelser, som reglerade formerna för och omfattningen av den medverkan enskilda företag på anfordran vore skyldiga att lämna. Prisregleringslagens 10 § begränsade den enskildes skyldighet till att lämna de uppgifter, som vore erforderliga för utövning av den myndigheten åliggande priskontrollerande verksamheten, samt därutöver till att på anfordran styrka lämnade uppgifter genom företeende av handelsböcker och affärshandlingar. I nämndens skrivelse till vissa rosterier hade angivits, att lönsamhetsundersökningen komme att verkställas av nämndens revisorer vid besök hos de för undersökningen utvalda företagen enligt särskilda för nämnden utarbetade, i meddelandet nr 1251 angivna normer. Varken 10 § prisregleringslagen eller sagda meddelande gäve enligt föreningens mening lagligt stöd åt nämnden att utvidga uppgiftsskyldigheten till behörighet att genom befullmäktigade tjänstemän granska företagets bokföring och andra handlingar. — De av nämnden i meddelandet nr 1251 lämnade direktiven för lönsamhetsundersökningar hade tillkom-

mit vid en tidpunkt, då nämndens väsentliga uppgift var att fastställa priser och handelsmarginaler. Reglerna för genomförande av lönsamhetsundersökningar hade utarbetats med sikte på en situation, då vid förhandlingar i aktuella pris- och marginalfrågor möjlighet att den vanliga förhandlingsvägen ernå resultat icke föreläge. Detta hade också kommit till uttryck i Kungl. Maj:ts beslut, som föreskrev att reglerna skulle äga tillämpning vid avgörande av prisärende. Lönsamhetsutredningar enligt i meddelandet nr 1251 angivna normer ställde stora och kostnadskrävande krav på den enskildes medverkan. Nämndens fullmakt att föreskriva medverkan i dylika hade därför på ovan angivet sätt uttryckligen begränsats. Även om gränserna för enskildas uppgiftsskyldighet vore flytande, torde därför de åberopade allmänna direktiven för nämndens verksamhet icke ge nämnden rätt att som ett led i den normala och fortlöpande prisövervakande verksamheten ställa så omfattande krav på enskildas medverkan som deltagande i lönsamhetsundersökningar utgjorde.

I en till statens priskontrollnämnd den 3 oktober 1956 avläten skrivelse anförde jag därefter följande.

I 10 § prisregleringslagen den 30 juni 1947 stadgas, att myndighet som Konungen bestämmer äger föreskriva skyldighet för den, som yrkesmässigt köper eller säljer viss förnödenhet eller yrkesmässigt utför viss tjänst, att på anfordran av den myndighet, som meddelat föreskriften, eller annan myndighet, som därvid bestämts, dels lämna de uppgifter myndigheten finner erforderliga för utövning av den priskontrollerande verksamhet, som åligger myndigheten, och dels för kontroll av lämnade uppgifter eller tillämpade priser förete handelsböcker och affärshandlingar för myndigheten.

Den som försummar att fullgöra vad honom sålunda åligger kan föreläggas vite.

Den befogenhet, som i 10 § prisregleringslagen tillagts där avsedd prismyndighet, tillkommer statens priskontrollnämnd på sätt framgår av den för nämnden den 21 maj 1948 utfärdade instruktionen.

Enligt 1 § i samma instruktion har priskontrollnämnden till uppgift att, bland annat, följa prisutvecklingen inom landet samt vidtaga eller hos Kungl. Maj:t föreslå de åtgärder, vilka nämnden inom sitt verksamhetsområde finner påkallade.

Beträffande frågan huruvida stadgandet om uppgiftsskyldighet är tillämpligt även beträffande sådana varor och för sådana företagare, som icke äro underkastade någon form av direkt prisreglering, vill jag erinra om följande.

Prisregleringslagens uppgift är att ange, vilka befogenheter Kungl. Maj:t respektive prismyndigheten skall ha utåt gentemot den köpande och säljande

allmänheten. Dessa befogenheter anges i tre särskilda avsnitt av lagen, nämligen för det första 3—9 §§, vilka bära rubriken "Om prisreglering", för det andra 10 §, som bär rubriken "Om uppgiftsskyldighet" samt för det tredje 11 §, som bär rubriken "Särskilda bestämmelser". Ingenting antyder att någon av de befogenheter, som behandlas i något av dessa tre avsnitt, skulle vara beroende av att Kungl. Maj:t eller prismyndigheten utnyttjat någon av de befogenheter, som omnämns i annat avsnitt. Avsnitten äro med andra ord åtminstone formellt fullt fristående. Vad särskilt angår den nu aktuella bestämmelsen i 10 § om skyldighet för vissa näringsidkare att lämna de uppgifter som prismyndigheten finner erforderliga för utövning av den priskontrollerande verksamhet, som åligger myndigheten, är det säkerligen förhastat att anse uttrycket "priskontrollerande verksamhet" vara liktydigt med det i rubriken över 3—9 §§ använda uttrycket "prisreglering". Om liktydighet varit avsedd, skulle de skiljaktiga uttryckssätten innebära en inadvartens, som väl snarast vore att anse såsom ett redaktionsfel i lagen. Den avvikande terminologien och det något omständliga uttryckssättet i 10 § tyder i stället på att man där avsett något annat och mera än vad som kan inbegripas i uttrycket "prisreglering". Under orden "den priskontrollerande verksamhet, som åligger myndigheten" synes, rent språkligt sett, kunna inbegripas allt som över huvud har med uppsikt över prisbildningen att skaffa och som ingår i myndighetens uppgifter enligt meddelade instruktioner, direktiv etc.

Ett starkt stöd för riktigheten av denna uppfattning utgör det uttalande i lagstiftningens förarbeten (prop. 1943: 240 s. 35), som priskontrollnämnden åberopat. Av särskilt intresse är den äldre formuleringen "de uppgifter myndigheten begär för prövning av den tillämpade prissättningens skälighet eller för bedömning av den allmänna prisutvecklingen", vilken formulering otvetydigt medgav att uppgifter fingo infordras utan samband med tilltänkt eller beslutad prisreglering i syfte enbart att följa prisutvecklingen. Motiven till den år 1943 verkställda lagändringen ge vid handen, att man med den nya formuleringen avsåg en utvidgning och icke i något hänseende en inskränkning av prismyndighetens befogenheter.

Sakligt sett skulle uppfattningen, att uppgiftsskyldigheten gäller blott varor eller tjänster, som redan underkastats prisreglering, leda till mycket egendomliga konsekvenser. Bland annat skulle prismyndigheten, om den övervägde att införa prisreglering beträffande någon viss vara eller tjänst, icke ha möjlighet att i förväg verkställa de undersökningar, som erfordrades för att bedöma om åtgärden vore befogad och vilket pris som skäligen borde åsättas. I stället skulle myndigheten vara hänvisad att först förordna om prisreglering och därefter verkställa undersökningarna i efterhand. Man torde ej utan mycket starka skäl böra antaga, att detta är lagens mening.

De nu angivna skälen tala alla för att bestämmelsen i 10 § prisregleringslagen bör tolkas så, att den där omförmälda uppgiftsskyldigheten kan göras

gällande även beträffande varor eller tjänster, som ej äro underkastade direkt prisreglering med stöd av 3—9 §§ i lagen. Något bärande skäl för en motsatt tolkning torde vara svårt att förebringa.

Möjligen kan göras gällande, att stadgandet i 10 § prisregleringslagen blott skulle vara tillämpligt vid infordrande av uppgifter för någon bestämd, beslutad eller tilltänkt prisregleringsåtgärd. För en sådan uppfattning torde något direkt stöd icke kunna hämtas i lagtexten annat än möjligen i själva lagens benämning. Däremot kunde det kanske låta säga sig, att lagen som helhet är så direkt inriktad på en tvångsmässig reglering av priserna, att dess bestämmelser över huvud icke kunna tänkas ha något annat syfte än att möjliggöra en dylik reglering. Åtgärder som falla utanför den sålunda angivna ramen skulle enligt denna tankegång icke vara tillättna, även om de formellt falla under bestämmelserna i lagen. Att påfordra fullgörande av uppgiftsskyldighet enligt 10 § i fall, då en direkt prisreglering icke ens överväges, skulle med andra ord innefatta ett missbruk av de befogenheter, som lagen formellt tillerkänner prismyndigheten.

År 1943, då den ifrågakomna bestämmelsen fick sin nuvarande utformning, voro de flesta varor och tjänster underkastade direkt prisreglering i en eller annan form. Så var också fallet vid tillkomsten av den gällande prisregleringslagen av år 1947. Det spörsmål, som nu är i fråga, var knappast aktuellt, eftersom praktiskt taget varje undersökning, som priskontrollnämnden kunde tänkas verkställa, måste komma att stå i nära samband med den direkt prisreglerande verksamheten.

För närvarande är det faktiska läget att förordnande gäller enligt 1 § prisregleringslagen och att alltså 3—11 §§ nämnda lag i princip äro tillämpliga. Sådana föreskrifter om priser m. m., som avses i 3—7 §§, ha under senare tid gällt endast beträffande ett fåtal varor eller tjänster. Från och med den 1 oktober 1956 har den direkta priskontrollen praktiskt taget helt upphört. Enligt gällande instruktion har, såsom ovan nämnts, priskontrollnämnden till åliggande bland annat att under Kungl. Maj:t handha ledningen av den under rådande förhållanden erforderliga övervakningen av den allmänna prisutvecklingen. I punkten 8 av Kungl. Maj:ts år 1953 fastställda riktlinjer för den prisreglerande verksamheten är föreskrivet, att de prisreglerande myndigheterna på lämpligt sätt böra följa prisutvecklingen på områden, som icke äro föremål för direkt priskontroll.

Ännu vid tiden för instruktionens och direktivens tillkomst torde man ha förutsatt, att motivet till den föreskrivna övervakningen av prisbildningen bland annat var att konstatera, om några direkt prisreglerande åtgärder skulle visa sig behövliga. Uppenbarligen har man därvid förutsatt, att 10 § prisregleringslagen trots den direkta prisregleringens successiva slopande skulle ge priskontrollnämnden möjlighet att inhämta de uppgifter, som erfordrades för att följa utvecklingen.

Sedan numera beslut fattats om prisregleringslagens upphävande fr. o. m.

den 1 januari 1957, är sannolikheten för att ytterligare prisreglerande åtgärder skola tillgripas måhända ganska ringa, om det än icke är alldeles utslutet att så kan ske. Uppgiftsskyldigheten, i den mån sådan förefinnes, kan därför knappast längre sägas ha till syfte att möjliggöra ett bedömande, huruvida några direkt prisreglerande åtgärder äro behövliga, utan är blott att beteckna som ett instrument för den prisregistrerande och allmänt prisövervakande verksamhet som instruktionsmässigt åligger priskontrollnämnden.

Den förskjutning i motivläget som sålunda inträtt framträder i ännu hjärtare dager, om man tager i betraktande innehållet i den nya lagstiftning, som träder i kraft den 1 januari 1957. I denna ha bestämmelserna om direkt prisreglering överförts till en beredskapslag, vilken icke skall träda i tillämpning annat än under särskilda exceptionella förhållanden. Bestämmelserna om uppgiftsskyldighet för företagare ha däremot överförts till den lagstiftning, som är avsedd att reglera förhållandena under tider med normala ekonomiska konjunkturen, och avses skola ligga till grund för en permanent statlig prisregistrerings-, prisundersöknings- och upplysningsverksamhet.

Oavsett den skedda utvecklingen lärer huvudsyftet med lagstiftningen, vilket är att tillförsäkra det allmänna insyn i och inflytande på prisbildningen, kvarstå oförändrat. Lagens ändamål är — såsom förut anmärkts — blott att ange den yttre ramen för de befogenheter, som i sådant hänseende tillkomma Kungl. Maj:t och prismyndigheten. Det är möjligt, kanske rentav sannolikt, att man vid tiden för utformandet av den nuvarande bestämmelsen i 10 § prisregleringslagen icke direkt förutsåg att bestämmelsen kunde komma till användning även sedan de direkt prisreglerande åtgärderna inskränkts till ett minimum eller helt avskrivits. I och för sig lärer det emellertid icke kunna sägas stå i strid mot lagstiftningens nyss angivna syfte och dess allmänna karaktär, om prismyndigheten utnyttjar vissa men icke alla av de befogenheter som lagen ger. I ett läge, då prisregleringarna successivt avvecklats, har det varit naturligt att så skett. Uppenbart är också, att priskontrollnämnden genom den valda metoden för avvecklingen orsakat de enskilda näringsidkarna och näringslivet som helhet betydligt mindre olägenheter än om man i stället valt utvägen att vidmakthålla en direkt prisreglering, till dess lagstiftningen bleve upphävd.

Sammanfattningsvis kan sägas, att man sväriligen i lagstiftningen kan finna något bestämt stöd för uppfattningen att prisregleringslagens bestämmelser om uppgiftsskyldighet blott skulle få användas såsom hjälpmedel för åtgärder i direkt prisreglerande syfte. Ur rättslig synpunkt torde därför icke någon erinran kunna framställas mot priskontrollnämndens praxis att i nuvarande läge nyttja bestämmelserna ifråga såsom instrument för pris- och marknadsundersökningar i allmänhet.

Vad angår lönsamhetsundersökning, så torde därmed förstås en mera

ingående undersökning av ett eller flera företags intäkter och kostnader med särskilt syfte att påvisa storleken av vinster och marginaler.

Sådana undersökningar ha städse utgjort ett av priskontrollens viktigaste instrument. Utan dylika specialiserade undersökningar torde det över huvud icke vara möjligt att bedriva en prisreglerande verksamhet, som fyller rimliga anspråk på effektivitet.

Avfattningen av bestämmelserna i 10 § prisregleringslagen läser icke lägga hinder i vägen för att en undersökning av förhållandena inom ett visst företag göres så ingående, att den kan läggas till grund för en lönsamhetsberäkning.

Vad i priskontrollnämndens direktiv anförts om skyldighet för myndigheten att följa prisutvecklingen läser icke böra förstås så, att myndigheten blott skall bedriva en rent prisregistrerande verksamhet. Uppenbarligen är det avsett, att priskontrollnämnden även skall fortlöpande följa vinst- och marginalutvecklingen inom olika branscher. Den enda användbara metoden härför torde vara att man utför någorlunda ingående stickprovsundersökningar beträffande vissa företag eller grupper av företag. Enligt vad som uttryckligen framhölls vid tillkomsten av 1956 års lagstiftning förutsatte man, att sådana undersökningar skulle verkställas även framdeles, icke blott vid påvisade eller misstänkta fall av skadliga konkurrensbegränsningar utan även som led i den "allmänna analys av prisutvecklingen, vilken angivits vara en förutsättning för att den konkurrensbefrämjande verksamheten skall kunna bedrivas på rätt sätt" (andra lagutskottets utlåtande 1956 s. 24).

Någon befogad invändning torde därför icke kunna framställas mot att priskontrollnämnden även i nuvarande läge verkställer lönsamhetsundersökningar i syfte att följa pris- och marginalutvecklingen. Vare sig den direkt priskontrollerande verksamheten är av större eller mindre omfattning, läser utförandet av dylika undersökningar vara att anse som led i den "priskontrollerande" verksamhet som åligger priskontrollnämnden.

10 § prisregleringslagen ger prismyndigheten befogenhet dels att infordra vissa uppgifter och dels att granska handelsböcker och affärshandlingar "för kontroll av lämnade uppgifter eller tillämpade priser". Det förfarande som lagrummet anvisar är alltså, att prismyndigheten först avfordrar vederbörande vissa specificerade uppgifter eller också förelägger honom uppgifter, som införskaffats på annat sätt, samt att myndigheten med åberopande av dessa uppgifter begär att få kontrollera dem mot företagets bokföring. Däremot läser myndigheten icke med stöd av stadgandet kunna påfordra att få genomgå ett företags samtliga handlingar eller en del av dem utan att ange vilka särskilda uppgifter man därmed vill kontrollera.

Den berörda inskränkningen i prismyndighetens rätt att taga del av företagares bokföring kan uppenbarligen vara av viss betydelse t. ex. för en företagare, som vill upprätthålla särskilt sträng sekretess beträffande vissa

av sina affärsförbindelser eller eljest i fråga om någon särskild gren av verksamheten.

I och för sig lärer intet vara att erinra mot att en undersökning berörande ett visst företag verkställes av tjänsteman hos prismyndigheten vid besök på platsen. I de flesta fall torde en sådan anordning vara till förmån för vederbörande företagare, eftersom han därigenom besparas det arbete det innebär att lämna uppgifter i skriftlig form och dessutom blir i tillfälle att utan större omgång framlägga de kompletteringar, rättelser och förklaringar till uppgiftsmaterialet, vilka eventuellt visa sig erforderliga. Stundom kan det måhända både ur företagarens och den undersökande tjänstemannens synpunkt befinnas lämpligt, att den senare själv får inhämta de erforderliga uppgifterna direkt ur primärmaterialet. Av det förut anförda framgår emellertid, att så ej får ske utan företagarens medgivande.

Det meddelande, som priskontrollnämnden utsänt till vissa av föreningens medlemmar, innehåller intet som antyder, att den planerade undersökningen skulle bli av annan karaktär än nu förutsatts.

På grund av vad jag ovan anført finner jag någon erinran icke kunna göras mot priskontrollnämndens av föreningen påtalade förfarande.

14. Fråga om målsägandens rätt att vid huvudförhandling närvara under åklagarens sakframställning

Vid inspektion av Stockholms rådshusrätts tolfte avdelning i maj månad 1956 iakttog tjänstförrättande justitieombudsmannen Lundvik, att i det stencilerade protokollsformulär, som avdelningen begagnade vid huvudförhandling i brottmål där målsäganden kallats att höras i anledning av åklagarens talan, fanns upptaget följande mening: "jämlikt sitt medgivande är målsäganden icke närvarande i rättssalen förrän åklagaren utvecklat sin talan".

På fråga uppgav t.f. ordföranden å avdelningen, assessorn Åke Asp, vid inspektionstillfället att det förfaringssätt, som framginge av protokollsformuläret, införts av ordinarie ordföranden å avdelningen, rådmannen Sven Nordlund. Förfarandet, som tillämpades endast då målsäganden vore tillstädes för att höras i anledning av åtalet, hade ansetts praktiskt och lämpligt. Målsäganden tillfrågades alltid av ordföranden, huruvida han hade något att erinra mot att lämna rättssalen under åklagarens sakframställning. Därest målsäganden önskade närvara vid sakframställningen, erhöle han alltid tillstånd därtill.

I därefter infordrat yttrande åberopade avdelningen en av Nordlund upprättad promemoria, vari anfördes följande.

Da Nordlund under år 1949 tjänstgjorde som ordförande å rådhusrättens tjugufjärde avdelning hade det emellanåt hänt, att offentlig försvarare förfrågat sig hos rätten, huruvida icke målsägande, som kallats till huvudförhandling för att höras i anledning av åklagarens talan, kunde vistas utanför rättssalen medan åklagaren gjorde sin sakframställning. Försvararen hade därvid framhållit, att det syntes fördelaktigt att målsäganden vid förhör vore såvitt möjligt opåverkad av andra och att, om målsäganden åhörde sakframställningen, det svårigen kunde undvikas att han — låt vara omedvetet — komme att påverkas av åklagarens ståndpunkt i målet. Nordlund hade funnit, att de framförda synpunkterna vore värda beaktande och att hinder i och för sig icke förelåge mot att i vissa mål låta målsäganden avgiva sin utsaga utan att ha åhört åklagarens sakframställning, dock givetvis under förutsättning att målsäganden själv samtyckte därtill. Da Nordlund år 1953 blivit ordförande å rådhusrättens tolfte avdelning, hade han dryftat dessa spörsmål med sina kollegor å avdelningen. Ingen av dem hade ansett förfaringssättet opraktiskt eller eljest olämpligt. Detta hade därefter tillämpats i åtskilliga av Nordlund handlagda mål, vari målsäganden hörts i anledning av åklagarens talan.

Måhända kunde, anfördes det vidare i promemorian, gentemot det angivna förfaringssättet invändas att, om målsäganden avsåge att föra skadeståndstalan eller att eventuellt i något enstaka fall biträda åtalet, han regelmässigt borde åhöra vad åklagaren anförde. I detta sammanhang för tjänade emellertid anmärkas, att det övervägande antalet av de på avdelningen handlagda målen avsåge ett tämligen enkelt faktiskt händelseförlopp (mål avseende missfirmelse mot tjänsteman, förargelseväckande beteende, misshandel, snatteri, bedrägligt beteende och åverkan), i vilka mål åklagarens sakframställning ofta gjordes mycket kort och understundom endast bestode i en hänvisning till gärningsbeskrivningen, och att det därför icke visat sig erbjuda några olägenheter att målsäganden i förekommande fall av åklagaren eller rättens ordförande i efterhand informerades om vad som anförts från åklagarens sida. I mål, där sakens beskaffenhet ansetts tala för målsägandens närvaro under åklagarens sakframställning, hade målsäganden regelmässigt varit tillstädes, när åklagaren utvecklade sin talan. Nordlund hade funnit ett efter nämnda riktlinjer utformat sätt för målsägandens hörande praktiskt och ändamålsenligt. Han funne angeläget framhålla, att den tillämpade principen för målsägandeförhören icke medfört, att målsägandens uppgifter tillmätts större tilltro än som i och för sig bort tillmätas uppgifter av part.

Slutligen framhölls i promemorian, att det stencilerade protokollsformulär, som begagnades å avdelningen vid upprättande av protokoll över huvudförhandling i brottmål, hade utarbetats för att underlätta och förenkla protokollförarens arbete. Det hade med tanke på beskaffenheten av flertalet av de mål som handlades å avdelningen befunnits lämpligt att i den sten-

cilerade texten intaga en anteckning om det sätt, som ofta användes vid målsägandeförhör. Det angivna förfarings sättet hade emellertid icke tillämpats slentrianmässigt och hade givetvis icke påverkats av utformningen av protokollsformuläret.

I en till Stockholms rådhusrätts tolfte avdelning avlåten skrivelse anförde tjänstförrättande justitieombudsmannen Lundvik följande.

Jämlikt 36 kap. 9 § första stycket rättegångsbalken må vittne ej, med mindre särskilda skäl äro därtill, övervara förhandlingen i målet, innan förhöret med vittnet äger rum. Någon bestämmelse av motsvarande eller därmed jämförlig innebörd finnes icke i fråga om målsägande. Denne äger sålunda, vare sig han intager ställning av part i målet eller icke, övervara hela huvudförhandlingen (jfr Olivecrona: Rättegången i brottmål enligt RB s. 79) med den i detta sammanhang dock betydelselösa inskränknigen, att han enligt 46 kap. 7 § rättegångsbalken lika med part kan beordras lämna rättssalen, om hans närvaro kan antagas störa förhöret med annan part.

Denna lagens ståndpunkt får ses mot bakgrund av den ställning rättegångsbalken i övrigt tillerkänner målsäganden. Vare sig han för talan i målet eller icke, betraktas målsäganden som den tilltalades naturliga motpart. Såsom sådan är han obehörig att vittna (se 36 kap. 1 §) och har att avgiva sin utsaga före den tilltalade (jfr 46 kap. 6 §). Hörandet av målsäganden ingår alltså icke i bevisupptagningen i egentlig mening. Även om målsäganden icke uppträtt såsom part vid huvudförhandlingen, äger han fullfölja talan i högre rätt (20 kap. 8 §). Han äger även övertaga åtalet, om åklagaren nedlägger sin talan på den grund att tillräckliga skäl för den misstänktes skuld icke föreligga (20 kap. 9 §).

Påpekas må vidare, att det för målsäganden kan vara av direkt betydelse att åhöra sakframställningen från åklagarens sida, när denna kan giva honom anledning att biträda åtalet eller väcka enskilt anspråk.

Med anledning av vad som i den av avdelningen åberopade promemorian antytts om risken för att målsäganden skulle låta sig påverka av åklagarens sakframställning vill jag framhålla, att åklagaren bör undvika att närmare gå in på förhållanden, som kunna förväntas bli belysta genom målsägandens utsaga. Risken för påverkan torde därför, vid en rätt utförd sakframställning från åklagarens sida, vara ringa.

Det av avdelningen tillämpade förfarandet att tillfråga målsäganden, om han har något emot att lämna rättssalen under åklagarens sakframställning, måste i betraktande av det anförda anses olämpligt. Förfarandet är icke förutsatt i rättegångsbalken och strider mot dess andemening. En med rättegångsförfarandet obevandrad målsägande får lätt den uppfattningen att förfrågningen innefattar en anmaning till honom att lämna rättssalen.

Förfarandet är därför ägnat att betaga målsäganden hans lagliga rätt att närvara under hela huvudförhandlingen.

Med dessa uttalanden var ärendet av JO slutbehandlat.

15. Avhysning från bostadslägenhet verkställd, ehuru i handräckningsutslaget vederbörande fastighet erhållit felaktig beteckning

På begäran av Ellen Larsson ålade länsstyrelsen i Kalmar län genom utslag den 4 juni 1952 Martin Johansson i Mysinge att med husfolk och tillhörigheter omedelbart avflytta från en bostadslägenhet i Ellen Larsson tillhöriga fastigheten Skärlov 51¹ i Hulterstads socken vid äventyr att eljest bliva därifrån avhyst.

För verkställighet av nämnda utslag blev Johansson av t. f. landsfiskalen i Mörbylånga distrikt Hans Hasselgren den 20 juni 1952 avhyst från sin bostad i Skärlov.

I en den 9 februari 1956 hit inkommen skrift anförde Johansson klagomål över avhysningen med förmålan att den lägenhet, som han hyrt av Ellen Larsson och från vilken han blivit avhyst, icke vore belägen å Skärlov 51¹.

I ärendet avgåvo länsstyrelsen och Hasselgren infortrade yttranden, varjämte Johansson inkom med påminnelser.

Vid ärendets avgörande gjorde jag följande uttalanden.

Av den företagna utredningen framgår, att Ellen Larsson vid ifrågavarande tid var ägare av två bostadshus å den s. k. Skärlov malm, av vilka det ena, som var beläget å henne tillhöriga Skärlov 51¹, förhyrdes av en person vid namn Jonsson och det andra, beläget omkring 100 meter längre söderut å mark, som icke ägdes av Ellen Larsson, förhyrdes av Johansson.

I de av parterna i avhysningsmålet till länsstyrelsen ingivna skrifterna har emellertid Johanssons lägenhet uppgivits vara belägen å Skärlov 51¹. Med hänsyn härtill kan länsstyrelsen — som icke haft att ingå i prövning av parternas uppgift härutinnan — icke lastas för att utslaget kommit att oriktigt avse avhysning från lägenhet å Skärlov 51¹.

Innan verkställighet må ske av utslag å avhysning, åligger det utsökingsmyndighet, som handlägger verkställighetsärendet, att pröva att utslaget är verkställbart. Denna prövning har bland annat till ändamål att fastställa, att identitet föreligger mellan den i utslaget angivna lägenheten och den lägenhet, mot vilken verkställighetsåtgärden avses att riktas, och

kan föränledas av invändning mot åtgärden av någon, som skulle drabbas därav, men skall i princip ske oberoende av dylik invändning. Omfattningen av nämnda prövning får bero av omständigheterna i det särskilda fallet. Har invändning framställts, erfordras givetvis en grundligare prövning än eljest.

Eftersom länsstyrelsens utslag avsåg avhysning från lägenhet å Skärlöv 51¹, innefattade utslaget icke laga grund för avhysning från Johanssons lägenhet, vilken ej var belägen å nämnda fastighet. Med hänsyn till att Johanssons lägenhet var belägen i omedelbar närhet av Skärlöv 51¹ och till omständigheterna i övrigt har emellertid enligt min mening Hasselgren icke haft rimlig anledning antaga annat än att förutsättningarna för avhysningen varit uppfyllda. Jag finner förty verkställandet av avhysningen under förhandenvarande omständigheter icke kunna läggas Hasselgren till last såsom tjänstefel.

På grund av vad jag sålunda anført lät jag bero vid vad i saken förövarit.

16. Fråga om anställande av åtal för ringare tjänstefel, då skada tillskyndats målsäganden

I en hit inkommen skrift anförde förre hemmansägaren Oskar Johansson klagomål rörande det förhållandet att hemmansägaren Olof Carlsson i Stenshult, vilken efter förordnande av länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län år 1951 verkställt en förrättning jämlikt lagen om enskilda vägar varigenom klaganden, ehuru icke ägare av fastighet eller på annan grund pliktig att deltaga i väghållningsskyldighet, ålagts att deltaga i väghållning, icke ställts under åtal för därigenom begånget tjänstefel. Klaganden anförde därjämte, att dåvarande landsfogdeassistenten i Göteborgs och Bohus län Evert Östlund, som omhänderhaft handlingarna för prövning av åtalsfrågan, icke för klaganden påpekat att han kunnat vinna rättelse genom besvär över domvilla. Slutligen påtalade klaganden att Orusts, Tjörns och Inlands domsagas häradsrätt genom dom den 7 december 1955 ogillat en av honom förd talan om skadestånd av Carlsson i anledning av det begångna felet samt förpliktat klaganden att gottgöra Carlsson för dennes rättegångskostnader.

I ärendet tog tjänstförrättande justitieombudsmannen Lundvik del av häradsrättens akt i målet mot Carlsson samt riksåklagarämbetets handlingar i ett av ämbetet upptaget ärende rörande ifrågakomna åtalsfråga, som avgjorts av Östlund den 18 december 1954.

Av handlingarna i sistnämnda ärende framgick, att riksåklagarämbetet i skrivelse den 20 december 1955 till Östlund uttalat, bland annat, föl-

jande: I sitt beslut den 18 december 1954 hade Östlund anfört, att Carlsson utan stöd av lag eller författning ålagt klaganden skyldighet att bidra till kostnaderna för vägen, vilket förhållande Östlund dock ej funnit vara av beskaffenhet att böra föranleda ansvar för Carlsson, varför ärendet avskrivits från vidare åtgärd. Såsom anförts i en till Östlund remitterad promemoria hade klaganden genom Carlssons felaktiga förfarande tillskyndats ekonomisk skada. Vid angivna förhållande och då klaganden enligt handlingarna i ärendet gjort anspråk på ersättning för liden förlust hade Östlund bort — även om tjänstefelet av honom bedömts såsom ringa — underställa ärendet domstols prövning. Emellertid hade ämbetet inhämtat, att klaganden efter stämning å Carlsson vid Orusts, Tjörns och Inlands domsagas häradsrätt yrkat förpliktande för denne att i anledning av det fel som blivit begånget vid förrättningen till klaganden utgiva ersättning med visst belopp ävensom att häradsrätten i dom den 7 december 1955 ogillat den förda talan. På grund av att klagandens ersättningsanspråk sålunda blivit prövat av domstol läte ämbetet bero vid vad i ärendet förekommit.

Vad först angår klagomålen såvitt de avsågo Östlunds underlåtenhet att väcka åtal mot Carlsson, lät tjänstförrättande justitieombudsmannen Lundvik — med instämmande i vad riksåklagarämbetet uttalat — bero vid vad i saken förevarit.

Vidkommande klagomålen i övrigt fann JO dem icke föranleda någon vidare åtgärd.

17. Dröjsmål med översändande av skattekvitto å automobilskatt, som erlagts efter det skatten uppförts å restlängd, m. m.

Av handlingarna i ett genom klagomål av hammmästaren Karl G. Wallner i Stockholm härstädes anhängiggjort ärende framgår följande.

Wallner blev år 1953 hos länsstyrelsen i Västernorrlands län registrerad såsom ägare av personbilen Y 20821.

För uttagande av den skatt, uppgående till 1 024 kronor, som år 1954 påförts Wallner för bilen, utsändes från länsstyrelsen i vanlig ordning till Wallner en postförskotts försändelse å skattebeloppet. Försändelsen utlöstes emellertid icke under uppbördstiden den 1—den 15 februari 1954. I följd härav uppfördes beloppet å restlängd, vilken jämte behörigt skattekvitto den 7 maj 1954 för indrivning inkom till landsfiskalen i Ådalslidens distrikt Gunnar Bergström. Sedan Bergström den 11 maj, med översändande av skattekvittot och utdrag av restlängden, hos indrivningsverket i Stockholm begärt handräckning för indrivning av skattebeloppet jämte restavgift,

inbetalade Wallner den 14 maj till länsstyrelsen 1 024 kronor, motsvarande skattebeloppet, vilket belopp länsstyrelsen vidarebefordrade till Bergström. I skrivelse den 25 maj till indrivningsverket lät Bergström därefter återkalla den begärda handräckningen såvitt avsåg själva skattebeloppet, med anmärkande att restavgiften skulle uttagas, eftersom skatten betalats först efter uppbördstidens utgång. Sedan — efter införelse i Wallners avlöning — arbetsgivaren till indrivningsverket inlevererat restavgiften, som utgjorde 40 kronor 96 öre, återsände indrivningsverket den 4 september 1954 restlängdsutdraget och skattekvittot till Bergström, varvid å restlängdsutdraget fanns antecknat att 40 kronor 96 öre betalats den 16 augusti. Restavgiften däremot redovisades av verket till ÖA för överföring till Stockholms stads kassa, varom Bergström i detta sammanhang icke underrättades.

Sedan Wallner i skrivelse, som den 5 november 1954 inkom till länsstyrelsen, anmärkt, att han ännu icke mottagit skattekvittot, samt länsstyrelsen vidarebefordrat skrivelsen till Bergström, skrev denne den 11 i samma månad till indrivningsverket och påminde om redovisning av restavgiften. Sedan Bergström därefter fått meddelande från indrivningsverket att restavgiften komme att redovisas till honom den 20 december 1954, översände han den 20 november skattekvittot till Wallner.

I en den 22 november 1954 hit inkommen skrift anförde Wallner klagomål över dröjsmålet med utlämnandet av skattekvittot och gjorde därvid gällande, att han till följd av dröjsmålet lidit skada, eftersom han icke varit berättigad att bruka bilen utan att ha tillgång till skattekvittot. Sedermera bestämde Wallner sitt anspråk på ersättning till att avse dels vad som belöpte å skatt och försäkring för bilen under tiden från restavgiftens erläggande till skattekvittots erhållande, dels ock gottgörelse med visst belopp för att han under angivna tid icke kunnat begagna bilen.

Över klagomålen inkommo Bergström, länsstyrelsen och indrivningsverket med infordrade yttranden, varjämte riksräkenskapsverket avgav utlåtande. Wallner avgav påminnelser.

Indrivningsverket anförde följande.

Indrivningsverket hade den 4 september 1954 — i enlighet med gällande praxis — till Bergström återställt skattekvittot jämte restlängdsutdraget försett med anteckning att 40 kronor 96 öre betalats till indrivningsverket. Någon tvekan att detta belopp avsett just restavgiften kunde väl näppe- ligen ha förelegat. I enlighet med gällande praxis syntes Bergström ha kunnat tillställa klaganden skattekvittot, då meddelandet om betalningen kommit honom tillhanda. Någon anledning att avvakta ytterligare redovisning från indrivningsverket borde icke ha förefunnits, så mycket mindre som någon antydning därom icke givits och återställandet av kvittot väl måste förstås

såsom att handräckningsärendet från verkets sida vore slutfört. Enligt riksräkenskapsverkets anvisningar skulle restavgift redovisas till handräckningssökanden allenast i det fall, då sökanden påkallat handräckning enbart för uttagande av restavgiften. I förevarande fall hade Bergström begärt handräckning för uttagande av hela skattebeloppet. Sedermera hade visserligen framställningen återkallats — utom beträffande restavgiften — på grund av att likvid erlagts, men detta utgjorde i och för sig icke något skäl varför restavgiften skulle redovisas till Bergström. En betalning direkt till handräckningssökanden kunde ju många gånger vara föranledd av åtgärd från den myndighet, hos vilken indrivning påkallats. Indrivningsverket hade följaktligen i enlighet med riksräkenskapsverkets anvisningar icke redovisat restavgiften till Bergström utan inlevererat den till Stockholms stads kassa. Först då Bergström sedermera begärt redovisning av restavgiften, hade verket med hänsyn till föreliggande omständigheter ansett sig böra tillstålla honom densamma.

Bergström anförde följande.

Dröjsmålet med kvittots utlämnande syntes helt bero på att indrivningsverket icke handlagt ärendet i enlighet med gällande praxis. Hos de flesta handräckningsmyndigheter syntes tillämpas det förfarings sättet vid betalning av skatt, varom här vore fråga, att skattekvittot utlämnades till den betalningsskyldige av myndigheten, så snart skatten jämte restavgift helt betalats. Då indrivningsverket i stället återställt kvittot jämte restlängdsutdraget till Bergström — en åtgärd som verket förklarade vara dess praxis — borde verket ha kunnat inse att en viss fördröjning av utlämningen av kvittot kunnat bli följd, detta i synnerhet som Wallner varit bosatt i Stockholm. Handlingarna hade dessutom icke åtföljts av något som helst meddelande. Av anteckningen om att 40 kronor 96 öre betalats hade man emellertid kunnat draga den slutsatsen, att restavgiften erlagts, varför redovisning av denna sålunda kunnat förväntas. Till följd därav hade redovisning av beloppet avvaktats från indrivningsverket. Någon som helst tanke på att restavgiften av indrivningsverket skulle inlevereras till Stockholms stads kassa hade Bergström ej haft. Indrivningsverkets uppfattning att restavgiften i detta fall skulle tillfalla staden syntes vara felaktig, eftersom skatten betalats direkt till länsstyrelsen, innan någon som helst indrivningsåtgärd från verkets sida företagits. Därest indrivningsverket i samband med avsändandet av skattekvittot meddelat, huru förfarits med restavgiften, hade dröjsmål med översändande av skattekvittot kunnat undvikas.

Riksräkenskapsverket anförde i sitt utlåtande följande.

Enligt 9 § förordningen den 2 juni 1922 om automobilskatt erhöles å inbetalt automobilskattebelopp behörigt kvitto. I 9 § andra stycket kungörelsen den 12 december 1924 angående uppbörd av automobilskatt m. m. stadgades därjämte i fråga om sådana icke inlösta kvitton å förfallna skatte-

belopp, som bifogades utsända restlängder, att intyg om erlagd restavgift skulle tecknas å kvittots baksida. Sistnämnda stadgande finge anses innebära, att vad gällde automobils katt som icke erlagts inom föreskriven tid automobilskattekvitto icke skulle utlämnas till den skattskyldige förrän såväl skatten som därå belöpande restavgift inbetalts. I förevarande ärende hade, enligt vad handlingarna visade, skatten inbetalts till länsstyrelsen den 14 maj 1954 och restavgiften redovisats till indrivningsverket, där handräkning för dess uttagande begärts, den 16 augusti 1954. Sedan sistnämnda redovisning inkommit, syntes sålunda skattekvittot ha bort utlämnas till den skattskyldige. Indrivningsverket hade emellertid vid sin redovisning till Bergström återställt även skattekvittot. Det vore upplyst, att detta förfarande stode i överensstämmelse med gällande praxis. Därmed syntes närmast åsyftas att, då en handräkningsframställning avseende automobils katt helt eller delvis återkallats, det skulle ankomma icke på handräkningsmyndigheten utan på handräkningssökanden, i förekommande fall efter slutredovisning från den förstnämnda myndigheten, att avgöra, om skattekvittot skulle tillställas den skattskyldige. Någon enhetlig praxis därvidlag syntes dock knappast föreligga. Av en återkallelsekrivelse syntes icke alltid framgå, hur det rätteligen skulle förfaras med kvittot. I det här aktuella fallet hade det emellertid vid återkallelsen upplysts, att skattebeloppet varit erlagt. Under sådana förhållanden finge indrivningsverket anses ha varit oförhindrat att utlämna kvittot ifråga efter det att restavgiften influiter. Samtidigt torde man dock icke böra bortse från betydelsen av att, särskilt hos myndigheter av indrivningsverkets dimensioner, fasta arbetsrutiner kunde tillämpas. Vad därefter anginge Bergströms befattning med indrivningsärendet syntes han — oavsett huruvida indrivningsverket för sin del bort eller kunnat utlämna skattekvittot till den skattskyldige — ha bort, när kvittot med redovisningen från indrivningsverket inkommit till honom, vidta åtgärder för dess vidarebefordran till den skattskyldige. Att så ej omedelbart skett, hade Bergström förklarat med att han haft den uppfattningen att det uttagna restavgiftsbeloppet skolat översändas till honom, under vilka förhållanden han, innan kvittot utlämnades, synbarligen velat avvakta restavgiftsbeloppets ankomst för att på det sättet få kontrollerat att beloppet erlagts. Den omständigheten, att det kunde ha funnits utrymme för delade meningar om vem restavgiften rätteligen skulle tillfalla, syntes emellertid knappast utgöra ett tillräckligt skäl för det dröjsmål som förekommit med kvittots utlämnande. Om det ansetts icke klart framgå av den inkomna redovisningen, att restavgiften erlagts, och då beloppet icke heller kommit Bergström tillhanda, syntes Bergström tidigare än som skett ha bort vända sig till handräkningsmyndigheten för att få utrett, huru med saken förhölle sig.

Vid ärendets avgörande gjorde jag följande uttalanden, vilka jag upptog i en till Bergström avlåten skrivelse och jämväl delgav indrivningsverket.

Enligt 9 § andra stycket första punkten i kungörelsen den 12 december 1924 angående uppbörd av automobils katt m. m. skola icke inlösta kvitton å förfallna skattebelopp, vederbörligen försedda med länsstyrelsens datumstämpel, fogas vid restlängd. Syftet med detta stadgande är uppenbarligen att skattekvittot skall kunna utlämnas till den skattskyldige så snart som själva indrivningsåtgärden slutförts.

Såsom riksräkenskapsverket funnit har indrivningsverket varit oförhindrat att till Wallner utlämna det i ärendet omförmälda skattekvittot efter det restavgiften erlagts. Indrivningsverkets åtgärd att efter restavgiftens erläggande återsända skattekvittot till Bergström synes mig ha inneburit en onödig omgång samt mindre väl överensstämma med syftet med nyssnämnda stadgande.

Enligt min mening hade därför indrivningsverket — då i förevarande fall av handlingarna klart framgick att något ytterligare belopp icke återstod oguldet — bort omedelbart efter restavgiftens erläggande tillstålla Wallner skattekvittot.

Beträffande Bergströms åtgärder vill jag framhålla, att Bergström, sedan ärendet på sätt ovan angivits redovisats till honom från indrivningsverket, icke haft anledning antaga annat än att hela restavgiften blivit erlagd. Det har förty, på sätt riksräkenskapsverket anført, ålegat Bergström att, utan att avvakta redovisning av restavgiften, omedelbart låta översända skattekvittot till Wallner. Bergströms uraktlåtenhet härutinnan måste anses innefatta felaktigt förfarande.

Frågan huruvida Wallner genom det dröjsmål som förelupit med avseende å översändandet av skattekvittot lidit skada, för vilken han är berättigad till ersättning, sammanhänger i första hand med spörsmålet huruvida Wallner, sedan betalningsskyldigheten fullgjorts, varit lagligen förhindrad att bruka bilen.

Enligt 10 § förordningen om automobils katt må automobil, för vilken skatt icke blivit behörigen erlagd, ej brukas, förrän skatten blivit betald.

I 9 § andra stycket samma förordning stadgas, att det å skatt för viss automobil senast bekomna kvittot skall under färd medföras å automobilen.

Bestämmelser om straff för överträdelse av de angivna stadgandena återfinnas i 11 § samma förordning. Uppenbart är att, sedan skattebeloppet av Wallner erlagts, straff för förseelse mot 10 § icke kunnat komma i fråga för honom. Vad angår förseelse mot 9 § andra stycket stadgas i 11 § andra stycket, att där den, som eljest brukar skattepliktig automobil, ej på begäran av polisman företer kvitto som enligt 9 § skall medföras å automobilen, skall han straffas med böter från och med 10 till och med 50 kronor.

Det skattekvitto, som sålunda enligt 9 § andra stycket skall medföras under färd med automobil, är det kvitto som senast bekommit. Anled-

ningen till att stadgandet erhållit denna avfattning torde närmast vara, att uppbörden av bilskatt förlagts att äga rum i februari och att det av tekniska skäl således icke låter sig göra att under tiden före uppbörden förete för det löpande kalenderåret utfärdat skattekvitto. Stadgandets ordalydelse måste otvivelaktigt föranleda jämväl till att i fall någon, som betalat påford bilskatt, av en eller annan anledning icke erhållit behörigt kvitto, föreskriften i 9 § andra stycket får anses vederbörligen fullgjord genom att det närmast förut erhållna skattekvittot medföres.

På grund härav finner jag, att Wallner varit under den tid, som avses med hans ersättningsyrkande, lagligen oförhindrad att begagna bilen, under förutsättning att han, i enlighet med stadgandet i 9 § andra stycket förordningen om automobilskatt, under färd medfört det senast bekomna skattekvittot, d. v. s. skattekvittot för år 1953. Dröjsmålet med överlämnandet av skattekvittot för år 1954 har följaktligen icke medfört skada för Wallner i det av honom angivna hänseendet.

Med hänsyn härtill och till omständigheterna i övrigt låter jag i ärendet bero vid mina nu gjorda uttalanden och med en erinran om vikten av att envar myndighet i sin verksamhet beflitar sig om en snabb och smidig handläggning av förekommande ärenden, så att onödiga dröjsmål icke uppkomma.

18. Oklar formulering av dom, varigenom förlikning, som berörde även annan än part i målet, fastställts av domstol

Vid en av tjänstförrättande justitieombudsmannen Lundvik den 25 maj 1956 verkställd inspektion av Stockholms rådhusrätts nittonde avdelning iakttogs i fråga om handläggningen av ett vid avdelningen upptaget mål följande.

Efter stämning å arkitekten John Torkel Wallmark yrkade Hyreshus i Stockholm Aktiebolag, att Wallmark, som förhyrt en bostadslägenhet i bolagets fastighet Ibsengatan 40 i Stockholm, måtte avhysas från lägenheten, enär hyrestiden gått till ända. Vid första inställelsen den 27 mars 1956 bestred Wallmark bolagets talan under åberopande bland annat, att hyresförhållandet mellan parterna upphört och att hyresrätten med bolagets medgivande övergått å doktorn Harald Ojandi.

Sedan målet utsatts till fortsatt förberedelse den 24 april 1956, träffades den 23 i samma månad mellan bolaget, å ena, samt Wallmark, Harald Ojandi och den sistnämndes hustru Hilda Ojandi, å andra sidan, förlikningsavtal, enligt vilket Wallmark och makarna Ojandi under viss förutsättning förbundo sig att senast den 1 oktober 1956 ställa lägenheten till bolagets förfogande. I avtalet förbundo sig Wallmark och makarna Ojandi vidare att solidariskt ersätta bolaget dess rättegångskostnader med ett belopp av

316 kronor jämte lösen av dom och lagakraftbevis. Slutligen stadgades att parterna vid nästa handläggning av målet gemensamt skulle hemställa, att rådhusrätten måtte fastställa den sålunda mellan dem träffade förlikningen.

Vid målets återföretagande den 24 april 1956 hemställde bolaget och Wallmark, att förlikningen måtte stadfästas. Rådhusrätten, som bestod av t. f. rådmannen Nils Örtegren, meddelade dom samma dag. I domen meddelades uppgift om parterna i målet och om bolagets i stämmingsansökningen framställda yrkande, varjämte det anmärktes, att parterna hemställt att rådhusrätten måtte stadfästa den "mellan dem ingångna" förlikningen, vilken återgavs ordagrant. Härefter följde under särskild rubrik domslutet, som lød: "Rådhusrätten stadfäster den sålunda ingångna förlikningen."

Sedan JO anmärkt, att stadfästelsen syntes kunna givas den tolkningen, att den avsåge jämväl makarna Ojandi, vilka icke varit parter i målet, anförde Örtegren i infortrat yttrande följande.

Vid sammanträdet den 24 april 1956 hade det förhållandet, att avtalet inneburit en förlikning även mellan bolaget och makarna Ojandi, varit föremål för en kort diskussion mellan Örtegren och bolagets företrädare. Denne hade därvid med tyst instämmande av Wallmarks ombud intagit den ståndpunkten, att berörda omständighet icke hade någon som helst betydelse, emedan den dom, varigenom förlikningen mellan parterna i målet stadfästes, icke kunde gälla annan än dem. Örtegren hade ansett att, då domen skulle komma att innehålla dels uppgift om vilka som varit parter i målet och dels en anteckning om att dessa parter hemställt, att mellan dem ingången förlikning skulle stadfästas, det icke skulle kunna råda någon som helst tvekan om att stadfästelsen avsåge endast förhållandet mellan parterna i målet och att det därför vore uteslutet att verkställighet på grund av domen skulle kunna erhållas mot makarna Ojandi. Efter förnyat övervägande hyste Örtegren visserligen alltjämt den uppfattningen, att verkställighet på grund av domen icke skulle kunna erhållas mot makarna Ojandi. Han ansåge dock numera, att han med hänsyn till det tydlighetskrav, som han eljest noga bemödade sig om att tillgodose, lämpligen hade bort förse domen med ett tillägg av innebörd, att förlikningen stadfästes såvitt angick förhållandet mellan parterna i målet.

I en till Örtegren avlåten skrivelse anförde tjänstförrättande justitieombudsmannen Lundvik följande.

Enligt 17 kap. 6 § rättegångsbalken skulle, om parterna förliktes om det varom tvistades och begärde att rätten stadfäste förlikningen, detta ske genom dom. Vid meddelande av stadfästelse hade rätten självfallet att iakt-

taga, att stadfästelsen icke finge avse annat än förhållandet parterna emellan.

I förevarande fall hade rådhusrätten stadfäst det mellan bolaget, å ena, samt Wallmark och makarna Ojandi, å andra sidan, ingångna förlikningsavtalet. I domslutet utsades icke, att stadfästelsen begränsades till att avse förhållandet mellan bolaget och Wallmark, och av sambandet med övriga i domen intagna uppgifter framginge icke otvetydigt att en sådan begränsning vore avsedd. Då makarna Ojandi icke varit parter i målet, hade rådhusrätten därför förfarit felaktigt.

I anledning av vad Örtegren anfört i sitt yttrande ville JO framhålla, att den omständigheten att dom kommit att givas mot någon, som ej fört talan i målet, icke föranledde till att domen ej kunde verkställas, så länge den ej blivit undanröjd eller högre rätt förordnat om förbud mot verkställighet (jfr bestämmelserna i 59 kap. rättegångsbalken om besvär över domvilla). Att domen innefattade stadfästelse å en förlikning kunde i princip icke medföra att nu angiven grundsats icke skulle vara tillämplig (jfr 45 § utsökninglagen, vari stadgades att stadfäst förlikning verkställdes lika med laga kraft ägande dom).

I förevarande fall kunde väl domens avfattning giva utmättningsman anledning till antagande, att domslutet på grund av förbiseende fått en vidare syftning än som varit avsedd. Risk förelåge emellertid för att felet icke uppmärksammades och att verkställighet därför ägde rum mot makarna Ojandi. Påpekade kunde också, att utmättningsman icke själv ägde ingå på en mot ordalydelsen stridande tolkning av en dom. Även om han varsebleve felet, kunde han därför icke utan vidare vägra att verkställa domen mot makarna Ojandi utan hade han att i den ordning 47 § utsökninglagen utvisade söka få domen rättad eller överprövad.

Det fel, som förelupit vid avfattandet av rådhusrättens dom, saknade alltså ingalunda praktisk betydelse. Då med hänsyn till omständigheterna i förevarande fall felet syntes vara av beskaffenhet att kunna rättas i den ordning, som angåves i 17 kap. 15 § rättegångsbalken, ville JO emellertid, innan ärendet avgjordes, bereda Örtegren tillfälle att inkomma med nytt yttrande.

I en den 5 september 1956 hit inkommen skrivelse meddelade sedermera Örtegren att, sedan befullmäktigade ombud för berörda parter skriftligen förklarat sig icke ha något att erinra mot den ifrågasatta rättelsen av domen, rådhusrätten i beslut den 3 september 1956 förordnat, att domslutet i densamma skulle ha följande ändrade lydelse:

”Rådhusrätten stadfäster den sålunda ingångna förlikningen såvitt gäller förhållandet mellan kärandebolaget och Wallmark.”

Detta beslut vann laga kraft.

Sedan den anmärkta felaktigheten sålunda avhjälpes, fann tjänstförrättande justitieombudsmannen Lundvik ärendet icke påkalla någon hans vidare åtgärd.

19. Vid utskrivande av debetsedlar bör icke såsom den skattskyldiges adress angivas fångvårdsanstalt, m. m.

Den 11 november 1955 förekom i dagspressen en uppgift att Hans Engberg (omkring 27 år) vid rannsaking inför Ovansiljans domsagas häradsrätt i Orsa förklarade, att ett av honom utfört arbete "gått ganska bra" tills han ringt skatteverket och bett att få en skattsedel. Denna hade skickats till "Straffången Hans Engberg, Långholmen" och eftersänts med denna adressering till det företag, där han var anställd, varefter han avskedats.

Enligt under hand inhämtade uppgifter avsåg Engberg härmed en debetsedel för år 1949, då han var mantalsskriven i Hallsberg.

Med anledning av vad sålunda uppgivits inhämtades upplysningar i saken från häradsskrivaren i Hallsbergs fögderi, vilken i en hit inkommen skrivelse meddelade, att för Engberg, som för åren 1948—1950 varit mantalsskriven i Kumla stad inom fögderiet, utfärdats debetsedlar å slutlig skatt enligt 1950 och 1951 års taxeringar, varvid såsom adress angivits "Centralfängelset Långholmen, Stockholm". Att debetsedel från fögderiet skulle ha sänts till "straffången" Hans Engberg vore otänkbart.

Engberg uppgav vid förhör å fångvårdsanstalten i Kalmar, där han avtjänade honom ådömt straff, att då han år 1951, i samband med att han tagit anställning å en båt, från häradsskrivaren i ovannämnda fögderi rekvirerat en debetsedel, han fått en sådan, på vilken det stod "Straffången Hans Engberg, Centralfängelset, Långholmen". Den närmaste påföljden hade blivit, att han av kaptenen på båten fått besked att han skulle sättas i land så snart som möjligt. Han hade emellertid självmant avvikit från båten. Engberg hade också fått en debetsedel "för år 1950" adresserad på samma sätt, men han hade då varit intagen på fångvårdsanstalten å Långholmen, varför debetsedeln ej kommit till användning.

I en den 6 december 1955 hit inkommen skrivelse påtalade kuratorn vid fångvårdsanstalten i Kalmar Vera Karlsson, att försändelser till de å anstalten intagna ofta av myndigheter adresserades på sätt ovan omförmäls, vilket motverkade internernas återanpassning i samhället.

Sedermera överlämnade Vera Karlsson, tillika med protokoll över förhöret med Engberg, en den 21 december 1955 dagtecknad promemoria, däri hon meddelade att under senaste tiden debetsedlar med anstaltsadress inkommit från häradsskrivaren i Landskrona fögderi, avseende B. A. Olsson,

från uppborðsverket i Sundsvall, avseende S. Viklund, samt från uppborðsverket i Göteborg, avseende A. G. Magnusson. Vidare uppgavs, att å anstalten intagne S. G. Hall erhållit en debetsedel från uppborðsverket i Jönköping, på vilken det enligt Halls uppgift stått "Långholmen, Stockholm" men varå ordet Långholmen utplånats och annan adress tillskrivits med bläck.

I ärendet hördes därefter kronokamrerarna i Göteborg, Sundsvall och Jönköping ävensom häradskrivaren i Landskrona fögderi.

På begäran avgav slutligen statistiska centralbyrån utlåtande i ärendet och anförde däri följande.

Enligt kyrkobokföringskungörelsen den 30 december 1946 (nr 801), Anvisningar till kyrkoböckerna, Församlingsboken kol. 14 punkt 26 och Personakten rum 20 punkt 14, skulle kyrkoboken för den, som vore längre tid frånvarande från församlingen men dock fortfarande borde vara där kyrkobokförd, innehålla anteckning om personens vistelseort, såvitt den vore känd, ävensom hans sysselsättning å den främmande orten, "t. ex. vistas vid N. N. universitet, intagen å N. N. hospital, fängelse, till sjöss m. m. dylikt". I den mån sådana anteckningar innehölle upplysning om enskilds personliga förhållanden, t. ex. att han vore straffad, alkoholist eller sinnessjuk, vore de sekretesskyddade enligt 13 § lagen den 28 maj 1937 om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar. Skyddet omfattade även sådana handlingar som låge till grund för anteckningarna. Bestämmelserna vore ej begränsade till visst slags anteckningar. Även adressanteckningar (se anvisningar till församlingsboken kol. 1—3), som det normalt ej funnes någon anledning att hemlighålla, kunde — såsom remisshandlingarna illustrerade — innehålla upplysning om enskilds personliga förhållanden, så att de ej borde utlämnas till annan. Huruvida de adressangivelser, som uppmärksamrats i remissärendet, härrörde från kyrkoböckerna eller eljest från handlingar, vilkas innehåll ej finge utlämnas, eller om de kommit vederbörande myndighet tillhanda på annat sätt, kunde ej utläsas ur remissakten. Sannolikt hade man ej heller haft någon känsla av att den närmast för postverket avsedda adresseringen kunde innebära ett utlämnande. Oavsett hur därmed förhölle sig framstode det emellertid — och detta särskilt mot bakgrunden av sekretessbestämmelserna — såsom olämpligt, att dessa ömtåliga förhållanden prisgäves genom att framgå av adresser på debetsedlar och sjukförsäkringsbesked samt — vilket i viss utsträckning syntes ha varit fallet — på plåtar i länsbyråernas tryckande register, med vilkas hjälp bl. a. mantalslängder, debetsedlar, sjukförsäkringsbesked och avtryckskort till åtskilliga myndigheter och sjukkassor trycktes. I detta sammanhang kunde nämnas, att centralbyrån i cirkulär den 13 juni 1950 till länsbyråerna påpekat, att 13 § sekretesslagen vore tillämplig även i fråga om de avier, som inkomme till länsbyråerna

från pastorsämbetena, i vad de återgäve anteckningar i kyrkoböcker. — Den som vore intagen på anstalt, som avsåges i 14 § 6 mom. folkbokföringsförordningen den 28 juni 1946, skulle ej kyrkobokföras och ej heller — se 36 § — mantalsskrivas på anstalten. Han kvarstode kyrkobokförd i sin förra kyrkobokföringsort och kunde därvid enligt 13 § 1 mom. tredje stycket fortfarande vara uppförd under sin förra bostadsfastighet, om han t. ex. hade kvar sin bostad eller anhöriga där. Beträffande den, som fortfarande kyrkobokfördes och mantalsskreves på detta sätt, torde det merendels ej ifrågakomma att sätta ut anstalten såsom postadress. Enligt sistnämnda författningsrum gällde emellertid vidare, att pastor kunde — och under viss förutsättning skulle — uppföra vederbörande under rubriken å församlingen skrivna. De som utan att sakna känt hemvist skulle vara kyrkobokförda under rubrik å församlingen skrivna mantalsskreves enligt 36 § under rubrik å kommunen skrivna. En sådan kyrkobokföring och mantalsskrivning utmärktes på vederbörandes plåt i det tryckande registret med den förkortade beteckningen *å förs k* (numera ändrat till *å förs kn*). Under rubrik utan känt hemvist mantalsskreves de personer, vilka befunnits sakna sådant hemvist. Dessa personer bleve också kyrkobokförda under rubriken å församlingen skrivna. På deras plåtar i det tryckande registret inpräglades beteckningen *å förs uh*. Såsom framginge av kyrkobokföringskungörelsens anvisningar till Församlingsboken, Rubriken och kol. 1—3, avsåges med bestämmelserna om anteckning av postadress närmast de å fastighet kyrkobokförda personerna. Särskild föreskrift saknades om hur i detta avseende skulle förfaras beträffande personer, bokförda under rubriken å församlingen skrivna. Postadressen för dessa personer vore vanligen av mera tillfällig art, och enligt sakens natur komme i dessa fall kännedom om postadressen ofta att saknas. Det syntes därför ej kunna anses gälla någon skyldighet — men å andra sidan ej heller något förbud — att anteckna postadress för de å församlingen skrivna.

Bestämmelser om personplåtens text — anförde statistiska centralbyrån vidare — vore utfärdade genom en ämbetsskrivelse från finansdepartementet den 31 december 1945 jämte senare tillkomna stadganden. Plåttexten hölles aktuell med ledning av uppgifter ur kyrkoböckerna, de rättade stomarna till mantalslängderna och de s. k. skriftväxlingsbeskeden. Författningsbestämmelser därom vore givna i 28, 53 och 54 §§ folkbokföringsförordningen, 40, 44, 46, 53, 56 och 61 §§ samt 62 § 4, 62 a § (se SFS 1951: 704) och 63 § kyrkobokföringskungörelsen ävensom, beträffande stomarbetet, i 18 och 21 §§ mantalsskrivningskungörelsen den 25 augusti 1947 (nr 654) (jfr SFS 1953: 349). Dessutom förekomme vissa specialuppgifter, vilka kunde förbises i detta sammanhang. Angående folkbokföringen i Stockholm och Göteborg gällde särskilda författningar (SFS 1947: 944 och 1948: 621). I anslutning till dessa bestämmelser hade centralbyrån såsom riksbyrå för folkbokföringen under årens lopp utfärdat åtskilliga detalj-

föreskrifter och anvisningar för tillämpningen, bl. a. en präglingsinstruktion samt cirkulär till de lokala skattemyndigheterna angående stomarbetet, närmast avseende mantalsskrivningen för år 1947, och till pastorsämbetena angående uppgifter ur kyrkoböckerna till länsbyråerna m. m. Med skrivelse den 27 mars 1946 till länsstyrelserna hade utsänts en promemoria med detaljanvisningar för arbetsledarna (biträdande arbetsledarna) vid landskontorens folkbokföringsavdelningar angående arbetet med uppläggande av adressplåtar för fysiska personer, vari bl. a. förekomme följande anvisning: "Postadress för personer, som äro upptagna under rubriken 'å församlingen skrivna' behöver icke präglas." Denna anvisning utginge från den tolkningen av 1945 års ämbetsskrivelse, att någon skyldighet att inpräglade uppgift om postadress för de å församlingen skrivna icke avsetts skola föreligga. I anslutning därtill borde emellertid nämnas, att ett av de fingerade exemplen i cirkuläret angående stomarbetet förutsatte att för en person, skriven å församlingen och kommunen, antecknades adressen "Sanatoriet, Norrtälje". I övrigt hade vid genomgång av de av Kungl. Maj:t utfärdade bestämmelserna och de av riksbyrån meddelade tillämpningsföreskrifterna och anvisningarna icke funnits, att denna eller någon på annat sätt bestämd grupp av personer särskilt uppmärksammats med avseende å undantag från det i 1945 års ämbetsskrivelse meddelade stadgandet att uppgift om postadress skulle inpräglas på personplåt. Beträffande pastorsämbetenas under rättelser till länsbyråerna gällde enligt 61 § 1 mom. kyrkobokföringskungörelsen, att vad som sades om flyttning inom församlingen skulle äga tillämpning även i fråga om bokföring under rubrik å församlingen skrivna. Riksbyråns anvisning till denna paragraf (cirk. nr 20) hade rubriken "Flyttning inom församlingen (61 § 1 mom.)" och föreskrev bl. a., att i förekommande fall den tryckta textens uppgift om postadress skulle ändras på det avtryckskort för vederbörande, varå underrättelsen meddelades. I anvisningarna omnämndes ej de å församlingen skrivna. På grund av författningstextens lydelse finge det anses gälla, att anvisningarna skulle äga motsvarande tillämpning i fråga om dylika fall. — I anvisningar till präglingsuppgifter för de tryckande registren i uppläggningsskedet, vilka meddelats pastorsämbetena genom ett även länsbyråerna delgivet cirkulär i juli 1945, hade grundlagts en alltjämt vidhållen praxis med avseende å titulaturen på personplåtarna. Anvisningarna innehölle bland annat följande: "Titlar, som icke angiva yrke, t. ex. fröken, änkefru o. s. v. skola icke medtagas." Om det förekommit att ordet "straffången" angivits såsom yrkesbeteckning på personplåt, kunde det icke anses överensstämma med den princip som sålunda uttryckts.

Två debetsedlar till Engberg hade — fortsatte centralbyrån — enligt uppgift av häradsskrivaren i Hallsbergs fögderi utfärdats med adressbeteckningen Centralfängelset, Långholmen. Två avskrifter av uppbördskort med denna adressbeteckning i ett läge, där den skulle ha förekommit i

plåtavtryck, hade bifogats häradskrivarens yttrande. Med ledning av avskrifterna kunde ej säkert avgöras, om adressbeteckningen på originalen förekomme i plåtavtryck eller tillskrivits i annat sammanhang. — På den debetsedel, som tillställts Magnusson från uppborädsverket i Göteborg, vore anstaltsadressen tillskriven för hand. Personplåten syntes ej upptaga någon anstaltsadress. — Enligt uppgift av kronokamreraren i Jönköping hade länsbyrån i Jönköpings län under någon tid präglat anstaltsadresser på personplåtarna. Initiativet skulle ha tagits med två cirkulärskrivelser, dagtecknade den 12 oktober 1950 och den 29 oktober 1951. Länsstyrelsen syntes icke ha haft tillfälle att yttra sig i ärendet. — Huruvida den debetsedel som avsåges i det av kronokamreraren i Sundsvall avgivna yttrandet haft anstaltsadressen i plåtavtryck kunde ej avgöras på grundval av vad som förekomme i handlingarna. Närmast finge man det intrycket, att det där rörde sig om en för hand tillskriven adress. — Den debetsedel, som utsänts av häradskrivaren i Landskrona fögderi till en person som intagits på alkoholistanstalt, hade i plåtavtrycket upptagit anstaltens namn i adressbeteckningen. Av häradskrivarens yttrande framginge, att anstaltsadressen inpräglats på personplåten till följd av att den tillskrivits i stommen till mantalslängd.

Med anledning av vad som i dessa fall förekommit uttalade centralbyrån att byrån, dock utan att därmed förutsätta att detta återspeglade en allmän praxis hos länsbyråerna, för sin del funne det nödvändigt att vidtaga åtgärder till förhindrande av att de som intagits på fångvårds- och alkoholistanstalter eller sinnessjukhus blottställdes genom att deras vistelseort röjdes av adressbeteckningar, som intoges på personplåtar och medelst avtryck därav eller på annat sätt återgaves i längder och på försändelser. Tanken att för sådant ändamål ge debiteringsmyndigheterna förteckningar på s. k. täckadresser till anstalterna hade övervägts men förkastats såsom olämplig. Det riktiga syntes vara, att officiella försändelser befordrades i slutna kuvert, på vilka icke angivits den enskilde adressatens namn utan endast anstaltens adress, och att det sålunda överlämnades åt anstaltsledningen att bryta försändelsen och sörja för dess vidarebefordran inom anstalten. Ansågs i något fall, att särskild diskretion borde iakttagas, kunde försändelsen lämpligen också inneslutas i ett innerkuvert med den enskilde adressatens namn. Med erinran därom ämnade centralbyrån för länsbyråer och lokala skattemyndigheter framhålla det olämpliga i att anstaltsadresser, som röjde enskilda personliga förhållanden, vilka borde hållas hemliga eller behandlas med diskretion, utsattes på personplåtar, i längder och på debetsedlar m. fl. dylika handlingar. Därjämte syntes centralbyrån böra genom cirkulär till pastorsämbetena kungöra, att dylika adresser, om i något fall anteckning därom skulle ha skett i församlingsboken, ej skulle utsättas i pastorsämbetenas avier till länsbyråerna.

I anslutning till omförmälda utlåtande överlämnade statistiska centralbyrån sedermera tryckt exemplar av ett av riksbyrån för folkbokföringen den 17 maj 1956 utfärdat cirkulär, nr 44, till länsbyråerna för folkbokföringen, mantalsverket i Stockholm, de lokala skattemyndigheterna samt pastorsämbetena angående vissa adressbeteckningar. I cirkuläret förklarade sig riksbyrån vilja fästa länsbyråernas, de lokala skattemyndigheternas och pastorsämbetenas uppmärksamhet på att adressuppgifter av i cirkuläret angivna ömtåliga slag ej borde införas på personplåtar och — till förebyggande av att så av förbiseende skedde — ej heller tillskrivas i stomme till mantalslängd eller i pastorsämbetenas avier. Ej heller borde sådana adresser införas i mantalslängd. I anslutning därtill ville riksbyrån rekommendera, att officiella försändelser, t. ex. debetsedelsförsändelser, till personer som vore intagna på fångvårds- eller alkoholistanstalter eller sinnessjukhus befordrades i slutna kuvert, på vilka icke angivits den enskilde adressatens namn utan endast anstaltens adress, varvid det sålunda överlämnades åt anstaltsledningen att bryta försändelsen och sörja för dess vidarebefordran inom anstalten. Ansåges i något fall att särskild diskretion borde iakttagas, kunde försändelsen lämpligen också inneslutas i ett innerkuvert med den enskilda adressatens namn.

Vid cirkuläret var fogad en förteckning å fångvårdsanstalter och nykterhetsvårdens anstalter i riket med angivande av deras postadresser ävensom särtryck med uppgifter om sinnessjukhus och andra anstalter.

I en till statistiska centralbyrån avlåten skrivelse anförde jag följande. Genom 13 § sekretesslagen äro anteckningar i kyrkoböcker, folkregister och mantalsböcker ävensom handlingar, vilka eljest röra kyrko- eller folkbokföringen, själavården eller kyrkotukten, sekretessbelagda i den mån de innehålla upplysning om enskilds personliga förhållanden. Med hänsyn härtill kan det icke anses tillbörligt, att upplysning om sådant förhållande som att viss person är intagen å fångvårds- eller alkoholistanstalt bringas till annans kännedom därigenom att myndighet, som har tillgång till anteckningar av ovannämnda slag, vid adressering av försändelser till intagen, begagnar sig därav på sådant sätt, att nyssberörda förhållande blottställes. Att vid utskrivande av debetsedlar icke bör såsom den skattskyldiges adress angivas en fångvårdsanstalt synes mig alldeles uppenbart. Härutinnan och jämväl i övriga delar vill jag till fullo instämma i vad statistiska centralbyrån anført i sitt utlåtande.

Då genom de av centralbyrån numera vidtagna åtgärderna torde vara sörjt för att missförhållanden av här ifrågakomna art för framtiden skola kunna undvikas samt jämväl andra myndigheters uppmärksamhet torde bli

fäst på förevarande spörsmål genom redogörelse för detsamma i min ämbetsberättelse, låter jag bero vid vad i saken förevarit.

Vad ovan anförts bragtes jämväl till ovannämnda kronokamrerars och häradsskrivarens i Hallsbergs fögderi kännedom.

20. Sedan fullmäktige i en kommun genom lagakraftvunnet beslut lämnat kommunalnämnden generellt bemyndigande försälja bostadsbyggnadstomter ävensom fullmakt fastställa tomtpriiset, uppkommer fråga huruvida inskrivningsdomare i ärende om lagfart å en av nämnden med stöd av bemyndigandet såld tomt äger pröva lagligheten av fullmäktiges beslut

Av handlingarna i ett genom klagomål av kommunalkamreraren Olof Norborg i Färila härstades anhängiggjort ärende inhämtas följande.

Vid sammanträde med kommunalfullmäktige i Färila kommun den 23 oktober 1955 beslöto fullmäktige — efter antecknande att kommunalnämnden begärt ”generellt bemyndigande försälja bostadsbyggnadstomter ävensom fullmakt fastställa tomtpriiset” — bevilja det begärda bemyndigandet.

Över fullmäktiges berörda beslut anfördes icke inom föreskriven tid besvär.

Sedan Norborg till kommissionären i Västra Hälsinglands domsaga med anhållan om lagfart översänt ett av kommunalnämnden upprättat köpebrev, enligt vilket Färila kommun för 3 724 kronor till Gunnar Berg försålt lägenheten Storbyn 13²² i Färila socken, upptogs ärendet å inskrivningsdagen den 2 november 1955. Den 15 i samma månad avfördes ärendet ur dagboken ”i och för komplettering”, varvid köpebrevet återställdes till kommunen jämte en skrivelse, däri framhölls att fullmäktiges beslut den 23 oktober 1955 icke stode i överensstämmelse med 4 § kommunallagen. Den 20 november 1955 återkommo handlingarna i oförändrat skick med en av Norborg till inskrivningsdomaren ställd skrift, vari anfördes, att det icke torde ankomma på inskrivningsdomaren att pröva lagligheten av kommunalfullmäktiges lagakraftvunna beslut. Ärendet upptogs därefter — sedan viss rättsfallslitteratur anskaffats — å inskrivningsdagen den 14 december 1955, varvid tingsnotarien Dick Fredholm i egenskap av t.f. inskrivningsdomare prövade lagligt avslå ansökningen.

Om avslagsbeslutet underrättades Norborg i särskild skrivelse, däri Fredholm anförde bland annat följande: Kommuns beslutanderätt utövades av kommunalfullmäktige jämlikt 4 § i kommunallagen. Färila kommunalfullmäktige hade genom sitt beslut den 23 oktober 1955 givit kommunalnämnden generellt bemyndigande att försälja bostadsbyggnadstomter och fast-

ställa tomtpriiset. Enär detta fullmäktiges beslut i strid mot grunderna för 4 § kommunallagen givits en sådan räckvidd, att de därigenom avhänt sig beslutanderätten att fastställa normerna för prissättning och omfattningen av försäljning, hade inskrivningsdomaren prövat lagligt avslå ansökningen.

I en den 23 december 1955 hit inkommen klagoskrift anförde Norborg att — oavsett om kommunalfullmäktiges nämnda beslut stode i strid mot 4 § kommunallagen — det icke torde ankomma på inskrivningsdomaren att pröva lagligheten av fullmäktiges lagakraftvunna beslut. Med anledning därav anhöll Norborg, att JO måtte återförvisa ärendet till inskrivningsdomaren för ny handläggning.

Efter remiss inkom häradsförvaldingen i domsagan Gunnar Rådström med yttrande i ärendet och bifogade därvid ett av Fredholm avgivet yttrande.

I sitt yttrande anförde Fredholm: Han hade vid sin formella granskning av det till grund för lagfartsansökningen liggande köpebrevet ansett sig behörig att pröva om försäljningen av kommunen tillhörig mark skett i den ordning kommunallagarna föreskreve. Han hade då funnit, att kommunalfullmäktige genom sitt beslut den 23 oktober 1955 på kommunalnämnden överflyttat — utan någon begränsning — beslutanderätten i fråga om fastighetsförsäljningar, varigenom fullmäktige avhänt sig en offentligrättslig maktfunktion i strid mot författningen. I sitt avslagsbeslut hade han på angivna grunder fränkännt kommunalfullmäktiges beslut laga verkan på så sätt att detsamma ej fått åsyftad verkan i lagfartshänseende.

Rådström anförde rörande förevarande spörsmål: Fredholms beslut torde grunda sig därpå, att han såsom inskrivningsdomare funnit det i ärendet återopade beslutet av Färila kommunalfullmäktige sakna laga verkan. Enligt Rådströms mening funnes goda skäl för denna uppfattning. Att kommunalfullmäktiges beslut stode i strid med grunderna för 4 § kommunallagen torde vara ställt utom tvivel. Även om det eljest icke finge ankomma på inskrivningsdomaren att pröva lagligheten av kommunalfullmäktiges lagakraftvunna beslut, torde han likväl icke såsom lagligen gällande kunna acceptera ett beslut, varigenom kommunens beslutande församling utan vare sig tidsbegränsning eller annan inskränkning delegerat sin beslutanderätt i vissa kommunala frågor till ett kommunens verkställande organ. Man kunde t. ex. antaga, att kommunalfullmäktige skulle uppdraga åt kommunalnämnden att välja nämndeman. Det borde ej kunna komma i fråga, att häradsrätten skulle kunna låta en av kommunalnämnden med stöd av ett dylikt fullmäktigebeslut utsedd nämndeman taga säte i rätten.

I avgivna påminnelser framhöll Norborg, att kommunalfullmäktiges delegation av sin beslutanderätt utgjorde en rent praktisk åtgärd, som företagits i syfte att underlätta genomförandet av den för Färila sam-

hålle fastställda byggnadsplanen. Norborg anförde vidare, att inskrivningsdomarens avslagsbeslut mindre väl överensstämde med vissa tidigare meddelade beslut i lagfartsärenden. Det hade sålunda i flera fall förekommit att, sedan kommunalfullmäktige bemyndigat kommunalnämnden att till pris, som nämnden ägde fastställa, försälja särskilt angiven tomtmark eller tomter från vissa angivna områden, lagfart beviljats på grundval av köpehandlingar som utfärdats med stöd av sådana bemyndiganden.

I en till Rådström avlåten skrivelse anförde jag följande.

Det är en inom doktrinen omdiskuterad fråga i vilka fall myndighets lagkraftvunna beslut i en förvaltnings sak kan av annan myndighet, som har att avgöra viss i samband med beslutet stående fråga, upptagas till prövning och fränkännas giltighet (se t. ex. Herlitz: Föreläsningar i förvaltningsrätt III s. 412 o. f., Sjöberg: Det kommunala besvärsinstitutet s. 195 o. f., H. Strömberg i Förvaltningsrättslig Tidskrift 1955 s. 112 o. f. samt Sundberg: Allmän förvaltningsrätt s. 177 o. f.). Svårigheterna att uppställa bestämda allmängiltiga principer för frågans besvarande har därvid framhållits, och det synes ej heller möjligt att av förefintliga rättsfall draga säkra generella slutsatser. Redan den mångskiftande beskaffenheten av förvaltningsbesluten torde medföra, att frågan i stor utsträckning måste bedömas med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet.

Utgångspunkten härvidlag torde böra vara, att ett beslut, som icke inom föreskriven tid överklagats och som således vunnit laga kraft, icke utan tungt vägande skäl bör fränkännas avsedd rättsverkan. I första hand är detta givetvis ett nödvändigt rättssäkerhetskrav. Det skulle uppenbarligen medföra synnerliga olägenheter och överhuvudtaget verka förlamande på verksamheten i det praktiska livet, om en myndighets beslut, mot vilket erinran icke framställts i anvisad besvärsväg, skulle kunna i senare sammanhang, måhända efter avsevärd tid, bedömas såsom saknande giltig verkan. En sådan ordning skulle föga överensstämma med syftet med de hos oss utbildade administrativa besvärreglerna. Å andra sidan torde det ur legalitetssynpunkt understundom kunna te sig otillfredsställande, om ett felaktigt beslut, som av den ena eller andra anledningen icke överklagats, alldeles oberoende av felets beskaffenhet och omständigheterna i övrigt icke skulle kunna i prejudiciell ordning omprövas. Utrymmet för en sådan omprövning synes emellertid böra vara i hög grad begränsat.

I det nu föreliggande fallet har inskrivningsdomaren vid sin granskning av lagfartsansökningen ingått i prövning av kommunalfullmäktiges beslut att bemyndiga kommunalnämnden att försälja vissa kommunen tillhöriga tomter. Han har därvid funnit, att fullmäktiges beslut, med hänsyn till den räckvidd beslutet givits, måste anses stå i strid mot 4 § kommunallagen

— vari stadgas att kommuns beslutanderätt utövas av kommunens fullmäktige samt att förvaltning och verkställighet tillkomma kommunens styrelse och övriga nämnder — eller i varje fall mot grunderna för detta lagrum. Med anledning därav har han fränkännt beslutet rättslig verkan i lagfartsärendet, och ansökningen om lagfart har avslagits. Tankegången torde härvid ha varit, att det såsom lagstridigt ansedda beslutet icke kunnat grunda behörighet för kommunalnämnden att avyttra fastigheten, varför något laga fång icke uppkommit.

Enligt 5 § lagfartsförordningen skall ansökan om lagfart genast avslås, därest sökanden ej företer fångeshandling så upprättad, som lag i vart särskilt fall föreskriver, eller inskrivningsdomaren eljest finner uppenbart, att fångets icke är lagligt. Föreligger mot bifall till ansökningen hinder av annan beskaffenhet, skall ansökningen, enligt vad i 10 § samma förordning sägs, förklaras vilande i avbidan på hindrets undanröjande.

Det ankommer följaktligen på inskrivningsdomaren att i lagfartsärende verkställa en prövning av fångets laglighet. Denna prövning är icke definitiv; vunnen lagfart utgör icke hinder mot klandertalan rörande fastigheten. Prövningen skall icke heller avse laglighetsfrågan i hela dess vidd. Endast om sådan bristfällighet konstateras, som gör fångets uppenbart olagligt, skall ansökningen avslås. En brist av denna art kan bestå däri, att fångesmannen icke ägt behörighet försälja fastigheten.

I enlighet med vad tidigare sagts torde inskrivningsdomaren i det föreliggande fallet ha ansett, att kommunalnämnden saknat behörighet att avyttra fastigheten på den grund att nämnden handlat med stöd av ett lagstridigt delegationsbeslut. Det avgörande för inskrivningsdomarens ställningstagande har således varit hans bedömning av sistnämnda beslut.

Frågan om möjligheten för fullmäktige att till nämnd överlåta beslutanderätt behandlades ingående under förarbetena till 1953 års kommunallag. I det till grund för lagen liggande kommittébetänkandet avhandlades sålunda frågan under särskilt kapitel (SOU 1952: 14 s. 105 o. f.). Kommittén framhöll härvid till en början, att kommunallagarna icke innehölle något uttryckligt stadgande, som medgäve det beslutande organet att till administrativt organ överlåta sin beslutanderätt, och att den svenska kommunallagstiftningens principiella ståndpunkt därför måste anses vara, att delegation av beslutanderätt icke vore tillåten. Kommittén erinrade emellertid om att i rättspraxis delegation likväl i viss omfattning godtagits och refererade till belysning av rättspraxis' ståndpunkt ett antal rättsfall, särskilt avseende delegation beträffande inköp och försäljning av fast egendom. Efter att ha redovisat en av kommittén verkställd undersökning rörande städernas praxis och önskemål i ärenden av sistnämnda beskaffenhet anförde kommittén följande.

Kommittén funne det vara av vikt, att bestämmelserna om beslutanderätt samt förvaltning och verkställighet gäves en sådan innebörd, att kom-

munernas befattning med fastighetsaffärer icke försvårades, särskilt som kommunerna torde komma att spela en alltmera aktiv roll i den framtida bostads- och markpolitiken. Där det ur praktisk förvaltningssynpunkt befunnes nödigt eller i varje fall ändamålsenligt, att kommunens styrelse eller annat förvaltningsorgan, som omhänderhade kommunens fastighetsförvaltning, vanligen en fastighetsnämnd, omedelbart kunde fatta beslut om köp eller försäljning av fastighet, borde fullmäktige ha möjlighet att giva styrelsen eller nämnden bemyndigande därtill. Vid dylika bemyndiganden borde emellertid alltid fogas så ingående direktiv, att fullmäktige icke till förvaltningsorgan överlämnade den huvudsakliga förfoganderätten över kommunens egendom. Fullmäktige måste i sista hand ha ansvaret för kommunens markpolitik liksom för dess ekonomiska politik överhuvudtaget. I detta sammanhang kunde för övrigt framhållas betydelsen av den offentliga insyn i kommunens fastighetsärenden, som komme till stånd genom fullmäktiges befattning med dessa ärenden. I enlighet med det sagda funne kommittén, att fullmäktige borde ha möjlighet att till det administrativa organ, som omhänderhade kommunens fastighetsförvaltning, överlåta rätt att besluta om förvärv eller avhändande av fastighet för genomförande av fastställd stadsplan eller tomtindelning. Det syntes därvid lämpligt att på sätt som skett i ett av de refererade rättsfallen begränsa rätten genom att bestämma för förvärv av särskild fastighet eller fastighetsdel visst maximipris eller viss maximiareal och för försäljning visst minimipris.

Rörande försäljning av fastigheter anförde kommittén i fortsättningen ytterligare: Fullmäktige borde ha möjlighet att överlåta till förvaltningsorgan att besluta därom även när försäljning ej skedde för genomförande av tomtindelning. Fullmäktige borde dock därvid bestämma de huvudsakliga försäljningsvillkoren. Det borde sålunda ankomma på fullmäktige att fastställa normerna för prissättningen. I städerna vore det såsom redan nämnts mycket vanligt, att fullmäktige lämnade drätselkammaren ett sådant bemyndigande. Liksom i fråga om inköp av fastigheter borde vidare gälla att fullmäktige icke ägde avhända sig rätten att träffa avgöranden av principiell natur eller såvitt anginge större fastighetskomplex. Vid ett bemyndigande för förvaltningsorgan att sälja fastigheter syntes därför böra fogas sådana villkor, att fullmäktige i realiteten komme att utöva den huvudsakliga förfoganderätten över egendomen. Den beslutanderätt, som delegerades, torde endast böra avse vissa bestämda områden och försäljningar av mera rutinmässig karaktär.

Kommittén framhöll vidare att — ehuru det vore svårt att av de relativt få rättsfallen draga några mera vittgående slutsatser om de principer, som besvärmyndigheterna uppställt för fullmäktiges delegationsrätt rörande fastighetsaffärer — rättspraxis icke torde kunna anses ha lagt några egentliga hinder i vägen för delegationsrätt i den utsträckning kommittén förordat. Det syntes därför kommittén icke nödvändigt att i kommunallagen

införa närmare regler om delegationsrätt på området. Det skulle för övrigt vålla svårigheter att i lagtext lämna en ändamålsenlig precisering av de fall, då delegation borde vara tillåten. Kommittén hade på grund därav icke funnit skäl vidtaga ändring i lagtexten utan ansåge det lämpligare att liksom förut överlåta åt rättspraxis att draga upp gränserna för delegationsrätt på förevarande område. Enligt kommittén syntes vara att förvänta, att man därigenom kunde erhålla en smidigare anpassning till de särskilda förhållandena i kommuner av olika storleksordning och bebyggelsestyp.

I propositionen anförde departementschefen härutinnan bland annat (prop. nr 210/1953 s. 73), att rådande praxis i fråga om delegation icke behövde uppfattas som avvikelse från lagens uttryckliga bestämmelse att beslutanderätten tillkomme fullmäktige samt förvaltning och verkställighet de olika nämnderna. Enligt departementschefen syntes i stället det betraktelsesättet motiverat, att ett beslut om "delegation" innefattade icke ett överlämnande av fullmäktiges beslutanderätt utan ett verkställighetsuppdrag, som kunde vara mer eller mindre preciserat. Beträffande frågorna om, bland annat, förvärv och avyttring av fast egendom var departementschefen liksom kommittén av den uppfattningen, att ämnet mindre väl lämpade sig för en detaljreglering i lagen. På detta område måste det enligt departementschefen finnas ett visst utrymme för anpassning efter de krav, som utvecklingen ställde. Departementschefen ansåg sålunda, att det liksom dittills borde anförtros rättspraxis att med hänsyn till vad som vore rimligt och ändamålsenligt draga upp gränsen mellan beslutanderätt å ena sidan samt förvaltning och verkställighet å den andra.

I sitt utlåtande i anledning av propositionen framhöll konstitutionsutskottet beträffande förevarande fråga bland annat (utlåt. nr 22/1953 s. 18), att en närmare reglering av vad som skulle ankomma på fullmäktige respektive nämnder kunde bli till hinder för kommunerna i deras strävan att anpassa verksamhetsformerna efter lokala förhållanden och den allmänna utvecklingens krav. Utskottet ansåg det därför riktigt att, såsom kommittén och departementschefen förordat, bibehålla den generella regeln att kommunens beslutanderätt utövades av fullmäktige samt att förvaltning och verkställighet tillkomme de administrativa organen. Enligt utskottet borde det alltså liksom dittills ankomma på rättstillämpningen att, när fråga uppkomme hur långt det ena eller andra organets befogenhet sträckte sig, lämna vägledande anvisningar för den kommunala praxis.

Utskottets uttalanden lämnades av riksdagen utan erinran.

Av motiven till kommunallagen framgår således, att den i 4 § givna bestämmelsen av fullmäktiges respektive nämndernas befogenheter icke avsetts att i och för sig innefatta hinder mot att fullmäktige bemyndiga nämnd att t. ex. försälja kommunen tillhörig fast egendom. Ett sådant bemyndigande behöver givetvis icke heller innebära, att fullmäktige avhända sig en dem tillagd befogenhet, varigenom den i lagen angivna kom-

petensfördelningen mellan det representativa och det administrativa organet skulle komma att rubbas. Frågan huruvida bemyndigandet kan anses medföra sådan rubbning och således innefatta kompetensöverskridande blir beroende av hur man i det aktuella fallet drar gränsen mellan "beslutande-rätt" och "verkställighet". Några närmare anvisningar om hur sådan gränsdragning bör ske ha icke ansetts lämpligen kunna lämnas. Kommittén har visserligen för sin del givit vissa allmänna rekommendationer härutinnan, såsom t. ex. att det borde ankomma på fullmäktige att fastställa normerna för prissättningen och att ange de olika markområden, som innefattades i bemyndigandet. Kommittén har emellertid — liksom departementschefen och utskottet — ansett att gränsdragningen borde överlätas åt rättspraxis. Det har därvid framhåvts, att hänsyn borde tagas till olika lokala förhållanden och till utvecklingens krav.

Enligt det i förevarande ärende aktuella beslutet av kommunalfullmäktige har kommunalnämnden erhållit "generellt bemyndigande försälja bostadsbyggnadstomter ävensom fullmakt fastställa tomtpriset". Bemyndigandet har alltså begränsats i avseende å försäljningsobjekten, och enligt vad klaganden upplyst har det tillkommit för att underlätta genomförandet av fastställd byggnadsplan. Vilken innebörd begränsningen har med hänsyn till de faktiska förhållandena i kommunen låter sig icke bedöma på grundval av föreliggande material. Jag finner det visserligen vara tveksamt, om icke bemyndigandet i detta fall innefattar ett överlåtande på kommunalnämnden av fullmäktige tillkommande prövningsrätt i sådan omfattning, att de åtgärder, som i anledning av beslutet ankomma på kommunalnämnden, ej kunna betraktas såsom allenast verkställighetsåtgärder. Det synes mig dock icke möjligt att med ledning av tillgängliga uppgifter taga en definitiv ställning till denna fråga.

För kommunmedlemmarna har möjlighet förelegat att genom besvär få lagligheten av fullmäktiges nu ifrågavarande beslut prövad. Den omständigheten att besvär över beslutet icke anförts och att detsamma således — in till dess det kan komma att upphävas av fullmäktige — blivit ständande läser icke hindra, att frågan om beslutets giltighet bringas under prövning i samband med besvär över ett av kommunalnämnden med stöd av bemyndigandet träffat beslut om försäljning av viss fastighet. Huruvida besvär anförts över nämndens beslut att försälja den nu ifrågavarande fastigheten är icke upplyst i ärendet. Man torde dock vara befogad utgå från att beslutet icke överklagats.

Den fråga om eventuellt kompetensöverskridande av fullmäktige, som det här gäller, har således kunnat komma under prövning genom utnyttjande av det kommunala besvärsinstitutet, vars främsta uppgift torde vara att tjäna som medel för den statliga legalitetskontrollen över kommunalstyrelsen. Det är enligt min mening tydligt, att avsikten varit och måste vara, att bedömandet av frågor av denna art — som alltså icke avse uppenbart

lagstridiga beslut — uteslutande bör tillkomma de i kommunalmål fungerande besvärsinstanserna, d. v. s. länsstyrelser och regeringsrätten. Det kan icke vara något befogat legalitetsintresse att dylika frågor — ens om kommunalbesvär icke anförts — bli föremål för omprövning av andra allmänna organ. För det praktiska arbetet i kommunerna skulle däremot en sådan ordning innebära avsevärda olägenheter.

Jag vill emellertid understryka, att vad nu sagts gäller kommunala beslut, som icke äro uppenbart lagstridiga. Då kommunalfullmäktige enligt praxis och allmänt gällande uppfattning anses äga uppdraga åt kommunalnämnd att verkställa av fullmäktige träffat principbeslut om försäljning av fast egendom, om erforderliga direktiv lämnas beträffande försäljningen, framstår det såsom klart, att förevarande av Färila kommunalfullmäktige åt kommunalnämnden därstädes lämnade bemyndigande icke kan hänföras till sådana beslut, som äro uppenbart lagstridiga, även om det skulle kunna anses att bemyndigandet bort begränsas genom mera ingående direktiv än som skett. I detta sammanhang vill jag framhålla, att med förevarande beslut icke är jämförbart ett beslut av fullmäktige att uppdraga åt nämnd att välja nämndeman, vilket val enligt stadgande i rättegångsbalken skall förrättas av fullmäktige. Ett sådant beslut är, till skillnad från det beslut varom här är fråga, uppenbart lagstridigt.

I enlighet med det nu sagda finner jag, att det icke tillkommit inskrivningsdomaren att i det nu föreliggande fallet ingå i prövning av frågan huruvida fullmäktiges beslut enligt hans mening kunde anses innefatta kompetensöverskridande. Då ej heller i övrigt någon omständighet visats föreligga, på grund varav bemyndigandet kunnat fränkännas giltighet, måste kommunalnämnden anses ha ägt behörighet att besluta om försäljning av den ifrågavarande fastigheten. Inskrivningsdomaren har följaktligen förfarit oriktigt genom att på av honom angiven grund avslå lagfartsansökningen.

Jag får vidare framhålla, att lagfartsärendet rätteligen skolat upptagas på den inskrivningsdag, som infallit omedelbart efter det handlingarna återkommit från klaganden, och således icke, såsom nu skett, först flera veckor senare.

Inskrivningsdomarens förfarande kan emellertid, med hänsyn till omständigheterna, icke anses innefatta tjänstefel. Jag låter därför bero vid mina nu gjorda uttalanden.

Klagandens yrkande om lagfartsärendets återförvisning till inskrivningsdomaren kan icke föranleda någon min åtgärd. Det torde emellertid vara vederbörande obetaget att hos inskrivningsdomaren ånyo ansöka om lagfart å fånget.

Med denna skrivelse, varav avskrift tillställdes Fredholm, var ärendet av mig slutbehandlat.

21. Fråga huruvida efter det dom å hemskillnad vunnit laga kraft domstol äger meddela förbud för makarna vid vite att besöka varandra

Vid inspektion av Stockholms rådhusrätts tjuguförsta avdelning i maj månad 1956 iakttog tjänstförrättande justitieombudsmannen Lundvik, att rådhusrätten i ett fall—sedan genom lagakraftvunnen dom dömts till hemskillnad mellan makar — i särskilt mål, T 15/1956, efter yrkande av mannen, meddelat makarna förbud vid vite av en månads fängelse att besöka varandra. Vid målets avgörande hade rådhusrätten bestått av rådmannen N. H. V. Nilsson.

Sedan JO under hänvisning till innehållet i 15 kap. 12 § giftermålsbalken ifrågasatt rådhusrättens befogenhet att meddela sådant vitesförbud i fallet, åberopade Nilsson ett uttalande i Georg Stjernstedts arbete *Våra äktenskapslagar*. Där anføres (s. 287), att lagens mening givetvis är att vitesförbud enligt 15 kap. 12 § giftermålsbalken skall meddelas i hemskillnadsdomen och alltså icke först, då denna dom vunnit laga kraft. Men intet torde hindra, heter det vidare, att make, som exempelvis ej före hemskillnadsdomen trott dylikt förbud vara behövt men sedermera under hemskillnaden finner, att han därutinnan misstagit sig, i särskild rättegång yrkar vitesförbud och att domstolen då meddelar sådant förbud.

Nilsson uppgav tillika, att något liknande fall såvitt bekant icke tidigare förekommit vid rådhusrätten.

I ett därefter infordrat yttrande anförde Nilsson, att han utgått från att lagstiftaren överhuvudtaget icke tänkt på frågan, huruvida besöksförbud borde kunna meddelas, sedan det dömts till hemskillnad. Nilsson hade vidare varit av den uppfattningen, att några sakliga skäl icke kunde anföras mot att så borde kunna ske. Tvärtom hade Nilsson ansett det synnerligen otillfredsställande, om domstol i fall, där det från början icke förelegat något behov av besöksförbud men efteråt inträffat förhållanden, som i hög grad påkallade ett dylikt, skulle vägra att till prövning upptaga en ansökan därom.

Vid avgörande av ärendet gjorde tjänstförrättande justitieombudsmannen Lundvik följande uttalanden.

I 15 kap. 11 § giftermålsbalken stadgas, att rätten i mål om återgång av äktenskap, hemskillnad eller äktenskapsskillnad äger, på yrkande av endera maken, för tiden intill dess laga kraft ägande dom föreligga förbjuda makarna vid vite av fängelse eller böter att besöka varandra.

Enligt 12 § i samma kapitel må, på makes yrkande, dylikt vitesförbud meddelas, då till hemskillnad dömes, att gälla för tid som provas skälig.

Bestämmelserna om vitesförbud — som överförts till giftermålsbalken från 1915 års lag om äktenskaps ingående och upplösning — tillkom på initiativ av lagutskottet vid 1915 års riksdag. I äldre giftermålsbalken fanns en motsvarande bestämmelse i 14 kap. 1 §, som medgav rätten att vid skillnad till säng och säte förbjuda makarna vid vite av fängelse att besöka varandra. Stadgandet synes ha tolkats så, att vitesförbud endast ifrågakom i samband med dom å sådan skillnad (jfr Winroth, Svensk Civilrätt I s. 118). Propositionen till 1915 års riksdag med förslag till lagstiftning om äktenskaps ingående och upplösning m. m. innehöll icke något stadgande om vitesförbud. Lagutskottet framhöll, att man vid utformandet av propositionen tydligen hade ansett, att strafflagens regler om hemfridsbrott här vore tillfyllest och att fastställande på förhand av ett vite av fängelse ej väl överensstämde med reglerna om straffmätning. Erfarenheten från tillämpningen av då gällande bestämmelser om skillnad till säng och säte syntes emellertid ådagalägga, huru nödvändigt det stundom vore att med tillhjälp av dylikt vite avskräcka den ene maken från övergrepp emot den andre.

De sålunda tillkomna stadgandena giva intet stöd för att vitesförbud skulle kunna meddelas i andra fall än dem, som uttryckligen nämnas, nämligen dels, interimistiskt, i mål om återgång av äktenskap, hemskillnad eller äktenskapsskillnad och dels i dom å hemskillnad. Förarbetena tala ej heller för att en vidsträcktare tillämpning skulle vara medgiven.

Såsom Nilsson framhållit kunna skäl anföras för att möjlighet borde finnas att meddela vitesförbud även i andra situationer än dem som avses i lagrummen. Det förtjänar att här nämnas, att advokaten Sigrid Beckman i sin den 9 oktober 1951 på offentligt uppdrag avgivna rapport från det praktiska rättslivet angående giftermålsbalkens tillämpning och behovet av ändringar däri framfört bland annat det önskemålet, att vitesförbud skall få meddelas även i dom å äktenskapsskillnad och i en efter hemskillnads- respektive äktenskapsskillnadsdomen följande rättegång om vårdnad eller underhåll (s. 73).

Den omständigheten att behov må föreligga av ökade möjligheter att stadga vitesförbud medför emellertid icke, att det därför skulle vara tillåtet att gå utöver gällande lags ordalydelse. Som en allmän grundsats gäller nämligen, att vite icke må åläggas utan uttryckligt stöd i lag eller författning (jfr Fahlbeck, Förvaltningsrättsliga studier s. 33 och där angiven litteratur). Om detta gäller redan viten i allmänhet, där påföljden består i skyldighet att utgiva en summa penningar, måste det än mer gälla ålägganden eller förbud vid äventyr av frihetsstraff.

Önskemålet om en vidgning av möjligheterna att stadga vitesförbud för makar torde därför icke kunna tillgodoses annorledes än genom lagändring.

Frågan härom har väckts genom advokaten Beckmans rapport och torde komma att upptagas vid den allmänna översyn av giftermålsbalken, vartill förarbeten pågå inom justitiedepartementet. Med lagens nuvarande lydelse måste den rättstillämpning, som kommit till uttryck i rådhusrättens dom, enligt min mening anses felaktig.

Med detta uttalande var ärendet av JO slutbehandlat.

22. Förfarandet vid anteckning i kyrkobok när tvekan uppkommer om identiteten av den person anteckningen avser

Genom utslag den 23 november 1943 fastställde Stranda tingslags häradsrätt, att åkeriarbetaren Erik Vilhelm Artur Wistrand i Forshult vore fader till Karin Ottossons den 6 maj 1943 utom äktenskap födda dotter Britt Karin Margareta, samt förpliktade Wistrand att utgiva underhållsbidrag.

Sedan vederbörande barnavårdsman till kyrkoherden Carl Magnusson såsom kyrkobokförare i Döderhults kyrkobokföringsdistrikt anmält detta för anteckning i kyrkoboken om fastställandet av faderskapet, fann Magnusson att dylik anteckning icke kunde ske, eftersom någon person vid namn Wistrand icke var kyrkobokförd å angiven fastighet vid tiden för utslaget. Däremot fanns där en person med samma förnamn och tillnamnet Augustsson, född den 5 oktober 1909 och således jämnårig med Wistrand, vilken enligt anteckning i häradsrättens dombok vid tiden för utslaget var 34 år gammal. Augustsson antog sedermera med vederbörligt tillstånd släktnamnet Vistemärk.

Med förmälan att Vistemärk, vilken också erlagt underhållsbidrag enligt utslaget, syntes vara identisk med Wistrand, framhöll Magnusson i en den 19 januari 1956 hit inkommen skrivelse, att det borde åligga vederbörande domstol att tillse, att i ett dylikt fall utredning skedde angående identiteten, varjämte Magnusson anhöll om uttalande huru i saken skulle förfaras.

I infordrat yttrande anförde nuvarande häradshövdingen i Norra Møre och Stranda domsaga Klas Nilsson: Stämningens ansökningen hade enligt därå tecknat bevis mottagits av "Wistrand". Vid rättens förhandling i målet hade båda parterna inställt sig personligen. Det hade i domboken för tinget antecknats, att tre nämndemän från Döderhults socken tjänstgjort i rätten ifrågavarande dag. Det framginge ej av domboken, att det hos häradsrätten funnits någon tvekan om svarandens identitet. Han hade i domboken kallats Wistrand. För de rättens ledamöter, som känt honom, syntes han ha hetat Wistrand. Såvitt domboken visade hade något åldersbetyg beträffande sva-

randen icke inlämnats i målet. Enligt Nilssons erfarenhet vore det mycket ovanligt, att åldersbetyg angående svarande i faderskapsmål företeddes för domstolen. Det syntes Nilsson, som om det beträffande frågan om svarandens identitet icke förekommit något förbiseende från rättens sida. Det förefölle därför tvivelaktigt, om — för den händelse svaranden i utslaget angivits med oriktigt namn — ett rättelseförfarande enligt 17 kap. 15 § rättegångsbalken skulle kunna komma till användning.

Vidare avgav statistiska centralbyrån utlåtande i ärendet och anförde däri till en början: Enligt grunderna för 1901 års förordning angående antagande av släktnamn syntes det endast vara det i kyrkobok införda namnet som gällde som det legala (se Eberstein: Förslag till lag om släktnamn, s. 25). Det förekomme att andra namn användes, och det föreläge i allmänhet ej möjlighet att inskrida däremot med rättsliga åtgärder. Principen kunde emellertid hävdas åtminstone på det sättet, att statsmyndigheterna i sina expeditioner konsekvent använde det namn som antecknats i kyrkoböckerna. Så skedde inom folkbokföringen och inom förvaltningsområden, där registreringen grundade sig på folkbokföringen, t. ex. i inkomst- och debiteringslängder, debetsedlar, sjukförsäkringsbesked och röstlängder. Det kunde ifrågasättas om ej samma regel borde tillämpas av domstolarna. Åtminstone borde det tillses, att i dom eller beslut, som skulle föranleda anteckning i kyrkobok, parten namngäves på samma sätt som i kyrkoboken.

Vidare anförde centralbyrån: Enligt 5 § 1 kyrkobokföringskungörelsen den 30 december 1946 (nr 801) gällde, att vid inskrivning i kyrkobok skulle iakttagas, att de förhållanden, varom anteckning gjordes, skulle, där de ej såsom grundade på pastors ämbetsåtgärder av denne vitsordades, vara styrkta genom församlingens egna kyrkoböcker eller genom behöriga uppgifter och intyg av vederbörande. Behörig uppgift om att faderskap fastställts genom handling, som upprättats i föreskriven form, eller genom dom, som vunnit laga kraft, vore en anmälan av barnavårdsmannen enligt 6 § kungörelsen den 28 april 1950 om barnavårdsmans verksamhet och tillsynen därå. Skulle det befinnas att i handling, upprättad i föreskriven form, varigenom faderskap fastställts, fadern tecknat sig med ett namn som ej återfunnes i kyrkoböckerna, och uppstode det på grund därav svårighet att göra anteckning i kyrkobok om faderskapet, syntes det vara barnavårdsmannen som hade att verkställa den erforderliga utredningen. Detsamma syntes få anses gälla, om motsvarande situation uppstode sedan faderskap fastställts genom dom. Barnavårdsmannen vore därvid berättigad till bistånd av barnavårdsnämnden och till biträde av polismyndighet för den underhållsskyldiges efterforskande eller hörande. Till utredningen kunde höra, att barnavårdsmannen påkallade rättelse av dom, om sådan åtgärd erfordrades och kunde vidtagas.

Häradsrätten hade — fortsatte centralbyrån — i sitt utslag givit sva-

randen samma namn som i stämningen utan att efterforska hans namn enligt kyrkoböckerna. Detta syntes vara i överensstämmelse med en praxis som förekomme även vid andra domstolar. Mot ett sådant förfarande kunde invändningar göras ur den principiella synpunkt som inledningsvis framställdts härovan, men förfarandet syntes ej kunna rubriceras som skrivfel eller annat dylikt förbiseende. Det syntes därför tvivelaktigt om förutsättningar för rättelse av utslaget enligt 17 kap. 15 § rättegångsbalken vore förhanden. I det aktuella fallet föreläge emellertid sådana upplysningar, att det kunde ifrågasättas, om någon ytterligare utredning erfordrades för att det genom häradsrättens utslag fastställda faderskapet skulle kunna antecknas i kyrkobok. Enligt vad som upplysts hade Augustsson varit kyrkobokförd å angiven fastighet; och å fastigheten syntes icke ha varit kyrkobokförd någon som i stället kunde ha åsyftats i utslaget. Uppgifterna om åldern överensstämde, likaså förnamnen, och det syntes vara känt, att Augustsson använt namnet Wistrand innan han antagit släktnamnet Vistemark. Det vore slutligen upplyst, att han erlagt underhållsbidrag för barnet. Någon rimlig anledning till tvekan om identiteten syntes icke föreligga.

Centralbyrån ansåg därför, att barnavårdsmannen borde kunna till kyrkobokföringen anmäla, att "Wistrand" genom häradsrättens utslag fastställdts vara fader till barnet och att "Wistrand" vore samma person som Vistemark. Därmed förelåg — enligt centralbyrån — behörig uppgift för anteckning i kyrkobok om faderskapet.

I en till Magnusson avlåten skrivelse anförde jag följande.

Såsom statistiska centralbyrån uttalat bör part i dom eller beslut principiellt namngivas på samma sätt som i kyrkoböckerna. Detta är givetvis av särskild betydelse beträffande sådana domar och beslut, vilka skola föranleda anteckning i kyrkoböckerna. Någon skyldighet för domstol att i mål om fastställande av faderskap tillse, att åldersbetyg ingives rörande den påstådde fadern finnes emellertid icke föreskriven. Detta torde dock endast i sällsynta undantagsfall medföra någon olägenhet. Tillräckliga skäl synas mig därför icke föreligga att föreslå införande av föreskrift, varigenom dylik skyldighet ålägges domstol.

Svaranden i det faderskapsmål, varom i ärendet är fråga, har i häradsrättens dombok angivits med det namn, som han vid ifrågavarande tid själv använt och under vilket han då varit känd. Sättet för svarandens namngivande i domboken kan därför knappast anses innebära sådan uppenbar oriktighet, som med stöd av bestämmelserna i 17 kap. 15 § rättegångsbalken kan genom särskilt beslut av häradsrätten rättas.

Centralbyrån har i sitt utlåtande angivit huru man skall förfara, om vid verkställighet av föreskriven anteckning i kyrkoböckerna tvekan uppkom-

mer om identiteten. Såsom centralbyrån framhållit synes emellertid i förevarande fall saknas anledning betvivla, att Vistemark är identisk med svaranden i faderskapsmålet. Hinder bör därför — åtminstone efter Vistemarks hörande — icke möta mot att verkställa den begärda anteckningen i kyrkoböckerna.

Härmed syntes syftet med Magnussons framställning — att vinna upplysning huru i berörda fall skulle förfaras — ha vunnits. Jag fann därför framställningen icke föranleda någon min vidare åtgärd.

23. Censurering av artiklar i tidning, som anskaffats för häktad medan denne förvarades å sinnessjukavdelning vid fångvården

I en den 8 augusti 1956 hit inkommen skrift anförde häktade Karl Erik A. — med förmålan att han för det dåvarande vore för undersökning intagen å sinnessjukavdelningen vid fångvårdsanstalten å Långholmen — klagomål mot t. f. överläkaren vid avdelningen Karl-Erik Törnqvist för det denne den 3 augusti 1956 låtit censurera vissa artiklar i en av klaganden efter vederbörligt tillstånd för egna medel inköpt tidning.

I anledning av klagoskriften inkom Törnqvist med begärda upplysningar. Törnqvist uppgav bland annat följande.

Censureringen hade avsett vissa tidningsartiklar angående en för broderdråp m. m. åtalad person. Artiklarna hade innehållit vissa uppgifter om dennes familj och personliga förhållanden i övrigt, vilka icke tidigare redovisats i press eller radio, samt fotografier. Av omständigheterna hade framgått, att vederbörande skulle komma att intagas å avdelningen för sinnesundersökning. Så hade även numera skett. — Det hade vid tidigare tillfällen förekommit, att å avdelningen intagna personer sparat tidningsurklipp beträffande sedermera intagna personer samt förevisat och kommenterat dessa inför vederbörande. Därigenom hade dessa förorsakats onödigt lidande, varjämte irriterad stämning uppkommit å avdelningen. Med hänsyn därtill hade man ansett det vara ur medicinsk synpunkt olämpligt att låta bland andra klaganden erhålla del av de tidningsartiklar varom nu vore fråga. — Censureringen hade skett medelst valsar, som varit bestrukna med trycksvärta. Annan apparatur för ändamålet saknades å avdelningen. Medel för anskaffande därav funnes icke.

Fångvårdsdirektören Gunnar Rudstedt förklarade sig icke ha något att tillägga i ärendet utöver vad Törnqvist anfört.

Enligt 19 § 23. förordningen den 16 februari 1864 om nya strafflagens införande och vad i avseende därå iakttagas skall äger häktad — därest han vill och kan — påkosta sig bättre underhåll eller större bekvämlighet än i häktet allmänneligen bestås, under förutsättning bland annat att ordningen inom häktet icke därigenom störes. Jämlikt 1 § kungörelsen den 21 juni 1946 med vissa bestämmelser angående häktad är häktad person, med iakttagande bland annat av nyssnämnda stadgande, underkastad de inskränkningar i friheten, vilka äro påkallade med hänsyn till ordning och säkerhet inom anstalten. Den klandrade censureringen måste, med hänsyn till vad som upplysts angående syftet med densamma, anses utgöra sådan nödvändig inskränkning i friheten som är påkallad för bevarande av ordningen inom anstalten genom att förekomma onödig irritation mellan de intagna. Jag fann på grund därav vid prövning av ärendet klagomålen icke föranleda någon min vidare åtgärd.

24. Missledande avfattning av skrivelser angående inrättande av allmänt skyddsrum

Av handlingarna i ett härstädes — med anledning av justitieombudsmannen Rudewalls iakttagelser vid inspektion av länsstyrelsen i Väster-norrlands län den 24 och den 25 mars 1955 — upptaget ärende inhämtas följande.

I skrivelse till länsstyrelsen den 10 januari 1951 anförde civilförvarsstyrelsen bland annat: Sedan infortrade utredningar rörande förutsättningarna att i vissa större orter anlägga fullträffsäkra offentliga skyddsrum sammanställts inom styrelsen, hade en fördelning av beräknade byggmöjligheter under år 1951 kunnat äga rum de olika orterna emellan. Inom Väster-norrlands län hade därvid för Sundsvalls stad ett skyddsrum, upptagande en golvyta av 1 250 kvadratmeter, beräknats kunna komma i fråga för påbörjande under år 1951. Civilförvarsstyrelsen finge i anledning av vad sålunda förekommit hemställa, att länsstyrelsen anmodade staden att skyndsamt låta projektera denna anläggning. Det vore av vikt, att projekteringen bedrevs i sådan takt, att anläggningsarbetet om möjligt kunde påbörjas under första kvartalet 1951. Statsbidrag för anläggningen kunde påräknas enligt gällande bestämmelser.

Med anledning av civilförvarsstyrelsens hemställan anmodade länsstyrelsen i skrivelse till Sundsvalls stadsfullmäktige den 8 februari 1951 staden att skyndsamt låta projektera den ifrågavarande skyddsrumsanläggningen.

Staden lät därefter upprätta ritningar över skyddsrummet.

I skrivelse till länsstyrelsen den 14 mars 1953 anförde civilförvarsstyrelsen i huvudsak följande: Kungl. Maj:t hade bemyndigat arbetsmarknadsstyrelsen att för bidrag till arbeten, avseende bland annat skyddsrum, taga

i anspråk högst 1 000 000 kronor av medel, avsedda att möta uppkommen arbetslöshet. Civilförvarsstyrelsen hade vid en i socialdepartementet hållen överläggning angående planering av sysselsättningsobjekt på något längre sikt erhållit i uppdrag att framskapa en sysselsättningsreserv av fullträffsäkra skyddsrumsanläggningar för en arbetsstyrka på omkring 1 000 man, vilket innebure, att ett flertal anläggningar i en av styrelsen uppgjord byggnadsplan nu måste planläggas och projekteras. Inom Västernorrlands län vore sålunda bland andra det i skrivelsen den 10 januari 1951 avsedda skyddsrummet i Sundsvall aktuellt. Civilförvarsstyrelsen hemställde därför, att länsstyrelsen ville anmoda staden att, där så ej redan skett, igångsätta projektering av nämnda anläggning i sådan takt att arbetet med utbyggnad av första byggnadsetappen, om så skulle visa sig erforderligt, kunde påbörjas före utgången av tredje kvartalet 1953. Statsbidrag till kostnaderna för projekteringsarbetet komme att utgå efter de grunder, som gällde för statsbidrag till allmänna skyddsrum.

Med anledning av civilförvarsstyrelsens sistnämnda skrivelse avlät länsstyrelsen den 30 mars 1953 en skrivelse till drätselkammaren i Sundsvall, däri länsstyrelsen — med översändande av avskrift av civilförvarsstyrelsens skrivelse — uttalade, att länsstyrelsen finge anmoda staden att, därest så ej redan tidigare skett, igångsätta projektering av skyddsrummet på sätt civilförvarsstyrelsen angivit.

Sedan civilförvarsnämnden i Sundsvall härefter gjort ytterligare undersökningar och till länsstyrelsen översänt uppgjorda ritningar jämte kostnadsberäkning beträffande skyddsrummet samt dessa handlingar överlämnats till civilförvarsstyrelsen, meddelade sistnämnda myndighet i skrivelse till länsstyrelsen den 13 maj 1954, att ritningarna, med hänsyn bland annat till att skyddsrummet syntes böra anordnas å annan plats än som ursprungligen åsyftats, icke längre kunde ligga till grund för fortsatt planläggning. Civilförvarsstyrelsen hemställde därför, att nya ritningar och ny kostnadsberäkning upprättades.

Under hänvisning till vad civilförvarsstyrelsen sålunda anfört uttalade länsstyrelsen i skrivelse till Sundsvalls stadsfullmäktige den 17 maj 1954, att länsstyrelsen finge anmoda staden att skyndsamt låta uppgöra nya ritningar och ny kostnadsberäkning för skyddsrumsanläggningen.

Nytt ritningsförslag med kostnadsberäkning uppgjordes därefter och översändes den 3 november 1954 till civilförvarsstyrelsen.

På fråga huruvida Kungl. Maj:t beslutat, att sådant skyddsrum, som avses i 22 § andra stycket civilförvarslagen i dess lydelse enligt lag den 1 juni 1951, skulle byggas i Sundsvall, upplystes vid inspektionen, att så icke var förhållandet. Tillika upplystes, att det i skrivelserna avsedda skyddsrummet icke fanns intaget i organisationsplanen för Sundsvalls civilförvarsområde.

Vid inspektionstillfället anförde därefter JO: Avsikten med civilförvars-

styrelsens skrivelse den 10 januari 1951 syntes ha varit, att länsstyrelsen snarast möjligt skulle söka framskapa projekteringsplaner för ett fullträffsäkert allmänt skyddsrum, till vars anläggande man inom civilförsvarsstyrelsen, i den dåvarande situationen, beräknade att medel av Kungl. Maj:t skulle komma att under året anvisas. Intill dess sådana medel anvisats samt skyddsrummet genom beslut av länsstyrelsen efter stadens hörande intagits i organisationsplanen hade emellertid skyldighet att anordna skyddsrummet icke förelegat för staden, som följaktligen icke heller lagligen kunnat av länsstyrelsen åläggas att verkställa projektering av det samma. Den genom civilförsvarsstyrelsens berörda skrivelse aktualiserade frågan om projektering genom stadens försorg av skyddsrummet i Sundsvall hade sålunda varit helt beroende av huruvida staden för att främja ett allmänt beredskapsintresse velat frivilligt påtaga sig denna uppgift. Länsstyrelsens skrivelse till stadsfullmäktige den 8 februari 1951, vari staden anmodats att låta projektera skyddsrummet, syntes därför ha varit ägnad att missleda staden i fråga om dess skyldigheter i ärendet.

JO fortsatte: Civilförsvarsstyrelsens skrivelse den 14 mars 1953 hade föranletts av det i skrivelsen omförmälda, styrelsen givna uppdraget att framskapa en reserv av skyddsrumbyggen för sysselsättning i arbetslöshetsbekämpande syfte. Det hade således här icke varit fråga om fullgörande av någon staden enligt civilförsvarsförfattningarna åvilande skyldighet utan endast fråga om att lämna staden tillfälle att i eget intresse underlätta möjligheten att erhålla arbetstillfällen vid period av arbetsbrist, varvid enligt beslut av Kungl. Maj:t visst statsbidrag för kostnaderna kunde utgå. Länsstyrelsens skrivelse till drätselkammaren den 30 mars 1953 med anmodan att igångsätta projektering av skyddsrummet i Sundsvall liksom dess skrivelse till stadsfullmäktige den 17 maj 1954 med anmodan att uppgöra nya ritningar syntes emellertid ha kunnat bibringa staden den uppfattningen att projekteringsarbetet utgjorde en stadens skyldighet, vid vilket förhållande stadens ställningstagande till de uppkomna frågorna icke kommit att träffas efter de överväganden, som rätteligen skolat ske.

Med överlämnande av inspektionsprotokollet i hithörande delar anhöll JO, att stadsfullmäktige i Sundsvall ville inkomma med yttrande. Efter uppdrag av fullmäktige avgav därefter drätselkammaren yttrande i ärendet.

I sitt yttrande anförde drätselkammaren: Under hela den tid ärendet varit föremål för behandling hade drätselkammaren hyst den bestämda uppfattningen att projekteringen av skyddsrummet ifråga utgjort en stadens skyldighet. Om icke kammaren genom länsstyrelsens anmaningar erhållit sådan uppfattning, torde projekteringsarbetet icke ha kommit till utförande. Drätselkammaren ansåge därför, att staden måste vara berättigad att erhålla vederbörligt statsbidrag för de kostnader, 3 030 kronor, projekteringsarbetet åsamkat staden.

I infortrat yttrande anförde därefter länsstyrelsen bland annat följande: Sundsvall med omnejd vore ett ytterst betydelsefullt område för mellersta Norrland ur såväl försvars- som folkförsörjningssynpunkt, och länsstyrelsen hade bedömt det angeläget, att det projekterade befolkningskyddsrummet komme till utförande. Stadens representanter hade också vid olika samråd i ärendet visat sig intresserade av förslaget. Alla fakta tillsamman tagna och den forcerade arbetstakt, som ständigt rådde, utgjorde förklaringen till att länsstyrelsen förbisett, att "anmoda" icke varit ett adekvat uttryck med hänsyn till att någon laglig skyldighet för staden att bygga skyddsrummet ännu icke fastslagits och till att länsstyrelsen utan närmare kritisk granskning av civilförsvarsstyrelsens formulering använt samma uttryckssätt som det centrala verket vid uppmaningen till Sundsvalls stad att projektera skyddsrumsanläggningen.

Här må återgivas civilförsvarsstyrelsens yttrande i ett annat härstädes upptaget ärende, avseende jämväl det förhållandet att en länsstyrelse — i anledning av en från civilförsvarsstyrelsen erhållen skrivelse, som i tillämpliga delar var av samma lydelse som den till länsstyrelsen i Västernorrlands län avlåtna skrivelsen av den 14 mars 1953 — anmodat en stad att projektera visst befolkningskyddsrum.

I detta yttrande anförde civilförsvarsstyrelsen bland annat: Styrelsen vore fullt medveten om att det icke kunde bli fråga om att ålägga en kommun enligt civilförsvarslagen att verkställa projektering av fullträffsäkert befolkningskyddsrum å ort, varest Kungl. Maj:t icke fastställt visst upptagningsområde. Det hade icke heller varit styrelsens mening, att staden skulle uppfatta ifrågavarande skrivelse som om denna projektering kunde framtvingas. Avsikten hade endast varit att lämna staden tillfälle att i eget intresse underlätta möjligheten att erhålla arbetstillfällen vid en period av arbetsbrist. Styrelsen medgäve emellertid, att skrivelsen erhållit en mindre lycklig avfattning, och beklagade, att stiliseringen icke skett med större omsorg utan kunnat giva anledning till en tolkning, som icke överensstämde med styrelsens intentioner.

Genom beslut den 23 oktober 1956 beviljade civilförsvarsstyrelsen Sundsvalls stad statsbidrag med två tredjedelar av stadens kostnader för projekteringsarbetet.

I en till länsstyrelsen i Västernorrlands län den 17 november 1956 avlåten skrivelse anförde tjänstförrättande justitieombudsmannen Lundvik därefter följande.

Enligt 10 § civilförsvarslagen skola de grundläggande bestämmelserna rörande civilförsvarets omfattning och beskaffenhet inom varje civilförsvarsområde upptagas i en organisationsplan. Sådan plan fastställas av länsstyrelsen, efter det vederbörande kommuns fullmäktige erhållit tillfälle yttra sig. I organisationsplanen skall enligt 22 § bland annat bestämmas den omfattning, vari allmänna skyddsrum skola finnas.

Med allmänt skyddsrum avsågs enligt 22 § civilförsvarslagen i dess före den 1 juli 1951 gällande lydelse sådant skyddsrum, som anordnades för det allmänna civilförsvarets personal och verksamhet eller för trafikanter å allmän plats. Enligt lag den 1 juni 1951, som trädde i kraft den 1 juli samma år, infördes i civilförsvarslagen en ny typ av allmänna skyddsrum, nämligen skyddsrum avsedda för hela civilbefolkningen inom särskilda större upptagningsområden. I 22 § andra stycket i dess lydelse enligt lagen den 1 juni 1951 stadgas härom, att Kungl. Maj:t äger föreskriva, att i viss ort eller del därav skola anordnas skyddsrum, varom sist sagts. Sådant skyddsrum skall enligt 23 § — i motsats till vad i princip är fallet beträffande övriga allmänna skyddsrum — vara fullträffsäkert.

Det åligger kommun enligt 45 § 1 mom. civilförsvarslagen, bland annat, att i enlighet med gällande organisationsplan inrätta och utrusta allmänna skyddsrum. För kostnad, som kommun fått vidkännas på grund härav, äger kommunen enligt 47 § erhålla statsbidrag med i regel två tredjedelar av kostnadens belopp.

Brister kommun i sin skyldighet att inrätta och utrusta allmänt skyddsrum, äger länsstyrelsen enligt 88 § civilförsvarslagen förelägga lämpligt vite.

Av handlingarna i förevarande ärende framgår, att länsstyrelsen i Väster-norrlands län i skrivelser den 8 februari 1951, den 30 mars 1953 och den 17 maj 1954 "anmodat" Sundsvalls stad att verkställa projektering av ett fullträffsäkert allmänt skyddsrum i staden. Detta skyddsrum har icke funnits intaget i organisationsplanen för civilförsvarsområdet, och Kungl. Maj:t har icke heller föreskrivit att skyddsrum av sådan typ överhuvudtaget skulle anordnas i Sundsvall. Skyldighet för staden att inrätta nämnda skyddsrum har därför, såsom i ärendet också vitsordats, icke förelegat.

Ordet "anmoda" begagnas ofta av myndighet, när det gäller att mot någon rikta anspråk, som denne är lagligen pliktig att uppfylla och som i förekommande fall kan av myndigheten tvångsvis genomdrivas. I överensstämmelse härmed torde detta ord, använt av en med maktbefogenhet utrustad myndighet, i allmänhet uppfattas såsom syftande på en skyldighet för mottagaren att efterkomma anmaningen. Föreligger icke sådan skyldighet, utan avser myndigheten med sin hänvändelse allenast att t. ex. anhålla om bistånd i visst hänseende eller att föreslå en åtgärd, som anses ligga i vederbörandes eget intresse, skall det givetvis av skrivelsens avfattning tydligt framgå, att fråga är om ett helt frivilligt åtagande. Detta är så mycket mera angeläget som det ofta är svårt för den, till vilken en myndig-

het riktar sig, att på egen hand bedöma sina rättigheter och skyldigheter i en viss situation.

I enlighet med det nu anförda finner jag, i likhet med vad JO vid inspektionstillfället uttalat, att det av länsstyrelsen begagnade ordvalet i skrivelserna till Sundsvalls stad varit ägnat att bibringa staden den oriktiga uppfattningen att staden vore skyldig utföra projekteringsarbetet. Såsom av drätselkammarens yttrande framgår har kammaren också bibragts en sådan uppfattning. I annat fall torde, enligt vad i yttrandet framhållits, projekteringsarbetet icke ha kommit till utförande.

Den omständigheten att länsstyrelsens hänvändelser till staden tillkommit efter hemställan av civilförvarsstyrelsen — som i sina båda första skrivelser till länsstyrelsen begagnat det av länsstyrelsen sedermera använda, missledande ordvalet — har icke fritagit länsstyrelsen från skyldigheten att på eget ansvar pröva vad som i anledning av skrivelserna borde åtgöras. Länsstyrelserna ha visserligen enligt 10 § civilförvarskungörelsen att vid utövandet av ledningen av civilförsvaret — vari ingår, bland annat, att tillse att kommuner fullgöra sina skyldigheter beträffande civilförsvaret i enlighet med verkställd planläggning — ställa sig till efterrättelse de föreskrifter, som civilförvarsstyrelsen meddelar. Om någon sådan föreskrift har det emellertid här uppenbarligen icke kunnat vara fråga, och civilförvarsstyrelsens framställningar till länsstyrelsen i Västernorrlands län ha icke heller givits formen av föreskrift. Det förhållandet att en myndighet i vissa hänseenden kan vara pliktig efterkomma direktiv från annat organ får under inga omständigheter medföra, att myndigheten i sin tjänsteutövning, särskilt när det gäller frågor som beröra enskild rätt, även i övrigt intar en osjälvständig ställning i förhållande till det andra organet.

Ehuru, såsom ovan angivits, länsstyrelsens skrivelser till staden givits en avfattning, som icke kan anses godtagbar, har jag, med hänsyn till att staden numera beviljats statsbidrag för projekteringskostnaden och i betraktande jämväl av omständigheterna i övrigt, funnit mig kunna låta bero vid mina nu gjorda uttalanden.

I det härovan omförmälda ärendet, däri civilförvarsstyrelsen avgivit yttrande, avlät tjänstförrättande justitieombudsmannen Lundvik en skrivelse till civilförvarsstyrelsen, däri han — med anledning av avfattningen av civilförvarsstyrelsens framställning till vederbörande länsstyrelse — underströk angelägenheten av att civilförvarsstyrelsen, då styrelsen ansåge sig bära hos underlydande myndighet framföra önskemål om viss åtgärd, icke blott klart angåve hänvändelsens karaktär utan även i övrigt gäve skrivelsen en avfattning, som icke kunde verka missledande.

25. Fråga om giltigheten av verkställd medling enligt 14 kap. giftermålsbalken

Vid en av tjänstförrättande justitieombudsmannen Lundvik den 18 juli 1956 förrättad inspektion av Villands domsagas häradsrätt uppmärksammade JO följande.

I en den 24 februari 1956 till häradsrätten inkommen stämningsansökan anförde traktorskötaren Lennart Nilsson: Den 15 december 1954 hade häradsrätten efter gemensam ansökan dömt till hemskillnad mellan honom och hans hustru. I början av september 1955 hade makarna återupptagit sammanlevnaden. Den 8 november 1955 hade emellertid hustrun lämnat hemmet. Lennart Nilsson yrkade nu, att häradsrätten måtte döma till hemskillnad mellan makarna jämlikt 11 kap. 2 § andra stycket giftermålsbalken.

Vid huvudförhandling i målet den 9 mars 1956 medgav hustrun yrkandet. I dom påföljande dag dömde häradsrätten till hemskillnad mellan makarna enligt 11 kap. 1 § giftermålsbalken. Medling hade verkställts den 9 december 1954. — För handläggningen av målet var häradshövdingen Å. Braunstein ansvarig.

Vid inspektionstillfället anmärkte JO, att häradsrätten icke bort på nämnda medling döma till hemskillnad.

I därefter infordrat yttrande framhöll Braunstein, att han icke kunde erinra sig de närmare omständigheterna i fallet, samt anförde vidare följande: Åsikten att häradsrätten icke bort på den företagna medlingen döma till hemskillnad syntes grunda sig därpå, att medlingen ägt rum så lång tid som mera än ett år före målets behandling vid häradsrätten. Giftermålsbalken innehölle emellertid icke någon bestämmelse, varigenom giltigheten av företagen medling inskränktes till att avse viss tid. Ej heller förelåge — såvitt Braunstein kunnat finna — i lagens förarbeten, i de mera allmänt begagnade lagkommentarerna eller i rättsfallssamlingarna något uttalande av angiven innebörd. Att icke varje medling, oberoende av när den företagits, borde vinna beaktande förefölle Braunstein emellertid uppenbart; men huru därvidlag gränsen mellan godtagbara medlingar och andra borde dragas, kunde givetvis vara föremål för tvekan. Det förtjänade framhållas, att i förevarande fall den prästman, som utfärdat prästbevis, vari uppgiften om medlingen intagits, tydligen ansett denna alltjämt vara giltig vid tiden för bevisets tillkomst.

Vid ärendets avgörande gjorde tjänstförrättande justitieombudsmannen Lundvik följande i skrivelse till Braunstein upptagna uttalanden.

Efter vad i 15 kap. 7 och 8 §§ giftermålsbalken stadgas må mål om hemskillnad — utom i visst i 8 § angivet fall som här dock saknar betydelse — icke upptagas till prövning, såframt det ej visas att medling ägt rum mellan makarna.

Någon bestämmelse, som inskränker giltigheten av verkställd medling till viss tid, finnes — såsom Braunstein framhållit — icke. I sakens natur ligger emellertid, att en medling icke kan i förevarande sammanhang godtagas, om den ägt rum alltför lång tid före målets anhängiggörande. Det syfte, som uppbär kravet på att medling skall ha skett, är nämligen att skapa säkerhet för att hemskillnad icke kommer till stånd annat än då makarna efter allvarligt och moget övervägande funnit sig icke kunna med fördel fortsätta sammanlevnaden. Då möjligheterna att genom medling åstadkomma förlikning mellan makar givetvis kunna förändras från tid till annan, blir det angivna syftet icke behörigen tillgodosett, om rätten i hemskillnadsmål godtager medling, som skett avsevärd tid före målets anhängiggörande.

Med hänsyn till att förhållandena kunna skifta från fall till fall är det vanskligt att ange någon längsta tid, under vilken verkställd medling skall anses behålla sin giltighet. Den tid, något mer än ett år två månader, som i förevarande fall förflutit mellan medlingen och målets anhängiggörande, är dock enligt min mening längre än vad som kan anses försvarligt. Härtill kommer att efter medlingen åtskilliga nya omständigheter tillkommit, som måste anses ha förtagit verkan därav. Sedan häradsrätten kort tid efter det medling den 9 december 1954 ägt rum dömt till hemskillnad mellan makarna, återupptogo sålunda dessa i början av september 1955 sammanlevnaden och sammanbodde till den 8 november samma år, då hustrun lämnade hemmet. Under dessa förhållanden finner jag, att Braunstein förfarit felaktigt genom att i det nya hemskillnadsmål, som anhängiggjordes den 24 februari 1956, godtaga den tidigare medlingen.

26. Dröjsmål med utredning och anställande av åtal i anledning av brott

I en den 7 april 1955 hit inkommen skrift, vid vilken var fogad en tidningsartikel med rubriken "Advokaten drog växlar på klienter tillskansade sig 85.000 på två år", fäste hovrättsassessorn Bengt Hjern JO:s uppmärksamhet på vissa förhållanden i samband med polis- och åklagarmyndigheternas handläggning av en utredning rörande juris kandidaten B. L:s befattning med anförtrodda medel.

Hjern anmärkte därvid, att sedan på hösten 1952 oegentligheter yppats i fråga om L:s förvaltning av dylika medel, den i anledning därav inledda förundersökningen, som enligt tidningsartikeln icke skötts riktigt från

början, dragit alltför långt ut på tiden, *att* — ehuru brottsutredningen enligt artikeln varit färdig hösten 1953 — saken icke bringats under domstols prövning förrän i mars 1955, *att* det i stället ville förefalla som om man låtit outhärdliga åtalpunkter fördröja sådana åtalpunkter, som på ett tidigt stadium slutbehandlats av polis- och åklagarmyndigheterna, och sålunda icke övervägt möjligheten att uppdelat målet i etapper, *samt att* anledning syntes föreligga till undersökning, vilka speciella kostnader det allmänna åsamkats för förundersökningen i målet mot L.

I ärendet inkom riksåklagarämbetet efter anmodan med yttranden av landsfogden i Malmöhus län Alf Eliason, stadsfiskalen Gunnar Stenelid, landsfogden Erik Wiberg — tidigare biträdande landsfogde i länet — samt landsfogdeassistenten R. Emanuelsson ävensom med eget utlåtande. Tillfälle lämnades därefter Hjern att avgiva påminnelser i ärendet.

Av handlingarna i ärendet framgår följande.

Sedan polisanmälan den 21 november 1952 gjorts mot L rörande dennes förvaltning av dödsboet efter Johan Andersson i Y, inleddes samma dag av kriminalpolisen i Y under ledning av Stenelid förundersökning rörande ifrågasatt förskingring av L. Förundersökningen, som bland annat i anledning av anmälan mot L den 10 februari 1953 avsåg misstanke att L i olika sammanhang gjort sig skyldig till förskingring även av medel, som han omhänderhaft för generallöjtnanten greve C. A. Ehrensvärds räkning, bedrevs därefter under Stenelids ledning av kriminalpolisen i Y intill slutet av april 1953, då förundersökningen i dessa delar var avslutad. Vid nämnda tidpunkt, då anmälan om ytterligare brottsligt förfarande av L förelåg, beslöt Eliason på begäran av Stenelid, att frågan om åtal mot L skulle handläggas av Eliason, att Stenelid dock tillsvidare skulle kvarstå såsom förundersökningsledare samt att den fortsatta utredningen skulle handhavas av kriminalstatspolisen. Utredning verkställdes därefter — med vissa av andra utredningsuppdrag föranledda avbrott — av förste kriminalassistenten A. Alemo och kriminalassistenten K. Ruthberg, kriminalstatspolisen, under tiden den 27 april — december 1953 beträffande ifrågasatt förskingring av L dels från dödsboet efter fru Amanda Hedlöf, varom anmälan gjorts den 20 april 1953, och dels från konsulinnan Karin Berglunds konkursbo, varom polisen fått kännedom efter den 11 maj 1953. Protokoll över den av kriminalstatspolisen verkställda utredningen överlämnades den 4 januari 1954 till Stenelid. Den 9 januari övertogs åtalsärendet mot L i dess helhet av Eliason. Det tilldelades samma dag dåvarande biträdande landsfogden i länet Wiberg. Under Wibergs ledning verkställdes därefter, i anledning av anmälan av Astrid Nilsson den 10 februari 1954 viss ytterligare utredning, vilken var slutförd i september 1954. Wiberg kunde på grund av andra brådskande göromål icke slutföra ärendet,

innan han i slutet av november 1954 erhöll tjänstledighet för uppehållande av landsfogdetjänst i annat län. Den 1 december 1954 övertogs ärendet av t. f. biträdande landsfogden O. Walle. På grund av rådande arbetsanhopning å landsfogdeexpeditionen medhann Walle icke att slutföra ärendet. Sedan Emanuelsson hänvisats att tjänstgöra hos Eliason, handhade Emanuelsson från och med den 16 februari 1955 ärendet. Emanuelsson beslöt åtal mot L och yrkade i stämningsansökningar till rådhusrätten i Y den 4 och den 10 mars 1955 ansvar å L enligt 22 kap. 3 § strafflagen för grov förskingring i sex särskilda fall. Huvudförhandling i målet ägde rum den 31 mars. Rådhusrätten dömde den 14 april L för grov förskingring i fem fall att hållas till straffarbete ett år sex månader.

Riksåklagarämbetet anförde i sitt utlåtande: Ämbetet ville till en början anföra några allmänna synpunkter rörande de betingelser, under vilka polis- och åklagarmyndigheterna hade att fullgöra sina åligganden. När rättegångsreformen genomförts år 1948, hade varken polis- eller åklagarmyndigheterna förfogat över de personella resurser, som utgjort en nödvändig förutsättning för att de skulle kunna på tillfredsställande sätt fullgöra sina åligganden enligt det nya processförfarandet. Under de år rättegångsreformen varit i kraft hade från vederbörande myndigheters sida stora ansträngningar gjorts att söka tillgodose de ökade krav, som genom reformen i olika hänseenden ställdes å personalen inom polis- och åklagarväsendet. Inom åklagarväsendet hade en relativt betydande upprustning successivt kunnat genomföras, medan däremot nödig utbyggnad av kriminalpolisen icke kunnat ske. Under sådana omständigheter hade det uppenbarligen under de gångna åren mött och mötte alltjämt mycket stora svårigheter för åklagarna och den brottsutredande kriminalpolispersonalen att så snabbt och effektivt som önskvärt vore genomföra förundersökningar i brottmål. Svårigheterna hade ytterligare accentuerats genom att brottsligheten under senare år stegrats samtidigt som den undergått förskjutning mot mera intellektuellt betonade brottstyper, särskilt förmögenhetsbrott av invecklad och svårutredd beskaffenhet. Att polis- och åklagarmyndigheterna haft och alltjämt hade att arbeta under angivna förhållanden vore ur rättsvårdens synpunkt desto mera beklagligt som någon brist på personal i allmänhet icke syntes ha förefunnits vid domstolarna och alltså förutsättningar förelegat för en snabb domstolshandläggning av brottmålen.

Vad som förekommit i fråga om handläggningen av åtalsärendet mot L borde, anförde riksåklagarämbetet vidare, ses mot bakgrunden av vad sålunda anförts om de förhållanden, under vilka polis- och åklagarmyndigheterna hade att fullgöra sina åligganden. I och för sig måste det naturligen anses otillfredsställande att den egentliga polisutredningen i ärendet dragit en tid av omkring ett år tio månader ävensom att åtalsfrågan blivit avgjord först mer än fem månader efter polisutredningens avslutande. Emellertid finge av de redogörelser, som i ärendet lämnats rörande utredningens

bedrivande dels under den tid utredningen bedrivits av kriminalpolisen i Y, d. v. s. den 21 november 1952—slutet av april 1953, och dels under den tid den handhafts av kriminalstatspolisen, d. v. s. den 27 april—december 1953, anses framgå, att förundersökningen bedrivits så skyndsamt omständigheterna medgivit. Visserligen hade under den tid utredning verkstälts av kriminalstatspolisen förekommit vissa avbrott i utredningsarbetet, men dessa avbrott syntes huvudsakligen ha berott på att utredningspersonalen måst tagas i anspråk för annat brådskande utredningsarbete. I ärendet hade av Emanuelsson gjorts gällande, att åtal skulle kunnat väckas betydligt tidigare än som skett, därest L anhållits och utredningen hela tiden omhänderhafts av statspolisen. I detta avseende hade Stenelid förklarat, att han under den tid han tjänstgjort såsom undersökningsledare i ärendet icke ansett omständigheterna vara sådana, att han funnit skäl att tillgripa anhållande och häktning av L. Eliason, som syntes ansluta sig till Stenelids bedömning av häktningsfrågan, hade i avgivet yttrande närmare redogjort för de svårigheter, som vid den tid, när förundersökningen inletts mot L, förelegat att avdela statskriminalpolis att biträda med förundersökningen. Även om de av Emanuelsson angivna åtgärderna, anhållande och häktning av L samt utredning genom kriminalstatspolisens försorg, måhända i och för sig skulle varit ägnade att befordra ett snabbare avgörande av åtalsärendet, ansåge sig ämbetet med hänsyn till de i ärendet upplysta förhållandena icke kunna rikta någon anmärkning mot att de berörda åtgärderna icke vidtagits. Det vore för övrigt att märka, att angelägenheten att snabbt genomföra utredning om och lagföring för brott icke borde motivera en häktningsframställning, som enligt vanliga straffprocessuella bedömningsgrunder icke tedde sig som verkligt påkallad. Att i det närmaste ett halvt år förflutit från det förundersökningen avslutats till dess åtalsbeslut meddelats vore i och för sig anmärkningsvärt men syntes med hänsyn till vad för ämbetet vore känt rörande arbetsbelastningen för landsfogden och biträdande landsfogden i länet och då — såsom Eliason anfört — av honom i slutet av år 1954 hos ämbetet begärd personalförstärkning av brist på personal icke kunnat tillhandahållas förrän i februari 1955 få anses vara ursäktligt.

Riksåklagarämbetet anförde vidare: Hjern hade i sin skrivelse till JO anmärkt — förutom att det dragit alltför långt ut på tiden innan förundersökningen mot L avslutats och åtal blivit väckt — bland annat att det ville förefalla, som om man låtit outredda åtalpunkter fördröja anställande av åtal beträffande sådana åtalpunkter, i vilka utredningen på ett tidigt stadium slutförts av polis- och åklagarmyndigheterna, och att man sålunda icke syntes ha övervägt att uppdelat målet i etapper. I anledning därav ville ämbetet uttala, att då L — såsom i ärendet framginge — överfört medel från den ena klienten till den andra och det till följd därav visat sig svårt att utreda, huru stora belopp L kommit att undan-

draga sina olika klienter, det icke syntes ha varit möjligt eller lämpligt att uppdelat målet i etapper. Någon anledning att på grund av Hjerns framställning företaga någon undersökning om vilka "speciella kostnader", som åsamkats det allmänna för förundersökningen i målet mot L, syntes ämbetet icke föreligga. På grund av vad sålunda anförts och under hänvisning till innehållet i de av riksåklagarämbetet införskaffade remissyttrandena föreslog ämbetet, att JO ville låta bero vid vad i ärendet förekommit.

Väl fann jag det vara i hög grad angeläget, att brottsutredningar bedrevs med största möjliga skyndsamhet. Utredningen i ärendet gav emellertid icke vid handen, att den i och för sig mycket anmärkningsvärda tidsutdräkt, som förekommit i detta fall, kunde läggas den polis- och åklagarpersonal, som tagit befattning därmed, till last såsom tjänsteförsummelse. Fastmera syntes utredningen visa, att dröjsmålet i huvudsak föranletts av alldeles särskilda omständigheter. På grund härav och med hänvisning till vad riksåklagarämbetet i detta hänseende och i övrigt anført ansåg jag mig kunna låta bero vid vad i ärendet förekommit.

27. Jämlikt lagen om avbetalningsköp förutsättes för återtagande av försålt gods att köpehandlingen upptager det pris, till vilket säljaren skulle varit villig att sälja godset mot kontant betalning. Fråga om innebörden härav

Av handlingarna i ett genom klagomål av Royal Päls Aktiebolag härstädes anhängiggjort ärende framgår följande.

Enligt ordersedel den 14 december 1954 köpte verkmästaren Thorvald Dale i Kolbäck av klaganden en päls för 3 300 kronor. Av köpesumman erlades 700 kronor kontant nyssnämnda dag och skulle återstoden betalas med 200 kronor senast den 30 i varje följande månad, med början i januari 1955, tills full likvid erlagts. Klaganden förbehöll sig äganderätten till pälsen, tills köpeskillingen till fullo betalats. Leverans ägde rum den 16 december.

I ordersedelns — i övrigt tryckta — text ifylldes vid köpet vissa uppgifter angående bland annat pälsens beskaffenhet och pris, så att handlingen härutinnan erhöll följande lydelse (vad sålunda ifyllts utmärkes här med citationstecken):

"Nat.nerzryckt bisam"	Kr. "3.300"
+ 5 % avbetalningstillägg	Kr. "— —"
	<u>Summa Kr. "3.300"</u>

Med förmälan att Dale underlätit att gälda 1 400 kronor, som förfallit till betalning, anhöll klaganden i en den 27 oktober 1955 till landsfiskalen i Hallstahammars distrikt inkommen ansökan om handräckning för pälsens återtagande.

Genom resolution den 28 oktober yttrade biträdande landsfiskalen i distriktet G. Lundquist att — enär köpeavtalet icke enligt föreskrifterna i 10 § första stycket 2) lagen om avbetalningsköp innehölle uppgift om det pris, till vilket klaganden skulle varit villig att sälja pälsen mot kontant betalning, ärendet icke kunde upptagas till prövning.

Sedan klaganden hos länsstyrelsen i Västmanlands län anfört besvär häröver, fann länsstyrelsen genom resolution den 6 december 1955 överklagade beslutet lagligen grundat och prövade förty skäligt lämna besvären utan bifall, varvid tillkännagavs, att jämlikt 14 § nyssnämnda lag klagan ej finge föras mot länsstyrelsens beslut.

I en den 29 december 1955 hit inkommen klagoskrift anförde klaganden i huvudsak följande: Å ordersedeln hade i utrymmet för eventuellt avbetalningstillägg icke angivits något belopp utan anbragts ett streck. Detta hade skett för att markera, att något tillägg icke betingats. Det uppgivna priset 3 300 kronor hade således utgjort kontantpriset. En dylik tolkning hade godtagits av förste stadsfogden i Stockholm i bland annat två angivna fall, då klaganden erhållit handräckning på grund av kontrakt, som varit avfattade på exakt samma sätt som i fallet Dale. Det vore orimligt, att klaganden genom att avstå från avbetalningstillägg skulle förlora det skydd, som eljest enligt avbetalningslagen tillkomme klaganden. Som Lundquist och länsstyrelsen icke haft laga grund för sin vägran att lämna klaganden handräckning, hemställde klaganden, att JO måtte taga under övervägande att ålägga länsstyrelsen att ompröva ärendet.

I anledning av klagomålen avgåvos yttrande av förste stadsfogden i Stockholm friherre Olof Beck-Friis och utlåtande av ÖÄ samt därefter yttranden av Lundquist och länsstyrelsen, varjämte klaganden inkom med påminnelser.

Beck-Friis anförde i sitt yttrande: Enligt 10 § avbetalningslagen — i detta lagrumms lydelse efter de den 1 januari 1954 ikraftträdde ändringarna — finge säljare hos vederbörande utmättningsman söka handräckning för godsets återtagande under förutsättning, att om avbetalningsköpet upprättats en av köparen underskriven handling, som uppfyllde bland annat det villkor, att den upptog det pris, till vilket säljaren skulle varit villig att sälja godset mot kontant betalning. Möjligheten att på detta sätt återtaga godset utgjorde ett undantag från regeln att exekution icke kunde erhållas, om det icke föreläge en av vederbörlig myndighet utfärdad exekutionsurkund. Med beaktande därav syntes kunna göras gällande, att ut-

mättningsman hellre borde vägra handräckning än meddela sådan, om i något avseende syntes tveksamt, huruvida de formella och materiella förutsättningarna för säljarens rätt att få godset återtaget vore uppfyllda. När Beck-Friis i samband med de år 1953 genomförda ändringarna i avbetalningslagen tillfrågats av olika säljare huru kontantpriset lämpligen borde angivas, hade han därför uttalat, att det borde ligga i säljarens eget intresse att uttryckligen använda det i den nya lagtexten förekommande ordet "kontant", så att anledning till tvekan om ifrågavarande villkor uppfyllts i möjligaste mån undvekes. Under den första tiden efter de nya reglernas ikraftträdande hade Beck-Friis också varit benägen att i ifrågavarande avseende låta kontrakten underkastas en mycket sträng formell prövning och generellt vägra handräckning, om icke kontantpriset angivits med direkt användande av ordet "kontant". Så småningom hade Beck-Friis emellertid haft att tillämpa de nya bestämmelserna å ett betydande antal ärenden och därigenom vunnit närmare kännedom icke blott om inom olika branscher förekommande praxis i fråga om avbetalningsprisets förhållande till kontantpriset utan även om huru de nya bestämmelsernas beaktande kommit till uttryck i olika förekommande typer av kontraktsformulär. Han hade sålunda exempelvis funnit, att inom vissa branscher — såsom bokhandeln — avbetalningspriset så gott som regelmässigt vore detsamma som kontantpriset ävensom att det inom andra branscher — såsom pälshandeln — vore vanligt men långt ifrån regelmässigt, att pristillägg icke utginge vid kreditköp. Genom den ökade erfarenhet Beck-Friis sålunda vunnit hade han fått större möjligheter att vid sitt ställningstagande till frågan, huruvida villkoret angående kontantprisets angivande blivit uppfyllt i de olika ärendena, taga hänsyn till omständigheterna i det särskilda fallet. Beck-Friis funne sig numera icke böra vägra handräckning, om visserligen ordet "kontant" icke förekomme i kontraktet men genom kontraktets lydelse — sedd mot bakgrunden av förhållandena i det särskilda fallet — ändock måste ha blivit för köparen uppenbart, att visst i kontraktet angivet pris vore det pris, till vilket säljaren skulle varit villig sälja godset mot kontant betalning.

En omständighet, som kunde ha betydelse vid bedömandet om en i ett köpekontrakt intagen prisuppgift kunde godtagas som uppgift om kontantpriset, vore — fortsatte Beck-Friis — det uppgivna prisets storlek i förhållande till det vanliga kontantpriset å det slags gods köpet gällde. Om det i kontraktet uppgivna priset vore avgjort högre än det vanliga kontantpriset, så kunde detta giva anledning till antagande, att skillnaden utgjorde ett avbetalningstillägg och att det i kontraktet uppgivna priset sålunda icke vore kontantpriset, trots att kontraktets lydelse gåve vid handen, att så vore fallet. Emellertid vore det icke alltid möjligt att av den i kontraktet förekommande beteckningen å godset få en sådan uppfattning om godset, att dess vanliga kontantpris kunde fastställas. Om det vore fråga om gods

med mycket varierande utseende och beskaffenhet — exempelvis pälsar — vore det ofta icke möjligt att uttala sig om det vanliga kontantpriset, förrän godset besiktigats. Man kunde således icke alltid redan före verkställighetsstadiet lämna ett slutgiltigt godkännande av kontraktets formulering i avseende å kontantprisets angivande. Reservation måste göras för omständigheter, som kunde framkomma sedan köparen underrättats om den sökta handräckningen och godset besiktigats. Det måste emellertid understrykas, att sådan reservation kunde behöva göras, även om säljaren vid angivandet av det pris, till vilket han skulle varit villig att sälja godset mot kontant betalning, uttryckligen använt ordet "kontant". I det fall exempelvis, då säljaren i kontraktet angivit visst kontantpris men måste anses ha varit beredd att därå lämna viss rabatt, kunde det tänkas, att köparen gjorde gällande att han icke skulle bestämt sig för kreditköp, om han fått upplysning om möjligheten att erhålla rabatt. Det kunde då tänkas, att utmätningssmannen, sedan han genom besiktning fått närmare kännedom om godsets beskaffenhet och tagit ställning till alla övriga förevarande omständigheter, icke kunde nöja sig med att låta rabatten inverka vid bestämmandet av kvotdelen av de icke förfallna oguldna posterna utan måste vägra handräckning under den motivering, att kontraktet icke upptog det nettopris till vilket säljaren skulle varit villig att sälja godset mot kontant betalning.

Vad avsåg de av klaganden angivna ärendena, som handlagts av Beck-Friis, anförde denne: I dessa ärenden hade köparen underrättats om den begärda handräckningen, men verkställighet hade icke kunnat ske, när avbetalningsgodset ej anträffats. Beträffande ett av dessa fall borde emellertid upplysas, att å kontraktet funnits med maskin tillskrivet "Avbetalningspriset = Kontantpriset". Beck-Friis hade i ett flertal andra ärenden — gällande olika branscher — låtit verkställa handräckning å kontrakt, i vilka prissättningen angivits på i huvudsak samma sätt som i det i klagoskriften berörda kontraktet. Beck-Friis hade i dessa ärenden vid genomläsning av kontraktet fått den uppfattningen, att det genom kontraktets formulering blivit för köparen fullt klargjort, att han icke behövt betala något pristillägg för att erhålla kredit. Det hade därefter vid verkställigheten icke genom invändning av köparen, genom godsets besiktning eller på annat sätt framkommit någon omständighet, på grund varav riktigheten av denna uppfattning bort ifrågasättas.

ÖÅ anförde i sitt utlåtande: Ämbetet hade för sin del ej haft till bedömning något fall, i vilket fråga varit, huruvida handräckning enligt lagen om avbetalningsköp kunde medgivas, därest avbetalningshandlingen endast indirekt lämnade upplysning om kontantpriset. Enligt ämbetets mening borde man vid tillämpningen av 10 § första stycket 2) lagen om avbetalningsköp väl icke uppställa ett oeftergivligt krav på att i ifrågavarande

avseende visst uttryckssätt använts i avbetalningshandlingen, såsom att ordet "kontant" förekomme självständigt eller såsom del av ett sammansatt ord. Om kontantpriset angivits endast indirekt, borde emellertid formuleringen vara sådan, att den å ena sidan måste anses innefatta en försäkran av säljaren om vad som utgjorde varans kontantpris och å andra sidan vore tillräckligt tydlig för att rätt uppfattas av köpare i gemen. Därest i nu förevarande fall alla tre raderna ifyllts med sifferbelopp, torde det få anses otvetydigt att beloppet å den första raden utmärkte varans kontantpris. Här låge emellertid saken till på det sättet, att säljaren å andra raden med ett streck markerat, att något avbetalningstillägg ej förekomme. Huruvida av detta kunde dragas den slutsatsen, att därmed avgivits en försäkran av ovan angiven innebörd, syntes ÖÄ tveksamt. Och i varje fall vore ämbetet av den uppfattningen, att en sådan innebörd icke tillräckligt tydligt framstode för köpare i gemen. Då det här gällde en formföreskrift — av avgörande betydelse för frågan om handräckning för gods återfående kunde ske — ansåge ÖÄ, i motsats till förste stadsfogden, hänsyn icke kunna tagas till en sådan omständighet som att det inom ifrågakommande bransch kunde vara vanligt att pristillägg icke utginge vid avbetalningsköp; med hänsyn till föreskriftens nyss angivna innebörd ifrågasatte ämbetet för övrigt, huruvida utredning i sådant hänseende borde överhuvudtaget företagas för prövning av spörsmålet om handräckning kunde ske. ÖÄ kunde icke underlåta att uppställa frågan huru man — om man accepterade klagandens ståndpunkt med avseende å det nu ifrågavarande avbetalningskontraktet — skulle ställa sig i det läget att exempelvis hela den rad i kontraktet, som berörde avbetalningstillägg, överkursats eller om å densamma, i stället för ett streck, införts siffran 0 eller raden lämnats utfylld, d. v. s. någon streckning ej förekommit. Skillnaden mellan de alternativ, som sålunda kunde stå till buds beträffande klausulens användande, syntes för en köpare framstå som skäligen minimal. På grund av det anförda och under erinran jämväl om syftet med 1953 års lagändringar, varvid hänvisades till NJA 1953 avd. II s. 261 och 263 samt 287 o. f., funne ÖÄ för sin del, att nu förevarande avbetalningskontrakt icke uppfyllde kravet i 10 § första stycket 2) lagen om avbetalningsköp och att följaktligen — såsom ock skett — handräckning ej skolat medgivnas.

Lundquist anförde i sitt yttrande: När begäran om handräckning inkomme till utmätningsman, hade denne att i första hand pröva sin egen behörighet och att i andra hand undersöka, om inkomna handlingar uppfyllde lagens fordringar. På detta stadium hade utmätningsman varken skyldighet eller möjlighet att ingå i prövning huruvida verkställighet sedan kunde ske, exempelvis efter invändning från köparen eller på grund av att godset sålts till för högt pris. Undersökningen komme därför som regel att omfatta handlingarnas verkställbarhet. Om handlingarna vore formellt full-

ständiga, inleddes — åtminstone vad landsbygden beträffade — därefter handräkningsåtgärden med att underrättelse om den begärda åtgärden av utmätningsmannen utfärdades och tillställdes köparen. Vid undersökning av det nu aktuella fallet hade Lundquist funnit, att avtalet varit upprättat å sådan tid att bestämmelserna i 10 § avbetalningslagen i dess lydelse från och med den 1 januari 1954 skulle tillämpas. I avtalet skulle därför bland annat kontantpriset vara angivet. Av anteckningarna i avtalet kunde man emellertid icke med säkerhet utläsa, huruvida beloppet 3 300 kronor vore kontant- eller avbetalningspris. Lundquist hade tidigare ansett, att man borde tolka bestämmelsen om kontantprisets angivande i avtal så strikt, att ordet "kontant" borde ingå i sammanhanget. Denna uppfattning hade Lundquist emellertid numera — sedan han vunnit mera erfarenhet av de nya bestämmelserna — reviderat såtillvida, att han ansåge att man borde bevilja handräkning på grund av avtal, däri beloppen vore specificerade och det funnes angivet "tillkommer avbetalningstillägg" eller liknande tydligt uttryck. Lundquist ansåge icke, att kontantpriset vore tydligt angivet genom att ett streck anbragts på raden för avbetalningstillägg. Man kunde i föreliggande fall — såsom Lundquist i sitt yttrande till länsstyrelsen över klagandens besvär därstädes också anfört — icke helt frigöra sig från misstanken, att de 300 kronorna utöver 3 000 kronor utgjorde 10 procent avbetalningstillägg.

Länsstyrelsen yttrade: Handräkning borde beviljas endast om köpehandlingen klart utvisade, att de i 10 § lagen om avbetalningsköp angivna förutsättningarna vore för handen. En exekutiv myndighet borde icke inlåta sig på domstolsmässiga bedömanden. Så snart kontraktet i något hänseende gäve rum för olika tolkningar, borde ansökan om handräkning därför avslås. Av ifrågavarande kontrakt kunde icke med logisk säkerhet dragas den slutsatsen, att den angivna prissumman tillika skulle utgjort kontantpris. Det kontraktsformulär, som använts, uteslöte icke möjligheten att ange avbetalningspriset i första raden och genom underlåtenhet att ifylla andra raden med en siffra undgå att ange kontantpriset. En mindre nogräknad agent skulle på så sätt lätt kunna bibringa köparen den uppfattningen, att han lyckats pruta ned köpesumman. För den säljare, som ville undgå misstankar i sådan riktning, vore det uppenbarligen en enkel sak att använda ett kontraktsformulär som uteslöte varje missförstånd. Länsstyrelsen vidhölle därför sin uppfattning, att handräkning i detta fall rätteligen vägrats.

I sina påminnelser åberopade klaganden det av Beck-Friis avgivna yttrandet under påpekande, att förste stadsfogden vore den mest anlitate myndigheten i landet beträffande ärenden av detta slag. Visserligen vore det — anförde klaganden vidare — anmärkningsvärt att ÖÄ företrädde en

annan mening än Beck-Friis, men av ämbetets yttrande framginge, att dess ståndpunkt grundade sig på ett teoretiskt resonemang och att ämbetet funne det tveksamt, huruvida av kontraktets formulering kunde dragas den slutsatsen att därmed avgivits en försäkran av säljaren om vad som utgjort varans kontantpris. Beträffande Lundquists "misstanke" om att 300 kronor av köpesumman skulle utgöra avbetalningstillägg framhöll klaganden på anförda skäl, att ett dylikt antagande vore verklighetsfrämmande och fullkomligt felaktigt, varjämte klaganden förebragte viss utredning utvisande att, om köparen fullgjort sina betalningar, klagandens bruttointäkt å ifrågasatt försäljning skulle ha utgjort 21,2 procent och att, om kontantpriset, såsom Lundquist ifrågasatt, varit 3 000 kronor, bruttointäkten skulle ha blivit endast 13,5 procent, vilket enligt uppgift av klaganden skulle betydligt understiga klagandens omkostnader. I anledning av vad länsstyrelsen i sitt yttrande anført upplyste klaganden vidare, att någon försäljning genom agenter icke förekomme i klagandens företag utan endast butiksförsäljning.

Vid avgörande av ärendet gjorde jag följande i skrivelse till klaganden upptagna uttalanden, vilka jämväl delgavos de hörda myndigheterna.

Genom lagen den 11 juni 1915 om avbetalningsköp anordnades i syfte att införa ett snabbt och billigt tillvägagångssätt för återtagande av gods, som sålts på avbetalning, ett särskilt handräckningsförfarande genom utmätningsman, avsett för sådana fall, då någon tvekan icke kunde råda om att köparen på grund av bristande betalning var skyldig att lämna godset från sig. Såsom förutsättning för dylik handräckning angavs i 10 § nyssnämnda lag, att skriftlig handling upprättats om köpet. Före tillkomsten av lagen om avbetalningsköp måste säljaren alltid anlita det omständligare och kostsammare sättet att vända sig till domstol för att få godset åter.

Vid 1953 års ändringar i nyssnämnda lag — vilka trädde i kraft den 1 januari 1954 — föreskrevs i 10 § andra stycket 2) såsom ytterligare förutsättning för handräckning, att köpehandlingen skulle upptaga det pris, till vilket säljaren skulle varit villig att sälja godset mot kontant betalning. Nämnda villkor har, såsom framhållits under förarbetena (se NJA II 1953 s. 308), en dubbel funktion. Det har till syfte att för köparen klargöra, hur mycket han måste betala i pristillägg för att erhålla kredit. Enligt 4 § andra stycket skall vidare säljarens uppgift om kontantpriset läggas till grund för den enligt punkt 2) i första stycket föreskrivna reduktionen av icke förfallna poster av köpesumman, såvida det ej kan antagas att godset kunde ha köpts till lägre pris. Härav följer att uppgiften om kontantpriset är av betydelse för utmätningsmannen, då denne i samband med handräckningen skall för avräkningen mellan säljaren och köparen pröva förhållandet mellan kontantpriset och avbetalningspriset.

Då utmättningsman har att avgöra huruvida ett dylikt villkor om kontantprisets angivande blivit uppfyllt, måste han uppenbarligen beakta, vilka omständigheter som föreligga i det särskilda fallet. Den vägledande synpunkten vid bedömningen måste med hänsyn till vad nyss upptagits angående syftemålet med villkoret vara, att det för utmättningsmannen framstår såsom uppenbart att köparen varit medveten om att visst i köpehandlingen uppgivet belopp anger det pris, till vilket säljaren skulle varit villig att sälja godset mot kontant betalning. Framgår det klart att köparen varit medveten härom, synes det i princip vara av underordnad betydelse att ordet kontant måhända icke förekommer i texten; i praktiken torde det emellertid — om visst belopp icke uttryckligen angivits såsom varans kontantpris — ofta vara svårt att i handräkningsärendet objektivt fastställa att köparen uppfattat saken på detta sätt. Självfallet bör utmättningsmannen därför iaktta försiktighet vid sin bedömning av dessa frågor. En strikt lagtillämpning är motiverad även av att handräkningsförfarandet innefattar ett avsteg från den ur rättssäkerhetssynpunkt viktiga principen att exekution i allmänhet kan erhållas endast då det föreligger en av judiciell myndighet fastställd exekutionstitel.

Mot bakgrunden av vad nu sagts om syftet med och innebörden av nu berörda bestämmelse i 10 § lagen om avbetalningsköp kan jag icke finna, att uttryckssättet i ordersedeln ger upplysning om kontantpriset för pälsen på ett så klarläggande och otvetydigt sätt, att Dale på grund därav måste ha insett, att det överenskomna priset, 3 300 kronor, jämväl vore priset vid kontantköp, i all synnerhet som ett dylikt förhållande för de flesta köpare måste framstå såsom en avvikelse från det sedvanliga. Icke heller eljest har i handräkningsärendet förekommit något, som visar att Dale måste ha uppfattat det i ordersedeln angivna beloppet 3 300 kronor som kontantpris. I likhet med ÖÅ anser jag därför, att Lundquist och länsstyrelsen haft fullt fog för att vägra den begärda handräckningen.

Klagomålen föranleda följaktligen icke någon min vidare åtgärd. I detta sammanhang må emellertid erinras om att det givetvis är klaganden obehaget att vid domstol föra talan om att återfå pälsen.

I sitt yttrande har Beck-Friis framfört vissa principiella synpunkter med i viss mån vidare syftning än det i ärendet föreliggande fallet.

Beck-Friis har sålunda framhållit att, allteftersom hans erfarenhet av praxis ökat, han för sin del funnit att inom exempelvis bokhandeln avbetalningspriset i regel vore detsamma som kontantpriset och att det inom vissa andra branscher — såsom pälshandeln — vore vanligt, ehuru långt ifrån regelmässigt, att pristillägg icke förekomme vid kreditköp. På grund därav hade Beck-Friis vid sitt ställningstagande till frågan, huruvida villkoret angående kontantprisets angivande blivit uppfyllt i de olika ärendena, fått större möjlighet att taga hänsyn till omständigheterna i det särskilda fallet.

I anledning av vad Beck-Friis sålunda anfört vill jag framhålla att — även om det för viss utmättningsman, på grund av hans erfarenhet i hithörande frågor, stundom kan framstå såsom uppenbart att särskilt avbetalningstillägg icke betingats och att uppgivet pris således utgör varans kontantpris utan att detta förhållande uttryckligen angivits — det likväl mestadels torde vara ovisst, huruvida även köparen för sin del uppfattat saken på samma sätt. Att i det enskilda fallet med erforderlig grad av säkerhet bedöma, huru köparen uppfattat saken, lär i regel vara omöjligt för utmättningsmannen annat än i de för visso sällsynta undantagsfall, då det framgår att köparen själv är branschman eller eljest har motsvarande kännedom om praxis inom viss bransch.

Vidare synes Beck-Friis anse, att en av utmättningsmannen företagen jämförelse mellan å ena sidan det i visst fall uppgivna priset och å andra sidan pris för gods av det slag, varom i det särskilda fallet är fråga — eventuellt i förening med besiktning av godset — skulle kunna ha betydelse vid bedömandet av huruvida en i köpehandlingen intagen prisuppgift kan godtagas som uppgift om kontantpriset. Enligt min mening kan en dylik jämförelse icke — annat än måhända i undantagsfall — vara av nämnvärd betydelse för bedömandet av huru köparen uppfattat den lämnade prisuppgiften.

Beck-Friis har slutligen yttrat att i fall, då säljaren i kontrakt angivit visst kontantpris men varit beredd att lämna viss rabatt, utmättningsmannen kunde tänkas icke nöja sig med att låta rabatten inverka vid bestämmandet av huru de icke förfallna posterna skulle beräknas utan måste vägra handräckning på den grund, att köpehandlingen icke upptog det nettopris, till vilket säljaren skulle varit villig att sälja godset mot kontant betalning.

I anledning härav vill jag hänvisa till följande uttalanden i motiven till 1953 års lagstiftning (se NJA II 1953 s. 288): Enligt andra stycket av 4 § skall av säljaren i avtalet lämnad uppgift om kontantpriset läggas till grund för beräkningen enligt punkt 2) i första stycket, där det ej kan antagas att godset kunde ha köpts till lägre pris. Även om köparen icke gjort invändning mot säljarens uppgift, skall utmättningsmannen lämna densamma utan avseende, om han finner det uppgivna priset vara högre än det vanliga kontantpriset. Säljaren är icke fritagen från skyldighet att på begäran av köparen eller utmättningsmannen lämna ytterligare upplysningar om sin prissättning. Vid kontantförsäljning av varor, för vilka visst pris angivits i katalog eller annan prislista, medges ej sällan rabatt å detta pris. Utmättningsmannen bör ägna uppmärksamhet åt detta förhållande och, där säljaren uppgivit bruttopriset, göra erforderligt avdrag.

Dessa motivuttalanden synas mig närmast ge vid handen, att det icke är lagstiftarens mening att utmättningsmannen skall vägra handräckning, för den händelse säljaren i köpehandlingen uppgivit bruttopriset och icke

nettopriset som varans kontantpris. Utmätningssmannen bör dock ha sin uppmärksamhet riktad på dylika fall för att kunna riktigt beräkna beloppet av icke förfallna poster.

Ärendet var därmed av mig slutbehandlat.

28. Felaktig handläggning av mål angående bötesförvandling

Sedan allmän åklagare hos Gärds och Albo domsagas häradsrätt i två särskilda ansökningar anhållit om förvandling av oguldna böter, som ådömts dels chauffören Per R, med tillhoppa 610 kronor, och dels ladugårds-skötaren Gösta P, med tillhoppa 342 kronor 50 öre, företog häradsrätten under ordförandeskap av häradshövdingen A. Schedin den 9 mars 1956 förhör i förvandlingsmålen.

Beträffande R, som icke var närvarande vid rätten, upplyste åklagaren att R föregående dag erlagt 200 kronor såsom avbetalning samt lovat att den första i varje månad med början i april betala ytterligare 100 kronor. Åklagaren tillstyrkte därför anstånd med målets avgörande.

P uppgav för sin del vid förhör, att han under vintern haft svårt att erhålla anställning och att han ämnade betala böterna, så snart han finge arbetsinkomst, vilket han beräknade skola ske då vårbruket började. Åklagaren tillstyrkte därefter anstånd med målets avgörande på villkor att P genom avbetalning under de närmaste månaderna betalade sina böter.

De redogörelser av indrivningsmyndigheten, vilka förelägo i målen, utvisade att beslut om anstånd med erläggande av böterna eller om avbetalning av dem i intetdera fallet meddelats eller begärts.

Genom särskilda beslut samma dag i de båda målen fann häradsrätten med hänsyn till vad som blivit upplyst skäligt meddela de bötfällda anstånd med betalningen av böterna till den 1 augusti 1956, och hade åklagaren, därest böterna vid uppskovstidens utgång icke till fullo betalats, att fullfölja ansökningarna om böternas förvandling, vilka häradsrätten därest fullföljd skedde komme att upptaga till slutlig prövning å allmänna tinget den 24 augusti 1956.

Vid inspektion av häradsrätten den 18 juli 1956 anmärkte tjänstförrättande justitieombudsmannen Lundvik, att det icke ankomme på domstol att meddela anstånd med betalning av böter samt att rätten bort jämlikt 12 § lagen om verkställighet av bötesstraff hänskjuta saken till indrivningsmyndigheten för ny behandling och därigenom skilja sig från målen.

I därefter infordrat yttrande anförde Schedin följande.

Vid handläggningen av målen hade åklagaren tillstyrkt anstånd med

målens avgörande till första sammanträdet efter sommarferierna för att de bötfällda skulle kunna erlägga böterna. Rättens beslut hade också gått ut på ett sådant uppskov. Besluten borde dock givits en formulering, som närmare anslöte sig till vad som åsyftats, men Schedin hade godtagit protokollförarens förslag därutinnan. Av NJA II 1938 s. 61 syntes framgå, att bestämmelsen om återförvisning enligt 12 § till indrivningsmyndigheten i första hand åsyftade fall, då utredningen i något hänseende vore bristfällig. Sådan omständighet hade ej förelegat i förevarande mål. Att uppskov finge äga rum och i vissa fall vore att föredraga framför återförvisning till indrivningsmyndigheten syntes framgå av justitierådet Sandströms artikel om bötesverkställighetslagen i SvJT 1939 s. 53 o. f. samt SvJT 1942 s. 721 och 724.

Vid ärendets avgörande gjorde tjänstförrättande justitieombudsmannen Lundvik följande uttalanden.

Enligt 1 § lagen om verkställighet av bötesstraff äger myndighet, som har att ombesörja bötesindrivning, under angiven förutsättning medgiva bötfälld anstånd med böternas erläggande under viss tid, i regel fyra månader från det beslut därom meddelas. Myndigheten må ock medgiva avbetalning av böterna i särskilda poster.

Finnes i mål om förvandling av böter ytterligare prövning vara erforderlig i fråga om anstånd eller avbetalning eller ock rörande åtgärd för indrivning av böterna, skall domstolen jämlikt 12 § nyssnämnda lag hänskjuta saken till ny behandling av indrivningsmyndigheten.

Att domstolen icke äger befogenhet att själv förordna om anstånd eller avbetalning eller om indrivningsåtgärd är uppenbart och har för övrigt förutsatts i förarbetena till lagen (se exempelvis NJA II 1938 s. 60 o. f.). Beslut om sådan åtgärd ankommer på indrivningsmyndigheten.

Motiven till 12 § giva vid handen, att med lagrummet närmast åsyftas tillvaratagande av de olika möjligheter, som erbjuda sig för att genom åtgärder för böternas gäldande kunna undgå ådömandet av förvandlingsstraff, samt att hänskjutande till indrivningsmyndigheten skall ske icke blott i det fall som Schedin i sitt yttrande särskilt framhållit, nämligen när i visst mål utredningen befinnes otillräcklig, utan även när omständigheter tillkommit som ställa i utsikt att genom anstånd, avbetalning eller indrivning böterna kunna bli guldna och att således vidare beslut av domstolen kan bli överflödigt (se NJA II 1938 s. 61).

Någon annan utväg för domstolen att i förvandlingsmål bereda den bötfällda rådrum för böternas erläggande har icke omnämnts i lagen eller dess förarbeten. Till undvikande av onödig omgång kan det emellertid — när domstolen har anledning räkna med att den bötfällda kommer att inom en mycket snar framtid erlägga hela bötesbeloppet — av rent praktiska

skäl stundom vara lämpligt att bevilja ett kort uppskov i målet. Detta är ock innebörden av de uttalanden i SvJT, till vilka Schedin hänvisat. Att i vidare mån än vad nu sagts bevilja uppskov för att bereda den bötfälde tillfälle att betala är icke förenligt med lagens andemening.

Beträffande innehållet i häradsrättens ifrågavarande beslut har Schedin i sitt yttrande anfört, att besluten i själva verket gått ut på uppskov med målens avgörande, ehuru formuleringen icke väl anslöte sig till vad som åsyftats.

I anledning härav får jag framhålla, att det ålegat Schedin tillse, att besluten utformats i noggrann överensstämmelse med vad som bestämts vid rättens överläggning. Såsom besluten formulerats innefatta de uttryckligt medgivande av anstånd med betalningen och äro följaktligen felaktiga.

Vidkommande frågan huruvida häradsrätten bort medgiva uppskov i målen är följande att märka. Av indrivningsmyndighetens redogörelser framgår beträffande båda målen, att anstånd eller avbetalning icke förekommit eller begärts hos myndigheten. Vid målens handläggning i häradsrätten har däremot i bägge fallen uppkommit fråga härom. Vad som härutinnan enligt rättens protokoll förekommit har enligt min mening varit av beskaffenhet att föranleda sakens hänskjutande till indrivningsmyndigheten enligt 12 § bötesverkställighetslagen. Häradsrättens åtgärd att i stället bevilja uppskov under en avsevärd tid — fem och en halv månad — måste med hänsyn till vad jag ovan anfört anses oriktig.

Med dessa uttalanden, som upptogos i en till Schedin avläten skrivelse, var ärendet av JO slutbehandlat.

29. Fråga om polismyndighet ägt vägra att till person, som intagits å sinnessjukhus men tre dagar därefter utskrivits såsom varande icke sinnessjuk, utlämna handlingar rörande intagningen. Vidare fråga om förfarandet vid handläggning av ansökan om utbekommande av allmän handling

Av handlingarna i ett genom klagomål av leg. sjukgymnasten Elin S i Stockholm härstädes anhängiggjort ärende framgår följande.

Den 8 juni 1953 anmälde klaganden till kriminalpolisen i Stockholm att under tiden den 24 mars—den 9 april 1953 skadegörelse förövats å vissa hennes tillhörigheter, som hon förvarade i sin bostad i Stockholm. Därom upprättades rapport i vanlig ordning.

Påföljande dag, den 9 juni, klockan omkring 23.30 begärde klaganden hos kriminalpolisen undersökning i bostaden. I anledning därav företogo

en polisman och en polissyster omedelbart sådan undersökning. Rapport därom upprättades samma dag, varvid antecknades, att vid undersökningen framkommit att de skador, som av klaganden betecknades såsom skadegörelse, endast vore av det slag som uppstode vid naturlig nötning vid begagnandet av föremålen. Det var därför tydligt — hette det vidare i rapporten — att klaganden led av någon form av psykisk sjukdom, som kom henne att tro att hon var utsatt för förföljelse, vilken tog sig uttryck i åverkan på hennes inventarier. Slutligen antecknades i rapporten, att vid samtal med klaganden framkom att klaganden misstänkte sin hyresvärdinna för "skadegörelsen" samt att klaganden på intet sätt föreföll att vara i trängande behov av vård.

Den 11 juni verkställde polisen ytterligare undersökning i bostaden. Vad därvid förekom rapporterades muntligen till vederbörande polisbefäl men upptecknades, såvitt framgår av utredningen, icke förrän i samband med de härstädes anförda klagomålen.

Ej heller vid sistnämnda undersökning kunde, enligt vad som uppgivits av vederbörande polispersonal, å de föremål, om vilka var fråga, iakttagas tecken på annan skada än som vanligen uppstår genom nötning vid begagnandet.

Som det av klagandens uppgifter till polisen framgick att klaganden för den anmälda skadegörelsen misstänkte sin hyresvärdinna, förra skolkökslärarinnan fröken Elin B, hölls den 12 juni polisförhör med Elin B. Förhöret upptogs i en samma dag upprättad rapport. Därvid antecknades till en början, att Elin B förnekade, att hon förövat någon skadegörelse å klaganden tillhörig egendom, samt uppgav, att klaganden, som tydligen var psykiskt sjuk, själv utfört skadegörelsen i sitt sjukliga tillstånd; Elin B hade för sin del icke varit inne i klagandens rum under de senaste veckorna.

Enligt rapporten berättade Elin B vidare: Klaganden hade sedan 15 år tillbaka hyrt ett omöblerat rum av Elin B. De hade kommit rätt bra överens och hjälpt varandra med hushållsgöromålen. Klaganden hade dock varit mycket härsklysten och bestämmande och velat, att Elin B skulle finna sig i det hon bestämde. Elin B hade vid flera tillfällen sagt upp henne, men klaganden hade icke gjort min av att flytta. Sedan flera år tillbaka hade klaganden haft mycket besvär med någon advokat som handhaft hennes arv efter fadern. Klaganden och hennes syskon jämte advokaten ägde en fastighet i Göteborg, och det hade varit något trassel med advokaten, så att huset icke varit ekonomiskt bärande. Detta hade klaganden tagit mycket hårt och blivit sömnlös. Trots detta hade hon dock arbetat och haft patienter. Under våren 1953 hade klaganden varit mycket nervös och därför rest till Genève för att vila sig. På återvägen hade hon råkat ut för en olyckshändelse på tåget och brutit något ben i ena foten. På grund därav hade hon icke kunnat vara ute utan de senaste månaderna mest uppehållit sig på sitt rum. Hon hade icke heller haft några

patienter. Hennes ekonomi hade även blivit ansträngd och Elin B hade måst låna henne pengar, som dock nu återbetalats. — Sedan någon vecka tillbaka hade Elin B märkt, att klaganden börjat hysa agg mot henne. Klaganden hade sagt till Elin B, att någon person varit inne på klagandens rum och förstört hennes möbler och övriga tillhörigheter. Nämnade person, som tydligen skulle vara Elin B, hade rivit sönder en del av klagandens kläder, notor m. m. och med något hårt föremål skadat hennes möbler. Klaganden hade även påstått, att Elin B sprättat upp broderiet på hennes kuddar och dukar och åter sytt mönstret på dessa saker. Elin B hade blivit mycket nervös över klagandens beteende. Klaganden sov icke utan var ”uppe och sprang” om nätterna. Elin B hade hört att klaganden nattetid ringde olika samtal till bekanta, polis och andra. På grund därav hade Elin B måst stänga av telefonen någon dag. De senaste kvällarna hade Elin B hört att klaganden ”knackat på någonting” i sitt rum. Elin B hade hört klaganden yttra, att hon ”var rädd för att bli mördad”. Elin B hade icke på något vis blivit hotad av klaganden, men hon kände på sig att klaganden hatade henne och på grund av sitt sjukliga tillstånd kanske skulle göra sig skyldig till någon desperat handling. Elin B vågade icke vistas i bostaden tillsammans med klaganden utan vistades mestadels utomhus. — Elin B ansåge klaganden vara sinnessjuk och i stort behov av sjukhusvård samt farlig för Elin B:s säkerhet.

Samma den 12 juni företog förste läkaren Roland Bejke på polisens begäran psykisk undersökning av klaganden. Undersökningen, om vilken Bejke gjorde vissa anteckningar å en hos polisen förvarad handling, utmynnade i det utlåtandet, att trängande vårdbehov icke förelåg för det dåvarande, varjämte ny undersökning rekommenderades ”om det skulle bli ytterligare bråk”.

Sedan klaganden efter nämnda läkarundersökning vid olika tillfällen ringt till polisen och gjort gällande, att den påstådda skadegörelsen förövats av Elin B, samt den sistnämnda å sin sida meddelat att hon icke längre stode ut med klagandens beskyllningar, kallades klaganden, i samband med en påringning av henne, den 15 juni att infinna sig å kriminalstationen, där hon samma dag fick undergå ny undersökning av leg. läkaren Ingmar Flodström. Vad nu upptagits antecknades i en samma dag upprättad polisrapport. Efter undersökningen utfärdade Flodström vårdattest för klagandens intagning för vård å sinnessjukhus. I attesten angavs vårdbehovet som trängande.

På ansökan av polismyndigheten intogs klaganden därefter omedelbart på Beckomberga sjukhus. Angående Flodströms undersökning och intagningen å sjukhuset upprättades särskild polisrapport, daterad den 16 juni.

Redan den 18 juni utskrevs klaganden från sjukhuset såsom icke varande i behov av vård, enär hon ej var sinnessjuk. Kort tid därefter flyttade klaganden från bostaden hos Elin B.

Vid personligt besök hos polisen den 17 augusti 1953 anmälde klaganden, att hon upptäckt ytterligare skadegörelse, för vilken hon misstänkte Elin B. Angående vad som förekom vid detta besök upprättades påföljande dag en promemoria, i vilken även upptogs vissa uppgifter av en bekant till klaganden, en läkare som medföljt henne vid besöket. Sedan denne efter besöket ringt till Elin B, lämnade Elin B den 19 augusti per telefon vissa uppgifter därom till polisen. Däröver upprättades samma dag en promemoria.

Den 29 oktober 1953 inkom till polisen ett brev från Elin B, vid vilket var fogad en tidningsannons. Sedan man i anledning därav från polisens sida satt sig i förbindelse med Elin B, upprättades den 9 november 1953 en promemoria i saken.

I skrivelse den 16 januari 1954 till polisen gjorde klaganden gällande, att i samband med skadegörelsen föremål till ett värde av 3 000 kronor stulits från henne och föremål till ett värde av 2 000 kronor förstörts samt att skadegörelsen i övrigt uppskattades till 1 000 kronor. Vid skrivelsen voro fogade bland annat förteckningar över föremålen. Den 27 januari begärde klaganden i skrivelse till polisen visst intyg, avsett för hennes försäkringsbolag, och svar därpå avsändes från polisen den 3 februari. Därefter anhöll klaganden i skrivelse den 28 februari om skriftligt besked, huru långt ärendet fortskridit och vilka åtgärder från polisens sida som närmast kunde påräknas.

Klagandens hänvändelser den 17 augusti 1953 samt den 16 januari och den 28 februari 1954 föranledde, såvitt upplysts, icke någon annan polisens åtgärd än att en advokat, som för klagandens räkning hänvänt sig till polisen den 5 mars 1954, erhöll det beskedet att någon ytterligare åtgärd i ärendet icke var att förvänta.

I skrivelse den 20 juni 1954 begärde klaganden hos polisen avskrift av rapporten angående förhöret den 12 juni 1953 med Elin B. Ansökningen bifölls icke, men polisens handlingar innehålla icke någon upplysning angående den närmare behandlingen av ärendet.

Med hänvisning till sina ifrågavarande anmälningar och kompletterande upplysningar samt till sin intagning å sjukhuset anhöll klaganden därefter i skrivelse till polisen den 22 september 1954, att samtliga handlingar i de ärenden, som upplagts på grund av hennes hänvändelser till polisen, måtte ställas till hennes förfogande. Därest framställningen i något avseende icke skulle bifallas, begärde klaganden specificerad uppgift å den eller de handlingar, hon icke kunde utfå, jämte redogörelse för skälen till att dessa icke utlämnades samt fullföljdshänvisning.

I anledning därav avläts den 2 oktober 1954 en av kriminalkommissarien A. Ottosson undertecknad skrivelse till klaganden av innehåll att avskrifter kunde utlämnas av anmälan den 8 juni 1953, klagandens skrivelser den 16 och den 27 januari samt den 28 februari 1954, med bilagor, även-

som av polisens svarsskrivelse den 3 februari 1954, varemot övriga handlingar sades beröra klagandens intagning för vård å sjukhus och förty jämliskt bestämmelserna i sekretesslagen icke kunna utlämnas.

I ny skrivelse den 24 oktober 1954 till polisen begärde klaganden i första hand ny prövning av hennes yrkande att utfå sistnämnda handlingar samt anhöll, att polisen i varje fall måtte beakta hennes tidigare yrkanden om uppgift angående vilka handlingar hon icke ägde utfå samt om motive-ring för avslaget med fullföljdshänvisning.

Till svar därå meddelades i skrivelse den 3 december 1954, undertecknad av Ottosson med kontrasignation av dåvarande överkonstapeln S. Friberg, att klagandens senaste skrivelse icke föranlett någon ändring i det beslut, som upptagits i skrivelsen den 2 oktober, varjämte som motiv till beslutet hänvisades till 14 § andra stycket lagen den 28 maj 1937 om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar. Vidare angavs, att besvär över beslutet skulle tillställas ÖÄ.

Klaganden anhöll nu i skrivelse den 8 januari 1955 om fullständig besvärshänvisning. Då skrivelsen icke besvarades, upprepade klaganden sin begäran i ny skrivelse av den 15 februari 1955.

Sistnämnda dag avläts från polisen en av Ottosson med kontrasignation av Friberg undertecknad skrivelse till klaganden med uppgift att besvärsskrift skulle ställas till ÖÄ och dit ingivas samt att någon särskild besvärstid i dylika fall icke torde ifrågakomma.

Sedan klaganden därefter i skrivelse den 28 mars 1955, under åberopande av bland annat åtskilliga intyg, anhållit att polisen måtte taga ställning till ärendet, verkställde polisen förhör med vissa av intygsgivarna, varefter från polisens sida vidare åtgärd icke företogs i saken.

I en den 28 oktober 1955 hit inkommen skrift anhöll klaganden, med hänvisning till sina framställningar den 28 februari 1954 och den 28 mars 1955, att JO måtte företaga en undersökning rörande av polismyndigheten i ärendet begångna misstag, bland annat dess vägran att låta klaganden få del av handlingar i ärendet.

I anledning av klagomålen avgåvos dels yttranden av kriminalpolisintendenten i Stockholm, dels ock utlåtande av ÖÄ, varjämte förebragtes viss genom ämbetet verkställd utredning, bland annat yttrande av t. f. polismästaren Gustaf Bäckman.

I därefter avgivna påminnelser anhöll klaganden om utredning i anledning av att hon i samband med sina anmälningar till polisen blivit sinnesundersökt och förd till Beckomberga sjukhus samt om fortsatt undersökning på grund av nämnda anmälningar.

I anledning av förstnämnda hemställan hördes Flodström härstädes.

För att få en på egna intryck grundad uppfattning om klagandens per-

son och om orsakerna till skadorna å hennes tillhörigheter besökte jag klaganden i hennes hem.

I en till kriminalpolisintendenten i Stockholm avlåten skrivelse anförde jag därefter följande.

Klagandens först i påminnelserna framställda klagomål över att hon i samband med sina anmälningar till polisen om skadegörelse blivit sinnesundersökt och förd till Beckomberga sjukhus påkalla ytterligare utredning och komma först därefter att av mig upptagas till prövning.

I fråga om klagandens anmälningar mot Elin B är väl icke uteslutet, att klagandens tillhörigheter utsatts för skada på det sätt klaganden påstått, men å andra sidan är i ett fall som detta möjligheten att förebringa tillräcklig bevisning hur härmed förhåller sig ytterst ringa. Vid den polisutredning som skett omedelbart efter det klaganden första gången hänvände sig till polisen har icke framkommit någon på objektiva skäl grundad misstanke mot Elin B för brott; överhuvudtaget har därvid icke kunnat påvisas, att klagandens tillhörigheter blivit utsatta för skadegörelse eller annat brottsligt förfarande. Vad sedermera under ärendets fortgång förekommit synes icke ha givit anledning till annat bedömande, och det kan i betraktande av nyss angivna bevisningssvårigheter icke antagas att ytterligare undersökning skulle tjäna något ändamål. Med hänsyn härtill föranleda klagomålen i denna del icke något ingripande från min sida.

Vidkommande polisens handläggning av klagandens framställningar om utbekommande av handlingar i ärendet och därmed sammanhängande spörsmål vill jag anföra följande.

Enligt 2 kap. 2 § tryckfrihetsförordningen förstås med allmänna handlingar alla hos stats- eller kommunalmyndighet förvarade handlingar, vare sig de till myndigheten inkommit eller blivit där upprättade. Beträffande sådana handlingar gäller enligt 1 § samma kap., att varje svensk medborgare äger fri tillgång därtill, i den mån inskränkning härutinnan icke påkallas av vissa allmänna och enskilda intressen. Närmare bestämmelser om gällande inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar återfinnas, såvitt i detta ärende är i fråga, i en särskild lag i ämnet av den 28 maj 1937, den s. k. sekretesslagen.

Handling rörande polismyndighets verksamhet till förekommande eller beivrande av brott må sålunda enligt stadgande i 10 § nämnda lag ej utlämnas, såvida skäligen kan befaras, att detta skulle motverka brottsupptäckande eller brottmåls utredning eller åtgärder till förekommande av brott eller ock vara menligt för rikets säkerhet eller för enskild person; dock må handling ej i något fall hemlighållas längre tid än 70 år från dess datum, och är Kungl. Maj:t obetaget att, där särskilda omständigheter det påkalla, medgiva utlämnande utan hinder av vad sålunda stadgats.

I fråga om handlingar på socialvårdens område finnas regler i 14 § samma lag, varigenom — likaledes för en tid av 70 år — sekretesskydd stadgas i vad handlingar i bland annat ärenden rörande hälsovård och sjukvård angå enskilda personliga förhållanden. För utlämnande av sådana handlingar till annan än den vilkens förhållanden är i fråga erfordras sålunda i regel samtycke av denne. Även om sådant samtycke föreligger — vilket naturligen är fallet när någon vill utbekomma handling som i personligt hänseende icke berör annan än honom själv — må enligt stadgande i andra stycket utlämnande vägras, därest handling angår någons intagning, vård eller behandling å anstalt eller inrättning eller någons vård eller behandling av läkare annorstädes än å anstalt och grundad anledning finnes till antagande att genom handlingens utlämnande ändamålet med vården eller behandlingen skulle motverkas eller någons personliga säkerhet sättas i fara.

Har myndighet avslagit framställning om utbekommande av allmän handling, äger sökanden enligt 2 kap. 10 § tryckfrihetsförordningen söka ändring i beslutet. Har detta meddelats av polismyndighet, gäller med tillämpning av 11 § samma kap., att överklagande skall ske hos vederbörande länsstyrelse eller i Stockholm hos ÖÅ. Jämlikt 13 § samma kap. äger den, som vill klaga, att erhålla underrättelse om vad han därvid har att iakttaga.

Fråga angående utlämnande av allmän handling skall enligt stadgande i sistnämnda lagrum alltid behandlas skyndsamt.

Vad beträffar kriminalpolisavdelningen i Stockholm skall enligt tjänsteföreskrifter för avdelningen, fastställda av polismästaren den 9 februari 1954, fråga om utlämnande av handling beträffande ärende, vilket — såsom i förevarande fall — icke lottats på åklagare, avgöras av kriminalpolisintendenten.

Av utredningen framgår, att klaganden vid fem särskilda tillfällen skriftligen hänvänt sig till kriminalpolisen i frågan om utbekommande av handlingar. Detta skedde första gången genom skrivelsen den 20 juni 1954, i vilken klaganden begärde avskrift av förhöret med Elin B. Härpå anhöll klaganden i skrivelsen den 22 september 1954 att utfå samtliga handlingar som upplagts på grund av hennes hänvändelser till polisen, varvid hon bland annat anhöll om fullföljdshänvisning i händelse av avslag. Sedan klaganden genom Ottossons skrivelse den 2 oktober 1954 erhållit ett ur hennes synpunkt otillfredsställande och ofullständigt svar — bland annat saknades besked om fullföljden — begärde klaganden i skrivelsen den 24 oktober 1954 omprövning av sin ansökning eller i varje fall fullföljdshänvisning. Eftersom Ottossons svarsskrivelse av den 3 december 1954 icke innehöll någon ändring i sak och den däri lämnade besvärshänvisningen ej var tillräckligt klarläggande, upprepade klaganden i skrivelsen den 8 januari 1955 sin begäran om fullständig besvärshänvisning. Då hon icke erhöll något svar härpå, tillskrev hon den 15 februari 1955 på nytt polisen, var-

efter Ottosson i sin skrivelse samma dag lämnade klaganden ytterligare upplysningar om fullföljden, vilka emellertid — såsom i det följande skall närmare utvecklas — voro delvis felaktiga.

De handlingar som klaganden önskat utfå men som icke utlämnats av polisen äro, såvitt av utredningen framgår, följande (datumangivningarna avse för samtliga år 1953).

- 1) rapport den 9 juni angående undersökning i klagandens bostad,
- 2) rapport den 12 juni angående förhör med Elin B,
- 3) Bejkes anteckningar sistnämnda dag,
- 4) rapport den 15 juni angående de omständigheter som föranlett Flodströms undersökning m. m.,
- 5) rapport den 16 juni angående intagningen å Beckomberga sjukhus m. m.,
- 6) promemoria den 18 augusti angående klagandens besök hos polisen föregående dag m. m.,
- 7) promemoria den 19 augusti angående telefonsamtal med Elin B samma dag,
- 8) brev den 29 oktober från Elin B till polisen samt
- 9) promemoria den 9 november angående telefonsamtal med Elin B.

Såsom grund för vägran att utlämna ifrågavarande handlingar har, såsom framgår av det föregående, åberopats 14 § andra stycket sekretesslagen.

I sitt utlåtande i ärendet har ÖÄ beträffande frågan om polismyndigheten bort i den utsträckning som skett vägra utlämna handlingarna framhållit, att nämnda fråga icke genom besvär underställts ämbetets prövning, i följd varav ämbetet ansåge sig icke i nu förevarande sammanhang ha anledning att ingå på en prövning av frågan. Även om — heter det vidare i ämbetets utlåtande — sekretesslagens föreskrifter skulle anses utgöra otillräckligt stöd för polismyndighetens beslut i frågan, syntes emellertid det bedömande som ägt rum icke kunna betraktas som tjänstefel.

Bäckman har i sitt yttrande i denna del anført: Handlingarna i ärendet utvisade enligt Bäckmans förmenande, att anledning funnes att antaga att genom utlämnande av de begärda handlingarna åtminstone Elin B:s personliga säkerhet kunnat sättas i fara, i följd varav utlämnande icke finge ske.

Av de här ovan under 1)—9) förtecknade handlingarna få väl Bejkes anteckningar — 3) i förteckningen — anses utgöra en sådan i ärende rörande hälsovård eller sjukvård upprättad handling, som avses i 14 § sekretesslagen, och även om anteckningarna i fråga icke direkt föranlett intagningen å sjukhuset, få de dock anses ha haft sådant samband därmed, att stadgandet i andra stycket nämnda § kommer i betraktande. Rapporterna den 15 och den 16 juni 1953 — 4) och 5) i förteckningen — äro tydligen upprättade för att polismyndighetens åtgärder mot klaganden enligt sinnessjuklagen

skulle bliva vederbörligen protokollförda. Dessa rapporter torde kunna anses utgöra handlingar i ärende rörande sjukvård och följaktligen vara av den natur, att de omfattas av stadgandena i 14 § sekretesslagen.

Beträffande de övriga handlingarna förefaller det mig mera tveklöst om dessa böra betecknas såsom handlingar i sjukvårds- eller hälsovårds- ärende, vilka angå någons intagning, vård eller behandling å anstalt eller inrättning. Vad angår rapporterna rörande undersökningen i klagandens bostad och förhöret med Elin B — 1) och 2) i förteckningen härovan — har väl däri, särskilt i rapporten över förhöret med Elin B, berörts frågan om klagandens sinnestillstånd. Rapporterna ha också fogats vid ansökningen om hennes intagning å sjukhus. Väsentligen utgöra dessa rapporter dock uppteckningar i förundersökning enligt 23 kap. rättegångsbalken rörande den anmälda skadegörelsen. Vad angår promemoriorna av den 18 och den 19 augusti samt den 9 november 1953 — 6), 7) och 9) i förteckningen — vilka tillkommit efter det klaganden såsom icke sinnessjuk utskrivits från sjukhuset, kan knappast komma i fråga att jämställa dessa med handlingar som avses i 14 § sekretesslagen. Vidkommande slutligen Elin B:s brev till polisen — 8) i förteckningen — torde vara klart att fråga icke är om sådan handling.

I den mån nu ifrågakomna handlingar kunna anses falla under bestämmelserna i 14 § sekretesslagen, har utlämnande av desamma kunnat förvägras endast om därigenom, på sätt förut nämnts, ändamålet med vård eller behandling skulle motverkas eller någons personliga säkerhet sättas i fara. Eftersom sinnessjukdom icke kunnat påvisas hos klaganden vid den undersökning, som verkställdes under de tre dagar klaganden var intagen på sjukhuset, kan vägran att utlämna handlingarna icke grundas på hänsyn till vård eller behandling av klaganden. Beträffande frågan om någons personliga säkerhet skulle kunna sättas i fara genom handlingarnas utlämnande, är det visserligen klart, att det rätt och väl ännu råder ett klart motsatsförhållande mellan klaganden och Elin B. Med hänsyn till vad som framgått av undersökningen å sjukhuset har man emellertid, efter klagandens utskrivning därifrån, haft att utgå från att klaganden ej är sinnessjuk. Ej heller i övrigt synes man haft grundad anledning befara, att utlämnande av handlingarna till klaganden skulle medföra risk för att klaganden skulle förgripa sig på Elin B eller någon annan person — i all synnerhet som i handlingarna, vilkas innehåll för övrigt varit i väsentliga delar känt för klaganden, icke förekommer något som kan anses innefatta objektivt belägg för förefintligheten av någon dylik risk. Bestämmelserna i 14 § sekretesslagen kunna därför enligt min mening icke utgöra något hinder för handlingarnas utlämnande.

Att en vägran att utlämna handlingarna till klaganden skulle kunna grundas på 10 § sekretesslagen synes uteslutet och har icke heller från polisens sida gjorts gällande.

Ehuru således beslutet att vägra klaganden tillgång till handlingarna enligt min mening varit oriktigt, kan dock frågan om handlingarna bort utlämnas framstå såsom något tveksam. Med hänsyn härtill och då klaganden är oförhindrad att efter ny framställning till kriminalpolisintendenten få frågan åter prövad — eventuellt efter besvär i laga ordning, därest kriminalpolisintendenten icke skulle dela min mening utan avslå framställningen — finner jag mig kunna i denna del låta bero vid mina här ovan gjorda uttalanden.

Vad härefter angår den formella behandlingen å kriminalavdelningen av klagandens framställningar om utfående av handlingar och om fullföljdhänvisning får jag anföra följande.

Beträffande först klagandens framställning i skrivelsen den 20 juni 1954 har Ottosson i en den 12 december 1955 dagtecknad promemoria anført: Kriminalpolisens handlingar i ärendet lämnade icke någon upplysning om hur skrivelsen besvarats. Antagligen hade emellertid, sedan frågan underställts kriminalpolisintendenten, klaganden eller hennes dåvarande juridiska ombud muntligen underrättats om att framställningen icke kunnat bifallas.

I anledning härav vill jag framhålla, att — särskilt med hänsyn till att beslut om avslag å sådan framställning må överklagas — dylikt beslut i allmänhet bör meddelas skriftligen, i all synnerhet om framställningen gjorts skriftligen.

Som ovan anförts har det ankommit på kriminalpolisintendenten att pröva klagandens ifrågavarande framställningar. Av de från polisen till klaganden avlätna skrivelserna i ämnet framgår emellertid icke att sådan prövning skett. Kriminalpolisintendentens yttrande av den 20 december 1955 i förevarande ärende och övrig utredning ger dock vid handen, att klagandens framställning av den 22 september 1954 prövats av t. f. kriminalpolisintendenten Kurt Blom, ehuru skrivelsen den 2 oktober 1954 angående beslutet undertecknats av Ottosson utan angivande av att denne handlade på uppdrag av Blom eller att beslutet meddelats av den sistnämnde. Vidare framgår, att klagandens framställning den 24 oktober 1954 om omprövning av beslutet prövats av dåvarande kriminalpolisintendenten Alvar Zetterquist. Detta har dock icke kommit till uttryck i den av Ottosson undertecknade svarsskrivelsen av den 3 december 1954.

Vad sålunda förekommit giver mig anledning påpeka att, därest beslut av ifrågavarande slag icke undertecknas av den därför ansvarige, det bör angivas vem som meddelat beslutet. Vidare måste anmärkas, att klagandens sistnämnda framställning besvarats först efter mer än fem veckor och sålunda icke, på sätt i tryckfrihetsförordningen uttryckligen stadgas, blivit skyndsamt behandlad.

I Ottossons skrivelse den 2 oktober 1954 har, oaktat klaganden framställt begäran därom, icke lämnats någon underrättelse om vad klagan-

den hade att iakttaga vid överklagande. Ej heller i skrivelsen den 3 december 1954 till klaganden har fullständig besvärshänvisning lämnats och klagandens den 8 januari 1955 upprepade begäran om fullföljdshänvisning har överhuvudtaget lämnats utan åtgärd. Först sedan klaganden genom skrivelsen den 15 februari 1955 ånyo hänvänt sig till polisen, har hon erhållit mera uttömmande besked i saken. Nämda besked, vilket upptagits i Ottossons skrivelse sistnämnda dag, innehöll bland annat att klagan icke syntes vara inskränkt till viss tid. Jämlikt lagen den 4 juni 1954 om besvärstid vid talan mot förvaltande myndighets beslut — vilken trädde i kraft den 1 januari 1955 — gäller en besvärstid av tre veckor från det klaganden fick del av beslutet. Även enligt förut gällande rätt gällde viss besvärstid. Den av Ottosson lämnade fullföljdshänvisningen har därför i nu angivet hänseende varit felaktig.

Såsom framgår av det anförda har den formella behandlingen å kriminalavdelningen av klagandens ansökningar om att utfå ifrågavarande handlingar och av hennes begäran om fullföljdshänvisning givit anledning till åtskilliga erinringar. Då emellertid ÖÄ — enligt vad som framgår av dess utlåtande i ärendet — vidtagit åtgärd för att bereda avdelningens personal erforderlig kännedom om gällande föreskrifter i förevarande avseenden och det med anledning härav torde kunna förväntas, att å avdelningen förekommande frågor om utlämnande av allmänna handlingar för framtiden skola handläggas i den ordning, som föreskrives i gällande författningar, anser jag mig även i denna del av ärendet kunna låta bero vid mina här ovan gjorda uttalanden.

30. Dröjsmål med handläggningen hos länsstyrelser av ärenden enligt ölförsäljningsförordningen. Tillika fråga om tillämpningen av 18 § samma förordning

Enligt ölförsäljningsförordningen den 26 maj 1954, som trädde i kraft den 1 oktober 1955, kan utminuterung av öl förekomma såsom avhämtningsförsäljning och såsom kringföringsförsäljning.

Föreskrifter om avhämtningsförsäljning äro meddelade i förordningens 11—16 §§. För rätt till sådan försäljning — som endast får bedrivas från fast försäljningsställe — erfordras, med visst undantag, tillstånd av länsstyrelsen, vilket tillstånd skall meddelas att gälla tillsvidare, där ej fråga är om försäljning vid enstaka tillfälle eller under enstaka tidsperiod. Över ansökan om tillstånd skola yttranden inhämtas från länsnykterhetsnämnden samt polismyndigheten och fullmäktige i den kommun, där försäljningen är avsedd att bedrivas, därvid fullmäktige skola höra kommunens nykterhetsnämnd. Avser ansökan försäljning vid enstaka tillfälle eller under enstaka tidsperiod kan remissförfarandet förenklas.

I fråga om kringföringsförsäljning lämnas bestämmelser i 18—23 §§. Enligt dessa bestämmelser erfordras för sådan försäljning tillstånd av länsstyrelsen i det län, där försäljningen är avsedd att äga rum. I motsats till vad fallet är beträffande avhämtningsförsäljning skall tillstånd till kringföringsförsäljning avse en för sådana tillstånd gemensam oktroyperiod om fyra år, räknat från och med den 1 oktober. Ansökan om tillstånd bör vara länsstyrelsen tillhanda före utgången av året innan oktroyperioden börjar. Något obligatoriskt remissförfarande är icke föreskrivet i dessa ärenden, utan länsstyrelsen beslutar efter den utredning som finnes erforderlig. Tillstånd till kringföringsförsäljning innefattar skyldighet för tillståndsinnehavaren att vid försäljningen jämte öl tillhandahålla alkoholfria och därmed jämförliga drycker i tillfredsställande urval och omfattning.

Enligt övergångsbestämmelserna till ölförsäljningsförordningen upphörde med utgången av september 1955 samtliga försäljningsrättigheter, som grundats på tidigare förordning i ämnet, dock att rätt till avhämtningsförsäljning, vartill särskilt tillstånd meddelats, skulle äga fortsatt giltighet, där ej länsstyrelsen annorlunda förordnade.

I tre av Svensk Industriförening till statsrådet och chefen för inrikesdepartementet avlätna skrifter, dagtecknade den 1, den 3 och den 5 oktober 1955 — av vilka skrifter föreningen till JO överlämnade avskrifter för kännedom — anförde föreningen klagomål mot länsstyrelserna i Jönköpings, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs, Skaraborgs, Västernorrlands och Västerbottens län med anledning av det sätt, varpå dessa länsstyrelser handlagt vissa ansökningar om tillstånd till kringföringsförsäljning av öl. Därvid anförde föreningen — under förmälan att dess framställning tillkommit efter påstötningar från företag, som vore medlemmar i de till föreningen anslutna Malt- och Läskedrycksförbundet samt Föreningen Skattepliktiga Bryggerier — bland annat följande.

Den nya maldryckslagstiftningen hade trätt i kraft den 1 oktober 1955 och innebure genomgripande förändringar i tidigare regler beträffande utminuterings av öl. Gamla tillstånd till kringföringshandel hade utgått den 30 september 1955, varför nya tillstånd måst begäras av dem som ämnade driva sådan handel. Till dessa hörde de flesta av landets svagdricksbryggare, vilka numera upptagit ölförsäljning som en service och som ett slags stödförsäljning för det ordinarie varusortimentet svagdricka och läskedrycker. Ansökan om tillstånd till kringföringsförsäljning hade av de flesta svagdricksbryggare inlämnats till vederbörande länsstyrelse före den 31 december 1954. De enskilda medborgare det här vore fråga om — småföretagare vilka dreve svagdricksbryggerier — hade sålunda gentemot myndigheterna fullgjort sina skyldigheter. Vad däremot anginge ansökningarnas handläggning hos de nämnda länsstyrelserna kunde föreningen konstatera, att några av dessa länsstyrelser ännu den 1 oktober 1955 icke lämnat besked i ären-

dena och de övriga i vissa fall meddelat avslagsbeslut så sent som i slutet av september samma år.

Föreningen anförde vidare: Enligt uttalande av chefen för finansdepartementet i propositionen nr 151/1954 angående riktlinjerna för den framtida nykterhetspolitiken m. m. skulle åt svagdricksbryggare eller läskedrycksfabrikant, som utom egna produkter ville sälja öl i skälig omfattning, beredas viss särställning. Bakgrunden därtill vore, att dessa företag ansåges göra en ytterst nyttig insats genom tillverkning och försäljning av de nykterhetsbefordrande dryckerna svagdricka och läskedrycker, och att de genom serviceförsäljning av öl skulle erhålla tillfälle att framgångsrikt kunna konkurrera med större och kapitalstarkare företag inom maldrycksbranschen. När nu ifrågavarande länsstyrelser handlat på sätt som skett, vore det föreningens uppfattning att man givit prov på rent godtycke i behandlingen av ansökningar, som inlämnats icke mindre än 3/4 år före ikraftträdandet av den nya lagstiftningen. Indignationen bland de berörda företagen vore stor och man ifrågasatte, huruvida icke rent tjänstefel förelåge. Föreningen ville icke taga ställning till detta spörsmål utan endast konstatera, att de företag som utsatts för länsstyrelsernas anmärkningsvärda handlande tillskyndats direkt rättsförlust, då de icke kunnat igångsätta sin försäljning vid samma tidpunkt som de flesta av deras konkurrenter på andra håll. Vidare hade varje medborgare, som till en myndighet inlämnat en ansökan, rättighet att erhålla besked, positivt eller negativt, i så god tid att han icke behövde lida rättsförlust. Vederbörande länsstyrelser hade sålunda haft skyldighet att, därest bifall till gjord ansökan lämnades, meddela detta senast den 30 september 1955 samt att, därest ansökan avsloges, lämna underrättelse därom i så god tid att, efter besvär hos Kungl. Maj:t, slutligt besked kunnat erhållas senast nyssnämnda dag.

Med anledning av vad föreningen sålunda anfört infortrade JO yttranden från förenämnda länsstyrelser, över vilka yttranden föreningen avgav påminnelser.

Därefter inkommo länsstyrelserna med nya yttranden och klaganden med nya påminnelser.

Vissa uppgifter och akter rörande ifrågavarande ansökningsärenden infordrades jämväl från länsstyrelserna.

Av handlingarna inhämtas i huvudsak följande.

Ansökningar om tillstånd till kringföringsförsäljning av öl hade, med några undantag, inkommit till ifrågavarande länsstyrelser före utgången av december månad 1954. Inom kort tid därefter hade ärendena remitterats för yttrande, i allmänhet först till vederbörande polismyndigheter och därefter till länsnykterhetsnämnden. Ibland hade dock denna remissordning varit omkastad. Då åtskilliga sökande begärt tillstånd till såväl kringförings-

som avhämtningsförsäljning, hade i allmänhet remissen till länsnykterhetsnämnden icke avlåtits, förrän yttrande inhämtats från vederbörande kommuns fullmäktige. I vissa fall hade sådant yttrande begärts endast beträffande frågan om avhämtningsförsäljningen, men i andra fall hade remissen till fullmäktige avsett jämväl kringföringshandeln. Remissbehandlingen av samtliga ansökningar syntes icke ha varit avslutad förrän under september månad 1955.

Beslut i anledning av ansökningarna om tillstånd till kringföringsförsäljning hade i övervägande antalet fall meddelats de sista dagarna i september. Underrättelser om besluten hade i dessa fall expedierats till sökandena omedelbart eller efter några dagar, innebärande att i vissa fall expedition skett kort efter den 30 september. I några fall hade själva besluten icke meddelats förrän i oktober månad.

Såvitt angår av svagdricksbryggare gjorda ansökningar om tillstånd till kringföringsförsäljning, hade de sålunda meddelade besluten inneburit, att länsstyrelserna i Göteborgs och Bohus län samt Västernorrlands län bifallit samtliga ansökningar, länsstyrelsen i Skaraborgs län bifallit fjorton ansökningar och avslagit en, länsstyrelsen i Älvsborgs län bifallit tre ansökningar och avslagit fjorton, länsstyrelsen i Jönköpings län bifallit en ansökan och avslagit fem samt länsstyrelsen i Västerbottens län avslagit samtliga fyra ansökningar.

I sina yttranden över föreningens klagomål framhöllo länsstyrelserna genomgående, att det med hänsyn till mängden av ansökningar om tillstånd enligt den nya lagstiftningen samt de sent inkomna remissvaren icke varit möjligt att avgöra ärendena tidigare än som skett. Därvid underströks särskilt, att ärenden rörande kringföringsförsäljning icke kunnat företagas till avgörande, förrän ställning tagits till frågan i vilken utsträckning avhämtningsförsäljning borde få förekomma. Därjämte framhölls, att ärendena varit av ömtålig natur och krävt grundliga överväganden. Vissa omständigheter av arbetsteknisk art åberopades även.

Sålunda anförde t. ex. länsstyrelsen i Jönköpings län bland annat: Den oerhörda mängd ansökningar om tillstånd till försäljning enligt den nya ölförsäljningsförordningen, som inkommit till länsstyrelsen, hade förorsakat såväl de kommunala myndigheterna som polismyndigheterna, länsnykterhetsnämnden och länsstyrelsen omfattande arbete. Detta torde framgå därav att till länsstyrelsen inkommit ej mindre än 158 ärenden under 1954 och 508 ärenden under 1955, avseende försäljning av öl genom avhämtning, kringföring eller utskänkning. Enligt förarbetena till den nya ölförsäljningsförordningen skulle avhämtningsförsäljningen ur nykterhetssynpunkt givas företräde framför kringföringsförsäljningen. Den sistnämnda borde vara av kompletterande art i förhållande till den förra och förutsattes skola minska i omfattning allteftersom avhämtningsförsäljningen ökade i betydelse.

Detta innebure, att man vid prövning av ansökningarna om kringföringsförsäljning måst ha klart för sig, i vilken utsträckning avhämtningsförsäljning förekomme eller beräknades förekomma i länet. En behovsprövning vore sålunda i princip erforderlig vid avgörandet av ansökningar om kringföringsförsäljning. Denna behovsprövning hade icke rimligen kunnat ske, innan beslut i ärenden angående avhämtningsförsäljning i huvudsak meddelats. Dessa ärenden finge ej av länsstyrelsen avgöras utan ett förutgången omfattande remissförfarande. Sålunda skulle ej mindre polismyndigheten i orten än även fullmäktige i vederbörande kommun samt länsnykterhetsnämnden höras. Fullmäktige skulle därjämte höra kommunens nykterhetsnämnd, varjämte kommunens styrelse hade att bereda ärendet till fullmäktige. Alla dessa åtgärder toge avsevärd tid i anspråk. Därav följde, att avgörandet av ärenden angående kringföringsförsäljning ovillkorligen måste bli i viss mån försenat. Länsstyrelsen hade den 7 september 1955 återfått handlingarna rörande kringföringsförsäljningen från länsnykterhetsnämnden. För ärendenas avgörande före den 1 oktober 1955 hade sålunda återstått blott tre veckor, varför stark forcering av arbetet med övertidstjänstgöring måst ske, i synnerhet som även de hundratals avhämtnings- och utskänkningsärendena givetvis ansågos böra bli avgjorda före sistnämnda dag. Länsstyrelsen hade också lyckats få alla ärenden, som varit färdigremitterade och där ej i sista stund komplettering måst ske, färdiga före den 1 oktober. Alla som fått bifall till sina ansökningar hade, såvitt länsstyrelsen kunnat finna, före denna dag erhållit kännedom om besluten antingen genom erhållna tillståndsbevis eller telefonledes. Däremot kunde det vara möjligt, att avslagsbeslut kommit sökande tillhanda först efter den 30 september. För att besvär över sådant beslut — måhända efter visst remissförfarande — skulle ha hunnit avgöras av Kungl. Maj:t före lagstiftningens ikraftträdande, syntes länsstyrelsens beslut ha bort meddelas redan i juli eller senast under augusti. Förutsättning därför måste anses ha saknats, och någon föreskrift funnes icke om den dag, då beslut senast bort meddelas.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län anförde bland annat: Till länsstyrelsen hade under senare delen av december 1954 och början av 1955 inkommit 17 ansökningar från svagdricksbryggerier eller läskedrycksfabrikanter om tillstånd till kringföringsförsäljning av öl. Under förra hälften av 1955 hade inkommit 130 ansökningar om tillstånd till utskänkning och 358 ansökningar om avhämtningsförsäljning. Efter remisser hade huvudparten av ansökningarna den 12 augusti 1955 återkommit till länsstyrelsen från länsnykterhetsnämnden med ett gemensamt yttrande. Återstående ärenden hade senare överlämnats från nämnden med särskilda yttranden. Vid övervägande i vilken ordning ärendena skulle företagas till behandling hade länsstyrelsen ansett, att ärendena avseende utskänkning — även en mångfald

ärenden enligt rusdrycksförsäljningsförordningen hade förelegat — borde givas förtursrätt, eftersom gällande tillstånd upphörde att äga giltighet med september månads utgång. Utskänkingsärendena hade till största delen varit slutbehandlade omkring den 1 september. Därefter hade återstätt ärendena angående avhämtnings- och kringföringsförsäljning. Sistnämnda försäljning skulle enligt förarbetena till ölförsäljningsförordningen ”minska i omfattning”. De skattepliktiga bryggeriernas försäljning från tillverkningsställe vore däremot ej underkastad behovsprövning. Länsstyrelsen hade ansett övervägande skäl tala för att kringföringsförsäljning från ölbryggeriernas sedan lång tid tillbaka inrättade nederlag även borde få äga rum, därest ej särskilda omständigheter till annat föranledde. Återstode så lättölsbryggare och läskedrycksfabrikanter ävensom några konsumföreningar, vilka begärt tillstånd till såväl avhämtnings- som kringföringsförsäljning. Då det här vore fråga om ansökningar från företag, som tidigare icke ägt bedriva kringföringsförsäljning av denna art, borde hänsyn tagas till, förutom tillverkares försäljningsrätt, förekomsten av fast försäljning. Länsstyrelsen hade alltså haft att i första hand pröva de föreliggande ansökningarna om avhämtningsförsäljning. Av denna anledning hade ansökningarna om kringföringsförsäljning icke kunnat avgöras tidigare än som skett. Länsstyrelsen hade dock jämsides företagit en noggrann undersökning i vad mån de nu ifrågavarande ansökningarna om kringföringsförsäljning kunnat efter givna anvisningar vinna bifall. Sålunda hade upprättats en karta med markering av tillverkningsställen och nederlag samt platserna, där vederbörande lättölsbryggerier, läskedrycksfabriker och konsumföreningarnas lokaler voro belägna. Vidare hade upprättats förteckning över de inom kommunerna gällande såväl äldre som nyare avhämtningsstillstånden, varjämte länsstyrelsen införskaffat uppgifter om svagdricksbryggarnas och läskedrycksfabrikanternas omsättning under 1954 samt deras arbetspersonal, antal lastbilar m. m. Med hänsyn till ärendenas komplicerade natur hade ansetts, att beslutanderätten borde utövas av landshövdingen, och ärendena hade föredragits inför denne och landssekreteraren vid tre särskilda tillfällen. Vid prövningen av ansökningarna hade länsstyrelsen, med hänsyn till den stora omfattningen av fast försäljning, funnit att behovet av kringföringsförsäljning, utöver den som komme att bedrivas av de skattepliktiga bryggerierna, vore ringa. Ett visst behov hade dock ansetts föreligga beträffande tre av sökandena inom länet, och till dessa hade tillståndsbevis expedierats den 29 september. Expeditioner rörande avslagsbesluten hade avsänts den 1 oktober.

Länsstyrelsen fortsatte: Av det anförda torde framgå, att länsstyrelsen långt ifrån nonchalerat ansökningarna från lättölsbryggare och svagdricksfabrikanter utan tvärtom ägnat dem en synnerligen noggrann prövning. Handläggningen av de närmare 600 ärendena samt övriga arbetsuppgifter, som sammanhängde med den nya nykterhetslagstiftningen, hade inneburit

en betydande ansvällning av arbetet inom länsstyrelsens socialsektion. När på grund av arbetets art detta icke kunnat anförtros extra personal och då jämväl ortsmyndigheterna och länsnykterhetsnämnden ställts inför nya uppgifter med anledning av denna lagstiftning, hade handläggningen av ifrågavarande ärenden icke kunnat genomföras tidigare än som skett. Det vore också att märka, att som överläggningsämne vid ett sammanträde den 8 september 1955 med rikets landshövdingar förekommit "Principerna för tillståndsgivning beträffande ölförsäljning". Eftersom detta ämne av vederbörande upptagits till behandling vid nämnda tidpunkt, torde ha förutsatts att länsstyrelserna i allmänhet då ännu icke avgjort inkomna ansökningar.

I yttrandet från länsstyrelsen i Västerbottens län anfördes bland annat: Inom Västerbottens län hade för tiden före den 1 oktober 1955 icke funnits särskilt utfärdade tillstånd till kringförings- och avhämtningsförsäljning av öl. Ett grundligt övervägande hade därför krävts, innan länsstyrelsen kunnat avgöra hur ölförsäljningen skulle ordnas i länet. Till länsstyrelsen hade med anledning av de nya bestämmelserna i ölförsäljningsförordningen inkommit omkring 650 ärenden. Vid behandlingen av ansökningar om tillstånd till utminuterung av öl hade länsstyrelsen ansett sig böra respektera de av vederbörande kommunala organ uttryckta önskemålen, i den mån dessa organ fattat enhälliga eller i det närmaste enhälliga beslut med avstyrkande av de sökta försäljningstillstånden. Vad speciellt anginge ansökningar från svagdricksbryggare och läskedrycksfabrikanter att få bedriva kringföringshandel med öl, hade länsstyrelsen visserligen befogenhet att fatta beslut utan att inhämta de kommunala organens mening, men länsstyrelsen hade vid sitt ställningstagande till ifrågavarande ansökningar icke velat bortse från den kommunala opinionens reaktioner gentemot ölhandeln. Då ett medgivande för innehavare av svagdricks- och läskedrycksbryggeri till kringföringsförsäljning av öl öppnade möjlighet till försäljning även i kommuner, där en stark kommunal opinion mot den friare ölhandeln manifesterats, hade länsstyrelsen funnit skäl tala för en stark återhållsamhet i tillståndsgivningen beträffande kringföringshandel. Länsstyrelsen hade emellertid beviljat tillstånd till sådan handel för tillverkare från tillverkningsstället samt från nederlag, därest sådant inrättats å plats, där sökanden enligt tidigare bestämmelser erhållit länsstyrelsens tillstånd att ha upplag. Länsstyrelsen, som vid prövningen av ansökningarna om tillstånd till ölförsäljning beaktat ovan angivna principer, hade ansett sig förhindrad att besluta i ärendena om kringföringsförsäljning, förrän de kommunala organen yttrat sig i ärendena om avhämtningsförsäljning. Icke förrän i slutet av september månad hade samtliga kommuner i länet yttrat sig i dessa senare ärenden. Länsstyrelsen hade i enlighet med propositionen till ölförsäljningsförordningen från länsnykterhetsnämnden infortrat yttrande i ärenden om kringföringsförsäljning. Denna nämnd hade ansett

sig icke kunna avge yttrande om kringföringsförsäljningen, förrän kommunerna tagit ställning till frågan om avhämtningsförsäljningen. I följd därav hade de till länsnykterhetsnämnden remitterade ansökningarna om tillstånd till kringföringshandel återkommit till länsstyrelsen först under september månad. Det låge för övrigt i sakens natur, att en behovsprövning kunde ske först sedan frågan om avhämtningsförsäljningen prövats. Föreningens påstående att länsstyrelserna haft skyldighet att meddela avslagsbeslut i så god tid, att efter besvär hos Kungl. Maj:t slutgiltigt besked kunnat erhållas senast den 30 september 1955, vore orimligt. Samtliga ärendena hade, trots länsstyrelsens stora arbetsbörda och uppkomna svårigheter, handlagts så snabbt som det överhuvudtaget varit möjligt.

I sina påminnelser i anledning av länsstyrelsernas yttranden lämnade föreningen — i syfte att ange bakgrunden till svagdricksbryggarnas kraftiga reaktion mot länsstyrelsernas behandling av de ifrågavarande ärendena och för att belysa betydelsen för dessa företagare att senast vid den nya lagstiftningens ikraftträdande erhålla begärda tillstånd — en närmare redogörelse över förhållandena inom bryggerinäringen och de uppfattningar beträffande svagdricksbryggarnas roll såsom öldistributörer, som i olika officiella sammanhang kommit till uttryck, därvid föreningen särskilt åberopade vad departementschefen i propositionen med förslag till den nya lagstiftningen uttalat rörande svagdricksbryggarnas ställning. Under hänvisning till den lämnade redogörelsen gjorde föreningen gällande, att det viktigaste av de argument, som av länsstyrelserna anförts till försvar mot föreningens klagomål — nämligen att man kategoriskt konstaterat att en behovsprövning vore erforderlig vid avgörandet av ansökningar om kringföringsförsäljning — grundade sig på en klar missuppfattning, som utvisade att man icke tillräckligt noggrant satt sig in i vad som hänt beträffande svagdricksbryggarnas roll som öldistributörer och att man slarvigt läst utfärdade direktiv. Enligt föreningen vore nämligen svagdricksbryggarna undantagna från huvudregeln att behovsprövning skulle ske. I propositionen gjort uttalande därom hade länsstyrelserna icke uppmärksammat eller brytt sig om att uppmärksamma. Föreningen hänvisade i detta sammanhang till att det helt övervägande antalet länsstyrelser i riket icke ingått på någon behovsprövning utan bifallit svagdricksbryggarnas ansökningar.

I påminnelserna bemötte föreningen vidare vad som från de olika länsstyrelsernas sida i övrigt andragits och fann de anförda skälen icke godtagbara. Beträffande vad som framhållits därom att yttrande från länsnykterhetsnämnd icke inkommit tidigare än som skett framhöll sålunda föreningen, att det vore absurt om överordnad myndighet helt enkelt skulle kunna krypa bakom ett underordnat organ för att själv slippa ansvaret för begånget fel. Enligt föreningens mening borde efter en första resultatlös påminnelse hos länsnykterhetsnämnden viss kortare tidsfrist ha utsatts, inom

vilken nämnden skulle ha avgivit yttrande, vid äventyr att ärendena eljest avgjordes i befintligt skick. Vad som anförts därom att ärendena krävt grundliga överväganden föranledde föreningen framhålla, att en tidrymd av sex à sju månader borde ha lämnat gott utrymme för sådana överväganden. Enligt föreningen vore det gott och väl att en myndighet kände ansvar för ett principavgörande, men om myndigheten satte en perfekt drill på pappersexercisen framför omsorgen om den enskildes välfärd, beginge myndigheten ett grovt fel, hur ansvars-kännande den än vore i sitt arbete. Med anledning av uttalandet från en länsstyrelse att det vore orimligt begära, att avslagsbeslut meddelats i så god tid att besked kunnat erhållas från Kungl. Maj:t före den 1 oktober 1955, ville föreningen påstå, att det aldrig någonsin i ett demokratiskt samhälle komme att bli orimligt att fordra, att myndigheterna betedde sig på sådant sätt att den enskilde icke tillfogades rättsförlust.

Avslutningsvis anförde föreningen: Föreningen ville vidhålla och med skärpa upprepa den grundsats föreningen tidigare angivit, nämligen att en tillfredsställande och oväldig förvaltning i ett samhälle vore förpliktad tillse, att medborgare, som till en myndighet inlämnat en ansökan, hade rättighet att erhålla besked, positivt eller negativt, i så god tid att han kunde inrätta sina dispositioner på sådant sätt att han icke lede rättsförlust. När föreningen talade om rättsförlust i detta sammanhang — storleken varierade givetvis betydligt mellan ett positivt besked, som kommit efter den nya lagstiftningens ikraftträdande, och ett negativt, som kommit så sent att besked från högsta ort icke stått att få före denna tidpunkt — så vore detta icke ett löst framkastat antagande. Föreningen bifogade utdrag av brev från en svagdricksbryggare, vilken genom vederbörande länsstyrelses beteende betagits chansen att efter besvär hos Kungl. Maj:t få börja kämpa med sina hårdföra och mäktiga konkurrenter på lika villkor, d. v. s. i starten. Denne svagdricksbryggare hade den 11 november 1955, efter en snabb behandling av Kungl. Maj:t, fått sitt tillstånd, men genom dröjsmålet hade han tillskyndats skada, som han sannolikt aldrig kunde reparera, då hans konkurrenter genom sin gynnade ställning i starten lyckats överta en del av denne företagares tidigare kundkrets. De av föreningen kritiserade länsstyrelserna hade genom sitt beteende förorsakat enskilda medborgare — och dessutom människor i små ekonomiska omständigheter — rättsförluster, större eller mindre, och hade enligt föreningens mening i sina yttranden till JO icke förebragt några sakligt hållbara förklaringar därtill. Snarare hade flera av dessa yttranden med eftertryck visat det utomordentligt befogade i föreningens gjorda påpekanden.

I sina därefter avgivna yttranden vidhöllo länsstyrelserna sina tidigare intagna ståndpunkter. Föreningens påstående att länsstyrelserna skulle ha förfarit felaktigt genom att tillämpa behovsprövning i de ifrågavarande

ansökningsärendena bemöttes närmare av länsstyrelserna i Jönköpings, Älvsborgs och Västerbottens län. Därvid framhöll länsstyrelsen i Västerbottens län — som vid avgivande av sitt yttrande erhållit del av Kungl. Maj:ts beslut i vissa besvärärenden — att även Kungl. Maj:t syntes ha tillämpat behovsprövning, ehuru en mera liberal tolkning givits författningsbestämmelserna än vad länsstyrelsen ansett böra ske.

Rörande det av föreningen påstådda dröjsmålet med ärendenas avgörande anförde sistnämnda länsstyrelse: Vid prövning av ansökningar av förevarande slag borde undersökas, om behovet av öl inom försäljningsområdet vore tillfredsställande tillgodosett. Även med beaktande av den särställning som tillagts svagdricksbryggarna hade länsstyrelsen ansett, att man icke bort bortse från hur ölhandeln i övrigt organiserats inom länet, i all synnerhet som det varit fråga om tillämpning av ny lagstiftning. Länsstyrelsen hade tidigare framhållit, att samtliga kommuner i länet icke förrän i slutet av september 1955 yttrat sig över utremitterade ärenden angående avhämtningsförsäljning. Genom artiklar i tidningspressen och på annat sätt hade länsstyrelsen kunnat följa kommunernas behandling av ärendena. Därav hade framgått, att ölförsäljningsfrågorna väckt en synnerligen livlig opinion; kommunernas beslut hade föregåtts av grundliga beredningar, samråd med länsnykterhetsnämnd och i vissa fall med andra kommuner. Allt detta hade givetvis tagit sin tid och det hade varit svårt för länsstyrelsen att överblicka läget, förrän flertalet kommuner yttrat sig och man därigenom kunnat få en bild av opinionen inom länet. För fastslående av vissa principer och ernående av en enhetlig behandling hade man samtidigt bort bedöma ett relativt stort antal ärenden. Beträffande frågan om inhämtande av länsnykterhetsnämndens yttrande över ansökan om tillstånd till kringföringsförsäljning ville länsstyrelsen framhålla, att sådan remiss visserligen icke vore obligatorisk. Enligt vad som framhållits i en utgiven kommentar till lagstiftningen borde emellertid yttrande regelmässigt inhämtas från länsnykterhetsnämnden, vilken därigenom bereddes möjlighet till en samlad bedömning av de problem som sammanhänge med den rörliga försäljningen inom länet. Länsnykterhetsnämnden hade — liksom länsstyrelsen — haft skäl att avvakta den kommunala opinionens ställning till formerna för en friare ölhandel samt en allmän överblick över läget, innan den velat avgiva sitt votum. Vid sådant förhållande hade länsstyrelsen saknat anledning att förelägga länsnykterhetsnämnden att yttra sig tidigare än som skett.

I sina slutpåminnelser argumenterade föreningen ytterligare för sin uppfattning att någon "egentlig" behovsprövning icke skolat äga rum för svagdricksbryggarnas del samt bemötte vissa i länsstyrelsernas senare yttranden gjorda uttalanden. Därefter anförde föreningen bland annat följande: Vad länsstyrelserna i sak åberopat till försvar för sin tolkning av tillämpade be-

stämmelser och i propositionen gjorda uttalanden vederlades av det avgörande faktum att Kungl. Maj:t sedermera, med något enda undantag, givit samtliga svagdricksbryggare och läskedrycksfabrikanter de kringföringsrättigheter, som vederbörande länsstyrelse velat förvägra dem. Detta torde vara det slutliga beviset för bärkraften i föreningens påstående att de länsstyrelser, som avslagit framställningarna, tolkat föreliggande författningar och motiv felaktigt. Det vore emellertid icke mot denna feltolkning, som föreningen och dess medlemmar reagerat starkast. Det vore mot de av föreningen angivna länsstyrelsernas sätt att handlägga ärendena, som den hårdaste kritiken satts in. Föreningen vidhölle sin från början uttalade mening att förvaltningsrättsliga övergrepp ägt rum mot enskilda, framförallt från de länsstyrelserns sida, som lämnat avslag på nära tio månader gamla ansökningar efter ikraftträdandet av den lagstiftning, vars bestämmelser så helt blivit avgörande för vissa enskilda medborgares framtid, och som sålunda berövat dessa varje möjlighet att få sin sak prövad av högsta instans, innan den nya lagstiftningen börjat tillämpas. Handläggningen av ärendena vittnade om grov nonchalans och liknöjdhet inför den enskildes elementära rättigheter.

Genom olika beslut i november 1955 samt i februari, mars, april och juni 1956 prövade Kungl. Maj:t besvär, som anförts över tjuguen av de meddelade avslagsbesluten. Därvid blevo besvären i aderton fall bifallna, i ett fall såtillvida bifallna, att klaganden ansågs böra erhålla tillstånd till kringföringsförsäljning från ett av två sökta försäljningsställen, samt i två fall lämnade utan bifall.

Chefen för inrikesdepartementet lät, i avbidan på JO:s beslut, anstå med prövningen av föreningens hos honom anförda klagomål.

I skrivelser till länsstyrelserna i de ovan omförmälda länen anförde tjänstförrättande justitieombudsmannen Lundvik följande.

Vad först angår föreningens påstående att länsstyrelserna förfarit felaktigt genom att på sätt som skett ingå i behovsprövning av ansökningar från svagdricksbryggare om tillstånd till kringföringsförsäljning av öl får jag framhålla följande.

Den härutinnan tillämpliga författningsbestämmelsen återfinnes i 18 § ölförsäljningsförordningen, vilken paragraf lyder som följer:

”Tillstånd till kringföringsförsäljning må meddelas

- a) tillverkare, för försäljning från tillverkningsställe;
- b) annan än tillverkare, för försäljning från fast försäljningsställe, i den mån så finnes skäligt och lämpligt; samt

c) under samma förutsättning, tillverkare eller annan, för försäljning från särskilt inrättat nederlag.

Tillstånd meddelas av länsstyrelsen i det län, där försäljningen är avsedd att bedrivas.”

Av författningstexten framgår sålunda, att den som icke är tillverkare av öl kan erhålla tillstånd till kringföringsförsäljning av sådan dryck allenast i den mån så finnes skäligt och lämpligt. Detta innebär, att tillståndsmyndigheten har att vid handläggningen av här avsedd ansökan ingå i vad som allmänt kallas behovsprövning.

Rörande innebörden och räckvidden av denna prövning, varom författningstexten icke lämnar närmare anvisning, är ur motiven till lagstiftningen bland annat följande att beakta.

Till en början må erinras om vad departementschefen i propositionen nr 151/1954 angående riktlinjerna för den framtida nykterhetspolitiken m. m. uttalat beträffande frågan om vilken av de båda formerna för utminuterung av öl, avhämtningsförsäljning och kringföringsförsäljning, som vore att föredraga ur nykterhetssynpunkt. Departementschefen framhöll, att rörlig försäljning kunde sägas utgöra en mera aktiv försäljningsform än den fasta. Kunden uppsöktes av utköraren och kunde på detta sätt föranledas till inköp, som eljest icke skulle ha skett. Beträffande den fasta försäljningen hade företagits undersökningar, som tydde på att en ökning av antalet öl-avhämtningsställen i allmänhet icke medförde någon uppgång av ölkonsumtionen. Med hänsyn därtill borde enligt departementschefens uppfattning företräde givas åt den fasta försäljningen i butiker. De nya försäljningsbestämmelserna borde i princip utformas så, att de främjade en övergång till sistnämnda försäljningsform. Ehuru den rörliga försäljningen torde komma att minska i och med att butiksförsäljning anordnades i ökad utsträckning, måste man emellertid enligt departementschefen även i fortsättningen räkna med ett behov av rörlig försäljning, särskilt i glest bebyggda trakter.

Såväl i propositionen som i det till grund för propositionen i förevarande hänseende liggande, av 1944 års nykterhetskommitté avgivna delbetänkandet rörande tillverkning och försäljning av maltdrycker (SOU 1952: 55) gjordes närmare uttalanden rörande frågan om tillståndsprövningens handhavande. Under rubriken ”Svagdricksbryggeriernas ölförsäljning” framhöll sålunda kommittén, bland annat, att rådande konkurrensbegränsning inom bryggerinäringen — innebärande att huvuddelen av ölförsäljningen enligt frivilliga överenskommelser uppdelats på bestämda försäljningsområden, utanför vilka överenskommelser dock stode, bland andra, två av svagdricksbryggare ägda ölbryggerier — hade medfört vissa fördelar ur nykterhetssynpunkt. Det kunde därför enligt kommittén synas ligga nära till hands att genom lagstiftningsåtgärder påskynda utvecklingen i riktning mot ökad konkurrensbegränsning genom att t. ex. införa föreskrift att tillstånd till

kringföringsförsäljning finge meddelas endast för ett bestämt område och att endast en försäljare kunde få sådant tillstånd inom varje område. Denna tanke avvisades emellertid av kommittén, som därefter anförde följande (s. 145 o.f.).

En viss möjlighet till begränsning av försäljningsområdena föreslog kommittén däremot i den formen att länsstyrelserna kunde vägra att giva tillstånd till kringföringsförsäljning från nederlag. Enligt kommitténs mening borde denna tillståndsgivning handhavas så, att sådan konkurrens undvekes, som bedömdes komma att bli till skada för ordning och nykterhet. Om behovet av ölförsäljning redan vore väl tillgodosett inom området ifråga, syntes restriktivitet böra iakttagas, när det gällde att bevilja tillstånd till nederlag åt bryggerier, vilkas tillverkningsställen låge i andra delar av landet. De av svagdricksbryggarna ägda ölbryggerierna torde dock i detta hänseende intaga en särställning. Ölförsäljningen kunde för svagdricksbryggarna aldrig bli någon huvudsak, då förtjänsten alltid måste bli större på de egna produkterna och de båda nämnda bryggerierna icke kunde tänkas leverera några större kvantiteter öl till var och en av sina många delägare. Den konkurrens, som svagdricksbryggarna kunde utöva i fråga om ölförsäljning, syntes därför i allmänhet kunna bedömas som mindre allvarlig än den, som bedreves mellan ölbryggerierna inbördes.

I propositionen förordade departementschefen en särskild utredning rörande bryggeriernas företagsform, vilken utredning i första hand borde avse frågan om behovet av och möjligheterna för att avveckla det enskilda vinstintresset inom bryggerinäringen och att utvidga den statliga kontrollen. Efter att ha erinrat därom anförde departementschefen under rubriken "Svagdricksbryggarnas ölförsäljning" följande (s. 526).

Till utredningens arbetsuppgifter hörde sjölvfallet även spörsmålet om konkurrensen mellan öl- och svagdricksbryggerier inom ölförsäljningen. I avvaktan på att detta spörsmål bleve närmare undersökt och klarlagt syntes anledning saknas att göra större avvikelser från vad som nu gällde på detta område. Sålunda borde vid meddelande av nederlagsrättigheter — liksom tillstånd till kringföringsförsäljning för återförsäljare — i allmänhet iakttas viss återhållsamhet. Vid ansökans prövning borde alltså undersökas, om behovet av öl inom försäljningsområdet vore tillfredsställande tillgodosett genom den fasta butikshandeln eller genom tidigare anordnad rörlig försäljning. En viss särställning syntes dock böra givas svagdricksbryggare eller läskedrycksfabrikant, som utom egna produkter ville sälja öl i skälig omfattning. Det vore nämligen ofta ett önskemål hos svagdricksbryggarens kunder att de skulle kunna köpa både öl, lättöl och läskedrycker på samma gång. Distributionsapparaten funnes redan, och det torde icke böra möta några befogade invändningar att den användes för ölförsäljning i viss omfattning. I sådana fall borde rättighet till rörlig försäljning av öl medgivas, om icke särskilda skäl talade däremot.

Departementschefens ovannämnda uttalanden lämnades utan erinran av riksdagen.

Av motiven till lagstiftningen framgår sålunda, att viss återhållsamhet i allmänhet förutsatts skola iakttagas vid prövning av ansökningar om tillstånd till kringföringsförsäljning i den ordning, varom sägs i 18 § ölförsäljningsförordningen under b) och c). En särskild anledning till sådan återhållsamhet utgör uppenbarligen den omständigheten att kringföringsförsäljningen såsom en mera aktiv försäljningsform än den fasta handeln ansetts böra ur nykterhetssynpunkt sättas efter butiksförsäljningen, vilken sistnämnda förutsatts komma att anordnas i större utsträckning än tidigare. Härav torde följa, att tillståndsprövningen i princip avsetts skola handhavas på sådant sätt att den rörliga försäljningen av öl i varje fall icke komme att öka i förhållande till vad förut varit fallet. Tillämpat på svagdricksbryggarnas försäljning skulle detta innebära, att dessa företagare — som enligt tidigare gällande ordning icke själva kunnat erhålla tillstånd att bedriva kringföringshandel med öl — endast i mycket begränsad utsträckning skulle kunna påräkna dylikt tillstånd enligt de nya bestämmelserna. En sådan konsekvens av den allmänna principen för tillståndsprövningen har emellertid, såsom uttryckligen framhållits i propositionen, icke varit avsedd. Departementschefens härutinnan gjorda uttalande utmynnade i att det icke torde möta några befogade invändningar att den av svagdricksbryggare uppbyggda distributionsapparaten användes för ölförsäljning i viss omfattning. I sådana fall borde enligt departementschefens mening tillstånd meddelas, om icke särskilda skäl talade däremot.

Med detta uttalande är icke förenligt att som skäl för vägran att bevilja svagdricksbryggare sökt tillstånd åberopa enbart den omständigheten att allmänhetens inköpsbehov måste anses i stort sett tillfredsställande tillgodosett redan genom den fasta handeln och ölbryggeriernas kringföringsförsäljning eller att grunda sådan vägran på en principiell uppfattning att en utökning av kringföringsförsäljningen av öl icke utgör ett nykterhetsintresse. Av departementschefens uttalanden framgår, att svagdricksbryggare åtminstone i ej alltför ringa omfattning böra erhålla tillstånd till kringföringsförsäljning, varvid självfallet bör beaktas att det icke i de särskilda fallen föreligga sådana omständigheter, som giva vid handen att försäljningen, om den komme till stånd, skulle medföra mera påtagliga olägenheter ur nykterhetssynpunkt. Vid bedömningen härav torde vara att beakta vad nykterhetskommittén framhållit därom, att ölförsäljningen av vissa angivna skäl icke kunde för svagdricksbryggare bli någon huvudsak och att den konkurrens, som svagdricksbryggarna kunde utöva i fråga om sådan försäljning, därför i allmänhet syntes kunna bedömas som mindre allvarlig än den som bedreves mellan ölbryggerierna inbördes.

I enlighet med det nu anförda finner jag, att länsstyrelserna visserligen varit befogade — och skyldiga — att ingå i behovsprövning av de ansök-

ningar, varom nu är fråga. Vid denna prövning ha emellertid de länsstyrelser, vilka avslagit samtliga eller det helt övervägande antalet ansökningar, icke tillräckligt beaktat de särskilda omständigheter, som böra vara vägledande vid prövningen. Över avslagsbesluten anförda besvär ha även, med några få undantag, bifallits av Kungl. Maj:t. Det är emellertid tydligt, att dessa länsstyrelser handlat efter bästa förstånd och i bästa avsikt. Att märka är även att besluten icke strida mot förordningens bokstav utan endast mot vissa delvis svårtolkade uttalanden i motiven. På grund härav finner jag mig kunna låta bero vid vad i denna del förevarit.

Jag övergår härefter till frågan huruvida, såsom föreningen gjort gällande, obehörigt dröjsmål med ärendenas handläggning förelupit.

Tillstånd till kringföringsförsäljning skall i allmänhet avse en för sådana tillstånd gemensam period om fyra år, räknat från och med den 1 oktober. Den första av dessa oktroyperioder började den 1 oktober 1955.

Rörande ansöknings- och utredningsförfarandet i dessa ärenden stadgas i 21 § ölförsäljningsförordningen, att ansökan bör vara länsstyrelsen till handa före utgången av året innan oktroyperioden börjar samt att länsstyrelsen beslutar efter den utredning, som finnes erforderlig.

I nykterhetskommitténs betänkande hade föreslagits den ordningen att ansökan om tillstånd till såväl kringförings- och avhämtningsförsäljning som årsutskänkning — vilka samtliga skulle avse en gemensam oktroyperiod — skulle insändas till länsnykterhetsnämnden, beträffande kringföringsförsäljning före den 1 januari och i de övriga fallen före den 1 februari det år, varunder perioden började. Länsnykterhetsnämnden, som enligt kommitténs förslag skulle vara det utredande organet, skulle efter erforderlig utredning med yttrande till länsstyrelsen översända ärendena rörande kringföringsförsäljning före den 1 mars och övriga ärenden senast den 15 maj. Kommittén framhöll i sin motivering för den sålunda föreslagna ordningen, bland annat, att det låge i sökandenas intresse att tillståndsärendena avgjordes i god tid före oktroyperiodens början, varför det syntes erforderligt föreskriva, att ansökningarna skulle insändas en tämligen lång tid dessförrinnan. Enligt kommittén borde ärendena helst avgöras, innan semesterperioden började i länsstyrelsen.

I fråga om tidpunkten för ansökans ingivande framhöll departementschefen — som fann att endast tillstånden till kringföringsförsäljning borde bindas till gemensam oktroyperiod och som avvisade förslaget att länsnykterhetsnämnderna skulle vara utredande organ åt länsstyrelserna — att kringföringsrättighet borde sökas före utgången av året innan perioden började. Denna tid, framhöll departementschefen, vore icke ovillkorlig, utan bestämmelsen därom bleve närmast att uppfatta som en anvisning till sökanden, vilken, om han iakttog nämnda tid, kunde räkna med att få ärendet slutbehandlat före oktroyperiodens början.

De ansökningar om kringföringsrättighet, varom här är fråga, ha i all-

mänhet inkommit till vederbörande länsstyrelse före den 1 januari 1955. Beslut i anledning av ansökningarna ha meddelats i slutet av september eller, i ett mindre antal fall, först efter den 1 oktober 1955, då författningen trädde i kraft. I vissa fall har underrättelse om beslut, som meddelats före utgången av september, icke varit sökande tillhanda förrän ett stycke in i oktober månad.

Det ligger i sakens natur och är även instruktionsenligt föreskrivet (jfr t. ex. 25 § länsstyrelseinstruktionen), att ärende som anhängiggjorts hos myndighet skall företagas till behandling utan onödig tidsutdräkt. Kravet på skyndsamhet i handläggningen får emellertid i princip icke medföra, att ärendet företages till avgörande utan att den beredning skett, som finnes erforderlig för ett materiellt riktigt beslut. Det måste å andra sidan tillses, att beredningen av ärende, vilken inom den statliga förvaltningen i väsentlig omfattning sker genom inhämtande av yttranden från olika myndigheter och sammanslutningar, icke utsträcker så, att sökandens intresse att inom viss tid erhålla beslut i saken utan tvingande anledning eftersättes. I Kungl. Maj:ts cirkulär den 5 juni 1931 till statens förvaltande myndigheter angående remissers verkställande och besvarande har även föreskrivits, att vederbörande myndigheter och befattningshavare skola, innan beslut fattas om inhämtande genom remiss av yttrande från myndighet eller annan, noga pröva behovet av sådan åtgärd, samt att remissvar städse skola avgivnas så skyndsamt förhållandena det medgiva, åliggande det vederbörande befattningshavare att genom påminnelser eller eljest tillse, att svaren inkomma inom föreskriven tid eller, där tid för svars avgivande ej är utsatt i remissbeslutet, inom skäligen tid efter beslutets dag.

Vad angår länsstyrelsernas handläggning av ifrågavarande ärenden rörande tillstånd till kringföringsförsäljning — vilka ärenden synas ha berört en för sökandena betydelsefull ekonomisk fråga — kan någon anmärkning icke riktas mot åtgärderna att däri inhämta yttranden från vederbörande polismyndigheter och från länsnykterhetsnämnden. Föreningens kritik härutinnan har emellertid icke i första hand avsett nämnda förfarande utan den omständigheten att länsstyrelserna icke tillsett, att ärendena återkommit från remissmyndigheterna tidigare än som skett. Att remissförfarandet dragit ut på tiden och att ärendenas slutliga behandling hos länsstyrelserna fördröjts har väsentligen berott därpå att man ansett, att prövning av ärendena om kringföringsförsäljning icke lämpligen kunnat ske, förrän ställning tagits till frågan i vilken utsträckning avhämtningsförsäljning skulle förekomma. Av denna anledning har man ansett sig böra avvakta att åtminstone huvudparten av ärendena rörande avhämtningsförsäljning — i vilka bland andra vederbörande kommuns fullmäktige måst höras — blivit färdiga för avgörande.

Detta betraktelsesätt finner jag i och för sig icke sakna fog. Såsom förut framhållits ha nämligen länsstyrelserna att ingå i viss behovsprövning av

ansökningar om tillstånd till kringföringsförsäljning, vilken försäljningsform enligt motiven till lagstiftningen bör vara av kompletterande art i förhållande till den fasta försäljningen. Emellertid är givet, att handläggningen av ärendena rörande tillstånd till avhämtningsförsäljning icke har fått ske på sådant sätt att det blivit omöjligt att inom skälig tid slutbehandla förekommande ärenden rörande rätt till kringföringshandel. Härvid kan erinras om nykterhetskommitténs förslag till vissa tidsbestämmelser beträffande remissförfarandet, innebärande att länsstyrelserna senast den 15 maj under det år, då oktroyperioden började, skulle ha erhållit alla behövliga yttranden avseende såväl avhämtnings- och kringföringsförsäljning som utskänkning. Även om kommitténs förslag härutinnan tillkommit från delvis andra utgångspunkter än den gällande lagstiftningens och några bestämmelser i förevarande hänseende icke ansetts böra intagas i författningen, synes det mig ha varit lämpligt och i överensstämmelse med kravet på skyndsamhet i handläggningen, att länsstyrelserna för remissbehandlingen av ölförsäljningsärendena uppställt ett tidsschema, som tagit sikte på att ärendena, åtminstone till övervägande delen, skolat vara färdigbehandlade av remissinstanserna på våren eller i allt fall på försommaren 1955. Även med hänsyn tagen till det betydande antalet ärenden och till den omständigheten att ärendena hos remissinstanserna ansetts förtjänta av en mycket omsorgsfull prövning synes mig en sådan remissordning ingalunda ha varit praktiskt ogenomförbar, om blott länsstyrelserna från början planmässigt verkat därför. Om så skett, hade beslut i ärendena, utan den forcering av den slutliga handläggningen som synes ha förekommit hos vissa länsstyrelser, kunnat meddelas ej obetydligt tidigare än som nu blivit fallet. Detta har varit ett befogat intresse för sökandena, framför allt för dem vilkas ansökningar avslagos och som nu icke fått skäligt rådrum för vidtagande av sina dispositioner.

I enlighet med det anförda finner jag, att länsstyrelsernas handläggning av ifrågavarande ärenden icke skett med den skyndsamhet, som med hänsyn till ärendenas vikt för den enskilde varit påkallad. Vad som härutinnan kan läggas de olika för handläggningen ansvariga befattningshavarna till last kan dock, med hänsyn till omständigheterna, icke tillräknas någon som tjänstefel. Ett upprepande av det skedda torde vidare icke vara att befara redan av den anledningen att ärenden rörande fast och rörlig försäljning, med hänsyn till skillnaden i fråga om tillståndens giltighetstid, icke i fortsättningen torde komma att bli föremål för samtidig handläggning. Vid prövning av klagomålen i förevarande del har jag därför funnit mig kunna låta bero vid mina nu gjorda uttalanden.

31. Fråga om tillämpningen av förverkandebestämmelserna i allmänna ransoneringslagen

I en den 1 december 1956 hit inkommen skrift påtalade juris kandidaten Olle Malmström att — enligt vad som framginge av vissa av Malmström åberopade tidningsartiklar — polismyndigheter beslagtagit och komme att beslagtaga fordon, vilkas förare överträtt gällande körförbud å sön- och helgdag m. m.

Enligt en av de åberopade tidningsartiklarna hade statspoliskommissarien A. Lindroth i Malmö uttalat, att den som överträdde berörda förbud finge räkna med såväl böter som beslag av bilen. Polisen skulle nämligen författningsenligt taga i beslag lagöverträdarens bensin jämte det kärl, vari bensinen förvarades; eftersom man icke kunde montera av bensintanken, måste polisen taga hela bilen.

I en annan tidningsartikel uppgavs, att en bil, som förts från Göteborg med Bräkne-Hoby i Blekinge som mål, blivit kort efter det klockslag på dagen, då förbudet trädde i tillämpning, hejdad av en polisman tre mil från målet, därvid vederbörande förbjudits fortsätta bilresan och tillrätts beställa en taxibil. Polis mannen ifråga hade upplyst, att bilförare som saknade körtillstånd skulle enligt lämnade direktiv hejdas och uppmanas att parkera bilen samt rekommenderas fortsätta med annat kommunikationsmedel.

Vidare uppgavs i en tredje tidningsartikel, att polisen i Hälsingborg tagit i beslag en bil, som framförts utan körtillstånd, samt att beslaget enligt vad en polisman anfört skulle komma att bestå till dess saken prövats av domstol.

I klagoskriften framhöll Malmström, att föreskriften i 41 § allmänna ransoneringslagen om förverkande av förnödenhet jämte förvaringskärl icke syntes i fall av förevarande slag böra medföra en så drastisk och orimlig påföljd som beslag och förverkande av hela fordonet. Malmström hävdade vidare, bland annat, att allmänna ransoneringslagen icke gäve polisen befogenhet att vid konstaterad överträdelse av förbudet hindra fortsatt begagnande av fordonet. Enligt Malmströms mening vore ett klarläggande av ifrågavarande spörsmål av värde.

I anledning av klagomålen avgåvos yttranden av Lindroth samt landsfiskalen i Bräkne distrikt Erik Österblom och polismästaren i Hälsingborg Ture K-son Bågenholm, vilken sistnämnde bifogade yttranden från stadsfiskalen G. Friberg och vissa andra befattningshavare.

Av yttrandena framgick, att polisen i vissa fall hindrat bilförare, som brutit mot körförbudet, att fortsätta sin färd, att därvid i ett fall bilen tillfälligt omhändertagits men att i intet fall beslag verkställts av bil eller bensintank. I det nyss angivna fallet, där bilen omhändertogs, hade däremot

den i tanken förvarade bensinen tagits i beslag, varjämte bensintanken värderats såsom underlag för ett yrkande om förverkande av dess värde. Någon dom å sådant förverkande syntes icke ha meddelats. — Vad angår Lindroths i en tidningsartikel åberopade uttalanden framhöll Lindroth, att tidningen måste ha missförstått honom. Han hade icke intagit någon bestämd ståndpunkt till frågan om hela bilen kunde förklaras förverkad.

I en till Malmström avlåten skrivelse anförde tjänstförrättande justitieombudsmannen Lundvik följande.

Enligt 6 § kungl. kungörelsen den 14 november 1956 om reglering av omsättningen och användningen av flytande bränsle, utfärdad med stöd av allmänna ransoneringslagen den 26 maj 1954, må motorbränsle icke användas för drift av motordrivet fordon å sön- eller helgdag samt under vissa tider å dag före och efter sön- eller helgdag med mindre för fordonets innehavare gäller tillstånd enligt kungörelsen att under sådan tid nyttja fordonet.

Överträdelse av förbudet medför ansvar enligt allmänna ransoneringslagen. Bestämmelserna härom återfinnas i 24 samt 30—32 §§. Normalstraffet vid uppsåtligt överträdande av förbudet är dagsböter eller fängelse i högst sex månader.

I 41 § samma lag stadgas att, om någon förövat gärning, som är belagd med straff enligt — bland andra — nyssnämnda paragrafer, skall, där ej särskilda förhållanden till annat föranleda, förnödenhet som genom gärningen olovligen använts förklaras förverkad till alla delar eller, om synnerliga skäl därtill giva anledning, till allenast viss del. Utgjordes egendomen av annat än penningar och finnes den ej i behåll, skall enligt samma lagrum i stället värdet förklaras förverkat. Äger eller innehar gärningsmannen ytterligare förråd av förnödenhet som gärningen avsett, må jämväl efter ty skäligt prövas sådana förråd förklaras förverkade. Om förnödenhet förklaras förverkad, skall jämväl emballage eller kärl, vari den förvaras, förklaras förverkat.

Här må även erinras om stadgandet i 27 kap. 1 § rättegångsbalken, enligt vilket föremål må tagas i beslag bland annat om det skäligen kan antagas vara på grund av brott förverkat.

Bestämmelserna i 41 § allmänna ransoneringslagen innebära såsom framgår av det ovan anförda att, om någon framfört fordon i strid mot det omförmälda körförbudet, värdet av det olovligen förbrukade motorbränslet regelmässigt skall förklaras förverkat. Frågan huruvida förverkandepåföljd skall drabba jämväl det i fordonet kvarvarande förrådet av sådant bränsle eller del därav skall bedömas efter skälighetsprövning i det enskilda fallet. Det är således här icke — såsom synes ha förutsatts av vissa av de

hörda befattningshavarna — fråga om en påföljd som är utan vidare given eller som ens behöver vara den normala i dessa fall. Av motiven till lagstiftningen framgår, att sådant förverkande främst bör förekomma t. ex. där förseelsen är att anse såsom grov. Därest i visst fall skälig anledning likväl finnes till antagande att bränslet är förverkat, är det också medgivet att taga det i beslag. Vad i ärendet blivit upplyst om att sådant beslag i visst fall skett giver mig icke anledning till inskridande, helst som det står bilföraren fritt att begära att rätten prövar beslagets bestånd.

I de fall, då förverkande av det i fordonet kvarvarande förrådet av motorbränsle anses böra äga rum, uppkommer fråga om tolkningen av föreskriften i 41 § att jämväl det "kärl", vari förnödenheten förvaras, skall förklaras förverkat. I ärendet har gjorts gällande, att nämnda föreskrift måste i de ifrågavarande fallen avse den i fordonet befintliga drivmedelsbehållaren. Det har emellertid hävdats, att föreskriften icke rimligen kan givas den tolkningen att behållaren skall borttagas från fordonet, vilken åtgärd skulle medföra skador, utan att föreskriften i stället bör tillämpas så, att värdet av behållaren förklaras förverkat.

Föreskriften om förverkande av emballage eller kärl är uppenbarligen betingad av rent praktiska skäl. Om viss förnödenhet förklaras förverkad, är det helt naturligt, att jämväl tillhörande emballage eller förvaringskärl — som i allmänhet representerar ett obetydligt värde i förhållande till förnödenheten själv — omfattas av sådan påföljd. I annat fall skulle, icke minst när det gäller förnödenhet av flytande konsistens, betydande praktiska olägenheter uppkomma vid egendomens omhändertagande. I de fall, varom nu är fråga, är emellertid läget ett annat. Den i ett fordon inbyggda drivmedelsbehållaren framstår som en del av själva fordonet och är nödvändig för att detta skall kunna användas på avsett sätt. Att borttaga behållaren skulle icke underlätta den förverkade förnödenhetens omhändertagande. En dylik åtgärd skulle tvärtom, såsom även framhållits i avgivna yttranden, medföra praktiska svårigheter samt skadeverkningar. En drivmedelsbehållare av nu nämnt slag synes mig därför icke kunna föras in under uttrycket "kärl" i den betydelse detta ord måste antagas äga i 41 § ransoneringslagen. Sådan behållare kan följaktligen enligt min mening icke bli föremål för förverkande och därför ej heller för beslag i nu ifrågavarande fall. Än mindre är det möjligt att, såsom i ärendet från visst håll hävdats, förklara värdet av behållaren förverkat. Även om behållaren mot vad nyss anförts skulle betraktas såsom "kärl" i lagens mening, är nämligen att märka, att ransoneringslagen icke innehåller något stadgande som medgiver förverkande av kärlets värde.

Att i nu förevarande fall hela fordonet skulle kunna förklaras förverkat eller tagas i beslag har icke gjorts på allvar gällande i något av de avgivna remissyttrandena och är givetvis fullkomligt uteslutet.

Vad slutligen angår frågan om polismans befogenhet att vid konstaterad

överträdelse av körförbudet hindra fortsatt begagnande av fordonet kan, såsom i klagoskriften framhållits, sådan befogenhet icke grundas på bestämmelse i ransoneringslagen. Att märka är emellertid, att det enligt allmänna polisinstruktionen den 4 juni 1948 ingår i polisens uppgift att söka förebygga brott samt hindra att ordningen och säkerheten eljest störas. I första hand har polisman härvid att söka vinna rättelse genom upplysningar och anmaningar. I nödfall får dock våld tillgripas. Instruktionen saknar närmare bestämmelser om vad våldsåtgärd må innefatta. Polisman medges dock uttryckligen rätt att, när så erfordras för avvärijande av bland annat straffbelagd gärning, tillfälligt omhändertaga en person. Uppenbart är, att det måste vara polisman tillåtet att i stället tillgripa den mindre långtgående åtgärden att tillfälligt skilja vederbörande från besittningen av det föremål, genom vilket brottet väntas bli begånget. Polisinstruktionen måste därför anses lämna polisman befogenhet att i nu avsedda fall hindra fortsatt lagstridigt begagnande av fordonet. Givetvis bör denna befogenhet begagnas med urskillning. De åtgärder, som härutinnan av polismän vidtagits i de fall, vilka särskilt omnämnts i förevarande ärende, äro emellertid icke av beskaffenhet att påkalla något mitt inskridande.

Med dessa uttalanden, som jämväl delgåvos Lindroth, Österblom, Bågenholm och Friberg, var ärendet av JO slutbehandlat.

32. Den som genom lagsökningsutslag ålagts utgiva visst belopp har — sedan utmätning sökts — inbetalat beloppet till utmätningsmannen. Fråga huruvida denne, oaktat gäldenären sökt återvinning, ägt utbetala beloppet till borgenären utan att denne ställt pant eller borgen. Sedan lagsökningsutslaget i återvinningsmålet undanröjts, uppkommer fråga om och hur återgång skall ske

Genom utslag i lagsökningsmål den 12 december 1951 förpliktade Österärkes domsagas häradsrätt trädgårdsmästaren Gunnar Hietala att, såvitt nu är i fråga, till dödsboet efter friherre G. Åkerhielm genast utgiva 3 833 kronor 78 öre jämte viss närmare angiven ränta och ersättning för lagsökningskostnaderna.

I skrivelse den 15 december 1951 begärde dödsboet — med översändande av utslaget — hos landsfiskalen i Övertorneå distrikt utmätning för verkställighet av utslaget. Efter det underrättelse om den sökta utmätningen delgivits Hietala, erlade denne den 28 januari 1952 utan föregående utmätning till landsfiskalen angivna kapitalbelopp jämte ränta och kostnader, tillhoppa 4 023 kronor. Samtidigt synes Hietala ha erlagt 2 kronor utgö-

rande kostnad för delgivning av nyssnämnda underrättelse. Landsfiskalen redovisade samma dag beloppet 4 023 kronor till dödsboet.

Sedan Hietala samma den 28 januari hos häradsrätten sökt återvinning beträffande utslaget i lagsökningsmålet, undanröjde häradsrätten — varest dödsboet återkallade sin talan, enär dödsboet nämnda dag erhållit full betalning enligt utslaget — genom slutligt beslut den 7 mars 1953 utslaget.

Med brev den 12 maj 1953 till landsfiskalskontoret i Övertorneå förklarade Hietala sig översända lagsökningsutslaget för "effektuering", varjämte borde "avfordras 6 % ränta" å det kapital, som Hietala betalat den 28 januari 1952. Det synes ha varit häradsrättens beslut den 7 mars 1953 som Hietala översänt i syfte att erhålla återgång av verkställigheten. Beslutet återställdes till Hietala den 3 juli 1953 utan åtgärd från landsfiskalens sida.

I en hit den 21 november 1955 inkommen skrift anförde Hietala följande.

Sedan Hietala per telefon den 27 januari 1952 av landsfiskalen fått en extra påminnelse om sin betalningsskyldighet samt ett ultimatum att genast betala vid hot att utmätning eljest skulle följa, hade Hietala påföljande dag infunnit sig å landsfiskalskontoret. Där hade Hietala sökt få anstånd med betalningen under försäkran, att han fört talan mot utslaget, varför han icke vore skyldig att omedelbart utgiva beloppet. Biträdande landsfiskalen Ragnar Persson, vilken handlade ärendet, hade emellertid sagt sig icke kunna bevilja något anstånd och hade förelagt Hietala att genast betala, om han ville förhindra en utmätning. Hietala hade då betalat men anhållit, att å det indrivningskvitto som utfärdades måtte antecknas hans "reservation för denna exekutiva åtgärd i förtid". Därjämte hade Hietala förbehållit sig ränta å det erlagda beloppet till dess återbetalning skedde. Persson hade därtill förklarat, att han icke hade befogenhet att teckna någon reservation å kvittot men att Hietala givetvis hade rätt att kräva pengarna åter jämte ränta, så snart utslaget upphävts efter hans återvinningstalan. Sedan Hietala fått häradsrättens slutliga beslut, hade han vänt sig till landsfiskalen i distriktet T. Utterström för att återfå det erlagda beloppet, men denne hade vid telefonsamtal den 3 juli 1953 förklarat, att Hietala skulle återfordra pengarna av dödsboet. Hietalas hänvändelse till detta hade dock icke givit något resultat, varför Hietala hemställde om mitt bistånd för att få upprättelse i saken.

I ett med anledning av klagomålen infortrat yttrande uppgav Persson: Med hänsyn till den långa tid, som förflutit efter hans handläggning av ärendet, hade han svårt att erinra sig detaljerna däri. Han hade dock ingen anledning att betvivla riktigheten av Hietalas uppgifter om besöket hos